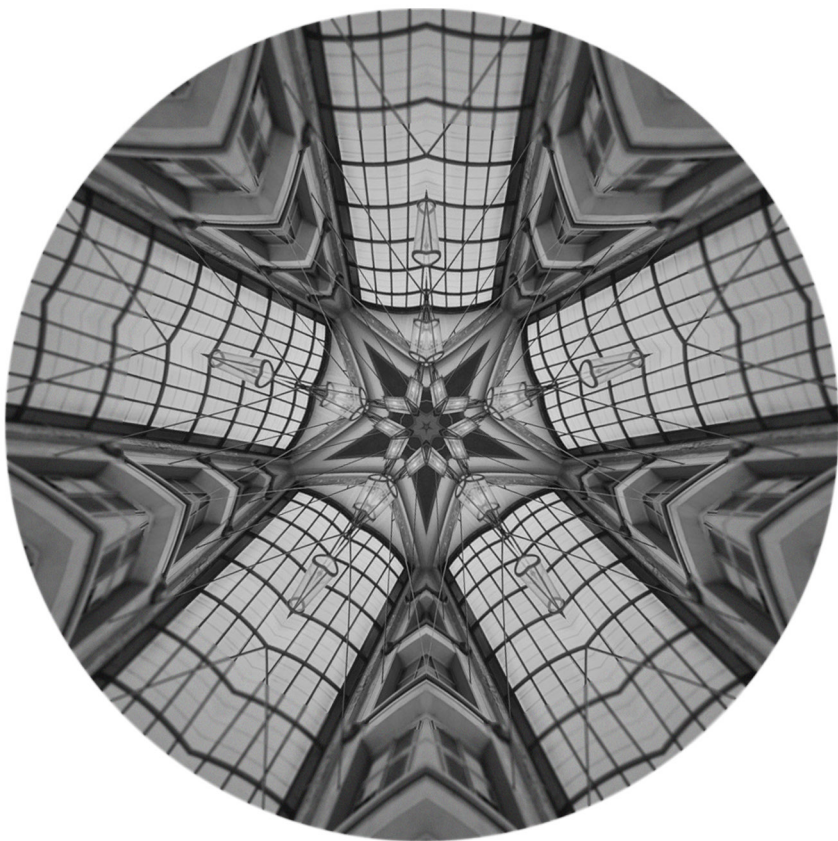

ΟΙ ΣΤΟΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΜΙΑ
ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Παραλληλισμοί και μετατοπίσεις
στο έργο του Walter Benjamin

Καλλιρρόη Μπαγέρη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Αμαλία Κωτσάκη

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ

ΟΙ ΣΤΟΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΜΙΑ ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Παραλληλισμοί και μετατοπίσεις
στο έργο του Walter Benjamin

ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
ΜΑΙΟΣ 2019

Καλλιρρόη Μπαγέρη
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Αμαλία Κωτσάκη
ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή	7
Iα. Σκοπός	7
Iβ. Αντικείμενο	7
Iγ. Βιβλιογραφική ανασκόπηση.....	7

2. Μέθοδος	9
2.α. Μέθοδος συλλογής στοιχείων	9
2.α.1. Έρευνα πεδίου	9
2.α.2. Αρχειακή έρευνα	9
2.α.3. Έρευνα στον Τύπο.....	9
2.α.4. Βιβλιογραφική έρευνα	9
2.α.5. Διαδικτυακή έρευνα	9
2.α.6. Συνεντεύξεις	9
2.β. Ερμηνευτική μέθοδος	10
2.β.1. Υπόθεση Εργασίας	10
2.β.3. Ερευνητικά ερωτήματα.....	22

3. Ευρήματα	23
3.α. Οι αθηναϊκές στοές του δέκατου ένατου αιώνα.....	26
3.β. Οι αθηναϊκές στοές των αρχών του εικοστού αιώνα και του μεσοπολέμου.....	26
3.γ. Οι αθηναϊκές στοές μεταπολεμικά στις δεκαετίες 1950 και 1960	30
3.δ. Οι αθηναϊκές στοές στις δεκαετίες του 1970 και 1980.....	38

4. Ευρήματα.....43

- 4.α. Οι απηχήσεις της εξέλιξης της πόλης των Αθηνών στις στοές.....43
- 4.β. Η περιπλάνηση στις στοές των Αθηνών..... 48
- 4.γ. Ο αντικατοπτρισμός της προόδου στις στοές των Αθηνών 54
- 4.δ. Οι αντανakλάσεις της τέχνης στις στοές των Αθηνών.. 59

5. Συμπεράσματα 65

6. Βιβλιογραφία.....77

- 6.α. Βιβλία.....77
- 6.β. Εργασίες 79
- 6.γ. Άρθρα.....81
 - 6.γ.1. Εφημερίδες81
 - 6.γ.2. Περιοδικά 84
 - 6.γ.3. Διαδίκτυο 86
- 6.δ. Φιλμ..... 90
- 6.ε. Διαδικτυακές πηγές 90
- 6.στ. Πηγές Εικόνων 91

7. Χάρτες..... 95

8. Παράρτημα..... 99

I. Εισαγωγή

Ia. Σκοπός

Σκοπός της εργασίας είναι να διερευνήσει τους αρχιτεκτονικούς αντικατοπτρισμούς του φετιχισμού¹ του εμπορεύματος στις στοές της Αθήνας σε σχέση με το έργο του Walter Benjamin και ειδικότερα το «*Passagenwerk*» ή «Σχέδιο Εργασίας περί Στοών».

Iβ. Αντικείμενο

Αντικείμενο της εργασίας είναι οι στοές της Αθήνας. Και πιο συγκεκριμένα οι 165 εσωτερικές στοές της ευρύτερης περιοχής του εμπορικού τριγώνου, κατασκευασμένες από τα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα μέχρι και τη δεκαετία του 1980.

Iγ. Βιβλιογραφική ανασκόπηση

Στο συγκεκριμένο αντικείμενο, έχουν γίνει, στο παρελθόν, προσπάθειες αναζήτησης και εντοπισμού των στοών της Αθήνας. Ωστόσο, δεν υπάρχει μελέτη για την ανάλυση των στοών, ειδικά υπό το πρίσμα των κοινωνικών και παραγωγικών σχέσεων. Για την εκπόνηση αυτής της εργασίας, βιβλία αναφοράς ήταν τα εξής:

- Σαρηγιάννης , Γεώργιος Μ. *Αθήνα 1830 – 2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές*. Αθήνα: Συμμετρία, 2000.
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 4 / Εκδοχές του μοντέρνου στην Αθήνα του μεσοπολέμου do.co.mo.mo.* χ.τ.: Futura, 2010.
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 5 / Η ελληνική πόλη και η πολεοδομία του μοντέρνου. do.co.mo.mo.* χ.τ.: Futura, 2015.
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 6 / Η επιστροφή του μοντέρνου. 25 χρόνια ελληνικό do.co.mo.mo.* χ.τ.: Futura, 2018.
- Συλλογικό. *Βάλτερ Μπένγιαμιν. Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2007.

1. «Το φετίχ είναι κωδική λέξη για το εμπόρευμα ως μυθική φαντασμαγορία, την ακινητοποιημένη μορφή της ιστορίας. Αντιστοιχεί στην εκπραγματωμένη μορφή της νέας φύσης, που έχει καταδικαστεί στη μοντέρνα Κόλαση του καινούριου ως πάντοτε ίδιου. Αλλά αυτή η φετιχοποιημένη φαντασμαγορία είναι επίσης η μορφή μέσα στην οποία η ανθρώπινη, κοινωνική δυναμική της βιομηχανικής φύσης κείται παγωμένη, περιμένοντας τη συλλογική πολιτική δράση που θα μπορούσε να την αφυπνίσει.» Back-Morss , Sussan. Η διαλεκτική του Βλέπιν – Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και το Σχέδιο Εργασίας περί Στοών. μτφ: Μανόλης Αθανασάκης. Ηράκλειο : Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2014, σελ. 323

2. Μέθοδος

2.α. Μέθοδος συλλογής στοιχείων

2.α.1. Έρευνα πεδίου

- αποτύπωση (κλ. 1:200-1:500)
- φωτογραφική καταγραφή

2.α.2. Αρχειακή έρευνα

- Φωτογραφικά αρχεία «Ε.Λ.Ι.Α.», Μουσείου Μπενάκη και «Πλειάς»
- Πολεοδομία Κεντρικού Τομέα Αθήνας
- Διεύθυνση Προστασίας και Αναστήλωσης Νεωτέρων και Σύγχρονων Μνημείων
- Υπηρεσία Νεωτέρων Μνημείων και Τεχνικών Έργων Αττικής, Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας και Κυκλάδων
- Αρχείο Παραδοσιακών Οικισμών & Διατηρητέων Κτιρίων του Υπουργείου Περιβάλλοντος
- Αρχείο Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής του Μουσείου Μπενάκη

2.α.3. Έρευνα στον Τύπο

- Περιοδικός τύπος: Αρχιτεκτονική, Αρχιτεκτονικά θέματα, Τεχνικά Χρονικά. Ειδικά τα τεύχη των δεκαετιών του 1930, 1950 και 1960
- Εφημερίδα: Καθημερινή. Συγκεκριμένα τα ένθετα «Επτά ημέρες» για πόλη των Αθηνών.

2.α.4. Βιβλιογραφική έρευνα

2.α.5. Διαδικτυακή έρευνα

2.α.6. Συνεντεύξεις

2.β. Ερμηνευτική μέθοδος

2.β.1. Υπόθεση Εργασίας

Σε αυτή τη μελέτη, γίνεται μια απόπειρα προβολής της ιστορίας των στοών της Αθήνας, ιδωμένης μέσα από το ξεχωριστό «κλείστρο» του Walter Benjamin². Το «κλείστρο» αυτό συμβολίζει τόσο την ερμηνευτική του προσέγγιση, όσο και την αντιπαράβολή με τις διαλεκτικές εικόνες του Παρισιού· εικόνες φευγαλέες με μοναδικότητα και διάρκεια, απαθανατισμένες από τον Benjamin «με σκοπό να προκαλέσουν το σοκ στο συνειρμικό μηχανισμό του θεατή»³, την αφύπνιση απ' το όνειρο. Οι εικόνες αυτές δε διαδέχονται η μια την άλλη βάσει χρονολογικής ή τοπογραφικής κατηγοριοποίησης, αλλά με μια πρόθεση περισσότερο αλληγορική. Ο χρόνος και ο τόπος είναι που αποδίδουν την αίσθηση του βάθους, αυξομειώνουν την τονικότητα και ορίζουν τις κατευθυντήριες γραμμές στα θέματα που «εστιάζει». Στο σύνολο του έργου του⁴, οι διαλεκτικές εικόνες παρουσιάζονται, βιωμένες μέσω της παράδοσης και εμπνευσμένες από το σουρεαλισμό, με τη μέθοδο του «λογοτεχνικού μοντάζ»⁵.

2. Ο Benjamin είναι ένας από τους πιο σημαντικούς διανοητές του εικοστού αιώνα και κύριος εκπρόσωπος της Σχολής της Φρανκφούρτης. Δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί απλώς φιλόσοφος, καθώς το έργο του εκτείνεται πέραν της φιλοσοφίας σε ευρεία θεματογραφία με τομείς όπως η θεωρία της λογοτεχνίας, η ιστοριογραφία, η κοινωνική και πολιτισμική θεωρία, η θεωρία των μέσων μαζικής αναπαραγωγής, η αρχιτεκτονική και η θεολογία.

3. Benjamin, Walter. *Δοκίμια για την τέχνη*. μτφ: Δημοσθένης Κούρτοβικ. Αθήνα: Κάλβος, 1978, σελ. 66

4. Κατά τη διάρκεια της μακροχρόνιας συγγραφής του *Passagenwerk*, ο Benjamin εξέδιδε πλήθος άρθρων και δοκιμών με θέσεις που προορίζονταν για το *Passagenwerk*, όπως ο «*Μονόδρομος*». «*Το έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγικότητας του*» και οι «*Θέσεις για τη φιλοσοφία της Ιστορίας*». Για εμένα, βασικό εργαλείο, στην κριτική κατανόηση και εμβάθυνση στο έργο του, κατέστη «*Η διαλεκτική του βλέπειν*» της Susan Back-Morss. Το βιβλίο αυτό δεν αποτελεί απλά μια καταγραφή των χειρογράφων του, αλλά μια επαναπροσέγγιση του *Passagenwerk*, μέσω των σημειώσεων του συγγραφέα, της αλληλογραφίας του και παραπομπών από το σύνολο της εργογραφίας του.

5. «Ο Benjamin ήταν πεπεισμένος τουλάχιστον για ένα πράγμα: εκείνο που χρειαζόταν ήταν οπτική και όχι γραμμική λογική. Οι έννοιες έπρεπε να συγκροτούνται εικονιστικά σύμφωνα με τις γνωσιακές αρχές του μοντάζ,» Back-Morss, *Η διαλεκτική του βλέπειν*, σελ. 333-334.

Το έργο του Benjamin, το «διαλεκτικό παραμύθι για τις Στοές του Παρισιού»⁶ που έμεινε ανολοκλήρωτο⁷, βασίζεται στις έννοιες του θραύσματος⁸ και της νεωτερικότητας. Ανάμεσα σε αυτές αναδύονται οι έννοιες της πόλης, με τις χωρικές και κοινωνικές σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα σε αυτήν, της περιπλάνησης (*flânerie*⁹), της τεχνολογικής προόδου και της τέχνης.

Εικ. 2.1. Ο Walter Benjamin στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού, 1937

6. Frisby, David. *Στιγμιότυπα της νεωτερικότητας* (Γκρέοργκ Ζίμμελ, Βάλτερ Μπένγιαμιν, Ζήγκφρηντ Κρακάρουερ). μτφ. Γεωργία Γιαννακοπούλου και Βασίλης Τομανάς. Θεσσαλονίκη: Νησίδες, 2007, σελ. 68.

7. Το 1940, σε μια προσπάθειά του να διαφύγει στις ΗΠΑ, ο Benjamin έδωσε τέλος στη ζωή του στο Πορτ Μπου της Ισπανίας, φοβούμενος τη σύλληψή του. Τα τελευταία του χειρόγραφα για το *Passagenwerk* δε διασώθηκαν, όμως, το υλικό που βρέθηκε στο διαμέρισμά του στο Παρίσι, η ογκώδης συλλογή σημειώσεων, σχεδιαγραμμάτων και φωτογραφιών οργανώθηκε και, κατόπιν επιμέλειας, δημοσιεύθηκε το 1982.

8. Για τον Benjamin «η αληθινή μέθοδος να κάνουμε τα πράγματα σύγχρονά μας είναι να τα αντιλαμβανόμαστε στο χώρο μας, όπως κάνει και ο συλλέκτης με τα θραύσματα». Frisby, *Στιγμιότυπα της νεωτερικότητας*, σελ. 95.

9. Η ετυμολογία του όρου προέρχεται από το γαλλικό ρήμα *flâner* που σημαίνει περιπλανώμαι τυχαία και χωρίς βιασύνη. Ανακτήθηκε από: Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales <http://www.cnrtl.fr/definition/fl%C3%A2ner>

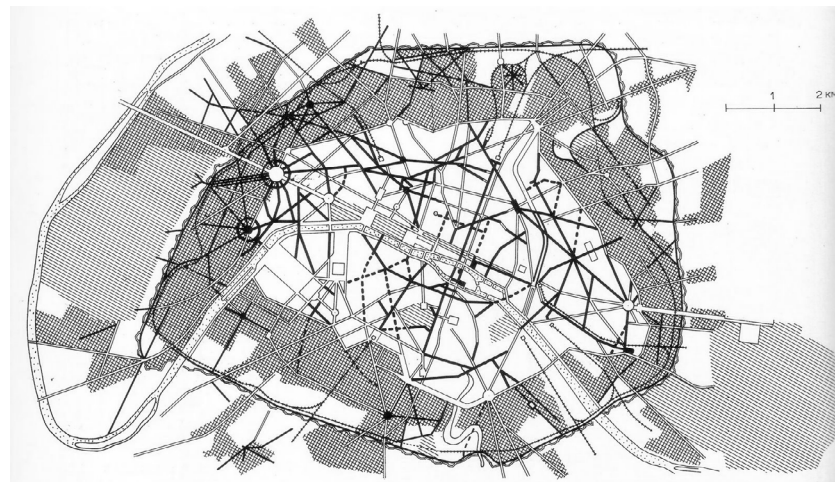
Ο συγγραφέας ξεκινά να γράφει τις πρώτες σημειώσεις του για το *Passagenwerk* το 1926-1927, χρονολογία που συμπίπτει με την αρχή της διαμονής του στο Παρίσι. Στο τεταμένο κλίμα του μεσοπολέμου, η πόλη του Παρισιού διαταρασσόταν από εξεγέρσεις που ενείχαν τον κίνδυνο του εμφυλίου. Πέρα από αύξηση των πληθυσμιακών ροών στα βιομηχανικά κέντρα, όπου υπήρχε ζήτηση εργατικού δυναμικού, αρχίζει σταδιακά και η μεγέθυνση της πρωτεύουσας. Οι ταχύτατες εξελίξεις στις δομές των πόλεων απαιτούσαν την κρατική παρέμβαση με τη μορφή της νέας πολεοδομίας. Ο Benjamin αναλύει το σχέδιο που εφαρμόστηκε στο Παρίσι το 1853¹⁰, με τη διάνοιξη μεγάλων λεωφόρων στο κέντρο της πόλης (Grands Boulevards), την ανέγερση μεγαλοπρεπών δημοσίων κτηρίων και πολυτελών κατοικιών και τη δημιουργία πάρκων αναψυχής. Στο πλαίσιο αυτό, κατεδαφίστηκαν πολλά κτήρια -μεταξύ αυτών και στοές- προκειμένου να τονιστεί το ενιαίο μέτωπο των προσόψεων των νέων λεωφόρων. Αυτό εξασφαλίστηκε μέσω του μεγάλου πλάτους των νέων δρόμων, που καθιστούσε αδύνατη την κατασκευή οδοφραγμάτων, αλλά ταυτόχρονα και μέσω των χαράξεων που συνέδεαν άμεσα τους στρατώνες με τις εργατικές συνοικίες. Παρασκηνιακά, αυτός ο οικοδομικός σχεδιασμός έδωσε το έναυσμα για μια έκρηξη κερδοσκοπίας στην αγορά των ακινήτων, μέσω της οποίας η κυβέρνηση επεξέτεινε την ιδιοκτησία των κεφαλαιοκρατών σπαταλώντας δημόσιους πόρους.¹¹ Στις αφηγήσεις του, κάτω από το πρώτο επίπεδο της πόλης βρίσκεται το δεύτερο επίπεδο των υπόγειων στοών, οι λαβύρινθοι¹². Ο Benjamin, αναφερόμενος στις κατακόμβες και το μετρό του Παρισιού, ήθελε να τονίσει πως η αρχαιότητα ενέχεται μέσα στην νεωτερικότητα, αναγνωρίζοντας σε αυτήν τα επιθυμητικά σύμβολα του δέκατου ένατου αιώνα και την αναπόφευκτη ενθύμηση του παρελθόντος. Πέρα από την ενθύμηση του χαμένου παρελθόντος, η φαντασμαγορία του λαβυρίνθου, αν όχι μόνο του χωρικού αλλά και του έμψυχου, ικανοποιείται από την περιπλάνηση στο πλήθος μέσα στο οποίο χάνεται ο *flâneur*.¹³

10. Πρόκειται για την παρέμβαση του βαρόνου Haussmann. Ο ίδιος έδωσε στον εαυτό του τον τίτλο του «καλλιτέχνη της κατεδάφισης» (*artiste démolisseur*). «Είδε τη δουλειά του σαν «καθήκον», κάτι που τονίζει στα απομνημονεύματά του. Στο μεταξύ, αποξενώνει τους Παριζιάνους από την πόλη τους. Δεν αισθάνονται πλέον σαν το σπίτι τους εκεί, και αρχίζουν να συνειδητοποιούν τον απάνθρωπο χαρακτήρα της μητρόπολης.» Benjamin, Walter. *The arcades project*. μτφ: Eiland Howard και Kevin McLaughlin. Harvard University Press, 2002, σελ. 12.

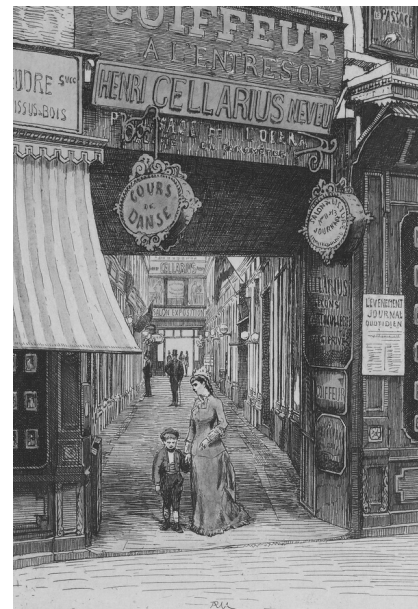
11. Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 135-136

12. «Οι σχηματισμοί των πόλεων με τους ομοιόμορφους δρόμους και τις ατελείωτες σειρές των κτηρίων, έχουν πραγματώσει την ονειρική αρχιτεκτονική των αρχαίων: τον λαβύρινθο.» Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 394 (αναφέρεται στον Benjamin, V, σελ. 993).

13. «Η πόλη είναι η πραγματοποίηση εκείνου του αρχαίου ονείρου της ανθρωπότητας, του λαβυρίνθου. Σε αυτήν την πραγματικότητα αφοσιώνεται ο *flâneur*, χωρίς να το γνωρίζει.» Benjamin, *The Arcades Project*, σελ. 429.

Εικ. 2.2. Σχέδιο της παρέμβασης του Haussmann στο Παρίσι, 1853

Εικ. 2.3. Η στοά της Όπερας που θυσιάστηκε για το «πολεοδομικό ιδεώδες» του Haussmann

Το Παρίσι του δέκατου ένατου αιώνα ακτινοβολεί περισσότερο από κάθε άλλη ευρωπαϊκή μεγαλούπολη, αποτελώντας ένα ιδανικό τοπίο περιπλάνησης. Ο *flâneur*, αναδεικνύεται σε κυρίαρχη μορφή της περιπλάνησης στις στοές και στα βουλεβάρτα της πόλης. Η έννοια αυτή εισάγεται, αρχικά, από τον Baudelaire¹⁴ και, μεταγενέστερα, ο Benjamin την εξελίσσει, διερευνώντας τη δυναμική σχέση του αστακού τοπίου με το πλήθος. Η πρωτογενής εικόνα του *flâneur* είναι ο διανοούμενος της εποχής του, ο καλλιτέχνης του δρόμου, ο τζογαδόρος, ο αρχαιολόγος, ο ρακοσυλλέκτης που τριγυρίζει στις στοές¹⁵. Με τη βιομηχανική επανάσταση και την οσματοποίηση των δρόμων του Παρισιού, διαμορφώθηκαν νέες χωρικές πρακτικές και αισθητηριακές εμπειρίες που επηρέασαν την αστική περιπλάνηση. Η αρχική μορφή του *flâneur* δεν επικράτησε διότι οι άνθρωποι από συλλέκτες εμπειριών έχουν γίνει πια συλλέκτες αντικειμένων. Οι νέοι ρυθμοί ζωής και κυκλοφορίας στη μητρόπολη δεν άφηναν πια «χώρο» για περιπλάνηση. Ο *flâneur* αντικατοπτρίζεται πλέον στον δημοσιογράφο, το ντετέκτιβ του αστυνομικού μυθιστορήματος, το φωτορεπόρτερ, τον «άνθρωπο-σάντουιτς¹⁶». Χάνεται στα καφέ και τα εμπορικά καταστήματα και γίνεται ένα απρόσωπο κομμάτι του πλήθους.¹⁷ Ο χρόνος οριοθετείται πλέον από την επιταγή για «διαρκή παραγωγικότητα». Οι άνθρωποι, είναι, αποσπασμένοι από το πνεύμα της συλλογικότητας και εγκλωβισμένοι στην ατομικότητα και την ιδιωτική τους ζωή. Έχουν μετατραπεί από μοναχικοί πλάνητες σε καταναλωτές. Η φιγούρα του περιπλανητή δεν χωρά πια ανάμεσά τους, δεν έχει ορατότητα και περνά στο περιθώριο.

14. Ο *flâneur*, κατά τον Baudelaire, αντανakλάται το μοτίβο του καλλιτέχνη που περιπλανάται στην πόλη και λειτουργεί σαν παρατηρητής του μοντέρνου τοπίου, σαν «εραστής του πλήθους». Είναι ο συγγραφέας, ο ζωγράφος, ο μουσικός, ο ποιητής. Αποστασιοποιείται από τις μάζες και ξεφεύγει από την ομοιομορφία του ανώνυμου πλήθους.

15. Οι δρόμοι, για τον *flâneur*, θα μπορούσαν να αποκτήσουν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των στοών, οι οποίες λειτουργούν σαν ένα «εξωτερικό» μέσα στο «εσωτερικό» (*interieur*). Ο Benjamin έγραφε σχετικά: «Οι δρόμοι είναι ο τόπος διαμονής του συλλογικού. Το συλλογικό είναι μια αιωνίως άγρυπνη, σέβασα ανήσυχη οντότητα η οποία, εν μέσω των προσώπων των κτηρίων, βιώνει, αποκτά εμπειρίες, μαθαίνει και επινοεί όλα όσα προσλαμβάνουν τα άτομα υπό την προστασία των τεσσάρων τοίχων τους.» Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 470.

16. «Ο άνθρωπος σάντουιτς πληρώνεται για να διαφημίσει τις στραξιόν του μαζικού πολιτισμού.» Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 473.

17. «Το πλήθος είναι το πέπλο μέσα από το οποίο η οικεία πόλη μεταμορφώνεται για τον πλάνητα σε μια φαντασμαγορία.» Benjamin, *The Arcades Project*, σελ. 10.

Εικ. 2.4. La Flâneur, Paul Gavarni, 1842

Εικ. 2.5. Το πλήθος, Robert Demachy, 1910

Στο έργο του Benjamin, η έννοια της *προόδου* -του δέκατου ένατου αιώνα- αντιπαραβάλλεται με την επικαιροποίηση του ιστορικού υλισμού¹⁸. Στο *Σχέδιο Εργασίας Περί Στοών*, η αρχιτεκτονική προβάλλει σαν καθρέφτης των καιρών. Σημαίνοντα ρόλο στην ανάλυση της νεωτερικότητας είχαν οι θέσεις του περί αμφισβήτησης του ακαδημαϊσμού, θέσεις που συνέπιπταν με αυτές των αναδυόμενων κινημάτων της εποχής, όπως το Bauhaus¹⁹. Για τον Benjamin, η προσπάθεια να συνδεθεί ξανά ο αρχιτέκτονας με το μηχανικό, η École des Beaux-Arts με την École polytechnique, ανήκε στη σφαίρα του ονείρου. Ως εκ τούτου, οι στοές, ως «ονειρικοί οίκοι» της νεωτερικότητας, αποτέλεσαν την πρώτη μοντέρνα αρχιτεκτονική για το κοινό.²⁰ Το Bauhaus, κοιτούσε την «απελευθέρωση» απ' τον ακαδημαϊσμό, ο οποίος εκφραζόταν, εκείνη την περίοδο, μέσω του νεοκλασικισμού²¹ και του εκλεκτικισμού. Η ύπαρξη, από «το κατοικείν ως περιβλήμα» του δέκατου ένατου αιώνα, περιορίζεται πλέον στον όγκο. Επίσης, τρόπος χρήσης των υλικών και η ανάδειξη της διαφάνειας, με τη χρήση γυαλιού και σιδήρου, είχε εντυπωσιάσει τον Benjamin. Από τους σιδηροδρόμους και τις γέφυρες, το σίδηρο αναδεικνύεται ως «επαναστατικό δομικό υλικό» στις Διεθνείς Εκθέσεις²², στις οποίες εξυμνήθηκε η τεχνολογική πρόοδος και η φαντασμαγορία του εμπορεύματος, υπό τους όρους της διαφήμισης: «κοιτάτε, αλλά μην αγγίζετε». Πριν από τις Διεθνείς Εκθέσεις, όμως, οι στοές του δέκατου ένατου αιώνα ήταν οι πρώτες κατασκευές με σίδηρο και γυαλί που συνδύαζαν το «διακοσμητικό ύφος» της εποχής με τις καινοτόμες μεθόδους της βιομηχανικής κατασκευής. Αργότερα, ο ηλεκτροφωτισμός και η μόδα των «νέον» επιγραφών σηματοδοτούν την παρακμή των στοών, δίνοντας την αίσθηση ενός ξεπεσμένου ονείρου. Ο μοντερνισμός, ιδωμένος

18. Στις «Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας», που αποτέλεσε σκελετό του Passagenwerk, απεικονίζονται οι ψευδαισθήσεις περί προόδου, που είχαν σαν συνέπεια της ταύτισης της επιστήμης και της τεχνολογικής προόδου με την ιστορική πρόοδο. Ενώ, για το Benjamin, δεν υπάρχει τίποτα φυσικό στην κίνηση της ιστορίας· η φύση προοδεύει ιστορικά.

19. Το κίνημα του Bauhaus, γέννημα της δημοκρατίας της Βαϊμάρης, εξέφραζε την ανάγκη αλλαγής στην αρχιτεκτονική και τις τέχνες αλλά και την κοινωνία. Με τη διείσδυση νέων λειτουργιών στην ζωή σε ένα εκβιομηχανοποιημένο περιβάλλον, προέκυπτε ταυτόχρονα η αναγκαιότητα αλλαγής στις κτηριακές δομές και την πόλη. Το σχέδιο εισήχθη στην μαζική βιομηχανική παραγωγή, συνδυάζοντας τη μορφή με τη λειτουργία και το περιεχόμενο των κτηρίων.

20. Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 223.

21. Ο Benjamin επέκρινε τον συντηρητισμό που επικρατούσε λέγοντας: «Εκεί όπου ο νεοκλασικισμός υστερεί θεμελιωδώς, είναι ότι οικοδομεί για τους περαστικούς θεούς με μια αρχιτεκτονική η οποία αποκρηύσει τους ουσιαστικούς όρους που τους έφεραν στο προσκήνιο. (Μια κακή, αντιδραστική αρχιτεκτονική)» ό.π. σελ. 395.

22. Στο Παρίσι φιλοξενήθηκαν κάποιες από τις σπουδαιότερες Διεθνείς Εκθέσεις, όπως -η πρώτη- του 1855, του 1878 και του 1900, με εμβλήματα το Grand Palais και τον Πύργο του Άιφελ. Σε αυτές, οι μάζες, αντλώντας τέρψη από το θέαμα της σύμμετρης της προόδου στη βιομηχανική τεχνολογία και την τέχνη, συμβάλουν στην προώθηση του μύθου της αυτόματης ιστορικής και εθνικής προόδου.

από τον Benjamin σαν επιστροφή του παρελθόντος²³ μέσω νέων μορφών, συντηρεί τη φαντασμαγορία της νεωτερικότητας, χωρίς οι απότοκοι της εμπορευματικής κοινωνίας να ξεπερνιούνται.

Εικ. 2.6. Grand Palais, Διεθνής έκθεση στο Παρίσι, 1900

Εικ. 2.7. Πύργος του Άιφελ, Διεθνής έκθεση στο Παρίσι, 1900

23. Οι θέσεις, που εξέφραζε ο θεμελιωτής του μοντέρνου κινήματος Le Corbusier, παρουσιάζοντας στα άρθρα του εικόνες από υπερωκεάνεια, αεροπλάνα και σιλό σε αντιπαραβολή με αυτές του Παρθενώνα και της Πομπηίας, ερμηνεύθηκαν από το Benjamin σαν μια προσπάθεια εκ νέου «ανακάλυψης» της αρχαιότητας.

Στο *Passagenwerk*, η νεωτερική φαντασμαγορία, από το μύθο έως την πραγματικότητα, αναδύεται μέσω της αρχιτεκτονικής και της τέχνης²⁴. Συγκεκριμένα, ο Benjamin εξετάζει το έργο τέχνης υπό το πρίσμα της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του. Διερευνάται η γνησιότητα²⁵ του έργου τέχνης και ειδικά το πώς η μοναδιαία και ανεπανάληπτη παρουσία του, με την τεχνική αναπαραγωγή, μετατρέπεται σε μαζική. Με την εφεύρεση του επαναστατικού αναπαραγωγικού μέσου της φωτογραφίας, η εικόνα αποτυπώνεται, και αποκτά χρονική διάρκεια και ιστορική αξία. Τα Πανοράματα²⁶, που έγιναν αρκετά δημοφιλή κατά το δέκατο ένατο αιώνα, συνδέονται με τις στοές, καθώς, για τον Benjamin, αποτελούσαν και τα δυο ονειρικούς οίκους μιας φαντασμαγορικής θέασης της πόλης²⁷. Από την *Camera obscura* μέχρι την ηλιογραφία και τη νταγκεροτυπία, η φωτογραφία παύει πια είναι ένα «μεγάλο μυστηριακό βίωμα»²⁸. Με τη διάδοσή της, στις αρχές του εικοστού αιώνα, η χρήση του μέσου διευρύνεται και η εικόνα μετατρέπεται από αντικείμενο αισθητηριακής θέασης σε μέσο επικοινωνίας. Τη φωτογραφία έρχεται να διαδεχθεί ο κινηματογράφος, ο οποίος με τον τρόπο που κατοπτρίζει τον κόσμο, εμπλουτίζει τις αισθήσεις πολύ περισσότερο από τα ζωγραφικά και τα θεατρικά έργα. Η διαφορά αυτή δεν έγκειται μόνο στον τρόπο αποτύπωσης αλλά και στη απόσταση του ηθοποιού και του θεατή από το αντικείμενο λήψης και προβολής της εικόνας.²⁹ Κατά τη θέαση μιας κινηματογραφικής ταινίας, δεν είναι εφικτός ο περιορισμός και ο απόλυτος έλεγχος των μαζών. Η εναλλαγή των εικόνων και των χώρων σε μια ταινία και η μεγάλη αλλαγή στον τρόπο πρόσληψης του έργου τέχνης απαιτούν, πλέον, εντονότερη πνευματική εγρήγορση. Σε αυτό βασίζεται το σοκ που προκαλεί η ταινία στο θεατή. Συν τοις άλλοις, η δυνατότητα εμπορικής αξιοποίησης του κινηματογράφου είναι κάτι που εκτοξεύει τη διάδοση και τη ζήτηση του.

24. Εντούτοις, εκείνοι που λογίζονται από τον Benjamin ως παραγωγοί της συλλογικής φαντασίας είναι οι μηχανικοί, οι γραφίστες και οι φωτογράφοι: είναι αυτοί που θα διδάξουν στους καλλιτέχνες, μέσω της τεχνικής, τη νέα φύση του βιομηχανικού πολιτισμού.

25. Το ζήτημα της γνησιότητας του έργου τέχνης αποτυπώνεται στο κομβικό σημείο όπου ο χρόνος του εδώ και του τώρα (*Jetztzeit*) χάνεται, μέσω της αναπαραγωγής, και ταυτόχρονα χάνεται η αύρα του (*Aura*). «Ο δικός μου ορισμός για την αύρα, ως η αύρα της απόστασης, φανερώνεται στην εικόνα που ξυπνά μέσα από το αντικείμενό το οποίο γίνεται αντιληπτό.» Benjamin, *The Arcades project*, (J47,6), σελ. 314.

26. Πρόκειται για τεχνητές εικόνες κατασκευασμένες με τη μέθοδο του μοντάζ που αναπαριστούσαν ιστορικά γεγονότα, τόπους της φύσης, κ.ά. .

27. «Το ενδιαφέρον στο Πανόραμα είναι ότι βλέπουμε την αληθινή πόλη – την πόλη σε στεγασμένο χώρο». Frisby, *Στιγμιότυπα της νεωτερικότητας*, σελ. 110.

28. Benjamin, *Δοκίμια για την τέχνη*, σελ. 53.

29. Ο Benjamin, κάνοντας μια διαλεκτική ανασκόπηση της ζωγραφικής, της αρχιτεκτονικής και του κινηματογράφου, καταλήγει στο συμπέρασμα πως όλα αυτά δεν είναι σε θέση, στην εποχή του, να «αποτελέσουν αντικείμενο ταυτόχρονης συλλογικής αντιμετώπισης». ό.π. σελ. 30.

Εικ. 2.8. Λεωφόρος Gobelins, Eugène Atget, Paris, 1925

Εικ. 2.9. Ο φωτογράφος Brassai στη λεωφόρο Saint-Jacques, 1930–32

Στο έργο του Benjamin, με αυτή την «αιρετική» μέθοδο, οι έννοιες αναδιπλώνονται η μια πάνω στην άλλη και οι διαλεκτικές εικόνες μετεωρίζονται ανάμεσα στο ειδικό και το γενικό³⁰. Καθότι η συγγραφή του *Passagenwerk* δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, δεν υπάρχει από συμπέρασμα παρά μόνο ενδείξεις³¹ για τον τρόπο με τον οποίο ο φетиχισμός του εμπορεύματος³², έννοια που δανείστηκε από το Marx, υπεισέρχεται σε κάθε πτυχή του μαζικού πολιτισμού και πώς η έννοια της νεωτερικότητας στην μητρόπολη συνδέεται με τις παραγωγικές σχέσεις. Στην κατανόηση της δομής του εμπορεύματος, σημαντικό ρόλο παίζουν οι έννοιες των ανταλλακτικών σχέσεων και αξιών, με θεμέλιο την ανθρώπινη εργασία, που οδηγούν στην ποσοτικοποίηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών «στο σύμπαν των εμπορευμάτων».³³ Σαφώς, πέρα από τη φυσική ιδιότητα των πραγμάτων, δε μπορούμε να ξεχνάμε και την κοινωνική καθώς και τον αντίκτυπο του φαινομένου της πραγμοποίησης στις κοινωνικές σχέσεις και τη συλλογική συνείδηση.

30. «Η νεωτερική πόλη αποτελεί την ιστορική συγκεκριμενοποίηση της νεωτερικότητας. Η αναγωγή όμως των συγκεκριμένων όψεων μιας συγκεκριμένης νεωτερικής πόλης, όπως το Παρίσι του δέκατου ένατου αιώνα, σε εικόνες συμβολικές της νεωτερικότητας, αποτελεί ουσιαστικά τη μετατροπή του ιδιαίτερου σε γενικό γνώρισμα.» Σταυρίδης, Σταύρος. «Εικόνα και εμπειρία της πόλης στον Βάλτερ Μπένγιαμιν», στο Βάλτερ Μπένγιαμιν. *Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2007, σελ. 268.

31. «...Το 1935 η «ανάπτυξη αυτής της έννοιας» θα αποτελούσε «το κέντρο» του προβλεπόμενου έργου (γράμμα στον Scholem, 159), και μέχρι το 1938 οι «βασικές κατηγορίες» του *Passagenwerk* θα «συγκλίνουν στον προσδιορισμό του φетиχισμού του εμπορεύματος». Αυτή η έννοια εμφανίζεται στο πρώτο στάδιο μόνο μια φορά (Οο,38)· δεν ήταν με κανένα τρόπο ξεκάθαρο τότε ότι ο φетиχισμός του εμπορεύματος προοριζόταν να αποτελέσει το κεντρικό πλαίσιο ολόκληρου του έργου του.» Benjamin, *The Arcades Project*, σελ. 938.

32. Μια έννοια ταυτόσημη του φетиχισμού του εμπορεύματος, αυτή της «δεύτερης φύσης» των ανθρώπινων δημιουργημάτων εισάγεται από τον Georg Lukacs στο βιβλίο του *Ιστορία και ταξική συνείδηση* (1923).

33. Ο Benjamin παραθέτει από τον Marx: «Αν εξετάσουμε την έννοια της αξίας, τότε βλέπουμε το ίδιο το αντικείμενο μόνο ως ένα σημείο· δεν είναι σημαντικό από μόνο του, αλλά για αυτό που αξίζει». Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 273. ; Ωστόσο, εδώ θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο Benjamin, βάσει της Κριτικής θεωρίας της Σχολής της Φρανκφούρτης, χρησιμοποιεί τις μαρξικές -και όχι μαρξιστικές- θέσεις με σκοπό να ανοίξει το δρόμο για τον αναστοχασμό πάνω στα φαινόμενα και ουδόλως για να τις επικυρώσει.

Εικ. 2.10. Angelus Novus. Paul Klee

«Έτσι ακριβώς πρέπει να είναι ο άγγελος της ιστορίας. Το πρόσωπό του είναι στραμμένο προς το παρελθόν. Όπου εμείς βλέπουμε μια αλυσίδα γεγονότων, αυτός· βλέπει μία μοναδική καταστροφή, που συσσωρεύει αδιάκοπα ερείπια επί ερειπίων και τα εκσφενδονίζει μπροστά στα πόδια του.»
Walter Benjamin

2.β.2. Συγκρότηση εργασίας

Το ερευνητικό υλικό διαρθρώνεται σε διμερή δομή. Πρώτα, παρουσιάζονται τα ευρήματα κατά χρονολογική σειρά, εστιάζοντας σε περιόδους-ορόσημα. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι στοές στις περιόδους του δέκατου ένατου αιώνα, των αρχών του εικοστού αιώνα και του μεσοπολέμου, της μεταπολεμικής εποχής (δεκαετίες '50 και '60) και τέλος τις δεκαετίες '70 και '80. Στη συνέχεια η ερμηνεία των αθηναϊκών στοών θα επιχειρηθεί υπό το πρίσμα τεσσάρων εννοιών: μελετάται η αποτύπωση των συνθηκών που επικρατούν στην πόλη στην πολεοδομική της οργάνωση, η σχέση ατόμου-μαζών μέσω της έννοιας της περιπλάνησης, οι επιδράσεις της τεχνολογικής προόδου και των τεχνών -ειδικότερα του κινηματογράφου-. Τέλος, εξετάζεται ο τρόπος που η δομή του εμπορεύματος επιδρά στις στοές.

2.β.3. Ερευνητικά ερωτήματα

- Πώς συνδέονται οι στοές με τις πολεοδομικές και θεσμικές αλλαγές που γίνονται στο χώρο και συγκεκριμένα, ποια είναι τα αποτελέσματα της αστικοποίησης και της μαζικής παραγωγής του χώρου στο πεδίο των στοών του κέντρου της Αθήνας;
- Ποια η μετεξέλιξη της φιγούρας του, κατά Benjamin, flâneur στη σύγχρονη εποχή και που εντοπίζεται στην πόλη της Αθήνας; Ποια είναι τα υποκείμενα και τα αντικείμενα των στοών σήμερα;
- Πώς έχει επηρεάσει η, κατά Benjamin, τεχνολογική πρόοδος το πεδίο έρευνας και τι ρόλο παίζουν σε αυτό τα υλικά, οι διαφημιστικές επιγραφές και ο φωτισμός;
- Ποιο είναι το κοινωνικό αντίκρισμα της τέχνης και πώς απεικονίζονται οι στοές της Αθήνας σε αυτήν;
- Πώς συνδέονται όλες αυτές οι προβληματικές με το φετιχιστικό χαρακτήρα του εμπορεύματος;
- Που οδηγούν σήμερα οι πολιτικές διαχείρισης και εμπορευματοποίησης του χώρου και συγκεκριμένα αστικού περιβάλλοντος της Αθήνας;
- Ποια τα κίνητρα και τα επακόλουθα στις παρεμβάσεις ανάπλασης και αναβίωσης των στοών;

3. Ευρήματα

Αρχικά, οφείλει να διευκρινιστεί ότι αυτή η εργασία εστιάζει αποκλειστικά στον τύπο της εσωτερικής στοάς. Συνεπώς, κρίνεται σκόπιμο να δοθούν δυο ορισμοί: ο ετυμολογικός και αυτός του Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού:

• Στοά: (η) ουσ. [αρχ. στοά < ἴστημι] 1. κτίριο που η στέγη του υποβαστάζεται με κίονες από τη μία ή και τις δύο πλευρές του 2. καλυμμένη ή ακάλυπτη δίοδος ανάμεσα σε κτιριακό συγκρότημα, πέρασμα 3. υπόγειος θολωτός διάδρομος ή υπόνομος ορυχείου¹

• Στο ΓΟΚ του 1985² ως παρόδια στοά ορίζεται «ο προσπελάσιμος από το κοινό στεγασμένος ελεύθερος χώρος του οικοπέδου, που κατασκευάζεται σε επαφή με την οικοδομική γραμμή στη στάθμη του πεζοδρομίου». Η εσωτερική στοά είναι «ο στεγασμένος ελεύθερος χώρος που συνδέει κοινόχρηστους χώρους του οικισμού ή προκήπια μεταξύ τους ή κοινόχρηστους χώρους του οικισμού με ελεύθερους σε προσπέλαση ακάλυπτους χώρους του οικοπέδου».

Στο αστικό τοπίο της Αθήνας τα ερεθίσματα είναι πολλά, όμως εμφανίζονται σαν «συντρίμια» άλλων εποχών. Εικόνες του παρελθόντος από την νεοκλασική Αθήνα του δέκατου ένατου αιώνα, την πόλη στην περίοδο ανάπτυξης και ριζικών αλλαγών του μεσοπολέμου και την μεταπολεμική εποχή της έντονης αστικοποίησης και εκβιομηχάνισης των δεκαετιών του '50 και του '60 που συντίθενται συλλήβδην στην Αθήνα του 2019. Η ιστορία της πόλης και ο χαρακτήρας της δεν εξαρτώνται μόνο από τη χρονική στιγμή της γένεσής της, αλλά και από την πορεία μετεξέλιξής της. Ως εκ τούτου, για να αντιληφθούμε τις χωρικές και χρονικές αυτές σχέσεις και να εξετάσουμε τα διαφορετικά διακείμενα οφείλουμε, αρχικά, να παρουσιάσουμε τα ευρήματα με μια σύντομη ιστορική αναδρομή, καθότι οι αλλαγές που επιφέρει η κάθε εποχή στο χώρο παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και την εξέλιξή του.

1. Μανδάλα, Μ., *Ελληνικό λεξικό*. Ε' επιμ. Αθήνα : Τεγόπουλος – Φυτράκης, 1992, σελ. 720.

2. Άρθρο 2, ορισμοί 42, 43. Ανακτήθηκε από την Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του ΤΕΕ: <http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teelar/NOMOTHEsia/GOK%201985>

3.α. Οι αθηναϊκές στοές του δέκατου ένατου αιώνα

Η εμφάνιση της πρώτης εμπορικής στοάς στα πρότυπα των παρισινών galleries- στην Αθήνα γίνεται το 1883 με τη στοά Μελά (Κόνιαρη / Ι. Λιντζέρη) [Π Νο108]³ επί της οδού Ερμού 54 στην πλατεία Καπνικαρέας. Η πρώην οικία Κόνιαρη κατεδαφίστηκε και στη θέση της κτίστηκε ένα τετραώροφο νεοκλασικό μέγαρο «μετά της υαλοσκεπούς διόδου»⁴, που οικοδομήθηκε, και σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Ernst Ziller⁵. Πλησίον της, επί της οδού Ερμού 54, έπειτα από την κατεδάφιση της οικίας Λ. Πύρρου, οικοδομείται μετά από δύο χρόνια το σημερινό τριώροφο νεοκλασικό μέγαρο, η στοά Πύρρου / Τουρνικιώτη⁶ [Π Νο107] σε σχέδια του ίδιου αρχιτέκτονα (Εικ.3.α.1). Και οι δυο ανακαινίστηκαν στις αρχές του εικοστού πρώτου αιώνα και λειτουργούν σήμερα σαν καταστήματα.

Εικ.3.α.1. Στοές Πύρρου και Μελά

3. Η συντομογραφία [Π Νο...] παραπέμπει στον αντίστοιχο πίνακα στο Παράρτημα του τεύχους.

4. Γιαννούλη, Γεωργία και Μπαγέρη, Καλλιρρόη. «Αθηναϊκές στοές. Μια ανάλυση για τις στοές του εμπορικού τριγώνου και τις ευρύτερης περιοχής του κέντρου» Αθήνα: Εισήγηση στην Εσπερίδα του Εργαστηρίου «Διαδρομές της αρχιτεκτονικής, από τις απαρχές της εμφάνισης του μοντερνισμού μέχρι σήμερα, στην Αττική» του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, 2018 ; Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών. Αρχείο νεότερων μνημείων. Ανακτήθηκε από: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxio_more.aspx?id=111

5. Στο Αρχείο Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείου Μπενάκη και συγκεκριμένα στο αρχείο σχεδίων Γεωργίου Παπαδάκη (αρ. σχεδίου 21), αναφέρεται η στοά Ι. Λιντζέρη επί της οδού Ερμού και Αγ. Ειρήνης, με αρχιτέκτονα τον Ernst Ziller και μηχανικό τον Κ. Μ. Παλαμά. ; Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»

6. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών. Αρχείο νεότερων μνημείων. Ανακτήθηκε από: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxio_more.aspx?id=112

Στο χάρτη (Σχέδιο 3.α.1), απεικονίζονται τρεις ακόμη στοές που ανήκουν σε αυτή την περίοδο, όμως δεν κατασκευάστηκαν όλες εξ' αρχής με σκοπό την εμπορική τους λειτουργία. Πρόκειται για τη στοά Οικίας Σίμου (πριν το 1862⁷) [Π Νο66], τη στοά Αθανάτων (περί το 1870⁸) [Π Νο139] και τη στοά Δημοσίων Υπαλλήλων [Π Νο64] (Μέγαρο Σπυρίδωνος Λάμπρου, περί το 1891).

Σχέδιο 3.α.1. Οι στοές του δέκατου ένατου αιώνα.

7. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Ανακτήθηκε από: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxio_more.aspx?id=76

8. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Ανακτήθηκε από: <https://www.stistoa.gr/%CE%B7-%CE%B3%CE%B5%CE%B9%CF%84%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%AC-%CE%BC%CE%B1%CF%82/>

3.β. Οι αθηναϊκές στοές των αρχών του εικοστού αιώνα και του μεσοπολέμου

Στις αρχές του εικοστού αιώνα, η πρώτη στοά που οικοδομείται είναι η στοά Αρσακείου/Ορφέως [Π Νο35] το 1900⁹. Σχεδόν δυο δεκαετίες αργότερα (1920-1930), επί της οδού Κολοκοτρώνη 24¹⁰, οικοδομείται η στοά Πραξιτέλους [Π Νο94].

Εικ. 3.β.1. Στοά Αρσακείου

Εικ. 3.β.2. Στοά Πραξιτέλους

9. Εδώ αξίζει μια σύντομη αναφορά στην ιστορία της τμηματικής οικοδόμησης του Αρσακείου Μεγάρου. Αρχικά το Παρθεναγωγείο οικοδομήθηκε μεταξύ των ετών 1846-1852 σε σχέδια του αρχιτέκτονα Λύσανδρου Καυτατζόγλου. Το 1889 το συγκρότημα επεκτάθηκε με σχέδια του Eugene Troumpet, που αργότερα τροποποιήθηκαν από τον αρχιτέκτονα Κωνσταντίνo Μαρούδη και το μηχανικό Αναστάσιο Θεοφιλά. Η δημιουργία της στοάς, στην ουσία, ξεκίνησε το 1900 κατά τις μετατροπές των Μπαλάνου, Λουδοβίκου Σνάιντερ και Οικονόμου. Ο Ernst Ziller αναμόρφωσε τις όψεις το 1907, προσθέτοντας τους πυργοειδείς τρούλους στις γωνίες και τη μεταλλική μαρκίζα της πρόσοψης, και το 1911 ο Ανδρέας Κριεζής ανέλαβε την ανακαίνιση των εσωτερικών χώρων, που ολοκληρώθηκε το 1925. Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»; Ανακτήθηκαν από: <https://www.arsakeio.gr/gr/about/history/43-greek/administration/history/28319-to-neo-arsakeio>

10. Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»; Το κτήριο σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Βασίλειο Κουρεμένο με τις χαρακτηριστικές ορθομαρμαρώσεις, Φιλιππίδης, Δημήτρης, *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*, Αθήνα: Μέλισσα, 1984, σελ. 166.

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, στην Αθήνα, έχουμε την εμφάνιση πολλών από τις πιο γνωστές στοές, όπως η στοά Νικολούδη [Π Νο47] (1936¹¹), η στοά Σπυρομήλιου [Π Νο73] του ΜΤΣ (1928-1938¹²), το κτήριο της στοάς Ειρηνοδικείου [Π Νο21] επί της οδού Λυκούργου (1936¹³), η στοά Κοραή [Π Νο50] (1938¹⁴) και η στοά Καϊρη [Π Νο33] (1938¹⁵). Την ίδια περίοδο κατασκευάζονται και λιγότερο γνωρίμες στοές, όπως η στοά Μουτσοπούλου (1934¹⁶) [Π Νο99], στοά Πραξιτέλους 33 (1936¹⁷) [Π Νο126], η στοά Βουλής (1939¹⁸) [Π Νο82], η στοά Υπ. Οικονομικών (1939¹⁹) [Π Νο80], η στοά Αγίας Φιλοθέης [Π Νο158], η στοά Βοϊβόνδα [Π Νο109], η στοά Σαμούρκα [Π Νο143], η στοά Παπαδοπούλου [Π Νο9], κ.ά. Στο σύνολο αυτής της περιόδου (1900-1940), οικοδομούνται 21 στοές, όπως φαίνεται και στο Χάρτη (Σχέδιο 3.β.1).

11. Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»; Το πρότερο κτίσμα του 1918, που «περιοριζόταν στο τμήμα προς την οδό Πανεπιστημίου», καταδαφίστηκε και, δεδομένου του διατάγματος περί υψών του 1934, αποφασίστηκε «η εξ' αρχής ανοικοδόμηση για την εξάντληση των επενδυτικών δυνατοτήτων του ακινήτου». Κωτσάκη, Αμαλία. «Το έργο του αρχιτέκτονα Αλέξανδρου Νικολούδη 1874-1944. Ως έκφραση του οράματος για αστικό εκσυγχρονισμό επί της Ελευθερίου Βενιζέλου.» *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2005, σελ. 240-243.

12. Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»; Μέγαρο Μετοχικού Ταμείου Στρατού, Η ανακάλυψη της Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής, Αθήνα. Ανακτήθηκε από: http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B28_t.html

13. Χαλαμπιδού, Βάσω. «Οι μεταμορφώσεις της πλατείας Ομονοίας», Το Βήμα, Νοέμβριος 24, 2008. <https://www.tovima.gr/2008/11/24/archive/oi-metamorfwseis-tis-plateias-omonoiias/>; Παπαδάμ – Ριζά, Έφη, «Συμβολή της αστικής πολυκατοικίας στη γένεση της σύγχρονης ελληνικής οικοδομικής» *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2003. Παράρτημα 2ον, Πίνακας 239.

14. Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»; Ανακτήθηκε από: Κοραή 4 | Χώρος ιστορικής μνήμης 1941-1944, <http://korai4.gr/history/>

15. Γιαννούλη και Μπαγέρη, «Αθηναϊκές στοές»; «Removement Athens: μέσα στις ιστορίες τριών ιστορικών στοών της Αθήνας». *elculture*, Μάιος 15, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.elculture.gr/blog/article/removement-athens-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%AD%CF%82-%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%B1%CF%82/>

16. Ρούσση, Βασιλική. «Τα σπίτια του μεσοπολέμου στην Αττική. Αστική, Προαστιακή, Εξοχική κατοικία.» *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ιούλιος, 2011, σελ. 539.

17. Παπαδάμ – Ριζά. «Συμβολή της αστικής πολυκατοικίας στη γένεση της σύγχρονης ελληνικής οικοδομικής», Παράρτημα 2ον, Πίνακας 70.

18. ό.π. Πίνακας 85.

19. ό.π. Πίνακας 87.

Εικ. 3.β.3. Στοά Νικολούδη

Εικ. 3.β.4. Στοά Σπυρομήλιου, ΜΤΣ

Εικ. 3.β.6. Στοά Κοραή, επί της Κοραή 4

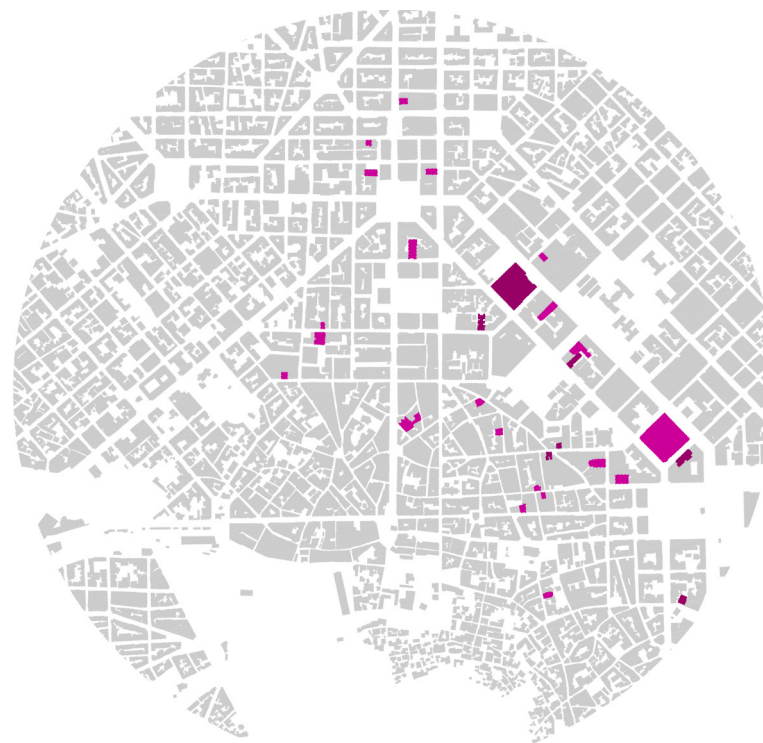
Εικ. 3.β.6. Στοά Κοραή, επί της Σταδίου 30

Εικ. 3.β.7. Στοά Καίρη

Εικ. 3.β.8. Στοά Βοϊβόνδα

Σχέδιο 3.β.1. Οι στοές την περίοδο 1900-1940

3.γ. Οι αθηναϊκές στοές μεταπολεμικά στις δεκαετίες 1950 και 1960

Στη δεκαετία του 1940, μετά το τέλος του ΒΠΠ, γνωρίζουμε για την οικοδόμηση 4 μόνο στοών, και συγκεκριμένα της στοάς Τσοίτσα [Π Νο102], της στοάς Γρυπάρειου Μεγάρου [Π Νο58] (1948-1949²⁰) και της στοάς Αγ. Κωνσταντίνου 16 [Π Νο15] (1949²¹). Ανάμεσά τους βρίσκεται και η ονομαστή στοά Εμπόρων [Π Νο83]. Το κτήριο του Μεγάρου Ταμείου Ασφαλίσεως Εμπόρων ήταν αποτέλεσμα αρχιτεκτονικού διαγωνισμού. Η θεμελίωση του κτηρίου έγινε το 1949 και η κατασκευή ολοκληρώθηκε το 1952²².

Εικ. 3.γ.1. Στοά Γρυπάρειου Μεγάρου

Εικ. 3.γ.2. Στοά Εμπόρων,
οδός Βουλής

Εικ. 3.γ.3. Στοά Εμπόρων,
οδός Λέκκα

20. Χρονολογία από επιγραφή εντός του κτηρίου.

21. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Αποδελτίωση από Βιβλίο Καταχωρίσεων Οικοδομικών Αδειών.

22. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Ανακτήθηκε από: http://www.eie.gr/archaeologia/gr/arxio_more.aspx?id=96

Οι στοές της δεκαετίας του 1950 ανέρχονται στις 42. Μέσα σε αυτές αρκετές είναι οι στοές σε κτήρια γραφείων του αρχιτέκτονα Θ. Βαλεντή, όπως η στοά επί της Αγ. Κωνσταντίνου 6 [Π Νο12] (1953²³), η στοά Σανταρόζα [Π Νο34] (1954-1956²⁴) και η στοά επί της Σωκράτους 48 [Π Νο10] (1957²⁵).

Αυτή τη δεκαετία, γίνεται έντονο το φαινόμενο δημιουργίας και ένωσης στοών δυο ή και παραπάνω κτηρίων, εντός του ίδιου οικοδομικού τετραγώνου. Αναφέρονται δυο χαρακτηριστικές περιπτώσεις: αυτή του τετραγώνου που ορίζεται από τις οδούς Σταδίου - Δραγατσανίου - Αριστείδου - Πεσμαζόγλου (1) και του δεύτερου από τις οδούς Ακαδημίας - Ιπποκράτους - Πανεπιστημίου - Χαρ. Τρικούπη (2). Στο τετράγωνο 1 συναντάμε τις στοές Υπ. Τουριστικής Ανάπτυξης [Π Νο52] (1954²⁶), Ανατολής [Π Νο55] (1956²⁷), Δραγατσανίου [Π Νο54] (1957²⁸) και Τρίστρατο [Π Νο53] (1959 & 1958²⁹). Τέσσερις εξ' αυτών των κτηρίων ενώνονται υπογείως όπως φαίνεται και στο Σχέδιο 3.γ.1. Στην περίπτωση του τετραγώνου 2 (Σχέδιο 3.γ.2), σήμερα εντοπίζονται 8 στοές, 5 εκ των οποίων είναι οι στοές Ολύμπια [Π Νο42] (1951³⁰), Παλλάδος [Π Νο37] (1955³¹), Κωνσταντοπούλου [Π Νο40] (1956³²), Καραλοπούλου [Π Νο39] (1957³³) και Όπερας [Π Νο43] (κτήριο επί της οδού Ιπποκράτους 13: 1957³⁴).

23. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονα Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων» Αρχιτεκτονική, έτος Δ', τεύχος 21, Μάϊος – Ιούνιος, 1960, σελ. 58, 62.

24. ό.π. σελ. 59.

25. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονα Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων», Αρχιτεκτονική, έτος Δ' τεύχος 22-23, Ιούλιος – Αύγουστος, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος, 1960, σελ. 83-84.

26. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Αποδελτίωση από Βιβλίο Καταχωρίσεων Οικοδομικών Αδειών. Αρ. Οικ. Αδείας: 11283/53.

27. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 8032/56.

28. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 5181/57.

29. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 5181/57 & 259/59.

30. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Τσολάκης, Πάνος. «Κτήριον Ολυμπία Επί των οδών Ακαδημίας και Χ. Τρικούπη, Γραφεία - Καταστήματα - Κατοικίες και Θέατρον. Ιδιοκτησία Μετοχικού Ταμείου Υπαλλήλων Τραπεζής Ελλάδος», Αρχιτεκτονική, έτος Β', τεύχος 7, Ιανουάριος – Φεβρουάριος, 1958, σελ. 22-29.

31. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Βατόπουλος, Νίκος. «Ο «κολοσσός» της οδού Πανεπιστημίου», Καθημερινή, Δεκέμβριος, 06, 2015.

32. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Αποδελτίωση από Βιβλίο Καταχωρίσεων Οικοδομικών Αδειών. Αρ. Οικ. Αδείας: 9659/55.

33. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 1588/57.

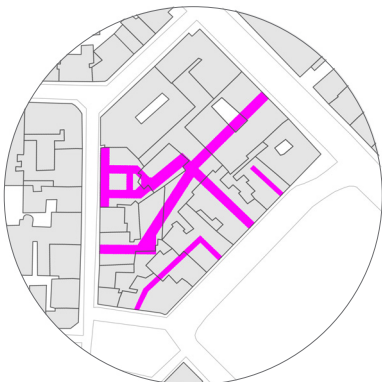
34. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 16868/56.

Εικ. 3.γ.4. Οδός Δραγατσανίου, δεκαετία 1960

Εικ. 3.γ.5. Οδός Δραγατσανίου, δεκαετία 1960

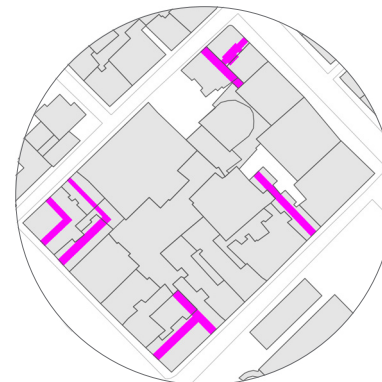
Σχέδιο 3.γ.1. Τετράγωνο Ι: Σταδίου - Δραγατσανίου - Αριστείδου - Πεσμαζόγλου

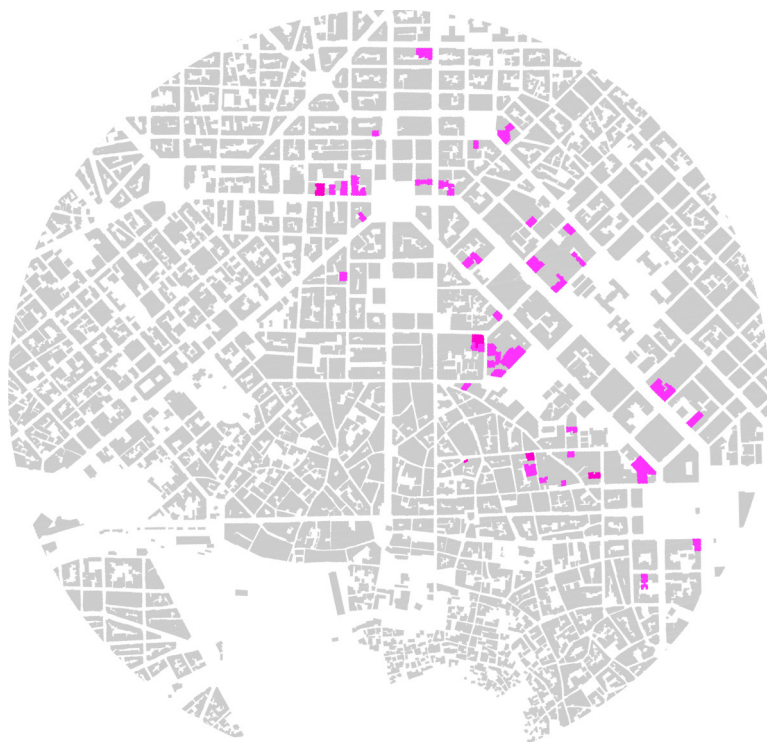
Εικ. 3.γ.6. Οδός Πανεπιστημίου, 1958, στο βάθος το Μέγαρο Παλλάδος

Εικ. 3.γ.7. Οδός Ακαδημίας, Κτήριο Ολύμπια, 1959

Σχέδιο 3.γ.2. Τετράγωνο 2: Ακαδημίας - Ιπποκράτους - Πανεπιστημίου - Χαρ. Τρικούπη

Σχέδιο 3.γ.3. Οι στοές την περίοδο 1940-1960

Η ανοικοδόμηση τη δεκαετία του 1960 συνεχίζεται με τους ίδιους ρυθμούς κι έτσι συναντάμε στην περιοχή μελέτης 19 ακόμα στοές (Σχέδιο 3.γ.4). Κάποιες από αυτές είναι σε κτήρια του αρχιτέκτονα Εμμανουήλ Βουρέκα όπως η στοά Λυκούργου-Πειραιώς [Π Νο18] (1960 & 1963-64³⁵), η στοά Ερμής [Π Νο29] (1966³⁶) και η στοά Δ. Ζερμπίνη / Κωνσταντακοπούλου [Π Νο89] (1964³⁷). Το τετράγωνο που προαναφέρθηκε (2) έρχεται να συμπληρωθεί με τη στοά Ορφεύς³⁸ / Χατζηχρήστου [Π Νο38] (1961³⁹) και το κτήριο επί της οδού Ακαδημίας 57 [Π Νο43] (1962⁴⁰). Με την κατασκευή του Μεγάρου Αθήναι [Π Νο51] (1963⁴¹) σε σχέδια του αρχιτέκτονα Κ. Καψαμπέλη, η νέα στοά ενώνεται με τη στοά Κοραή. Αναφέρονται, τέλος, οι στοές Μ. Λεμού [Π Νο75] (1962⁴²), Φειδίου 14-16 [Π Νο45] (1964⁴³), και η ιδιαίτερη περίπτωση του Συγκροτήματος επί της οδού Πειραιώς [Π Νο153] με κατοικίες στους ορόφους και ισόγεια καταστήματα (1964⁴⁴).

Σχέδιο 3.γ.4. Τετράγωνο 2

35. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Βουρέκας Εμμανουήλ, Τριανταφυλλίδης Ιωάννης Β., «Συγκρότημα κτηρίων Πειραιώς – Λυκούργου», Αρχιτεκτονική, έτος Θ, τεύχος 54, Νοέμβριος – Δεκέμβριος, 1965, σελ. 64-66.

36. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Α.Ν.Α. Μουσείου Μπενάκη, Αρχείο σχεδίων Εμμ. Βουρέκα
37. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Καρδαμίτση - Αδόμη, Μάρω. *Ο κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*. Αθήνα: Μέλισσα, 2012.

38. Το κτήριο βρίσκεται επί της Πανεπιστημίου 38 με επιγραφή «ΟΡΦΕΥΣ» στην πρόσοψη και πρόκειται για στοά διαφορετική από την Αρσακείου/Ορφείας με το ομώνυμο κινηματοθέατρο.

39. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Αποδελτίωση από Βιβλίο Καταχωρίσεων Οικοδομικών Αδειών. Αρ. Οικ. Αδείας: 10393/60.

40. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 5075/60.

41. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 13350/62 ; Καψαμπέλης, Κωνσταντίνος., Λυγίζος, Γιάννης, «Γραφεία ασφαλιστικής εταιρίας «ΚΟΣΜΟΣ» στην Λεωφόρο Πανεπιστημίου 25-29: Αθήναι», Αρχιτεκτονική, έτος Θ, τεύχος 51, Μάιος-Ιούνιος, 1965, σελ. 60-61.

42. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: 2503/61.

43. ό.π. Αρ. Οικ. Αδείας: Α129/63.

44. «Μοναδικό κομμάτι του παλιού ορφανοτροφείου (σχεδιασμένου από τον Ernst Ziller) που παραμένει έως σήμερα στο τετράγωνο είναι το εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου.» Μαγουλιώτης, Νίκος, Περδίκη, Τάκης. «Πειραιώς 68. Ένα πολυχρηστικό συγκρότημα στο Μεταξουργείο», Αρχιτέκτονες, τεύχος 14-15, Σεπτέμβριος, 2014, σελ. 6.

Εικ. 3.γ.8. Στοά Λυκούργου - Πειραιώς

Εικ. 3.γ.10. Στοά Ορφεύς / Χατζηχρήστου

Εικ. 3.γ.12. Στοά Μ. Λεμού, 1962

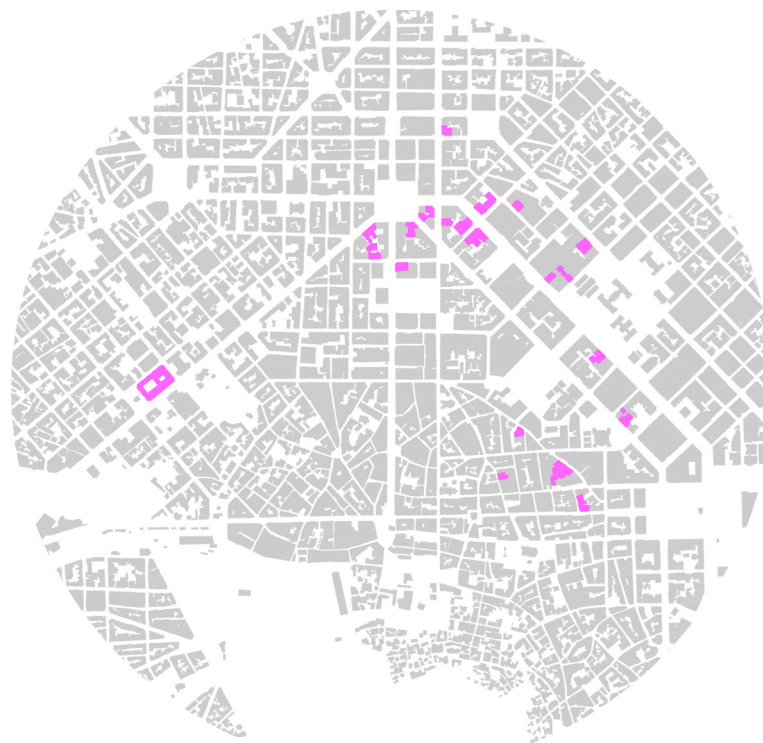
Εικ. 3.γ.9. Στοά Ζερμίνη / Κωνσταντακοπούλου

Εικ. 3.γ.11. Στοά Αθήναι

Εικ. 3.γ.13. Στοά συγκροτήματος Πειραιώς, σύνδεση του αίθριου με το εκκλησάκι του Αγ.Γεωργίου

Σχέδιο 3.γ.5. Οι στοές την περίοδο 1960-1970

3.δ. Οι αθηναϊκές στοές στις δεκαετίες του 1970 και 1980

Τη δεκαετία του 1970 ο αριθμός των στοών, για τις οποίες έχουν βρεθεί τεκμήρια, φτάνει μόλις τις 5. Πρώτα αξίζει να αναφερθεί η στοά Πάππου [Π Νο59] (1977-1979), μία εκ των έξι του οικοδομικού τετραγώνου⁴⁵. Η στοά αυτή όπως και οι στοές Πεσμαζόγλου [Π Νο48] (1976⁴⁶), Θεολόγου/Τιτάνια [Π Νο33] (1976⁴⁷) και Μπολάνη [Π Νο81] (1972⁴⁸), προέκυψαν από κατεδάφιση πρότερων κτισμάτων.

Εικ. 3.δ.1. Στοά Πεσμαζόγλου

Εικ. 3.δ.2. Μέγαρο Πρωίας

Εικ. 3.δ.3. Στοά Θεολόγου/Τιτάνια

Εικ. 3.δ.4. Σινέ Τιτάνια

45. Πρόκειται για τις στοές του Γρυπάρειου Μεγάρου, Θεοφιλάτου, ΔΕΗ, Ευρυπίδου 14 και Δημητρακοπούλου. ; «Το πρότερο πενταόροφο κτίσμα επί της οδού Σοφοκλέους 9 κατασκευάστηκε το 1938.» Παπαδάμ – Ριζά . «Συμβολή της αστικής πολυκατοικίας στη γένεση της σύγχρονης ελληνικής οικοδομικής», Παράρτημα 2ον, Πίνακας 146.

46. Από το δέκατο ένατο αιώνα επί της Πανεπιστημίου 39 υπήρχε το Μέγαρο Πρωίας, του αρχιτέκτονα Π. Καραθανασόπουλου το οποίο και κατεδαφίστηκε περί το 1972. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Σκοπελίτης, Στέλιος. *Νεοκλασικά της Αθήνας και του Πειραιά (φωτογραφικό λεύκωμα)*. Αθήνα: Ολκός, 2001 ; «Πέθανε ο Αλ. Καλλιγιάς», Καθημερινή Φεβρουάριος, 02, 2006.

47. Στην θέση της έπαυλης Θεολόγου κατασκευάστηκε ο κινηματογράφος «Τιτάνια» που λειτούργησε από το 1933 έως την κατεδάφισή του το 1971. Λούρος, Νικόλαος, «Περίπατος στο κέντρο της Αθήνας του 1910» Νέα Εστία, τεύχος Χριστουγέννων, 1984 ; Φύσσας , Δημήτρης. *Τα σινεμά της Αθήνας 1896 – 2013. Ιστορίες του αστικού τοπίου*. κ.τ., 2013, σελ. 585.

48. Με την κατεδάφιση του θεάτρου «Κεντρικόν» σχεδιαζόταν η ανέγερση των στοών Καλλιγιά και Μπολάνη και προβλεπόταν η «δημιουργία τεσσάρων στοών πλάτους 5,5 μέτρων εις σχήμα σταυρού», κάτι που δεν υλοποιήθηκε ακριβώς. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; «Πάει και το Κεντρικόν...» Εξπρές, Μάρτιος, 7, 1969.

Σχέδιο 3.δ.1 Οι στοές την περίοδο 1970-1980

Τέλος, τη δεκαετία του 1980, εντοπίζουμε μόνο 3 στοές εντός του εμπορικού τριγώνου και συγκεκριμένα στην περιοχή του Πανεπιστημίου. Έπειτα από την κατεδάφιση του μοναστηριού του Saint Joseph το 1983, η στοά του εμπορικού κέντρου Atrium⁴⁹ [Π No41] έρχεται να συμπληρώσει το τετράγωνο που προαναφέρθηκε (2). Στη θέση του κατεδαφισθέντος τμήματος της στοάς Νικολούδη, επί της Σταδίου 40, κατασκευάστηκε η στοά της Τράπεζας Πίστεως [Π No49], με στόχο, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία μιας κεντρικής πλατείας και τη σύνδεση με τις άλλες δυο στοές του τετραγώνου⁵⁰. Στο πλαίσιο της αποκατάστασης του Αρσακείου Μεγάρου, το κινηματοθέατρο «Ορφέας», στον αίθριο χώρο της πτέρυγας του Καυταντζογλείου, κατεδαφίστηκε και στη θέση του κατασκευάστηκε η στοά του Βιβλίου⁵¹ [Π No36], με είσοδο από την οδό Πεσμαζόγλου και τη στοά Αρσακείου.

Εικ. 3.6.5. Στοά Atrium

Εικ. 3.6.6. Στοά της Τράπεζας Πίστεως

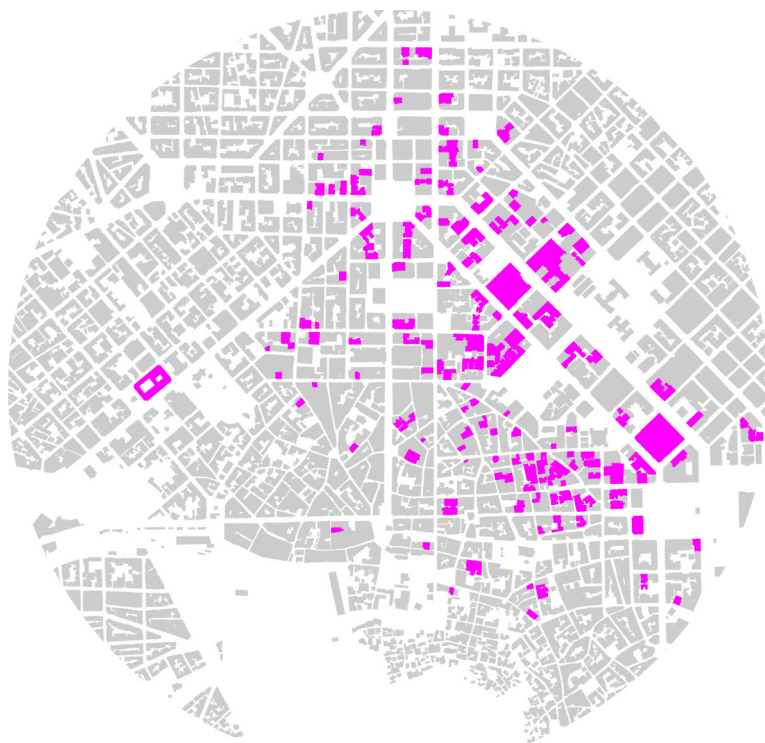
49. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Βικέλας, Ιωάννης. «Εμπορικό Κέντρο «Atrium», Αθήνα», Greek Architects, Ιανουάριος, 19, 2013.

50. Το διαγωνισμό που προκήρυξε το 1978 η Τράπεζα Πίστεως για το νέο κτήριο διοίκησης κέρδισαν οι αρχιτέκτονες Νίκος Βαλασμάκης και Κώστας Μανουηλίδης. Το έργο κατασκευάστηκε σε δυο φάσεις μεταξύ 1985 και 1991. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Φεσσά- Εμμανουήλ, Ελένη (επιμέλεια). «Αντωνακάκης, Τομπάζης, Βαλασμάκης», ΥΠΠΟ: Κατάλογος έκθεσης Biennale Βενετίας 1991, 1991; Κωνσταντόπουλος, Ηλίας (επιμέλεια). «Κεντρικό κτήριο διοικήσεως της Τραπεζής Πίστεως στην Αθήνα», Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 26, 1992, σελ. 131-134.

51. Η μελέτη αποκατάστασης του Αρσακείου Μεγάρου από τον αρχιτέκτονα Αλέξανδρο Σ. Καλλιγά που ξεκίνησε το 1984 και ολοκληρώθηκε το 1996, βραβεύθηκε με το διεθνές βραβείο Europa Nostra (1995). Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές»; Ανακτήθηκε από: http://www.stoabibliou.gr/h_stoabibliou.php

Σχέδιο 3.6.2 Οι στοές την περίοδο 1980-1990

Σχέδιο 3.δ.3. Τα κτήρια στοών του κέντρου

4. Ερμηνεία

4.α. Οι απηχήσεις της εξέλιξης της πόλης των Αθηνών στις στοές

Στην ενότητα αυτή, της Ερμηνείας των ευρημάτων, ξεκινά μια προβληματική που σχετίζεται με το αστιακό περιβάλλον. Η έννοια της πολεοδομίας ξεκινά, μετά το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα, να εφαρμόζεται πιο οργανωμένα με μια σειρά παρεμβάσεων και νομοθετικών ρυθμίσεων. Η βιομηχανική επανάσταση και οι κοινωνικοπολιτικές και οικονομικές αλλαγές, ιδίως η συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις είναι φαινόμενα που παρατηρούνται σε πανευρωπαϊκή κλίμακα. Η πόλη δεν αποτελεί απλώς ένα κέλυφος που εμπεριέχει την κοινωνία· είναι οργανικό τμήμα της και έκφρασή της.

Επιχειρείται, επομένως, μια ανάγνωση της πόλης της Αθήνας και της μακρόχρονης διαλεκτικής της εξέλιξης, μέσα από το «ιστορικό της φίλτρο». Η πολεοδομία, στην πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, εκκινά με το γνωστό Σχέδιο Κλεάνθη – Schaubert, μια σύνθεση με βάση τις αρχές της γερμανικής πολεοδομίας της εποχής και του νεοκλασικισμού. Η πρόταση του Κλεάνθη για τη δημιουργία ενός τετραγώνου σχήματος στα πρότυπα των ευρωπαϊκών βουλεβάρτων δεν επετεύχθη. Παρά τις τροποποιήσεις και τις παρεμβάσεις που ακολούθησαν, διαφαίνεται, μέχρι και τις αρχές του εικοστού αιώνα, η πρόθεση δημιουργίας ενός αυστηρού γεωμετρικού συστήματος με επιβλητικότητα και μνημειακότητα. Οι τρεις βασικοί άξονες που χαρακτήκαν (Ερμού, Αθηνάς, Σταδίου) αποτελούν και τον πυρήνα της παρούσας περιοχής μελέτης.

Η ενίσχυση του αστικού μεγαλείου είχε ήδη ξεκινήσει με την τοποθέτηση κτηρίων εμβληματικού χαρακτήρα στην περιοχή του κέντρου, που αναδεικνύαν την αίγλη της σύγχρονης πρωτεύουσας. Έπειτα από τη χωροθέτηση των δημόσιων κτηρίων με διοικητικές και πολιτιστικές λειτουργίες, σειρά είχαν οι εμπορικές χρήσεις. Έτσι, το δέκατο ένατο αιώνα, έχουμε την εμφάνιση των πρώτων στοών, στα πρότυπα των παρισινών Galleries, με τις στοές Μελά [Π Νο108] και Πύργου [Π Νο107] στην οδό Ερμού.

Στη συνέχεια, έντονοι ήταν μεταβολές σε θεσμικό επίπεδο, που επηρέασαν την εξέλιξη του αστικού χώρου στην περίοδο που μεσοπολέμου. Μεσολαβεί ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος και η Μικρασιατική καταστροφή με

συνέπεια τη μεγάλη εισροή προσφύγων και το τοπίο στον πολεοδομικό χώρο της Αθήνας αλλάζει άρδην. Την περίοδο που ακολούθησε, η οικονομία στρέφεται στην οικοδομή με αποτέλεσμα την αύξηση των συντελεστών δόμησης στο κέντρο της πόλης (ΓΟΚ 1929) και την εμφάνιση των πρώτων πολυκατοικιών. Με τη ραγδαία αύξηση του πληθυσμού στις πόλεις, εντατικοποιείται η ανάγκη εκμετάλλευσης της γης, η οποία πραγματοποιείται με την αύξηση των υψών (ΓΟΚ του 1930). Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να ανεγερθεί στην περιοχή του κέντρου πλήθος πολυώροφων κτηρίων. Η νέα μορφή της εμπορευματικής κατοικίας οδηγεί στην πύκνωση του κέντρου ιδίως στις περιοχές του Κολωνακίου - Πανεπιστημίου. Την περίοδο του μεσοπολέμου, οικοδομούνται κάποιες από τις πιο emblematicές στοές από αρχιτέκτονες όπως ο Αλέξανδρος Νικολούδης [Π No47], ο Βασίλειος Κουρεμένος [Π No94, No95], ο Εμμανουήλ Λαζαρίδης [Π No21, No83], ο Λεωνίδας Μπόνης και ο Βασίλειος Κασσάνδρας [Π No73, No83]. Πρόκειται, για αρχιτέκτονες, απόφοιτους της École des Beaux-Arts, σαφώς επηρεασμένους από τα γαλλικά πρότυπα και το ρεύμα του μοντέρνου κλασικισμού του Μεσοπολέμου.

Μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο και τον εμφύλιο που ακολούθησε, κρίθηκε αναγκαία η επίτευξη της σταθερότητας και της ανάκαμψης, μέσω της ανάπτυξης της οικονομίας, που κατευθύνθηκε για μία ακόμη φορά προς την οικοδομή. Με τους συντελεστές δόμησης αυξημένους, ήδη από τη δεκαετία του 1930, ξεκινούν πολλές κατεδαφίσεις νεοκλασικών κτηρίων στο κέντρο της Αθήνας και τη θέση τους παίρνουν οι πολυκατοικίες με την μέθοδο της αντιπαροχής. Αναφέρονται τα εξής παραδείγματα: οι στοές Καραλοπούλου και Κωνσταντοπούλου [Π No39, No40] που οικοδομήθηκαν έπειτα από κατεδάφιση της οικίας Κάρλ Βερτχάιμ¹, η στοά Παλλάδος [Π No37] στη θέση η οικίας του Βαυαρού Anton von Lindermayer² (κτισμένη το 1840) και η στοά Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης [Π No52] στη θέση του Μεγάρου Κωνσταντίνου Καραπάνου³.

1. Βασιλόπουλος, Χρίστος. «Κατεδαφίσεις στην Πανεπιστημίου! Οικοδομικά υλικά σε τιμή ευκαιρίας...» Ανακτήθηκε από: <http://www.mixanitouxronou.gr/katedafisis-stin-panepistimiou-ikodomika-ilika-se-timi-efkerias/>

2. Στρέιτ, Γ. «Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896», χ.τ. Εστία, 1896, σελ. 210.

3. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Παππά, Μαρία. «Η παλιά Αθήνα, όπως δεν την έχεις ξαναδεί», Lifo, Δεκέμβριος, 15, 2016. Ανακτήθηκε από: https://www.lifo.gr/articles/retronaut_articles/99564

Εικ. 4.α.1. Στοές Καραλοπούλου και Κωνσταντοπούλου

Εικ. 4.α.2. Οικία Κάρλ Βερτχάιμ

Εικ. 4.α.3. Στοά Παλλάδος

Εικ. 4.α.4. Οικία Anton von Lindermayer

Εικ. 4.α.5. Στοά Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης

Εικ. 4.α.6. Μέγαρο Κωνσταντίνου Καραπάνου

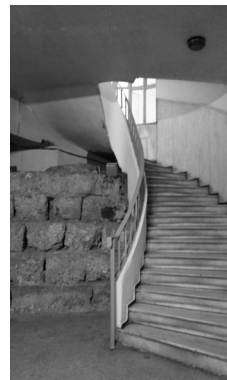
Καθώς η επικράτηση του ΙΧ εδραιώνεται στη μητρόπολη, μέσω της αποδυνάμωσης των δημοσίων συγκοινωνιών, τα σχέδια πόλεως προβλέπουν διαπλατύνσεις των αρτηριών του κέντρου. Ένα από τα μέτρα που εφαρμόστηκαν με το Σχέδιο Πόλεως Κ. Μπίρη (1946) πριμοδοτούσε τους ιδιοκτήτες ακινήτων με έναν ακόμη όροφο, στην περίπτωση διάνοιξης στοάς στο ισόγειό του. Έτσι, έχουμε την εμφάνιση πολλών κτηρίων γραφείων και καταστημάτων με παρόδιες αλλά και εσωτερικές στοές επί κεντρικών αξόνων όπως η Σταδίου, η Πανεπιστημίου και η Αγίου Κωνσταντίνου. Καθώς οι στοές στο κέντρο πληθαίνουν έχουμε τα εξής χαρακτηριστικά δείγματα: επί της Πανεπιστημίου 16, 18 και 20 [Π No70, No71, No72] και επί της Αγ. Κωνσταντίνου 4, 6, 8, 12 και 16-18 [Π No11, No12, No13, No14, No15]⁴. Με την «επέκταση» της αγοράς στην Ελλάδα και την είσοδο ξένων επιχειρήσεων, τη δεκαετία του 1960, παρατηρείται η γιγάντωση του τομέα της οικοδομής.

Επί δικτατορίας, με την αύξηση των συντελεστών δόμησης κατά 30% στην Αθήνα, οι επιδράσεις σε βάρος του αστικού περιβάλλοντος είναι ριζικές. Παρ' όλα αυτά, τη δεκαετία του 1970, τα δείγματα κτηρίων με στοά είναι ελάχιστα. Περνώντας στη δεκαετία του 1980, με την «αποβιομηχάνιση» της οικονομίας στην Ελλάδα, οι εφαρμογές της πολεοδομίας, πλέον, κατευθύνονται στη «ρύθμιση» του χώρου, μέσω της εμπορευματικής αξιοποίησής του. Κατασκευάζονται 3 μόνο κτήρια με στοά, σαν συνέχεια των ήδη υπάρχοντων εντός του οικοδομικού τετραγώνου. Από τη δεκαετία του 1990 κι έπειτα, η στοά σαν αρχιτεκτονικό στοιχείο, στην ευρύτερη περιοχή του εμπορικού τριγώνου, αρχίζει να εκλείπει.

Τέλος, κάτι που σχετίζεται με ένα δεύτερο επίπεδο της πόλης είναι οι υπόγειες στοές, που συνδέονται με την έννοια του λαβυρίνθου. Στην Αθήνα εντοπίζονται δυο κατηγορίες υπόγειων στοών, εκείνες που κατασκευάστηκαν αρχικά ως καταφύγια κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου και εκείνες που στόχευσαν στην περαιτέρω αξιοποίηση των εμπορικών χώρων κατά τις δεκαετίες 1950 και 1960. Στην πρώτη περίπτωση συγκαταλέγονται η στοά Κοραή [Π No50], η στοά Εμπόρων [Π No83] και η στοά επί της οδού Πραξιτέλους 33 [Π No126]. Στην δεύτερη περίπτωση της εμπορευματικής εκμετάλλευσης των στοών έχουμε το παράδειγμα του τετραγώνου Ι που περικλείεται από τις οδούς Σταδίου - Δραγατσανίου - Αριστείδου - Πεσμαζόγλου. Εντός του ενώνονται υπογείως οι στοές Τρίστρατο, Δραγατσανίου και Ανατολής [Π No53, No54, No55], όπως αναφέρθηκε

4. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Ανάκτηση χρονολογιών από Βιβλίο Καταχωρίσεων Οικοδομικών Αδειών.

και στο κεφάλαιο 3.γ. Στο υπόγειο αυτό καθώς και στα θεμέλια του όμορου κτηρίου του Ταχυδρομικού Ταμιευτηρίου (επί της Αριστείδου 14 και Πεσμαζόγλου), βρίσκεται τμήμα του υστεροκλασικού ελληνιστικού τείχους⁵, δίπλα στα κλειστά ή εγκαταλελειμμένα σήμερα καταστήματα που έχουν μετατραπεί σε αποθήκες.

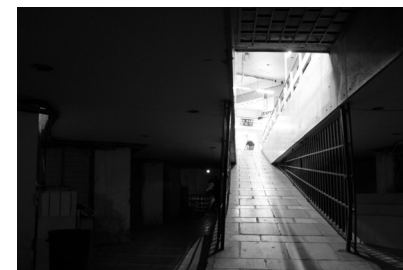
Εικ. 4.α.7. Τμήμα του τείχους στη στοά Τρίστρατο

Εικ. 4.α.8. Τμήμα του τείχους στο υπόγειο του Ταχυδρομικού Ταμιευτηρίου

Εικ. 4.α.9. Υπόγειο στοάς Τρίστρατο

Εικ. 4.α.10. Υπόγειο στοάς Ανατολής

5. Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; Theocharaki, A.M. «The ancient circuit wall of Athens: its changing course and the phases of construction», 2011, σελ. 124.

4.β. Η περιπλάνηση στις στοές των Αθηνών

Η έννοια της *flânerie* παραμένει εξαιρετικά επίκαιρη στη σύγχρονη εποχή, ιδίως αναφορικά με τη συγκρότηση των δημόσιων και ιδιωτικών πτυχών του αστικού περιβάλλοντος. Η ανάλυση που ακολουθεί γίνεται σε μια προσπάθεια διερεύνησης της δυναμικής σχέσης του αστικού τοπίου με το πλήθος. Η σχέση αυτή, πέρα από τα δομικά χαρακτηριστικά του χώρου και της πόλης, συγκροτείται από τους ρυθμούς ζωής και τις δραστηριότητες των υποκειμένων που το συνθέτουν.

Αρχικά, κρίνεται σκόπιμο, εξετάζοντας την ιστορική συνέχεια της φιγούρας του περιπλανητή στον εικοστό αιώνα, να γίνει μια διερεύνηση της έννοιας της περιπλάνησης στην, μέχρι και σήμερα, ακόρεστη πηγή της Σχολής των Καταστασιακών.⁶ Μέσω αυτού του κινήματος αναπτύσσεται η ψυχογεωγραφία, σαν αποτύπωση της εμπειρίας που βιώνει ο περιπλανητής.⁷ Η εξέλιξη του πλάνητα, στο έργο του Guy Debord, γίνεται ο «stroller», ο καλλιτέχνης και δημιουργεί ψυχογεωγραφικούς χάρτες που απεικονίζουν, μέσω της τεχνικής του κολλάζ, διαφορετικές ενότητες του αστικού περιβάλλοντος. Στην *Κοινωνία του θεάματος*, ο Debord με τη μέθοδο της μεταστροφής (*détournement*), επηρεασμένος από τις πρακτικές του σουρεαλισμού, του dada και του μοντέρνου κινήματος, παρουσιάζει μια ενοποιημένη ολότητα στη σχέση της τέχνης με τη ζωή στο πλαίσιο της κατακερματισμένης πραγματικότητας της εποχής του, μέσω της συνεχούς ανανέωσης και της δημιουργίας⁸. Παρά τη διάλυση της Καταστασιακής Διεθνούς, η ψυχογεωγραφία παρέμεινε ως εργαλείο μελέτης των κοινωνικών σχέσεων σε συνάρτηση με την ανάπτυξη του αστικού τοπίου.

6. Στο τέλος της δεκαετίας του '50 και αρχές του '60, η έννοια της περιπλάνησης, που διατυπώνεται από τους Καταστασιακούς στη θεωρία του *dérive*, γίνεται μία μέθοδος «αστικής εξερεύνησης», ένας τρόπος να χαθεί κάποιος στην πόλη μέσω της βιωματικής πραγμάτωσης της τέχνης.

7. Η Καταστασιακή Διεθνής ορίζει την ψυχογεωγραφία ως τη «μελέτη των εξειδικευμένων επιπτώσεων του γεωγραφικού περιβάλλοντος (είτε είναι συνειδητά οργανωμένο είτε όχι) επί των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς των ατόμων» Χατζηφώτης, Όλγα και Χρυσανθοπούλου Χριστίνα. «Καταστασιακή Διεθνής για αρχιτέκτονες», *Ερευνητική εργασία*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – ΕΜΠ, Φεβρουάριος, 2011, σελ. 69.

8. Σε αυτό το σημείο, στην ένωση της ζωής με την τέχνη, έγκειται και η διαφορά της προσέγγισης των Καταστασιακών από τον Benjamin, ο οποίος, ασκώντας σοβαρή κριτική στους φουτουριστές, απορρίπτει την αισθητικοποίηση της ζωής στην καπιταλιστική κοινωνία και προτάσσει την πολιτικοποίηση της τέχνης.

Εικ. 4.β.1. Ψυχογεωγραφικός χάρτης

Μιλώντας για την Αθήνα του σήμερα, ως ένα σύγχρονο τοπίο περιπλάνησης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ορισμένα χαρακτηριστικά, κι αυτό διότι η «μνήμη» -ατομική ή συλλογική, ολοκληρωμένη ή κατακερματισμένη- διαμορφώνει την εικόνα του ανθρώπου για το παρόν και καθορίζει κάθε μελλοντικό του σχεδιασμό. Το πρώτο είναι οι ιστοριοπολιτικές συνθήκες που καθορίζουν την βιωμένη εμπειρία του ανθρώπου ως υποκείμενο. Η ζωή, ή μάλλον, η επιβίωση, σε καιρούς οικονομικής κρίσης διατρέχει κάθε πτυχή του χωροχρονικού περιβάλλοντος. Το γενικευμένο άγχος, οι δύσκολες συνθήκες εργασίας, η νοσταλγία για το παρελθόν και η δυναμική στροφή προς το νέο, είναι μερικές από τις προεκτάσεις της. Ένα άλλο βασικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την αθηναϊκή μητρόπολη είναι τα «xίλια της πρόσωπα». Παρατηρώντας την, αναγιγνώσκουμε διαλεκτικές εικόνες: το αρχέγονο και το φολκλόρ, τα πολιτισμικά μνημεία και η τέχνη του δρόμου, μια «ήρεμη» γειτονιά και ένα κέντρο «ιλιγγιώδες», το μοντέρνο και το παρηκμασμένο, το νόμιμο και το παράνομο και τέλος μια μακρά εθνική ιστορία με το έντονο στοιχείο της πολυπολιτισμικότητας. Ένα στοιχείο προς εξέταση είναι αναμφίβολα η αντίληψη του χώρου μέσω του χρόνου και του σκοπού της κίνησής μας μέσα

στην πόλη. Στον προβληματισμό για το αν χωρά σε αυτόν η σύγχρονη περιπλάνηση, δεν υπάρχει σαφώς μία μοναδική απάντηση. Καθοριστικό ρόλο σε αυτό παίζει εάν ο χρόνος του τώρα⁹ είναι κυριολεκτικός ή μεταφορικός. Στην πρώτη περίπτωση, θα μπορούσε να αντιληφθεί κανείς τον ελεύθερο χρόνο σαν ένα κενό διάστημα με προορισμό την κατανάλωση. Το κενό αυτό καλύπτεται από τις ετοιμοπαράδοτες συνταγές για ψυχαγωγία στην κοινωνία της αφθονίας. Σε μια δεύτερη ανάλυση, όμως, όταν ο χρόνος αποκτά χαρακτήρα βιωματικό, ο χώρος μπορεί να προσφέρει το «αλληγορικό» υπόβαθρο που προϋποθέτει η περιπλάνηση.¹⁰ Με βάση τις σταθερές και τις αντιφάσεις που διατρέχουν την κυκλοφορία στην πόλη, ανακύπτει το ερώτημα: Είμαστε όλοι εν δυνάμει, σύγχρονοι πλάνητες περιδιαβαίνοντας το αστικό τοπίο;

Εικ. 4.β.2. Περιπλάνηση στη στοά Ανατολής

Σε μια προσπάθεια αναζήτησης, λοιπόν, της εξελικτικής μορφής του περιπλανητή στο αστικό τοπίο της Αθήνας, εντοπίζουμε τα υποκείμενα που κυκλοφορούν στις εμπορικές στοές. Το σύνολο των υποκειμένων, όμως, μέσα σε αυτές δεν είναι ομοιογενές σε καμία περίπτωση. Αρχικά στις στοές συναντάμε μια κυρίαρχη φιγούρα, αυτή του ιδιοκτήτη-καταστηματούχου. Η επιχείρησή του εδράζεται στις στοές, άλλοτε ως φανερό brand, όπως μεγάλες αλυσίδες καφέ, ρούχων, εκδοτικοί οίκοι, κι άλλοτε ως κρυμμένη

9. «Κάθε τωρινός χρόνος (Jetztzeit) είναι ο χρόνος μιας ιδιαίτερης συνειδητοποίησης. Μέσα σε αυτόν η αλήθεια φορτίζεται με χρόνο έως το σημείο της έκρηξης. Benjamin, *The Arcades project*, (N3,I), σελ. 463.

10. Σταυρίδης, Σταύρος. *Η συμβολική σχέση με τον χώρο*. Αθήνα: Κάλβος, 1990, σελ. 86.

αγοραπωλησία σε ημινόμιμο - ημιπαράνομο καθεστώς. Σε κάθε περίπτωση ο επιχειρηματίας, κατέχει θέση ισχύος μέσα στις στοές γιατί ορίζει, με έναν τρόπο, τους όρους κυκλοφορίας, δηλαδή τον χρόνο και το είδος της παρουσίας μιας άλλης ομάδας που κινείται εκεί, των εργαζομένων. Οι φιγούρες αυτές, αποτελούν ένα σταθερό υποκείμενο μέσα στις στοές που εξελίσσεται με όρους καπιταλιστικής προόδου, χωρίς να ενέχει, εξ ορισμού, το χαρακτηριστικό της flânerie. Σε μια διαρκώς μεταβαλλόμενη κοινωνία, που κυριαρχεί η αβεβαιότητα και η αστάθεια, η πραγματικότητα στοιχειοθετείται μέσα από την ματαιότητα της ατέρμονης καταναλωτικής πράξης. Συνεπώς, όσο το εμπόρευμα κατακτά κάθε πτυχή της ζωής και ο πόθος για κατανάλωση γίνεται αυτοσκοπός του υποκειμένου, τόσο το άτομο χάνει τη μοναδικότητά του και γίνεται ένα με το πλήθος, ακολουθώντας νωχελικά το ρεύμα της μόδας.

Παρατηρώντας κανείς τα ίχνη του ατόμου στην πόλη, μία φιγούρα είναι η πιο κοντινή σε αυτήν του περαστικού: οι καταναλωτές. Η κίνησή τους, που γίνεται με γνώμονα τις αγοραστικές ανάγκες, φέρνει στο επίκεντρο το αντικείμενο. Διακρίνουμε, λοιπόν, πέρα από τον «οργανικό» και τον «ανόργανο» κόσμο των στοών, σαν μια δεύτερη ανάγνωση του Benjamin. Τα αντικείμενα που στοιβάζονται στις βιτρίνες των στοών, ενισχύουν τη σύνθεση ενός αστερισμού και εικονοποιούν την ατμόσφαιρα ενός ξεχασμένου μικρόκοσμου. Σε αυτές τις βιτρίνες βλέπουμε γραμματόσημα, σφραγίδες, μετάλλια, κουβαρίστρες, σουβενίρ και καρτ ποστάλ, αντικές, υδρόγειες σφαίρες, βινύλια. Πολλές από τις εμπορικές στοές του τριγώνου ήταν θεματικές, λόγω χρήσης, και είχαν κατηγοριοποιηθεί από το κοινό με βάση το είδος του εμπορεύματος. Έτσι έχουμε τη στοά της πρίζας, απέναντι από το κτήριο της ΔΕΗ [Π No55], τη στοά των ραφτάδικων [Π No126], τη στοές των συλλεκτών [Π No62, No70], τη μουσική στοά της Όπερας [Π No43] κ.ά. Τα θραύσματα αυτά είναι διακριτά, παρότι πολλοί από τους κλάδους του εμπορίου εξαφανίζονται. Σήμερα, διακρίνουμε πως η φιγούρα του ανέμελου καταναλωτή, που περιδιάβαινε τις προηγούμενες δεκαετίες τα στενά αυτά περάσματα, αναδεικνύεται περισσότερο δια της απουσίας της.

Εικ. 4.β.3. Ο κόσμος των αντικειμένων

Εικ. 4.β.4. Βιτρίνα στη στοά Πανεπιστημίου 18

Ο σύγχρονος περιπλανητής καμία σχέση δεν έχει πια με τον μπωντλερικό ή τον λεττριστή καλλιτέχνη. Το μοτίβο αυτό, θα έλεγε κανείς, ότι εντοπίζεται εντός των αθηναϊκών στοών κρυμμένο, περισσότερο σαν μέρος του περιθωρίου, παρά στο επίκεντρο της κίνησης του πλήθους. Η ιδιότητα των υποκειμένων αυτών βασίζεται στο δίπολο νομιμότητα-παρανομία που προαναφέρθηκε, στα πλαίσια μιας κοινωνικοπολιτικής συνθήκης, εδραιωμένης στο ελληνικό καπιταλιστικό παράδειγμα. Τα υποκείμενα αυτά αποτελούν κοινωνικές ομάδες του περιθωρίου για τις οποίες δεν υπάρχουν οι απαραίτητες προνοιακές δομές, όπως οι άστεγοι, οι χρήστες, οι μετανάστες. Όλοι αυτοί κινούνται στο καθεστώς της ημιπαρανομίας και μένουν μέσα σε στοές. Ωστόσο, αποτελούν ένα δυναμικό υποκείμενο, που παλεύει να επιβιώσει και αναπτύσσει μια πολύ διαφορετική, αποδομητική σχέση με το χώρο. Θα μπορούσε να μιλήσει κανείς για μια επανοικειοποίηση του χώρου, κάτω από την ιδιότυπη συνθήκη του από παντός «διωγμού». Για εκείνους, το δημόσιο και το ιδιωτικό γίνονται ένα γιατί αυτό το σημείο της πόλης είναι ένα προσωρινό καταφύγιο και παράλληλα ένας άλλος τρόπος ζωής. Από το υποκείμενο του «περιθωρίου» δεν θα μπορούσε να λείπει η δυναμική φιγούρα του καλλιτέχνη του δρόμου. Καλλιτέχνες του graffiti, ζογκλέρ, μουσικοί του δρόμου και άλλοι είναι αυτοί που δίνουν μια άλλη πνοή στις στοές της πόλης. Κινούνται επίσης σε καθεστώς παρανομίας, είναι πάντα ορατοί, άλλοτε σε φυσική παρουσία κι άλλοτε μέσα από τα «ίχνη» που αφήνουν. Καθεμιά από τις φιγούρες αυτές ενέχει, θραυσματικά, με την δυναμικότητα της περιπλάνησης, μια εξελικτική μορφή του flâneur.

Η θραυσματική εμπειρία, όπως υποστήριζε ο Jean Baudrillard, γίνεται καθοριστικός παράγοντας στην αποσταθεροποίηση του υποκειμένου. Το άτομο αποσπασμένο από την έννοια της συλλογικότητας, για να επιτύχει

μια διαφοροποίηση έναντι του πλήθους επικεντρώνεται στην ποικιλομορφία των στυλ και των τάσεων με μια αδιαφορία προς το περιεχόμενο.¹¹ Λόγω της αβεβαιότητας του παρόντος σε συνάρτηση με το ασυνεχές παρελθόν, ο χώρος κυριαρχεί του χρόνου.

Εικ. 4.β.5. «Άστεγοι λουσμμένοι στο φως της σπατάλης»

Εικ. 4.β.6. Τέχνη «του δρόμου»

11. Για αυτούς τους λόγους εντοπίζεται μια αδυναμία εύρεσης νοήματος εντός του κοινωνικού ιστού. «Η μάζα είναι ουδέτερη, δηλαδή δεν τίθεται ζήτημα πολικότητας μεταξύ του ενός και του άλλου σε αυτήν. Αυτό το στοιχείο είναι που παράγει το κενό και μια εσωτερικευμένη επίπτωση κατάρρευσης σε όλα εκείνα τα συστήματα που επιζούν της διάκρισης των πόλων. Αυτό είναι που κάνει τη κυκλοφορία νοήματος εντός της μάζας αδύνατη.» Στασινόπουλος, Ν. «Μία ψυχαναλυτική κριτική στην επικοινωνιακή θεωρία περί προσομοίωσης του Baudrillard Jean», *Διδακτορική Διατριβή*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2001, σελ.65.

4.γ. Ο αντικατοπτρισμός της προόδου στις στοές των Αθηνών

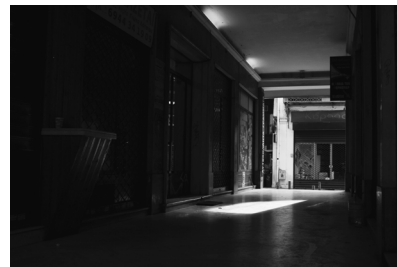
Η εκτίμηση του Benjamin περί προόδου επιβεβαιώνεται, μετεξελικτικά, και στο ελληνικό παράδειγμα. Με τις σιδηροκατασκευές, εκπληρώνεται η ανάγκη για αδιάσπαστο χώρο και, με τις γυάλινες οροφές, ο φυσικός φωτισμός μέσα στις στοές δημιουργεί την «ονειρική ατμόσφαιρα του ενυδρείου», όπως έγραφε. Παρατηρώντας κτήρια των αθηναϊκών στοών, από τις αρχές του εικοστού αιώνα μέχρι τους «ναούς της εμπορεύματος» των δεκαετιών του 1950 και 1960, μπορούμε να αντιληφθούμε, μέσω της μετεξέλιξής τους, το λόγο που αυτές οι θέσεις αναβιώνουν στο σήμερα. Το χαρακτηριστικό της διαφάνειας που έχει το γυαλί, μέσω της φωτεινότητας, προσδίδει καθαρότητα και αμεσότητα στη σχέση του δημόσιου με τον ιδιωτικό χώρο. Πέρα από την αίσθηση του φυσικού φωτός μέσα στη στοά, με την αντιπαραβολή της απουσίας του, αναγνωρίζει κανείς περισσότερο τον τρόπο που η επικράτηση του τεχνητού λειτουργεί στο χώρο. Κρίσιμες στην επιβίωση των στοών, πέρα από τις κοινωνικοπολιτικές παραμέτρους, είναι και οι χωρικές συνθήκες που την πλαισιώνουν, όπως αυτή του φωτισμού. Οι στοές, που σήμερα έχουν εγκαταλειφθεί, έχουν πάψει να μοιάζουν με τους «ονειρικούς οίκους» του δέκατου ένατου αιώνα και οι βιτρίνες τους θυμίζουν «εργαλειοθήκες» αντικειμένων υπό έναν απρόσιτο, ψυχρό φωτισμό.

Εικ. 4.γ.1. Στοά Λυκούργου / Πειραιώς

Εικ. 4.γ.2. Στοά Περικλέους 24

Εικ. 4.γ.3. Στοά Ευστίας / Καρύτση

Εικ. 4.γ.4. Στοά Νίκης

Το kitsch, η αισθητική της υπερβολής, την οποία παρουσίαζε ο Benjamin σαν έκφραση ενοχής της αστικής τάξης, μεταφράζεται, στις στοές της Αθήνας, στην αισθητική των neon lights εντός και εκτός των αθηναϊκών στοών. Στις προσόψεις των κτηρίων των δεκαετιών του 1950 και του 1960 κυριαρχούν οι ογκώδεις διαφημίσεις και επιγραφές, διεκδικώντας την προσοχή του περιπλανητή. Έτσι, στόχος είναι τώρα, τα κτήρια να προσελκύσουν τον πλάνητα σε αυτή την φαντασμαγορία, είτε λέγεται ψυχαγωγία είτε λέγεται κατανάλωση. Δεν παύουμε, όμως, να συναντάμε την επιστροφή της συγκεκριμένης αισθητικής μέχρι σήμερα, όπως στις επιλογές φωταγώγησης των εμπορικών κέντρων (Εικ. 4.γ.8). Μελετώντας τα επιμέρους, είναι διακριτό πως, μέσω της τεχνολογικής προόδου στην εποχή που διανύουμε, υπερισχύει η διαφήμιση και στις προσόψεις των κτηρίων. Μια θέση, παράλληλη σε αυτήν, αναπτύσσεται από τον Benjamin στο έργο του «Ο συγγραφέας σαν παραγωγός», όπου αναλύεται η διαδικασία της παραγωγής και εξετάζεται ο ρόλος της εξέλιξης της διάδοσης πληροφορίας, μέσω της τεχνικής και της προόδου, στην επικράτηση της ψυχαγωγίας έναντι τις πληροφόρησης. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως, μέσω των διαφημίσεων και των επιγραφών, το κτηριακό κέλυφος ερμηνεύεται σαν «έμβλημα» των επιχειρήσεων που στεγάζει.

Εικ. 4.γ.5. Επιγραφές στον κινηματογράφο Ορφέα, 1955

Εικ. 4.γ.6. Επιγραφές στα κτήρια της οδού Δραγατσανίου, 1964

Εικ. 4.γ.7. Στοά Φιξ, 2018

Εικ. 4.γ.8. Κτήριο Μετοχικού Ταμείου Στρατού, Χριστούγεννα 2018

Στον τομέα της κατασκευής, με την επικράτηση της νοοτροπίας της τυποποίησης και της μαζικής παραγωγής, εκτός από το σίδηρο και το γυαλί, αναδύεται σαν προσφιλές υλικό τον μπετόν αρμέ. Η χρήση του, πέρα από την εξυπηρέτηση των γρήγορων ρυθμών, που απαιτούσαν οι μεσοπολεμικές και μεταπολεμικές ανάγκες για ανάπτυξη, προσέφερε ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στην πόλη. Η αστική τάξη του μεσοπολέμου, μέσω των νέων υλικών και του μηχανομορφικού αισθητικού προτύπου, που κυριαρχεί στο μοντέρνο, προσπαθεί να διαφοροποιηθεί από τις παλαιότερες αρχιτεκτονικές μορφές της πόλης. Στον αντίποδα, στην εποχή όπου το φυσικό στοιχείο έχει εξοριστεί από το αστικό περιβάλλον, συναντάμε τη μίμηση του φυσικού στην τεχνική των υλικών, όπως στη χρήση της τσιμεντοκονίας -ή αλλιώς αρτιφισιέλ- στις όψεις (Εικ.4.γ.9) ή στις ορθομαρμαρώσεις (Εικ.4.γ.10). Με τη χρήση του φυσικού στον καθημερινό χώρο, πραγματώνεται, όπως υποστήριζε ο Baudrillard, η επανοικειοποίηση της αξίας του από της ανώτερες τάξεις¹². Η χρήση των υλικών στο πνεύμα της συνεχούς προόδου, θα μπορούσε να πει κανείς, πως αποτελεί κι αυτή ένα από τα συστατικά που συνθέτουν το πλαίσιο της αστικής ηγεμονίας.

12. Σταυρίδης, Η συμβολική σχέση με τον χώρο, σελ. 79.

Εικ. 4.γ.9. Η χρήση αρτιφισιέλ στο κτήριο επί της οδού Κολοκοτρώνη 47

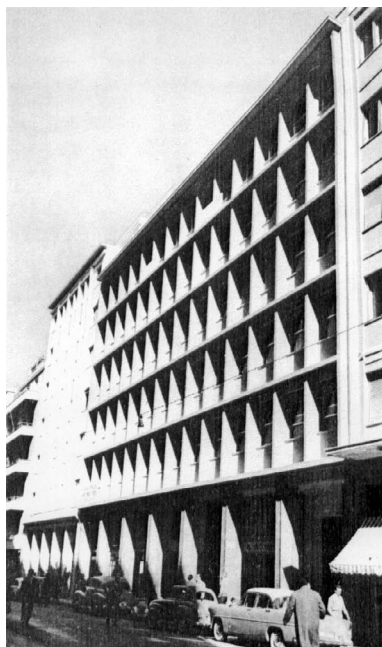

Εικ. 4.γ.10. Ορθομαρμαρώσεις στη στοά Πραξιτέλους

Μια ακόμη πτυχή της προόδου, που προσδίδει νέο χαρακτήρα στην αρχιτεκτονική μορφολογία, είναι η μαζική παραγωγή με τη μέθοδο της προκατασκευής δομικών στοιχείων στους νέους τύπους κτηρίων αλλά και τμημάτων τους, όπως τα ανοίγματα. Οι καινοτομίες αυτές, σε συνδυασμό με την καθιέρωση της οριζόντιας ιδιοκτησίας -που προαναφέρθηκε σε θεσμικό επίπεδο-, υπήρξαν καθοριστικές στη μορφολογία των όψεων, ειδικά στην επαναληπτικότητά τους. Χαρακτηριστικό δείγμα του πεδίου έρευνας, αποτελεί η μεταχείριση των στοιχείων αυτών από τον αρχιτέκτονα Θουκυδίδη Βαλεντή στα κτήρια γραφείων που σχεδίασε τη δεκαετία του 1950. Σε ορισμένα από αυτά, διαπιστώνεται η έκδηλη πρόθεση του αρχιτέκτονα να τονίσει το δυναμισμό του σκελετού μέσω των οριζόντιων στοιχείων του (στοά Σανταρόζα, Σωκράτους 48) [Π No34, Νο10]. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως αυτή του κτηρίου επί της Πανεπιστημίου 64 [Π No28] στόχος γίνεται η εξουδετέρωση του δυναμισμού του φέροντος σκελετού της όψεως και η μετατροπή του σε ουδέτερο κυψελωτό κάναβο, μέσω της μεταχείρισης των κατακόρυφων στοιχείων του.¹³ Μπορεί, την περίοδο του μεσοπολέμου, οι λειτουργικές και τεχνολογικές καινοτομίες να εξέφραζαν την αρχιτεκτονική του μοντέρνου, ωστόσο, στην Ελλάδα, φαίνεται ότι η αισθητικοποίηση της ανάπτυξης απέκτησε μοντέρνα ετικέτα από τη δεκαετία του 1950 και μετά¹⁴.

13. Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονα Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων», έτος Δ' τεύχος 21, Μάιος – Ιούνιος, 1960, σελ. 60.

14. Συλλογικό. Τα τετράδια του μοντέρνου 6 / Η επιστροφή του μοντέρνου. 25 χρόνια ελληνικό do.co.mo.mo.. κ.τ.: Futura, 2018, σελ. 62.

Εικ. 4.γ.11. Όψη του κτηρίου επί της οδού Σωκράτους 48

Εικ. 4.γ.12. Κάναβος της όψης του κτηρίου επί της οδού Πατισσίων 4

4.δ. Οι αντανakλάσεις της τέχνης στις στοές των Αθηνών

Η αρχιτεκτονική αποτελούσε, ανέκαθεν, το πρότυπο ενός έργου τέχνης¹⁵. Οι αλλαγές που ακολουθούν, την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνικής, στο νεωτερικό αρχιτεκτονικό περιβάλλον, είναι αλληλένδετες με την εμφάνιση των κινημάτων και των καινοτομιών στις τέχνες. Ανάμεσα σε αυτές, η τέχνη του κινηματογράφου, από την εμφάνισή του έως και σήμερα, επικράτησε στην αντίληψη του κόσμου με όρους ψυχαγωγίας. Με το Μάη του '68 αναδύονται η πολιτική και η πολιτισμική πλευρά της έβδομης τέχνης, μέσω της αναζήτησης νέου νοήματος στην καθημερινή ζωή. Η παραγωγή ταινιών, ωστόσο, γίνεται κομμάτι των παραγωγικών σχέσεων της οικονομίας και της πολιτικής.

Το ελληνικό παράδειγμα, φυσικά, δεν αποτελεί εξαίρεση των παγκόσμιων εξελίξεων. Οι κινηματογραφικές αποτυπώσεις του αστακού τοπίου και των λεπτομερειών του δεν είναι απλώς ιστορικά ντοκουμέντα, αλλά συνιστούν την απόδοση της σχέσης του χώρου με τη συλλογική μνήμη. Ο τρόπος με τον οποίο οργανώνεται ο χώρος από το σκηνοθέτη καθώς και η ανθρώπινη παρουσία στο δραματικό τοπίο είναι καθοριστικά στα νοήματα και τις αξίες που παράγει η κινηματογραφική ταινία. Εξίσου δηλωτική καθίσταται η αποτύπωση της μνήμης μέσα από την δραματοποίηση του χώρου και την ατμόσφαιρα στην κινηματογραφική εικόνα. Μέσα από το πλήθος των νοημάτων που μπορεί να αντλήσει κανείς από την ανάλυση μιας ταινίας, εδώ επιλέγεται η εξέταση του συμβολισμού που έχουν οι στοές της Αθήνας, στην απεικόνισή τους μέσα από μια σειρά φιλμ από τη δεκαετία του 1980 μέχρι σήμερα. Από τα αστυνομικά μυθιστορήματα του Georges Simenon, τη δεκαετία του 1930, με τους ντετέκτιβ που περιπλανούνται στους λαβυρίνθους της μητρόπολης, περνάμε στα φιλμ νουάρ για να δούμε πίσω από τις σκιές του σκοτεινού κόσμου των στοών.

Σαν πρώτο δείγμα, η ταινία *Πρωινή Περίπολος* του Νίκου Νικολαΐδη (Εικ. 4.δ.1), σαφώς επηρεασμένη από τις «μαύρες ταινίες» του 1950, βρίθκει από εικόνες καταστροφής με θραύσματα αγωνίας. Η αφήγηση εξελίσσεται σε μια ερμηνωμένη μελλοντική μεγαλούπολη, όπου τα σπίτια, οι κινηματογράφοι, οι στοές δεν είναι πια καταφύγια, αλλά παγίδες θανάτου. Το σκηνικό της Αθήνας της δεκαετίας του 1980 είναι τρομακτικά άδειο από τον άνθρωπο. Η μοναχική ηρωίδα, σαν σύγχρονη *flâneuse*, περιπλανάται, με συντροφιά τις μνήμες της, στους σκοτεινούς και άδειους δρόμους, στα ερείπια του πολιτισμού και ψάχνει για διαφυγή. Στο ομιχλώδες τοπίο, κυριαρχεί η αγωνία

15. Benjamin, *Δοκίμια για την τέχνη*, σελ. 35.

του ανθρώπου για το παρόν, την αλλοτρίωση στη σύγχρονη εποχή και το θάνατο. Σε μια πιο μεταμοντέρνα εκδοχή του φιλμ νουάρ, κινούνται οι ταινίες *Ο Χαμένος τα Παίρνει Όλα* (Εικ. 4.δ.2) και *Οι Αισθηματίες* (Εικ. 4.δ.3). Θυμίζουν «μπιτ» μυθιστόρημα, στο οποίο κυριαρχούν το αδιέξοδο, ο πόνος και η λύτρωση. Σε αυτές τις ταινίες παρουσιάζεται, με εικόνες από στοές ξεχασμένες στο χρόνο, ο κόσμος της νυχτερινής Αθήνας που ζει στο περιθώριο. Αξίζει, μια τελευταία αναφορά στα *Φθηνά Τσιγάρα* (Εικ. 4.δ.4), μια ταινία που προβλήθηκε λίγο πριν το τέλος του εικοστού αιώνα, και ακροβατεί ανάμεσα σε σουρεαλισμό και ρομαντισμό. Ο ήρωας περιπλανάται στην άδεια Αυγουστιάτικη Αθήνα, κάνει βόλτες στην Πανεπιστημίου και τις στοές της, παρέα με μια γυναίκα και προσπαθεί να την εντυπωσιάσει. Ο ίδιος δηλώνει πως έχει μια μοναδική ιδιότητα: είναι συλλέκτης στιγμών. Χασομερά μέσα στο κέντρο της πόλης, και μοιάζει με μια ποιητική εκδοχή του νέο-flâneur. Κοινή βάση σε όλα τα παραδείγματα ταινιών είναι η προβολή της απειλητικής πλευράς της ζωής στη μητρόπολη και η απουσία του ίχνους του ατόμου σε αυτήν. Η τυποποίηση και η μονοτονία της σύγχρονης εποχής οδηγούν το άτομο στην αποξένωση. Οι άδειοι δρόμοι και οι στοές της Αθήνας, γίνονται το «άσυλο» του Benjamin, στο οποίο καταφεύγει το άτομο για να προστατευτεί από την απειλή των μαζών.

Εικ. 4.δ.1. «Πρωινή Περίπολος» στη στοά Τρίστρατο

Εικ. 4.δ.2. «Ο Χαμένος τα Παίρνει Όλα» στη στοά Ομόνοιας

Εικ. 4.δ.3. «Οι Αισθηματίες» στη στοά Ειρηνοδικείου

Εικ. 4.δ.4. «Φθηνά Τσιγάρα» στη στοά Αρσακείου

Παράλληλα με τον τρόπο που κυριάρχησε, στις αρχές του εικοστού αιώνα, ο κινηματογράφος έναντι της αφήγησης, μπορεί να ιδωθεί διαλεκτικά και η επικράτηση της τηλεόρασης έναντι του κινηματογράφου, σαν μια μετεξέλιξη στην εποχή μας. Στο πλαίσιο του εφήμερου στην εμπορευματική φαντασμαγορία, το σινεμά, όπως κάθε άλλη πτυχή του καινούριου, ευτελίζεται όταν πια δεν είναι στη μόδα. Με την ποσοτικοποίηση των αισθήσεων, η εικόνα αποτυπώνεται πλέον στους δέκτες της τηλεόρασης, με όρους καθαρά εμπορευματικούς, πράγμα που μας θυμίζει τον «εκφυλισμό της κουλτούρας σε αγαθά»¹⁶. Ήδη από τη δεκαετία του 1970 και εντονότερα σε αυτήν του 1980, η αίγλη του κινηματογράφου έχει αρχίσει να χάνεται και να οδηγείται σε παρακμή. Πολλά σινεμά της εποχής κλείνουν και στη συνέχεια είτε αξιοποιούνται με μικρές μετατροπές μέσω άλλων συναφών χρήσεων είτε κατεδαφίζονται. Το αρχιτεκτονικό στοιχείο της στοάς, όπως συνάγεται εκ του αποτελέσματος, δεν ευνοούσε πάντα, την προσέλευση των θεατών.

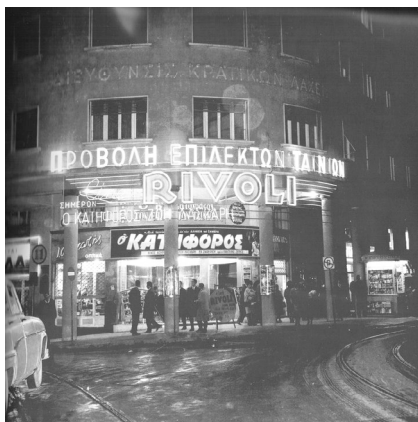
Στο αντικείμενο αυτής της εργασίας εντοπίζονται αρκετά κτήρια με στοές που στέγαζαν ψυχαγωγικές χρήσεις μαζί με αυτήν του

16. Benjamin, *The Arcades Project*, σελ. 411.

κινηματογράφου. Ανάμεσα σε αυτά τα κτήρια, τα μόνα που επιβίωσαν στο χρόνο είναι οι κινηματογράφοι Άστυ και Άστορ στη στοά Κοραή [Π No50] και το σινέ Όπερα στην ομώνυμη στοά [Π No43]. Ορισμένοι κινηματογράφοι μετατράπηκαν σε θέατρα, όπως το Μαξίμ (1949-1971¹⁷), στο Μέγαρο Μετοχικού Ταμείου Στρατού [Π No73] που μετατράπηκε σε θέατρο Αλίκη (1971-1996, 1999-σήμερα). Στην πλειοψηφία τους, οι κινηματογράφοι που στεγάζονται σε κτήρια με στοά έκλεισαν με τα εξής αντιπροσωπευτικά παραδείγματα: ο κινηματογράφος Πάνθεον (1914-1969)¹⁸, που κατεδαφίστηκε και βρισκόταν στη θέση του κτηρίου γραφείων και ισόγειων καταστημάτων της στοάς Μάντακα [Π No32], το σινέ Τιτάνια (1933 – 1970¹⁹) στη στοά Θεολόγου [Π No33] και το σινέ Rivoli (1956 – 1989²⁰) στο Γρυπάρειο Μέγαρο [Π No58], όπου στεγάζονται σήμερα οι πολιτικές επιστήμες και τα ΜΜΕ του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί η στοά Χόλυγουντ -ή αλλιώς έβδομης τέχνης- [Π No26] στο Μέγαρο Πανταζοπούλου (1958²¹). Εκεί στεγάζονταν τα γραφεία πολλών εταιρειών παραγωγής ταινιών και η Ένωση Υπαλλήλων Κινηματογραφικών Επιχειρήσεων. Σήμερα, εκτός ενός καταστήματος του ισογείου, το κτήριο βρίσκεται σε εγκατάλειψη.

Εικ. 4.δ.5. Κινηματοθέατρο Μαξίμ

Εικ. 4.δ.6. Σινέ Ριβολί

17. Ανακτήθηκε από: http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/GREEK/BUILDINGS/BUILD_TEXTS/B28_t.html

18 «Το σινεμά ήταν στο ισόγειο ενός ξενοδοχείου, ιδιοκτησίας Ι. Μάντακα, εξού και η ομώνυμη στοά.» Φύσσας, *Τα σινεμά της Αθήνας 1896 – 2013. Ιστορίες του αστικού τοπίου*, σελ. 717-718.

19 ό.π., σελ. 890.

20 ό.π., σελ. 493-494.

21 Γιαννούλη και Μπαγέρη. «Αθηναϊκές στοές» ; «Μέγαρον Σταυροπούλου-Φραγκοπούλου, όπου το Υποθηκοφυλάκειον Αθηνών, εις Πλατείαν Κάνιγγος», *Τεχνικά Χρονικά*. τεύχος 161-166, Σεπτέμβριος – Νοέμβριος, 1958, σελ. 33-35.

Όλα τα παραπάνω δεν αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις, αλλά ερμηνεύονται στο πλαίσιο του μαρασμού του κινηματογράφου που συντελέστηκε, κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου στην Αθήνα -με τα σινεμά της Σταδίου και της Πανεπιστημίου να κλείνουν το ένα μετά το άλλο-, παράλληλα με τις μεταλλαγές που έγιναν στον κλάδο του εμπορίου. Η ιστορικότητα αυτών των αρχιτεκτονημάτων δε συμπληρώνεται άτεγκτα από την πάροδο ενός χρόνου. Ο χρόνος του τώρα επιδρά στα ερείπια του παρελθόντος και τα μετατρέπει σε αναπόσπαστο κομμάτι της καθημερινής ζωής, σε σύμβολα μνήμης με διάρκεια στο σήμερα.

Στη σύγχρονη εποχή, η ραγδαία διάδοση της εικόνας μέσω της μαζικής αναπαραγωγιμότητας και κυριαρχία της στην καθημερινότητα, με τα ΜΜΕ και το διαδίκτυο, την καθιστούν μέρος της κουλτούρας της κοινωνίας μας. Η εικόνα, ως είδωλο της πραγματικότητας, δε μπορεί παρά να ομογενοποιεί τις αντιθέσεις εντός της κοινωνίας μεταβάλλοντας τις σχέσεις της τέχνης με τις μάζες. Με την κατάργηση της απόστασης μεταξύ του έργου τέχνης και της πραγματικότητας η σχέση αυτή κλονίζεται. Έτσι, διαπιστώνουμε σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη εποχή, πως οι αλλοτριωμένες²² μάζες δεν έχουν πια το χρόνο που απαιτείται να αφιερωθεί για την πρόσληψη του έργου τέχνης, με συνέπεια η θέαση να μετατρέπεται σε ψυχαγωγία. Σε συνάρτηση με αυτό, μπορεί να πει κανείς, από μια κοινωνική σκοπιά, πως ο χώρος και αισθητηριακή εμπειρία της σύγχρονης ζωής στην πόλη αποσπάται, εξίσου, από την ενατενιστική περισυλλογή και επιτελεί το στόχο της κατανάλωσης με όρους εμπορευματικής λατρείας.

22. Μιλώντας για την ανάγκη πολιτικοποίησης της τέχνης και επικρίνοντας την αισθητικοποίηση της πολιτικής στην εποχή του, ο Benjamin έγραφε: «Η ανθρωπότητα, που κάποτε ήταν, κατά τον Όμηρο, θέαμα για τους θεούς του Ολύμπου, έχει γίνει τώρα θέαμα για τον εαυτό της. Η αλλοτρίωσή της έχει φτάσει σε τέτοιο σημείο, που την κάνει να βιώνει την ίδια της την καταστροφή σαν αισθητική απόλαυση πρώτου μεγέθους.» Benjamin, *Δοκίμια για την τέχνη*, σελ. 38.

5. Συμπεράσματα

Σαν μια συνθήκη που πηγάζει από τις παραγωγικές σχέσεις, εξετάζεται, σε αυτή την ενότητα, συμπερασματικά, ο αντίκτυπος της εμπορευματικής δομής στο χώρο. Η Αθήνα, όπως και κάθε πόλη, από τη δημιουργία της, έχει υποστεί μια σειρά αλλαγών και χωρικών μετασχηματισμών, γεγονός που σχετίζεται άμεσα με τις κοινωνικές και πολιτικοοικονομικές συνθήκες κάθε εποχής και οδηγεί σε νέες μορφές του αστικού περιβάλλοντος. Από το δέκατο ένατο αιώνα μέχρι σήμερα, οι μεταλλαγές αυτές έχουν πάψει να αφορούν μόνο τα μορφολογικά ζητήματα του χώρου αλλά επικεντρώνονται στην εμπορευματική αξία. Το περιβάλλον, είτε δομημένο είτε αδόμητο, γίνεται αντικείμενο μαζικής παραγωγής. Ο αστικός χώρος έχει εμπορευματοποιηθεί και χρησιμοποιείται όχι μόνο για χρήση (κατοικία, επαγγελματική στέγη κ.λπ.) αλλά και πρωτογενώς για επένδυση και παραγωγή υπεραξίας.¹ Η πολεοδομία από τις ρυθμιστικές παρεμβάσεις -των δεκαετιών του 1960 και 1970- στρέφεται πλέον στην διαχείριση του χώρου με όρους της οικονομίας της αγοράς.

Πιο συγκεκριμένα, η περιοχή μελέτης έχει βρεθεί πολλές φορές στο επίκεντρο πολεοδομικών μελετών, από τα πρώτα σχέδια πόλης της Αθήνας μέχρι και τις πιο πρόσφατες προσπάθειες βελτιωτικών παρεμβάσεων μικρής ή μεγαλύτερης κλίμακας. Σε προηγούμενο κεφάλαιο, αναφέρθηκαν μέτρα σε θεσμικό και πολεοδομικό πλαίσιο που εφαρμόστηκαν στο κέντρο της πόλης μέχρι και τη δεκαετία του 1970. Οι παρεμβάσεις γίνονταν με γνώμονα την αιφώρο ανάπτυξη της πόλης και αφορούσαν διαπλατύνσεις δρόμων, μέτρα για την επιβολή στοών, αλλαγές στους όρους και περιορισμούς δόμησης κ.ά. Τη δεκαετία του 1980, το τοπίο αλλάζει· οι ρυθμοί αστικοποίησης, πλέον, έχουν μειωθεί και οι παρεμβάσεις προσανατολίζονται στην κρισιμότητα προστασίας του περιβάλλοντος, την τουριστική επαναξιοποίηση της χώρας και τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς. Σε αυτό το πλαίσιο, εκπονήθηκαν μελέτες για την αναβάθμιση του δημόσιου χώρου με παράλληλη θέσπιση πεζοδρομήσεων και ενίσχυση των δημοσίων μέσων μεταφοράς. Οι παρεμβάσεις, πέρα από την αναβάθμιση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των κτηρίων, επιδιώκουν την εξυγίανση της εικόνας της πόλης.

Τα οικονομικά και πολιτικά γνωρίσματα της σύγχρονης μητρόπολης, που απεικονίστηκαν στην ενότητα της Ερμηνείας της πόλης, είναι

1. Σαρηγιάννης, Γεώργιος Μ. *Αθήνα 1830 – 2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές*. Αθήνα: Συμμετρία, 2000, σελ. 246

άρρηκτα δεμένα την κρατούσα καταναλωτική κουλτούρα και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της. Η συμπεριφορά του ατόμου στο κέντρο της πόλης καθοδηγείται από την παθητική κατανάλωση, μεταβάλλοντας την εμπειρία της περιπλάνησης. Άλλωστε, η κοινωνική φυσιογνωμία του περιπλανητή χάνεται μέσα στα ερείπια, εξαφανίζεται μέσα στο πλήθος. Το πεδίο δράσης του πραγματώνεται στη φαντασμαγορία του εμπορεύματος, το φετίχ². Καθότι το παρελθόν συνδέεται, ενσυναισθησιακά, με κάθε καινούριο παρόν, έτσι η αλλοτρίωση, η απομάκρυνση, η απάθεια, η ανωνυμία του ατόμου στο πλήθος επικρατούν και σήμερα στη συλλογική συνείδηση· είναι τα στοιχεία που διαμορφώνουν την ατομική εμπειρία στη σύγχρονη κουλτούρα, την κουλτούρα των πραγμάτων. Ο καθιερωμένος πολιτισμός της κατανάλωσης γίνεται εμφανής ακόμη πιο έντονα στους χώρους των εμπορικών συναλλαγών.

Οι στοές που περιδιαβαίνουμε, οι πρώην «ονειρικοί οίκοι της νεωτερικότητας», αποτελούν μια μικρογραφία της πόλης. Σήμερα, οι ναοί του εμπορεύματος έχουν μεταλλαχθεί και αποτελούν για κάποιους απλώς έναν εύκολο τρόπο να διασχίσουν το οικοδομικό τετράγωνο από το εσωτερικό του ή να προστατευθούν από της καιρικές συνθήκες κατά τις διαδρομές στην πόλη. Η κίνηση των υποκειμένων στο χώρο είναι που καθορίζει την κοινωνική του μορφή περισσότερο από τα λειτουργικά χαρακτηριστικά. Σε αυτές τις χωρικές μορφές συναντούμε την αλληλεπίδραση των ανθρώπων, την εγγύτητα και την απόσταση μεταξύ τους. Οι στοές, επιπλέον, αποτελούν τους χώρους μετάβασης όπου αποτυπώνεται η ακαθοριστία των συνόρων. «Εντός» τους, βρίσκεται κανείς στο μεταίχμιο δυο συνειδησιακών συνθηκών, του ιδιωτικού και του δημοσίου. Τυπικά ανήκουν στην επιχείρηση, βιωματικά όμως ανήκουν συγχρόνως και στην πόλη και στο κτήριο. Εντούτοις, η έντονη εμπορευματοποίηση του χώρου στη σύγχρονη εποχή έχει αλλάξει τα δεδομένα και οδηγεί στην κυριαρχία του ιδιωτικού επί του δημοσίου, με συνέπεια η αντίθεση μεταξύ των ορίων να γίνεται πιο αιχμηρή. Η στοά έχει χάσει την ιδιότητα του «intérieur» και η αμφισημαντότητα που καθόριζε τη χωρική αυτή συνθήκη φθίνει.

Μεταβαίνοντας στο γενικό, η αντίθεση και η ανομοιογένεια είναι ακόμη διακριτές σε επίπεδο πόλης και ιδιαίτερα στην αναζήτηση του

2. Ο flâneur είχε ήδη ταυτιστεί από το Benjamin και τον Baudelaire με την ψυχή του εμπορεύματος υπό το πρίσμα της ενσυναίσθησης. Η σύνδεση αυτή έγκειται στην αναζήτηση της καινοφάνειας στο πλήθος και της ψευδαίσθησης του καινούριου στο εμπόρευμα. «Η συνθήκη του καινούριου ίσως φωτίζεται καλύτερα από οπουδήποτε αλλού στην προσωπικότητα του flâneur. Η δίψα του για το καινούριο οβήγεται από το πλήθος, το οποίο δείχνει να παρακινείται από μόνο του, προικισμένο με μια δική του ψυχή. Στην πραγματικότητα, αυτό το συλλογικό είναι μόνο για το φαίνεσθαι.» Benjamin, *The Arcades Project*, (J66, I), σελ. 345.

χαρακτήρα και της ταυτότητα της περιοχής μελέτης αυτής της εργασίας. Η διαφοροποίηση αυτή εντοπίζεται στη χάραξη των δρόμων, στην ποιότητα του χώρου, στο χαρακτήρα των περιοχών μέχρι και στα είδη του εμπορίου. Εξετάζοντας, βέβαια, τη φυσιογνωμία τμημάτων της περιοχής και το δυισμό της, δε βοηθά μόνο η μελέτη της ιστορίας της αλλά και η αλληλοσυσχέτιση παρελθόντος και παρόντος.

Εντός του λεγόμενου «εμπορικού τριγώνου», ενυπάρχει το τμήμα του οθωμανικού ιστού με τις συνοικίες της Πλάκας και του Μοναστηρακίου. Η οδός Ερμού ενώνει το Μοναστηράκι με την πλατεία Συντάγματος, που αποτελεί μέχρι και σήμερα ζωτικό κύτταρο της πόλης. Μέσω των βουλεβάρτων της Σταδίου και της Πανεπιστημίου οδηγούμαστε στην πλατεία Ομονοίας, έναν συγκοινωνιακό κόμβο, που μοιάζει ερειπωμένη μέσα στο σκηνικό των εγκαταλελειμμένων πολυώροφων κτηρίων. Ανάμεσά τους, το Πανεπιστήμιο όπου συναντάμε διασκορπισμένους χώρους αναψυχής, κινηματογράφους, θέατρα, τραπεζικά και χρηματιστικά συγκροτήματα, αλλά κυρίως πλήθος κτηρίων γραφείων με ισόγεια καταστήματα. Ο δρόμος της Αθηναϊκής Τριλογίας συνδέει δυο περιοχές σαφώς αντιδιασταλλόμενες, όπου επικρατούν συνθήκες ετερόκλητες ως προς τα κοινωνικά χαρακτηριστικά αλλά και ως προς το χαρακτήρα των στοών. Από τη μία έχουμε τις Galleries Κοραή, Νικολούδη και Αρσακείου και από την άλλη τις μικρότερης κλίμακας στοές Παλλάδος, Σανταρόζα και Ορφανίδου. Η ανομοιογένεια που μπορεί να ιδωθεί στα δυο άκρα της Πανεπιστημίου, γίνεται εμφανής σε αυτήν ακριβώς την περιοχή, που βρίσκεται στο μεταίχμιο δυο αντίθετων πόλων. Είναι το σημείο μετάβασης και ταυτόχρονα συνάντησης των δυο άκρων, μια περιοχή η οποία, λόγω αυτού του ιδιαίτερου γνωρίσματος και της ποικιλομορφίας της, γίνεται συχνά αντικείμενο ανάλυσης και μελέτης. Τις τελευταίες δυο δεκαετίες έχουν εκπονηθεί πολλά προγράμματα, είτε από την κεντρική διοίκηση είτε από τις δημοτικές αρχές, με παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αναβάθμιση αυτής της περιοχής του Πανεπιστημίου και του εμπορικού κέντρου εν γένει.

Ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα, στοιχειοθετείται από το Benjamin ο εμπορευματικός χαρακτήρας των κρατικών παρεμβάσεων και συνεπώς της φαντασμαγορίας της πολιτικής, μέσω της προώθησης της προόδου και του εθνικού μεγαλείου -όπως στις πρώτες Διεθνείς Εκθέσεις³-

3. «Η συμμετοχή στις Διεθνείς Εκθέσεις γίνεται μια μορφή εκπροσώπησης (...του κράτους). Έτσι, ενώ στο 1850 το κυρίαρχο δόγμα ήταν πως η κυβέρνηση δεν χρειάζεται σε αυτό το ζήτημα, πλέον η σημερινή κατάσταση είναι τόσο προχωρημένη που η κυβέρνηση κάθε χώρας μπορεί να θεωρηθεί η ίδια ένας πραγματικός επιχειρηματίας.» Benjamin, *The Arcades Project*, (G5a,5), σελ. 183.

αλλά και μέσω της νέας πολεοδομίας. Η πόλη μετατρέπεται σε σκηνικό μυθολογίας της προόδου μέσα από την υπόσχεση για ένα καλύτερο μέλλον, το εμπόρευμα.⁴ Στο ελληνικό παράδειγμα, κάτι τέτοιο γίνεται πιο έντονα αντιληπτό μετά τη δεκαετία του 1980, όπου οι ανάγκες της οικονομίας κατευθύνουν πλέον την πολεοδομική πολιτική με όρους εμπορευματικούς. Οι διαλεκτικές θέσεις που προκύπτουν από την ερμηνεία των στοών της Αθήνας οδηγούν στη διαπίστωση ότι σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η πρόοδος εκφυλίζεται σε μόδα⁵ και η τέχνη σε διασκέδαση⁶.

Η εισροή της διαφήμισης και η επικράτηση της εικόνας στην κοινωνία του θεάματος είναι στοιχεία της σύγχρονης εποχής. Η αναπτυξιακή διέξοδος που αναζητείται στην Ελλάδα, στο πλαίσιο των νέων καταναλωτικών προτύπων, από τις αρχές του 1990 κι έπειτα, ακολουθεί τις διεθνείς τάσεις και στοχεύει στην ενδυνάμωση της αναψυχής του κέντρου. Σήμερα μπορεί να μην είναι τόσο έντονη η ανάγκη ανάδειξης της αφθονίας σαν επιτυχία του καπιταλιστικού συστήματος και του μνημειακού χαρακτήρα της πόλης, όπως στην περίπτωση του Παρισιού. Ωστόσο, είναι κρίσιμη η αποκατάσταση των προβληματικών που αφορούν το αστικό περιβάλλον. Το δέλεαρ για τις μάζες είναι και στις δυο περιπτώσεις η διασκέδαση μέσω της κατανάλωσης -είτε εμπειριών είτε αγαθών-. Έτσι, η πόλη μεταμορφώνεται προς όφελος του κέρδους και παραδίδεται στον ελεύθερο χρόνο, προορισμένο για κατανάλωση.

Συγχρόνως, η μετεξέλιξη της προόδου σε μόδα αποτυπώνεται ξεκάθαρα «στην τελετουργία με την οποία το εμπόρευμα-φετίχ θέλησε να γίνει αντικείμενο λατρείας».⁷ Η αέναη επανάληψη του καινούριου, στο πλαίσιο αυτού που υπήρχε ήδη, αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της φετιχοποίησης της νεωτερικότητας. Το φαινόμενο της μόδας εντοπίζεται σήμερα στην επιστροφή πρακτικών, από προηγούμενες δεκαετίες (βλ. νομοθετήματα του 2009, 2011, 2014 και ΡΣΑ 2021)⁸, όπως η αύξηση του πρασίνου της πόλης και η αναβάθμιση των γειτονιών καθώς και η ενίσχυση

4. Συλλογικό, *Βόλτες Μπένγκιανιμ. Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2007, σελ. 267.

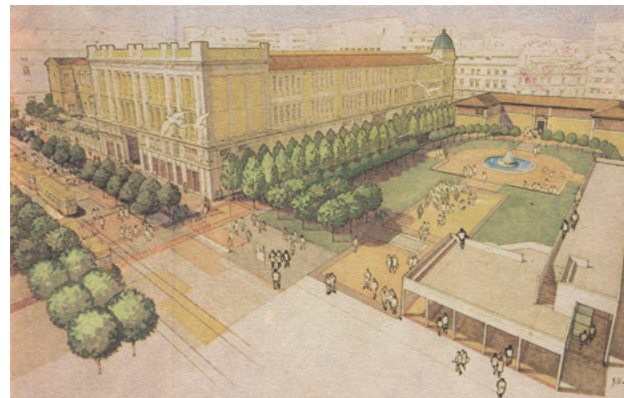
5. Στο δοκίμιο για τον *Eduard Fuchs*, ορίζονται τα χαρακτηριστικά της μόδας «πρώτον ως τα συμφέροντα του ταξικού διαχωρισμού και δεύτερον τον ιδιωτικοκαπιταλιστικό τρόπο παραγωγής που προσπαθεί να αυξήσει τις δυνατότητες πώλησης με την επανειλημμένη αλλαγή της μόδας». Benjamin, *Δοκίμια για την τέχνη*, σελ. 97.

6. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η αντίληψη περί αντιδιαμετρικής σχέσης προόδου και τέχνης που επικρατούσε το δέκατο ένατο αιώνα επικρίνεται στο *Passagenwerk* και, μέσω παραδειγμάτων, στοιχειοθετείται η σύνδεση και σύνθεσή τους -με κλειδί τη νέα εμπειρία που έφερε η τεχνολογική αναπαραγωγικότητα στην τέχνη-.

7. Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπιν*, σελ. 149 (α.σ. Benjamin. (exposé 1935), σελ. 51).

8. Ηλιοπούλου, Ελένη, Μαντουβάλου, Μαρία. «Ο ρυθμιστικός σχεδιασμός της Αθήνας και η κρίση – Αντλώντας από τις διαφορές μεταξύ του Σχεδίου Ρ.Σ.Α 2011, του Νόμου Ρ.Σ.Α. 2014 και την ανατροπή στους μηχανισμούς διαχείρισής του.» Αθήνα: Εισήγηση στο Συνέδριο του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, 2017.

της τουριστικής εικόνας της πόλης. Από το 2013, με προγράμματα όπως το «Remap», το «Reactivate» και το «Rethink Athens», εκπονήθηκαν μελέτες για αναζωογόνηση του κέντρου της Αθήνας. Στο τελευταίο, οι παρεμβάσεις που προτάθηκαν στο διαγωνισμό, όπως η ανάπλαση του διαμήκη άξονα της Πανεπιστημίου (Εικόνα 5.2), η επέκταση του τραμ και ο ανασχεδιασμός του δημοσίου χώρου, δεν πραγματοποιήθηκαν. Πολλά ερωτήματα προέκυψαν τότε σχετικά με την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων καθώς και για το αν οι παρεμβάσεις προσανατολίζονταν περισσότερο στην αισθητική «ωραιοποίηση» της πόλης ή θα έδιναν λύση σε κρίσιμα κοινωνικά και λειτουργικά προβλήματα.

Εικ. 5.1. Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου στο ΡΣΑ 1983

Εικ. 5.2. Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου στη νικήτρια πρόταση του διαγωνισμού Rethink Athens από το γραφείο OKRA

Σήμερα, η λύση στην «κρίση του κέντρου» επιχειρείται να δοθεί και μέσω δράσεων και παρεμβάσεων, από πλευράς πολιτείας σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς. Για παράδειγμα, το 2017 πραγματοποιήθηκαν δράσεις, όπως το «Removement Athens» για την αναβίωση των στοών της Αθήνας με καλλιτεχνικά project παραστατικής τέχνης στη στοά Πραξιτέλους, θεατρικές παραστάσεις στη στοά Αρσακείου και εικαστικές εγκαταστάσεις στη στοά Καΐρη. Πρόσφατα, με το πιλοτικό πρόγραμμα ΠΟΛΗ² και τις δράσεις «Παρεμβάσεις στην Πόλη», «Κατάστημα στο Κέντρο» και «Athens Trigonο», γίνονται προσπάθειες επανενεργοποίησης των κλειστών καταστημάτων -σαν μέρος μιας ευρύτερης διαδρομής στο κέντρο-, με σκοπό την αναβάθμιση του δημοσίου χώρου και τη δημιουργία μιας νέας «ενιαίας εμπειρίας επισκεπτών». Μέσα σε αυτά, είναι η στοά Εμπόρων [Π Νο83] στην οδό Βουλής και η στοά Σαμούρκα [Π Νο143] και άλλα κτήρια στην πλατεία Θεάτρου. Για την πρώτη, είχε γίνει ξανά παρόμοια απόπειρα το 2014 με την πρωτοβουλία «Ιχνη Εμπορίου», η οποία δεν καρποφόρησε. Στο ισόγειό της στεγάστηκαν καλλιτεχνικά εργαστήρια, με παραχώρηση των χώρων χωρίς την υποχρέωση ενοικίου. Εφόσον η παραμονή τους εκεί δεν ανανεώθηκε, οι φιλοξενούμενοι απεχώρησαν κι έτσι η αναβίωση της στοάς κράτησε μόνο δυο χρόνια. Εδώ, το ερώτημα που προκύπτει είναι αν η πόλη και οι ερμηνωμένες στοές αποτελούν μόνο έναν διάκοσμο, όπως αυτός στις γκραβούρες του Meryon.

Εικ. 5.3. Προωθητική κάρτα του Ξενοδοχείου «Εστία Εμπόρων» στην Πλατεία Θεάτρου, Στοά Σαμούρκα

Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα δε μπορεί να είναι μόνο μια, καθώς τα θέματα που εξετάζονται είναι πολυεπίπεδα. Η ύφεση της εμπορικής δραστηριότητας και η απομάκρυνση αυτών των χρήσεων από το κέντρο έχουν δώσει στις στοές την εικόνα της εγκατάλειψης. Στο πλαίσιο ανάδειξης του ιστορικού χαρακτήρα του κέντρου, πρόσφατα διενεργήθηκε διαγωνισμός⁹ για την αποκατάσταση της στοάς Αρσακείου. Το έργο αυτό αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα για αυτή την εργασία διότι, αφενός, αποσκοπεί στη σύνδεση της πλατείας Συντάγματος με την πλατεία Ομονοίας και τη δημιουργία ενός κεντρικού σημείου συνάντησης της πόλης. Αφετέρου, η δημιουργία μιας σύγχρονης αγοράς τροφίμων, η οποία θα ενισχυθεί με χρήσεις εστίασης και ψυχαγωγίας στα ευρωπαϊκά πρότυπα των Food Galleries (βλ. Βαρκελώνη, Όσλο, Παρίσι, Λονδίνο, κ.ά.), στοχεύει στην ανάταση του εμπορίου στις οδούς Σταδίου και Πανεπιστημίου. Ωστόσο, το ενδεχόμενο η μελέτη αυτή να καταλήξει στη δημιουργία ενός ακόμη εμπορικού κέντρου, θα πλήξει το λιανικό εμπόριο της πόλης σε βάρος των μικρών επιχειρήσεων.

Βλέπουμε, λοιπόν, πως τα τελευταία χρόνια, ένα ακόμη ζήτημα που επανέρχεται στο προσκήνιο είναι η ανανέωση του υπάρχοντος κτηριακού αποθέματος και η επανάχρησή του, όπως και η ενίσχυση της κατοικίας στο κέντρο, στο πλαίσιο μιας «συμπαγούς πόλης». Ένα ακόμη ζήτημα που αφορά την αξιοποίηση του κτηριακού αποθέματος είναι και αυτό της διαχείρισης των κτηρίων που ανήκουν στα ασφαλιστικά ταμεία, μέσω της εκμίσθωσης ή πώλησής τους. Πρόσφατα, ανακοινώθηκε από το Υπ. Εργασίας η εκμίσθωση πενήντα ακινήτων μέσω πλειοδοτικών διαγωνισμών. Ανάμεσα σε αυτά, βρίσκονται και πολλά κτήρια του αντικειμένου μελέτης όπως οι στοές Νίκης [Π Νο122], Καραλή [Π Νο19] και Φέξη [Π Νο 24]¹⁰. Το μεγάλο κόστος συντήρησης που προκύπτει από την παλαιότητα των κτηρίων καθώς και η δυσκολία αποκατάστασης της στατικής αντοχής των κτηρίων

9. Η διενέργεια του διαγωνισμού ανακοινώθηκε από τη Φιλεκαπαιδευτική Εταιρεία τον Ιανουάριο του 2018 με σκοπό τη μακροχρόνια μίσθωση του Καυταντζόγλειου Μεγάρου συνολικής επιφάνειας 10.000 τ.μ. Το κτηριακό συγκρότημα που διατέθηκε περιλαμβάνει τις στοές Αρσακείου και Βιβλίου, εξαιρουμένων των μισθωμένων από το Ελληνικό Δημόσιο χώρων, δηλαδή του αρχικού κτίσματος του Αρσακείου Παρθενναγωγείου, όπου σήμερα στεγάζεται το Συμβούλιο της Επικρατείας. Το επενδυτικό σχήμα θα μισθώσει το συγκρότημα για διάστημα 35 ετών, με δικαίωμα επέκτασης του χρονικού ορίου και πρόκειται για το ίδιο σχήμα που, το 2000, μετείχε στην αποκατάσταση του κτηρίου του Μετοχικού Ταμείου Στρατού (στοά Σπυρομήλιου) και της στοάς Μοδιάνο στη Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκαν από: Μπέλλος, Ηλίας. «Χώροι εστίασης και ψυχαγωγίας στις δύο Στοές του Αρσακείου», Καθημερινή, Οκτώβριος, 03, 2018

10. Σε αυτά τα ακίνητα, με Φορέα Ιδιοκτήτη το ΕΤΕΑΠ, προστίθενται οι στοές Αγίου Κωνσταντίνου 6 [Π Νο12], Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης [Π Νο52] και Αγίας Φιλοθέης 13 [Π Νο158] και, με Φορέα Ιδιοκτήτη τον ΕΦΚΑ, οι στοές Μενάνδρου [Π Νο16], Εμπόρων [Π Νο83] και Δραγατσάνιου [Π Νο54]. Ανακτήθηκαν από: Αγγελόπουλος, Βασίλης. «Ποια είναι τα 50 ακίνητα που προσφέρει προς εκμίσθωση το Υπ. Εργασίας», Απρίλιος, 20, 2018.

συνδυαστικά με το καθεστώς πολυιδιοκτησίας προτάσσουν πολλές φορές σαν λύση την κατεδάφιση. Μια εναλλακτική και πιο προσοδοφόρα επιλογή φαίνεται να είναι η βραχυπρόθεσμη μίσθωση των ακινήτων, με αποτέλεσμα η ζήτηση μεταξύ των τουριστών να κινείται ανοδικά, ειδικά στην περιοχή του εμπορικού τριγώνου (με αρκετά παραδείγματα από το αντικείμενο μελέτης όπως η στοά Ρόμβης [Π Νο101], η στοά Υπουργείου Οικονομικών [Π Νο80], κ.ά.). Σε δεύτερη φάση, όπως έχουμε δει και σε παραδείγματα άλλων ευρωπαϊκών μητροπόλεων, ο «υψηλού επιπέδου» τουρισμός θα ζητά και πολυτελείς εμπορικούς χώρους.

Εν κατακλείδι, ο χώρος σαν τομέας επένδυσης μπορεί, κατά περιπτώσεις, να επιφέρει κέρδη. Όμως, είναι μόνο αυτό το ζητούμενο; Οι κίνδυνοι που ενέχονται σε αυτές τις πρακτικές, όπως η υπερσυγκέντρωση σε συγκεκριμένα κομμάτια της πόλης, η μεταμόρφωση των συνοικιών σε «γκέτο διασκέδασης» καθώς και η αύξηση τιμών των ενοικίων, εντείνουν άλλα προβλήματα όπως η έλλειψη προσιτής στέγης. Η είσοδος του ιδιωτικού τομέα στο σχεδιασμό λόγω της οικονομικής ύφεσης καθώς και η υποβάθμιση των περιοχών προσανατολίζουν τις νέες μελέτες στην ανάπτυξη του δομημένου χώρου με όρους «εξευγενισμού».¹¹ Παρεμβάσεις, με βραχείς επιδιώξεις και αμφίβολη στόχευση και αναγκαιότητα, οδηγούνται στην αισθητική, κατά βάση, αποκατάσταση του αστικού περιβάλλοντος, χωρίς να θεμελιώνονται από ένα πλαίσιο υποδομών και πρακτικών που να τις κατοχυρώνουν. Η φαντασμαγορία της «ανακαίνισης» του άστεως, με βασική επιδίωξη την ενδυνάμωση της οικονομικής και εμπορικής δραστηριότητας, στο κέντρο της Αθήνας πραγματοποιείται όπως φετιχισμός του εμπορεύματος¹² μέσα στο λαβύρινθο της πόλης του Παρισιού. Η αποκατάσταση και επανάχρηση των ιστορικών κελυφών με την ταυτόχρονη παρουσία νέου και παλιού συντελούν την απεικόνιση μιας διαλεκτικής αλήθειας. Ωστόσο, σήμερα συντελούνται κυρίως στο όνομα της αναπόλησης και της γραφικότητας. Όπως οι υλικές και κοινωνικές σχέσεις στην εμπράγματη κοινωνία, οι σχέσεις της πόλης με την περιπλάνηση, της προόδου με την τέχνη, έτσι και ο εμπορευματικός χαρακτήρας του χώρου

11. Οι παράμετροι υποβάθμισης του κέντρου εξαρτώνται τόσο από τον ανεπαρκή σχεδιασμό και την έλλειψη πρόνοιας για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, όσο και από τα φαινόμενα ξενοφοβίας και ρατσισμού. Έτσι, μαζί με τη μετατόπιση των «προβληματικών ομάδων», η εξυγίανση και η αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και του κτηριακού αποθέματος έχει σαν αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση της εμπορευματικής αξίας των ακινήτων.

12. Από πολιτικής άποψης, όπως ισχυρίζεται ο Benjamin, απόρροια του φετιχισμού του εμπορεύματος είναι πως η ελευθερία εξισώθηκε με τη δυνατότητα κατανάλωσης. Συγκεκριμένα έγραφε ότι η égalité ανέπτυξε τη δική της «φαντασμαγορία», και η «revolution» έφτασε να σημαίνει, κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, «γενικό ξεπούλημα». Back-Morss, *Η διαλεκτική του Βλέπειν*, σελ. 442.

περιβάλλεται σήμερα -όπως θα έλεγε και ο Benjamin- από μια μυθική σφαίρα ψευδαισθήσεων. Οι εγκαταλελειμμένες αθηναϊκές στοές κατέληξαν για εμάς να μοιάζουν με θραύσματα, αναμνήσεις συνδεδεμένες με το δημόσιο χώρο που εισχωρούν στον υποσυνείδητό μας και εντυπώνονται στη μνήμη μας σαν εκθέματα της παρηκμασμένης νεωτερικής φαντασμαγορίας. Η εκ νέου ανακάλυψη του καινούριου συνίσταται στην «αφύπνιση από το ανέφικτο της γραμμικής μετάβασης»¹³ σε μια μόνιμη κατάσταση αφύπνισης.

Εικ. 5.4. Στοά Αρσακείου

13 Cadava, Ε. *Λέξεις Φωτός: Θέσεις για την φωτογραφία της Ιστορίας*, Αθήνα: Νήσος, 2014, σελ. 121.

«Το ταξίδι της ανακάλυψης δεν συνίσταται
στην αναζήτηση νέων τοπίων,
αλλά στο να έχεις νέα ματιά...»
Marcel Proust

6. Βιβλιογραφία

6.α. Βιβλία

- Adorno, Theodor W. *Αισθητική θεωρία*. μτφ. Λευτέρης Αναγνώστου. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2000.
- Aragon, Louis. *Ο παριζιάνος χωρικός*, μτφ. Στέφανος Ν. Κουμανούδης. Αθήνα: Ύψηλον/ Βιβλία, 1986.
- Bachelard, Gaston. *Η ποιητική του χώρου*. μτφ. Ελένη Βέλτσου. Χατζινικολή, 2014.
- Back-Morss, Susan. *Η διαλεκτική του Βλέπειν – Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν και το Σχέδιο Εργασίας περί Στοών*. μτφ. Μανόλης Αθανασάκης. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2014.
- Baudrillard, Jean, και Jean Nouvel . *Τα μοναδικά αντικείμενα. Αρχιτεκτονική και φιλοσοφία*. μτφ. Νίκος Ηλιάδης. Futura, 2005.
- Benjamin, Walter. *The arcades project*. μτφ. Eiland Howard και Kevin McLaughlin . Harvard University Press, 2002.
- Benjamin, Walter. *Δοκίμια για την τέχνη*. μτφ. Δημοσθένης Κούρτοβικ. Αθήνα: Κάλβος, 1978.
- Benjamin, Walter. *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*. Αθήνα : Λέσχη Κατασκόπων του 21ου Αιώνα, 2014.
- Benjamin, Walter. *Μονόδρομος*. μτφ. Νέλλη Ανδρικοπούλου. Αθήνα: Άγγρα, 2006.
- Benjamin, Walter. *Ο συγγραφέας ως παραγωγός. Επίμετρο: Στοχασμοί πάνω στη ραδιοφωνία*. μτφ. Αλφρέδος Σταινχάουερ. Πλέθρον, 2017.
- Benjamin, Walter. *Σαρλ Μπωντλαίρ: Ένας λυρικός στην ακμή του καπιταλισμού*. μτφ. Γιώργος Γκουζούλης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1994.
- Berger, John. *Η εικόνα και το βλέμμα*. μτφ. Ειρήνη Σταματοπούλου. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2011.
- Burroughs, William S. *Το ιλιγγιώδες καλειδοσκόπιο*. μτφ. Γιώργος Μπαμπασάκης . Ίκαρος, Κριτική, 2016.
- Cadava, E. *Λέξεις Φωτός: Θέσεις για την φωτογραφία της Ιστορίας*. μτφ. Μανόλης Αθανασάκης. Αθήνα: Νήσος, 2014.
- Corbusier, Le. *Για μία αρχιτεκτονική*. μτφ. Παναγιώτης Τουρνικιώτης. Αθήνα : Εκκρεμές, 2005.
- Debord, Guy. *Η κοινωνία του θεάματος*. μτφ. Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης. Αθήνα: Μεταίχμιο, 2016.

- Frisby, David. *Στιγμιότυπα της νεωτερικότητας* (Γκρέοργκ Ζίμμελ, Βάλτερ Μπένγιαμιν, Ζήγκφρητ Κρακάουερ). μτφ. Γεωργία Γιαννακοπούλου και Βασίλης Τομανάς. Θεσσαλονίκη : Νησίδες, 2007.
- Sennett, Richard. *Η τυραννία της οικειότητας ο δημόσιος και ο ιδιωτικός χώρος στον δυτικό πολιτισμό*. μτφ. Γιώργος Μέρτικας . Νεφέλη, 1999.
- Simenon, Georges. *Ο άνθρωπος που έβλεπε τα τρένα να περνούν*. μτφ. Αργυρώ Μακάρωφ. Αθήνα: Άγρα, 2008.
- Αθήνα 1893-1900, Φωτογραφικές μαρτυρίες. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, 2008.
- Βατόπουλος, Νίκος. *Περπατώντας στην Αθήνα*. Αθήνα : Μεταίχμιο, 2018.
- Δεσποτόπουλος, Ιωάννης. *Η ιδεολογική δομή των πόλεων*. Αθήνα: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π., 1997.
- Καρδαμίτση – Αδάμη, Μάρω. *Ερνστ Τσίλλερ 1937-1923: Η τέχνη του κλασικού*. Αθήνα: Μέλισσα, 2006.
- Καρδαμίτση – Αδάμη, Μάρω. *Ο κόσμος του Εμμανουήλ Βουρέκα*. Αθήνα: Μέλισσα, 2012.
- Λάββας, Γεώργιος Π. *Επίτομη ιστορία της αρχιτεκτονικής*. Θεσσαλονίκη: Univercity Studio Press, 2002.
- Μανδάλια, Μαρία . *Ελληνικό λεξικό*. Ε'. Αθήνα : Τεγόπουλος – Φυτράκης , 1992.
- Μαρμαράς, Εμμανουήλ Β. *Η Αστική Πολυκατοικία της Μεσοπολεμικής Αθήνας, Η Αρχή της Εντατικής Εκμετάλλευσης του Αστικού Εδάφους*. Αθήνα: Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, 1991.
- Μπαμπασάκης, Γιώργος – Ίκαρος, και Μαρίλη Ζάρκου . *Hidden track/Οι κόγχες της πόλης*. Αθήνα: Γαβριηλίδης, 2015.
- Μπίρης, Κώστας Η. *Αι Αθήναι από του 19ου έως τον 20ον αιώνα*. Αθήνα: Μέλισσα, 2005.
- Νικολαΐδου, Σήλια. *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*. Αθήνα: Παπαζήση, 1993.
- Παππά, Νατάσσα. *Εντός Στοάς*. Αθήνα: Χαρτοβασίλειον, 2015.
- Σαρηγιάννης, Γεώργιος Μ. *Αθήνα 1830 – 2000. Εξέλιξη – Πολεοδομία – Μεταφορές*. Αθήνα: Συμμετρία, 2000.
- Σκοπελίτης, Στέλιος. *Νεοκλασικά της Αθήνας και του Πειραιά (φωτογραφικό λεύκωμα)*. Αθήνα: Ολκός, 2001.
- Σταυρίδης, Σταύρος. *Η συμβολική σχέση με τον χώρο*. Αθήνα: Κάλβος, 1990.
- Σταυρίδης, Σταύρος. *Μετέωροι χώροι ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2010.
- Συλλογικό. *Βάλτερ Μπένγιαμιν. Εικόνες και μύθοι της νεωτερικότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2007.

- Συλλογικό. *Μνήμη και εμπειρία του χώρου*. Αθήνα : Αλεξάνδρεια, 2006.
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 1 / Πού είναι το μοντέρνο; do.co.mo.mo. Futura, 2006.*
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 4 / Εκδοχές του μοντέρνου στην Αθήνα του μεσοπολέμου do.co.mo.mo. x.t.: Futura, 2010.*
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 5 / Η ελληνική πόλη και η πολεοδομία του μοντέρνου. do.co.mo.mo. x.t.: Futura, 2015.*
- Συλλογικό. *Τα τετράδια του μοντέρνου 6 / Η επιστροφή του μοντέρνου. 25 χρόνια ελληνικό do.co.mo.mo. x.t.: Futura, 2018.*
- Φεσσά - Εμμανουήλ, Ελένη και Εμμανουήλ Β. Μαρμαράς . *12 Έλληνες αρχιτέκτονες του Μεσοπολέμου*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2005.
- Φιλιππίδης, Δημήτρης. *Λύσανδρος Καυταντζόγλου 1811 – 1885. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς*, 1990.
- Φιλιππίδης, Δημήτρης. *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική*. Μέλισσα, 1984.
- Φύσσας, Δημήτρης. *Τα σινεμά της Αθήνας 1896 – 2013. Ιστορίες του αστικού τοπίου*. Αθήνα, 2013.

6.β. Εργασίες

- Αθανασόπουλος, Ορέστης και Ματίνα Καραβά . «Το φαινόμενο του Εξευγενισμού (gentrification) κεντρικών περιοχών των πόλεων» *Προπτυχιακή εργασία* για το μάθημα Ιστορία Θεωρία 8. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2007-2008.
- Αλμπάνη, Χρυσάνθη και Μαρία Σεϊτανίδου . «Ο διαχρονικός flâneur. Η περιπλάνηση στην πόλη από τον 19ο αιώνα έως σήμερα.» *Ερευνητική εργασία*. Ξάνθη: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2016.
- Γιαννούλη, Γεωργία και Μπαγέρη, Καλλιρρόη. «Αθηναϊκές στοές. Μια ανάλυση για τις στοές του εμπορικού τριγώνου και τις ευρύτερης περιοχής του κέντρου» Αθήνα: *Εισήγηση στην Εσπερίδα του Εργαστηρίου «Διαδρομές της αρχιτεκτονικής, από τις απαρχές της εμφάνισης του μοντερνισμού μέχρι σήμερα, στην Αττική» του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ*, 2018.
- Ηλιοπούλου, Ελένη και Μαντουβάλου, Μαρία. «Ο ρυθμιστικός σχεδιασμός της Αθήνας και η κρίση – Αντλώντας από τις διαφορές μεταξύ του Σχεδίου Ρ.Σ.Α 2011, του Νόμου Ρ.Σ.Α. 2014 και την ανατροπή στους μηχανισμούς διαχείρισής του.» Αθήνα: *Εισήγηση στο Συνέδριο του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ*, 2017.
- Καρφή , Χριστιάνα. «Η κατεδάφιση ως καταστροφή και ως νέα

δημιουργία.» *Ερευνητική εργασία*. Χανιά: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – Πολυτεχνείο Κρήτης, Οκτώβριος 2015.

• Κατσαούνη, Σταυρούλα. «REMAP: Όταν η πλατφόρμα σύγχρονης τέχνης γίνεται πλατφόρμα εκτοπισμού και «εξευγενισμού». *Ερευνητική εργασία*. Χανιά: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – Πολυτεχνείο Κρήτης, 2014.

• Κοντογιάννη, Χριστίνα – Μαρία και Κωνσταντίνα Μητροκανέλου. «Πόλη και ψυχή – Κατασκευάζοντας μνήμες στο χώρο και στο χρόνο.» *Ερευνητική εργασία*. Ξάνθη: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2013.

• Κωστιδάκης, Θεόδωρος. «Διερευνώντας τη χωρική έκφραση των ψυχικών διεργασιών. Το μοτίβο της σκάλας σε τρία κλασικά παραμύθια.» Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Φεβρουάριος 2009.

• Κωτσάκη, Αμαλία. «Το έργο του αρχιτέκτονα Αλέξανδρου Νικολούδη 1874-1944. Ως έκφραση του οράματος για αστικό εκσυγχρονισμό επί της Ελευθερίου Βενιζέλου.» *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2005.

• Λάζου, Χριστίνα, Αλεξάνδρα Νικολαΐδου, και Αγγελική Ραχιώτη. «Η διαχρονική επιθυμία της περιπλάνησης – αποτυπώνοντας τα βήματα του flâneur» *Ερευνητική εργασία*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2013.

• Μιχαήλ, Ναυσικά. «Η περιπλάνηση ως μέσο ανάγνωσης και επαναπροσδιορισμού του αστικού χώρου: flânerie | dérive | mis-guides.» *Ερευνητική εργασία*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2014.

• Πανουτσοπούλου, Βασιλική. «Σύγχρονος δημόσιος χώρος από την κοινότητα στην προσωρινή συλλογικότητα.» *Ερευνητική εργασία*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2014.

• Παπαδάμ – Ριζά, Έφη. «Συμβολή της αστικής πολυκατοικίας στη γένεση της σύγχρονης ελληνικής οικοδομικής.» *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 2003.

• Παπαδημητρίου, Μαρία. «Η σημειωτική στον κινηματογράφο. Η σκέψη και το συναίσθημα μέσω του χώρου και του κάδρου.» *Ερευνητική εργασία*. Πάτρα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – Πανεπιστήμιο Πατρών, 2014-2015.

• Παππά, Ανδρονίκη. «Ενδιάμεσος χώρος | από τη θεωρία στη σύγχρονη πρακτική» *Ερευνητική εργασία*. Πάτρα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – Πανεπιστήμιο Πατρών, 2015.

• Πολυχρονόπουλος, Αλέξανδρος. «Το πλήθος ως παραγωγός, Συστατικό στοιχείο και προϊόν του αστυακού τοπίου. Μια μελέτη της αστικοποίησης μέσα από το Σχέδιο για τις Στοές του Walter Benjamin.» *Ερευνητική εργασία*. Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, κ.κ.

• Ρούσση, Βασιλική. «Τα σπίτια του μεσοπολέμου στην Αττική. Αστική, Προαστιακή, εξοχική κατοικία.» *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Ιούλιος 2011.

• Στασινόπουλος, Νικόλαος. «Μία ψυχαναλυτική κριτική στην επικοινωνιακή θεωρία περί προσομοίωσης του Baudrillard Jean», *Διδακτορική Διατριβή*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, 2001.

• Τερζόγλου, Νικόλαος-Ιων. «Μνήμη και Πόλη στην Υπέρ-Νεωτερικότητα», στη σειρά Εκδηλώσεων «Προς μια διαλογική Ελληνική Αρχιτεκτονική», *Διάλεξη*, ΕΑΕ, Ιανουάριος, 23, 2019.

• Φελούρη, Αθηνά. «Η αισθητική του Βάλτερ Μπένγιαμιν.» Θεσσαλονίκη: Σχολή Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής - Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, 2010.

• Φεσσά- Εμμανουήλ, Ελένη. «Η Αρχιτεκτονική του Νεοελληνικού Θεάτρου 1720 – 1940», *Διδακτορική διατριβή*. Αθήνα: Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών - Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, 1989.

• Χατζηφώτη, Όλγα και Χρυσανθοπούλου, Χριστίνα. «Καταστασιακή Διεθνής για αρχιτέκτονες», *Ερευνητική εργασία*, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών – ΕΜΠ, Φεβρουάριος, 2011.

• Ψαρράς, Βασίλης. «Επauξάνοντας τον καλλιτέχνη-flâneur: «Βοτανολογώντας», «υφαίνοντας» και «συντονίζοντας» γεωγραφίες της αστικής εμπειρίας» *Εισήγηση στο Συνέδριο «Metamorphoses of Corporeality: Art, Body and Technology»*, International Conference, Πανεπιστήμιο Ιονίου, σελ. 152-173.

6.γ. Άρθρα

6.γ.1. Εφημερίδες

• «ΕΣΣΕ: Ο χάρτης των «λουκέτων» στους εμπορικούς δρόμους Αθήνας- Πειραιά», *Η Καθημερινή*, Νοέμβριος, 24, 2014.

• «Η Ομόνοια του 21ου αιώνα», *Τα Νέα*, Ιούλιος, 19, 1999.

• «Πάει και το Κεντρικόν...», *Εξπρές*, Μάρτιος, 7, 1969

• «Πέθανε ο Αλ. Καλλιγιάς», *Η Καθημερινή*, Φεβρουάριος, 02, 2006.

• Theodoraki, Anna Maria. «The ancient circuit wall of Athens: its changing course and the phases of construction», *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens*, τεύχος 80, Ιανουάριος-

Μάρτιος, 2011, σελ. 71-156.

- Αγγελόπουλος, Βασίλης. «Ποια είναι τα 50 ακίνητα που προσφέρει προς εκμίσθωση το Υπ. Εργασίας», Απρίλιος, 20, 2018.
- Βαλαωρίτης, Νάνος. «Τα καφενεία των ποιητών», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Φεβρουάριος, 15, 1998, σελ. 22-24.
- Βατόπουλος, Νίκος. «Ο «κολοσός» της οδού Πανεπιστημίου», Η Καθημερινή, Δεκέμβριος 06, 2015.
- Βατόπουλος, Νίκος. «Ονομασίες ξενοδοχείων», Η Καθημερινή, ένθετο: Παλιά ξενοδοχεία της Αθήνας, Οκτώβριος, 8, 2000, σελ. 31.
- Βατόπουλος, Νίκος. «Πατρίων 9, το «Μικρό Ρεξ» ως απόηχος μιας στιγμής αισιοδοξίας», Η Καθημερινή, Ιούλιος, 17, 2017.
- Βατόπουλος, Νίκος. «Σύγχρονα λογοτεχνικά στέκια», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Φεβρουάριος, 15, 1998, σελ. 26-28.
- Βατόπουλος, Νίκος. «Ωσμωση παλιού και νέου στις αναπλάσεις», Η Καθημερινή, Φεβρουάριος, 04, 2007.
- Γεωργιοπούλου, Τάνια. «Ευρωπαϊκή πρωτεύουσα καινοτομίας για το 2018 η Αθήνα», Η Καθημερινή, Νοέμβριος, 06, 2018.
- Γρηγοριάδης, Βασίλης, Λεμπέσης, Χρήστος. «Ψευδαισθήσεις περί την Πανεπιστημίου», Η Καθημερινή, Μάρτιος, 28, 2013.
- Δασκαλοπούλου, Ντίνα. «Οι άστεγοι της Αθήνας τις άγριες νύχτες της «Αριάδνης», Εφημερίδα των Συντακτών, Ιανουάριος, 09, 2017.
- Ζαφειρόπουλος, Κώστας. «Ευχή ή κατάρα το Airbnb;», Εφημερίδα των Συντακτών, Μάιος, 02, 2017.
- Θεοδωράτος, Μάκης. «Ένα ιστορικό κτίριο, εμπορικό κέντρο», Η Καθημερινή, Νοέμβριος, 06, 2004.
- Ισμαηλίδου, Έλλη. «Έγιναν της μόδας οι εμπορικές στοές», Το Βήμα, Δεκεμβρίου, 24, 2010.
- Καιροφύλας, Γιάννης. «Τα πρώτα εμπορικά», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Ερμού. Σεπτέμβριος, 22, 2002, σελ. 7-9.
- Καλογνώμης, Άκης. «Οι εμπορικές στοές, μαθήματα αστικής ανατομίας», Η Καθημερινή, Σεπτέμβριος, 29, 2009.
- Καρδαμίτση – Αδάμη, Μάρω. «Ένας δρόμος για το θεό του εμπορίου», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Ερμού. Σεπτέμβριος, 22, 2002, σελ. 2-6.
- Καρδαμίτση – Αδάμη, Μάρω. «Η πλούσια ιστορία του κτιρίου του Ταμείου Ασφαλίσεως Εμπόρων στην οδό Βουλής 29», Η Καθημερινή, Αύγουστος, 2015.
- Καρδαμίτση – Αδάμη, Μάρω. «Μοναδικές κτηριολογικές περιγραφές», Η

Καθημερινή, ένθετο: Παλιά ξενοδοχεία της Αθήνας», Οκτώβριος, 8, 2000, σελ. 8-12.

- Κιμπουρόπουλος, Γιάννης. Η «Ομόνοια» όλων των Ελλήνων. Εκατόν εξήντα χρόνια διαδοχικών αλλαγών της ιστορικής πλατείας», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Ιανουάριος, 23, 1994, σελ. 2-5.
- Λιάλιος, Γιώργος. «Δημόσιος διάλογος για παρεμβάσεις στον ιστό των πόλεων», Η Καθημερινή, Δεκέμβριος, 06, 2018.
- Λιάλιος, Γιώργος. «Παρίσι, μια λύση στο μέλλον της Αθήνας», Η Καθημερινή, Ιανουάριος, 16, 2010.
- Μηλιαράκης, Λ. «Αι προ πεντηκονταετίας μεγάλοι των Αθηνών οικίαι», Εστία, έτος II, τεύχος 470, 1885, σελ. 23-27.
- Μπέλλος, Ηλίας. «Χώροι εστίασης και ψυχαγωγίας στις δύο Στοές του Αρσακείου», Η Καθημερινή, Οκτώβριος, 03, 2018.
- Μπίρης, Μάνος. «Η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Αθηνάς, Ιουνίου, 17, 2004, σελ. 8-11.
- Ντελέζος, Κώστας. «This is Athens & Partners : Μια σύμπραξη για το μέλλον της Αθήνας», Τα Νέα, Νοέμβριος, 01, 2018.
- Παπαδημητρίου, Γιάννης-Ορέστης. «Mass evictions in Athens as government offers golden visa incentive to Airbnb investors from Russia and China», The Telegraph, Φεβρουάριος, 16, 2019.
- Παπανδρέου–Βλάχου, Ελένη. «Εξυπηρέτηση υψηλών προδιαγραφών», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Ερμού. Σεπτέμβριος, 22, 2002, σελ. 13-16.
- Παπανδρέου–Βλάχου, Ελένη. «Τα ξενοδοχεία της οδού Αθηνάς» Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Αθηνάς, Ιουνίου, 17, 2004, σελ. 22-24.
- Ρηγόπουλος, Δημήτρης. «Η ανάπλαση της Ερμού», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Ερμού. Σεπτέμβριος, 22, 2002, σελ. 27.
- Ρηγόπουλος, Δημήτρης. «Το αρχιτεκτονικό κεφάλαιο των Αθηνών», Η Καθημερινή, Φεβρουάριος, 26, 2012.
- Ρωμαίος, Γιώργος. «Ακρόπολη Πλάκα, αγάλματα πάρκα...», Το Βήμα, Μάρτιος, 03, 2013.
- Σαλούρου Ρούλα, Ρουσάνογλου Νίκος. «Ο εγκαταλελειμμένος θησαυρός των Ταμείων», Η Καθημερινή, Ιούλιος, 16, 2018.
- Σαρηγιάννης, Γεώργιος Μ. «Αθηναϊκό σταυροδρόμι. Η κοινωνική σύνθεση και οι χώροι των Αθηναίων στην πολύπαθη πλατεία», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Ιανουάριος, 23, 1994, σελ. 6-9.
- Σκουμπουρδή, Άρτεμις. «Ιστορικά καφενεία του 19ου αιώνα», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Φεβρουάριος, 15, 1998, σελ. 18-21.

- Στρέιτ, Γ. «Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896», Εστία, 1896.
- Τζαναβάρα, Χαρά. «Στις στοές του χρόνου», Ελευθεροτυπία, Φεβρουάριος, 06, 2005.
- Τράτση, Μάχη. «Γκρέμισμα γηρασμένων κτιρίων προτείνει το ΥΠΕΝ για μια πράσινη Αθήνα», Το Βήμα, Δεκέμβριος, 06, 2018.
- Τσαντάκη, Σάντυ. «Η μόδα πάει Ερμού», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Ερμού, Σεπτέμβριος, 22, 2002, σελ. 19-21.
- Φιλιππίδης, Δημήτρης. «Τα πάθη της οδού Αθηνάς», Η Καθημερινή, ένθετο: Οδός Αθηνάς, Ιουνίου, 17, 2004, σελ. 29-31.
- Χαραλαμπίδου, Βάσω. «Οι μεταμορφώσεις της πλατείας Ομονοίας», Το Βήμα, Νοέμβριος 24, 2008.
- Χατζιώτης, Κώστας Χρ. «Η κοσμική Ομόνοια. Η πλατεία με τις συναυλίες, τα θέατρα και τα καφενεία ήταν τόπος συνάντησης των Αθηναίων», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Ιανουάριος, 23, 1994, σελ. 10-12.
- Χρηστάκης, Λεωνίδας. «Διαχρονικό ταξίδι. Η καθημερινή ζωή στην πλατεία Ομόνοιας μέσα από προσωπικές ενθυμήσεις», Η Καθημερινή, ένθετο: Επτά ημέρες, Ιανουάριος, 23, 1994, σελ. 14-17.

6.γ.2. Περιοδικά

- «Αι στοαί των Αθηνών», Αρχιτεκτονική, έτος Α', τεύχος Ι, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, 1957, σελ. 54.
- «Μέγαρον Σταυροπούλου-Φραγκοπούλου, όπου το Υποθηκοφυλάκειον Αθηνών, εις Πλατείαν Κάνιγγος», Τεχνικά Χρονικά, τεύχος 161-166, Σεπτέμβριος – Νοέμβριος, 1958.
- «Νέα κτήρια, Μέγαρον στην πλατεία Συντάγματος», Αρχιτεκτονική, τεύχος ΙΙ, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, 1958, σελ. 72.
- «Ομόνοια και στοές με κολώνες από χαρτί», Αρχιτεκτονική, έτος Ε', τεύχος 25, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, 1961, σελ. 8.
- Αθανασάκης, Μανόλης. «Βάλτερ Μπένγιαμιν, ο ιστορικός υλισμός ως αυτόματο. Η επιστημολογία της ιστορίας και η πολιτική απόφαση μέσα σ' ένα αίνιγμα», Ουτοπία, τεύχος 48, Ιανουάριος, 2002.
- Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονος Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων». Αρχιτεκτονική, έτος Δ', τεύχος 21, Μάιος – Ιούνιος, 1960.
- Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονος Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την

- αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων», Αρχιτεκτονική, έτος Δ', τεύχος 22-23, Ιούλιος – Αύγουστος, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος, 1960.
- Βικέλας, Ιωάννης. «Εμπορικό Κέντρο «Atrium», Αθήνα», Greek architects, Ιανουάριος, 19, 2013.
- Βουρέκας, Εμμανουήλ, Τριανταφυλλίδης, Ιωάννης Β. «Συγκρότημα κτηρίων Πειραιώς – Λυκούργου», Αρχιτεκτονική, έτος Θ', τεύχος 54, Νοέμβριος – Δεκέμβριος, 1965.
- Δεσποτόπουλος, Ιωάννης. «Συγκοινωνιακή διαμόρφωσις της πλατείας Ομονοίας», Τεχνικά Χρονικά, έτος Α', τεύχος 7, Απρίλιος, 1932, σελ. 337 – 344.
- Δοξιάδης, Κωνσταντίνος Α. «Η Αθήνα και το μέλλον της», Αρχιτεκτονική, έτος Ε', τεύχος 26, Μάρτιος-Απρίλιος, 1961, σελ. 7-10.
- Καρύδας, Δημήτρης. «Χρόνος και νεωτερική εμπειρία. Ο Βάλτερ Μπένγιαμιν αναγνώστης των αλληγοριών του Μπωντλαίρ», Ουτοπία, τεύχος 48, Ιανουάριος, 2002.
- Κασσάνδρας, Βασίλειος, Μπόνης, Λεωνίδας. «Το κινηματοθέατρον του Μετοχικού Ταμείου Στρατού», Τεχνικά Χρονικά, έτος Α', τεύχος 13, Ιούλιος, 01, 1932, σελ. 662-668, 687-688.
- Καψαμπέλης, Κωνσταντίνος, Λυγίζος, Πάννης. «Γραφεία ασφαλιστικής εταιρίας «ΚΟΣΜΟΣ» στην Λεωφόρο Πανεπιστημίου 25-29: Αθήναι», Αρχιτεκτονική, έτος Θ', τεύχος 51, Μάιος-Ιούνιος, 1965.
- Κιτσικής, Αντώνης Κ. «Στόχος αι Αθήναι. Αναρμόδιοι διαχειρίζονται τα ζωτικά μας προβλήματα», Αρχιτεκτονική, έτος Β', τεύχος ΙΙ, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, 1958.
- Κιτσικής, Κώστας. «Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος Ίδρυσις, Εξέλιξις, Οικονομική δραστηριότης», Αρχιτεκτονική, έτος Α', τεύχος 6, Νοέμβριος-Δεκέμβριος, 1957, σελ. 43-58.
- Κουτσούρης, Ρέννος. «Κτίριον γραφείων Επί της οδού Αριστείδου 9», Αρχιτεκτονική, έτος Α', τεύχος 6, Νοέμβριος-Δεκέμβριος, 1957, σελ. 42.
- Κωνσταντόπουλος, Ηλίας (επιμέλεια). «Κεντρικό κτίριο διοικήσεως της Τραπεζής Πίστewος στην Αθήνα», Αρχιτεκτονικά Θέματα, τεύχος 26, 1992.
- Λούρος, Νικόλαος, «Περίπατος στο κέντρο της Αθήνας του 1910», Νέα Εστία, τεύχος Χριστουγέννων, 1984.
- Μαγουλιώτης, Νίκος και Περδίκης Τάκης. «Πειραιώς 68. Ένα πολυχρηστικό συγκρότημα στο Μεταξουργείο» Αρχιτέκτονες, τεύχος 14-15, Σεπτέμβριος, 2014.
- Ξανθάκης, Π. «Περί στοών», Αρχιτεκτονική, έτος Α', τεύχος 5,

Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, 1957, σελ. 62.

- Παπαϊωάννου, Τάσης. «Να ξανασκεφτούμε (Re-think) την Αθήνα», Αρχιτέκτονες, τεύχος 03, Ιούνιος 2013
- Ρίζος, Ιάσων. «Κτήριο Γραφείων Office building», Αρχιτεκτονική, έτος Ζ', τεύχος 41, Σεπτέμβριος- Οκτώβριος, 1963, σελ. 17-19.
- Ρόδης, Τ. «Το κυκλοφοριακόν πρόβλημα της πρωτεύουσας», Αρχιτεκτονική, έτος Ε', τεύχος 29, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος, 1961, σελ. 12.
- Σαρηγιάννης, Γεώργιος Μ. «Κέντρο της Αθήνας. Πολεοδομικά ή κοινωνικά τα προβλήματα;», Greek Architects, Σεπτέμβριος, 13, 2011.
- Σπανός, Α. , Βασιλειάδης, Π. , Κокκολιάδης, Σ. «Έργα Αθηνών», Αρχιτεκτονική, έτος Α', τεύχος 2, Μάρτιος- Απρίλιος, 1957, σελ. 30-31.
- Τερζόγλου, Νικόλαος-Ίων. «Ο Walter Benjamin και το νόημα του έργου τέχνης», Ουτοπία, τεύχος 48, Ιανουάριος, 2002.
- Τσολάκης, Πάνος. «Κτίριον «Ολυμπία» Επί των οδών Ακαδημίας και Χ. Τρικούπη, Γραφεία - Καταστήματα - Κατοικίες και Θέατρον», Αρχιτεκτονική, έτος Β', τεύχος 7, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, 1958, σελ. 22-29.

6.γ.3. Διαδίκτυο

- «Removement Athens: μέσα στις ιστορίες τριών ιστορικών στοών της Αθήνας». elculture, Μάιος 15, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.elculture.gr/blog/article/removement-athens-%CF%83%CF%84%CE%BF%CE%AD%CF%82-%CE%BI%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%BI%CF%82/>
- «Αθήνα. Στο κενό το Rethink Athens», Lifo, Νοέμβριος, 22, 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/now/athens/55934>
- «Δήμος Αθηναίων: Άνοιξαν τα πρώτα επτά καταστήματα από το πρόγραμμα ΠΟΛΗ²», Οκτώβριος, 12, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/story/1401697/dimos-athinaion-anoiksan-ta-prota-epta-katastimata-apo-to-programma-poli>
- «Ένα σαββατοκύριακο γεμάτο ζωή στις στοές της Αθήνας», Απρίλιος, 7, 2014. Ανακτήθηκε από: <https://atenistas.org/2014/04/07/stoa/>
- «Ένας ξεχωριστός περίπατος στην περιοχή κάτω απ' την Ομόνοια», Οκτώβριος, 25, 2012. Ανακτήθηκε από: <https://atenistas.org/2012/10/25/omonoia/>
- «Η αισιόδοξη Αθήνα του 2015», ΒΗΜAgazino, Απρίλιος, 7, 2013. Ανακτήθηκε από: <https://www.tovima.gr/2013/04/08/vimagazino/i-aisiodoksi-athina-toy-2015/>

- «Κίνητρα από τον δήμο Αθηναίων για το άνοιγμα καταστημάτων στη Στοά Εμπόρων», Αύγουστος, 03, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/story/1378654/kinitra-apo-ton-dimo-athinaion-gia-to-anoigma-katastimaton-sti-stoa-emporon>
- «Κλειστά καταστήματα στο κέντρο της Αθήνας ανοίγει ο δήμος Αθηναίων», Μάιος, 24, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/story/1353808/kleista-katastimata-sto-kentro-tis-athinas-anoigei-o-dimos-athinaion>
- «Μερακλής» και «Βορονόφ», Ιούνιος, 21, 2015. Ανακτήθηκε από: <http://www.paron.gr/2015/06/21/%CE%BC%CE%B5%CF%81%CE%BI%CE%BA%CE%BB%CE%AE%CF%82-%CE%BA%CE%BI%CE%B9-%CE%B2%CE%BF%CF%81%CE%BF%CE%BD%CF%8E%CF%86/>
- «Οι μελέτες του έργου «Rethink Athens» σε έκθεση, στη στοά Αρσακείου. Νοερή ξενάγηση στο έργο της ανάπλασης, με άξονα την οδό Πανεπιστημίου», Φεβρουαρίου, 18, 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.naftemporiki.gr/story/767694/oi-meletes-tou-ergou-rethink-athens-se-ekthesi-sti-stoa-arsakeiou>
- «Στοές: Τα κρυμμένα σοκάκια των Αθηνών», Η Πατησίων ζει, τεύχος 39, Ιανουάριος, 2016. Ανακτήθηκε από: https://issuu.com/657494/docs/31_ianouarios
- «Το Hollywood της Αθήνας το ξέρετε;», Μάρτιος, 4, 2012. Ανακτήθηκε από: <http://therearwindowproject.blogspot.com/2012/03/hollywood.html>
- «Το ReMap επιστρέφει στο κέντρο της Αθήνας μετά από 4 χρόνια» Ιανουάριος, 30, 2017. Ανακτήθηκε από: https://www.huffingtonpost.gr/2017/01/30/culture-remap-2017_n_14436686.html
- «Φόρος τιμής στη «λέσχη του δίσκου» το δισκοπωλείο της στοάς της Όπερας, Ακαδημίας 57». Ανακτήθηκε από: <http://www.lam-lab.com/politismos/moysikiplusart-videos/i-vasiki-diskothiki-klassikis-moysikis-lesxi-toy-diskoy/>
- Αγγελόπουλος, Βασίλης. «Ακίνητα Ασφαλιστικών Ταμείων: Από την εγκατάλειψη στην αξιοποίηση», Ιούλιος, 25, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/asfalish/167182/akinita-asfalistikon-tameion-apo-tin-egkatalepsi-stin-aksiopoiisi>
- Βασιλόπουλος, Χρίστος. «Κατεδαφίσεις στην Πανεπιστημίου! Οικοδομικά υλικά σε τιμή ευκαιρίας...». Ανακτήθηκε από: <https://www.mixanitouxronou.gr/katedafisis-stin-panepistimiou-ikodomika-ilika-se-timi-efkerias/>
- Βερυκοκίδη, Ελεονώρα. «Εντός στοάς. Το παράλληλο σύμπαν της Αθήνας»,

Athens voice, Σεπτέμβριος, 29, 2015. Ανακτήθηκε από: https://www.athensvoice.gr/109136_entos-stoas

•Βουδούρη, Γωγώ. «Τα μικρά και μεγάλα θαύματα του κτιρίου στο 64 της Πανεπιστημίου», Propaganda, Αύγουστος, 10, 2014. Ανακτήθηκε από: <http://popaganda.gr/ta-mikra-ke-megala-thavmata-tou-ktiriou-sto-64-tis-panepistimiou/>

•Δεβετζόγλου, Γιάννης. «Έκλεισε το ιστορικό εστιατόριο «Κεντρικόν» - Τι θα ανοίξει στη θέση του», Οκτώβριος, 17, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.reader.gr/life/food/ekleise-istoriko-estiatorio-kentrikon-ti-tha-anoixei-sti-thesi-toy>

•Καντούρης, Κώστας. «Στην Αγορά Μοδιάνο Υπάρχει Ακόμα το Άρωμα της Ελλάδας μιας Άλλης Εποχής», Vice, Νοέμβριος, 24, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.vice.com/gr/article/j5zp37/sthn-agora-modiano-yparxei-akoma-to-arwma-ths-elladas-mias-allhs-epoxhs>

•Καραγιάννης, Νίκος. «Αναγεννιέται η Στοά του Αρσάκειου Μεγάρου, Blue House & Legendary Foods αναλαμβάνουν» Δεκέμβριος, 6, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.ypodomes.com/index.php/astiki-anaptiksi/erga-polis/item/50281-anagennietai-i-stoa-tou-arsakeiou-megarou-mcarthur-glenn-legendary-foods-analamvanoun>

•Κλάδης, Άγγελος. «Οι δωρεάν δράσεις που θα δούμε στις αθηναϊκές στοές τον Ιούνιο», Αθηνόραμα, Μάιος, 30, 2017. Ανακτήθηκε από: <https://www.athinorama.gr/theatre/article/oi-dorean-drases-pou-tha-doume-stis-athinaikes-stoes-ton-iounio-2521872.html>

•Κόλλιας, Φώτης. «Αναστάτωση των εμπορών για τις στοές της Σταδίου», Απρίλιος, 13, 2018. Ανακτήθηκε από: https://www.dimokratianews.gr/content/85152/anastatosi-ton-emporon-gia-tis-stoes-tis-stadiou?fbclid=IwAR2_dVvbjYucWcf_ij2WaMClzns8mS9VUSkv0aDcHC5dkv8Kj9nKrjCp7VM

•Κόλλιας, Φώτης. «Κρυμμένος θησαυρός στις 40 στοές της Αθήνας», Απρίλιος, 16, 2015. Ανακτήθηκε από: <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/1324033/krymmenos-thhsavros-stis-40-stoes-ths-athhnas.html>

•Κόλλιας, Φώτης. «Προσπάθεια... Ανάστασης της οδού Σταδίου», Απρίλιος, 11, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.euro2day.gr/news/enterprises/article/1606608/prospatheia-anastashs-ths-stadiou.html>

•Κουνάδη, Ηρώ. «Αθηναϊκές στοές: Ο (σκεπαστός) δρόμος είχε τη δική του Ιστορία», Οκτώβριος, 31, 2012. Ανακτήθηκε από: <https://www.in2life.gr/features/notes/article/250593/athhnaikes-stoes-o-skepastos-dromos-eihe-th>

dikh-toy-istoria.html

•Κουσαρίδας, Κωνσταντίνος. «Τα γνωστά και άγνωστα «κολαστήρια» της Αθήνας», Lifo, Σεπτέμβριος, 30, 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/team/athens/51672.%CE%91%CE%BD>

•Μανδηλαρά, Τίνα. «Η επόμενη Αθήνα είναι εφικτή;», Lifo, Μάρτιος, 06, 2013. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/mag/features/3676>

•Μποζώνη, Αργυρώ. «Η Μάγδα Σγουρίδη και η Μαρίλη Ζάρκου αποτυπώνουν τις στοές της Αθήνας.» Lifo, Αύγουστος, 14, 2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/team/omorfia/43919>

•Πανταζόπουλος, Γιάννης. «Επιδρομή επενδυτών στην Ομόνοια/ Δεκάδες νέα πρότζεκτ», Lifo, Σεπτεμβρίου, 19, 2018. Ανακτήθηκε από: https://www.lifo.gr/articles/athens_articles/208237/epidromi-ependyton-stin-omonoia-dekades-nea-protzekt

•Παππά, Μαρία. «Η παλιά Αθήνα, όπως δεν την έχεις ξαναδεί», Lifo, Δεκέμβριος, 15, 2016. Ανακτήθηκε από: <https://www.lifo.gr/articles/retronaut/articles/99564>

•Παρασίδη, Ζωή. «Μαγαζιά σε στοές. Κυλικεία, καφενεία, ουζερί και εστιατόρια κρυμμένα σε στοές του κέντρου», Propaganda, Δεκέμβριος, 27, 2013. Ανακτήθηκε από: <http://popaganda.gr/athinaiko-top-10-magazia-se-stoes/>

•Σκριβάνος, Τάκης. «Οι στοές της Αθήνας. Μια βόλτα στο πιο γοητευτικό (κρυμμένο) κομμάτι της πόλης που, αναπόφευκτα, ακολουθεί τις (οικονομικές) εξελίξεις», Athens voice, Μάρτιος, 28, 2012. Ανακτήθηκε από: <https://www.athensvoice.gr/21133-oi-stoes-tis-athinas>

•Τριανταφυλλόπουλος, Νικόλαος. «Το Πρόβλημα Των Κενών Και Εγκαταλειμμένων Κτηρίων Στο Κέντρο Της Αθήνας», Φεβρουάριος, 2018. Ανακτήθηκε από: <https://www.dianeosis.org/2018/02/abandoned-buildings-athens/>

•Φύσσας, Δημήτρης. «Οι στοές της πόλης. Όλο το Κέντρο της πόλης μας είναι γεμάτο στοές», Athens voice, Οκτώβριος, 01, 2014. Ανακτήθηκε από: <https://www.athensvoice.gr/life/urban-culture/athens/77672-oi-stoes-tis-polis>

6.δ. Φιλμ

- Docville, Επεισόδιο 4: «Αριστείδου 10-12». (Ντοκιμαντέρ) Σκηνοθεσία: Ηλίας Δημητρίου. 2013-2015.
- Passage. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Theo Prodromidis, Peter Nikoitsos. 2009.
- Ways of seeing. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Berger John. 1972.
- Ο Χαμένος τα Παίρνει Όλα. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Νίκος Νικολαΐδης . 2003.
- Οι Αισθηματίες. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Νίκος Τριανταφυλλίδης . 2014.
- Ομόνοια | Οι στοές. (Ντοκιμαντέρ) Σκηνοθεσία: Γιάννης Γαϊτανίδης . 2012.
- Πρωινή Περίπολος. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Νίκος Νικολαΐδης . 1987. Φτηνά Τσιγάρα. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Ρένος Χαραλαμπίδης . 1999.
- Το όνειρο του σκύλου. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Αλέξανδρος Φραντζής . 2005.
- Τριήμερο αφιέρωμα στον κινηματογραφιστή Νίκο Νικολαΐδη. Κέντρο Πολιτισμού Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος. Οκτώβριος, 2017.
- Φτηνά Τσιγάρα. (Ταινία) Σκηνοθεσία: Ρένος Χαραλαμπίδης. 1999.

6.ε. Διαδικτυακές πηγές

- https://fr.wikipedia.org/wiki/Passages_couverts_de_Paris#Liste_des_passages_accessible
- <http://www.eie.gr/archaeologia/gr/index.aspx>
- <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=382>
- <http://estia.minenv.gr/>
- <https://www.mtn.gr/index.php>
- <https://mts.army.gr/el/perioysia>
- http://www.idika.org.gr/estia/index.php?option=com_content&view=feature&Itemid=464
- <http://portal.tee.gr/portal/page/portal/teelar/NOMOTHESIA/GOK%201985>
- <http://eliaserver.elia.org.gr:8080/Iselia/index.aspx>
- <http://pleias.lis.upatras.gr/index.php/index>
- https://www.benaki.gr/index.php?option=com_collections&view=collection&id=20&Itemid=162&lang=el
- https://www.benaki.gr/index.php?option=com_collections&view=collection&id=23&Itemid=162&lang=el
- <http://pandemos.panteion.gr/index.php?lang=el&op=record&pid=cid:65>
- <http://cineanamnisi.blogspot.com/>
- <http://remapkm.org/4/el/>
- <http://www.rethinkathens.org/>
- <https://www.delta-pi.org/removement>

- <http://www.polis2.thisisathens.org/>
- <http://www.thisisathens.org/>
- <https://athenstrigono.org/>
- <https://www.enterprisegreece.gov.gr/>
- <https://cargocollective.com/intostoas/Into-Stoas>
- <https://www.gr80s.gr/>
- <https://www.athenssocialatlas.gr/>
- <http://www.culture2000.tee.gr/ATHENS/ENGLISH/main2.html>
- <https://www.trip2athens.com/el/see-n-do/attractions/dromoistoas/>
- <https://www.esathena.gr/index.php/el>
- <https://www.arsakeio.gr/gr/>
- <http://www.citylink.gr/istoriko.html>
- <http://www.nationalopera.gr/gr/ethniki-luriki-skini/theatro-olubia/>
- Αθηναϊκός μοντερνισμός <https://www.facebook.com/groups/24845613947/>
- Η Αθήνα του χτες <https://www.facebook.com/groups/251174835061036/>

6.στ. Πηγές Εικόνων

- Εικ. 2.1: <http://www.unitadicrisi.org/the-archivist-and-the-explorer/>
- Εικ. 2.2: <http://arquitecturaxviiiixix.blogspot.com/2008/10/la-urbanstica-del-siglo-xix.html>
- Εικ. 2.3: <http://vergue.com/post/594/Galerie-du-Barometre>
- Εικ. 2.4: <https://www.wikiwand.com/ca/FI%3%A2neur>
- Εικ. 2.5: <https://www.moma.org/collection/works/94111>
- Εικ. 2.6: http://paris1900.lartnouveau.com/paris08/grand_palais/le_grand_palais_1900.htm
- Εικ. 2.7: <https://www.pariszigzag.fr/histoire-insolite-paris/exposition-universelle-de-paris-en-1900>
- Εικ. 2.8: <https://artsandculture.google.com/asset/storefront-avenue-des-gobelins/PQGfua4uS9wlvw>
- Εικ. 2.9: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-brassai-outsider-photographed-paris-dark>
- Εικ. 2.10: <https://www.artsy.net/artwork/56fd8aa67622dd095c000aa3>
- Εικ. 3.α.1: Μπίρης , Κώστας Η. Αι Αθήναι από του 19ου έως τον 20ον αιώνα. Αθήνα: Μέλισσα, 2005.
- Εικ. 3.β.4: <http://www.yerolymbos.com/el/architecture/%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%84%CE%BI%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%83%CF%84%CF%81%CE%BI%CF%84%>

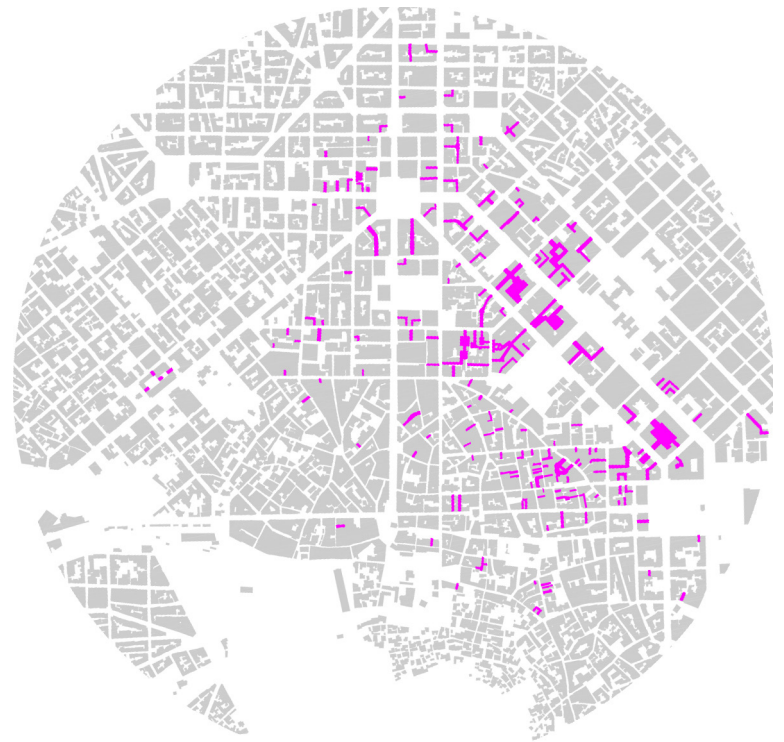
CE%BF%CF%8D/

- Εικ. 3.β.5: <http://www.asty-cinema.gr/#prettyPhoto>
- Εικ. 3.β.6: <http://korai4.gr/history/>
- Εικ. 3.γ.4: <http://eliaserver.elia.org.gr:8080/Lselia/rec.aspx?id=419503>
- Εικ. 3.γ.5: http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/DP02.22.I8.JPG, http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/DP02.22.I7.JPG
- Εικ. 3.γ.6: Η Αθήνα μέσα στο χρόνο <https://www.facebook.com/groups/251174835061036/permalink/97903034227547/>
- Εικ. 3.γ.7: https://www.lifo.gr/articles/retronaut_articles/131955
- Εικ. 3.γ.8: Βουρέκας, Εμμανουήλ, Τριανταφυλλίδης, Ιωάννης Β. «Συγκρότημα κτηρίων Πειραιώς – Λυκούργου», Αρχιτεκτονική, έτος Θ', τεύχος 54, Νοέμβριος – Δεκέμβριος, 1965. σελ. 66
- Εικ. 3.γ.12: <http://eliaserver.elia.org.gr:8080/Lselia/index.aspx>
- Εικ. 3.γ.13: Μαγουλιώτης, Νίκος και Περδίκης Τάκης. «Πειραιώς 68. Ένα πολυχρηστικό συγκρότημα στο Μεταξουργείο» Αρχιτέκτονες, τεύχος 14-15, Σεπτέμβριος, 2014.
- Εικ. 3.δ.2: https://www.flickr.com/photos/pan_paniscus/5579038296
- Εικ. 3.δ.3: <https://news.travelling.gr/2015/10/%CE%BE%CE%B5%CE%BD%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CF%84%CE%B9%CF%84%CE%AC%CE%BD%CE%B9%CE%BI-%CE%BA%CE%BI%CE%B9-%CE%AD%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%BI%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%AD%CF%87%CE%B5/>
- Εικ. 3.δ.4: http://cineanamnisi.blogspot.com/2012/06/blog-post_6063.html
- Εικ. 3.δ.5: <https://www.greekarchitects.gr/gr/%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BI-%CE%B3%CF%81%CE%BI%CF%86%CE%B5%CE%B9%CF%89%CE%BD/%CE%B5%CE%BC%CF%80%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%BA%CE%AD%CE%BD%CF%84%CF%81%CE%BF-%E2%80%9Catrium%E2%80%9D-%CE%BI%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%BI-id6548>
- Εικ. 3.δ.6: <http://domesindex.com/buildings/kthrio-dioikhshs-trapezas-alpha-bank/>
- Εικ. 4.α.2: <https://www.mixanitouxronou.gr/katedafisis-stin-panepistimiou-ikodomika-ilika-se-timi-efkerias/>
- Εικ. 4.α.4: Η Αθήνα μέσα στο χρόνο <https://www.facebook.com/ATHENS.THROUGH.TIME/photos/a.152451448100558/551933284819037/?type=1&theater>
- Εικ. 4.α.5: <http://vintage-files.blogspot.com/2015/03/blog-post.html>

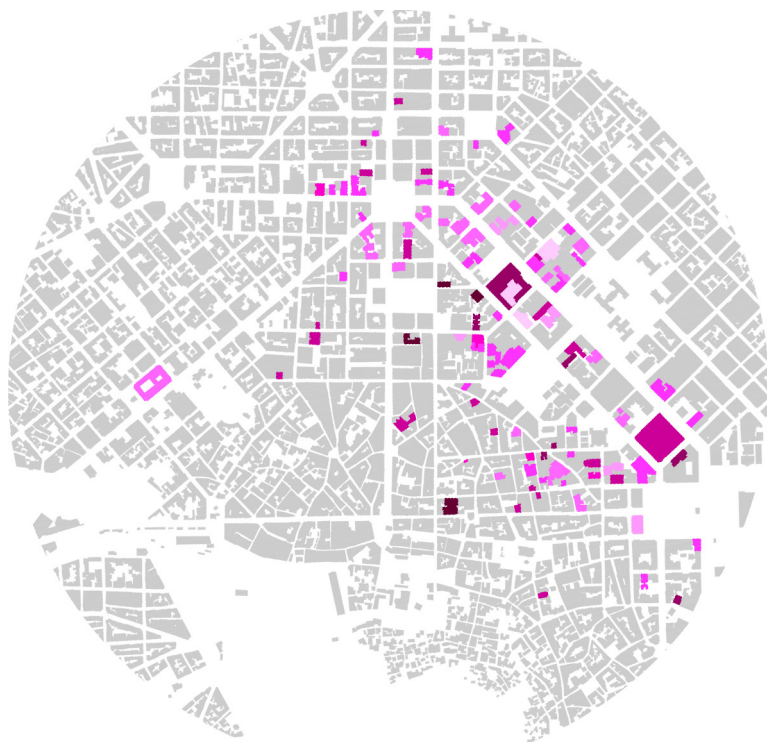
- Εικ.4.α.6: https://www.lifo.gr/articles/retronaut_articles/99564
- Εικ. 4.α.8: Theocharaki, Anna Maria. «The ancient circuit wall of Athens: its changing course and the phases of construction», Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, τεύχος 80, Ιανουάριος-Μάρτιος, 2011, σελ. 124.
- Εικ. 4.β.5: <http://www.antinews.gr/action.read/Ελλάδα/Αστεγοι-λουσμένοι-στο-φως-της-σπατάλης-και-της-αδιαφορίας/4.95468>
- Εικ. 4.γ.5: http://cineanamnisi.blogspot.com/2012/06/blog-post_7548.html
- Εικ. 4.γ.6: <http://fortepan.hu/?donor=Bauer%20S%C3%A1ndor> Φωτογράφος: Bauer Sandor
- Εικ. 4.γ.8: <https://www.protagon.gr/themata/ta-xristougenna-ksekinisan-sto-kentro-tis-polis-44341741479>
- Εικ.4.γ.11: Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονος Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων», Αρχιτεκτονική, έτος Δ', τεύχος 22-23, Ιούλιος – Αύγουστος, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος, 1960, σελ. 83
- Εικ. 4.γ.12: Βαλεντής, Θουκυδίδης. «Μορφολογία κτηρίων γραφείων του αρχιτέκτονος Θουκυδίδου Βαλεντή Θεωρητική και εφηρμοσμένη εισαγωγή εις την αρχιτεκτονικήν των κτηρίων γραφείων». Αρχιτεκτονική, έτος Δ', τεύχος 21, Μάιος – Ιούνιος, 1960, σελ. 60
- Εικ. 4.δ.1: <https://www.youtube.com/watch?v=U6QU7087yKU>
- Εικ. 4.δ.2: <https://www.youtube.com/watch?v=vZsF6tW2Sc>
- Εικ. 4.δ.3: https://www.youtube.com/watch?v=3y_RykhFXqE
- Εικ. 4.δ.4: <https://www.youtube.com/watch?v=0hc8MjgoJwg&t=1536s>
- Εικ. 4.δ.5: http://cineanamnisi.blogspot.com/2012/06/blog-post_3386.html
- Εικ. 4.δ.6: http://cineanamnisi.blogspot.com/2012/06/blog-post_5850.html
- Εικ. 5.1: <https://www.athenssocialatlas.gr/%CE%AC%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF/%CF%80%CE%B5%CE%B6%CF%8C%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B9-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BI%CE%B8%CE%AE%CE%BD%CE%BI/>
- Εικ. 5.2: <https://www.archdaily.com/338001/re-think-athens-winning-proposal-okra>
- Εικ. 5.3: https://www.all-athens-hotels.com/attica/list_view/athens-festival-video-art/2278

Οι εικόνες για τις οποίες δεν αναφέρεται πηγή ανάκτησης προέρχονται από προσωπικό φωτογραφικό αρχείο.

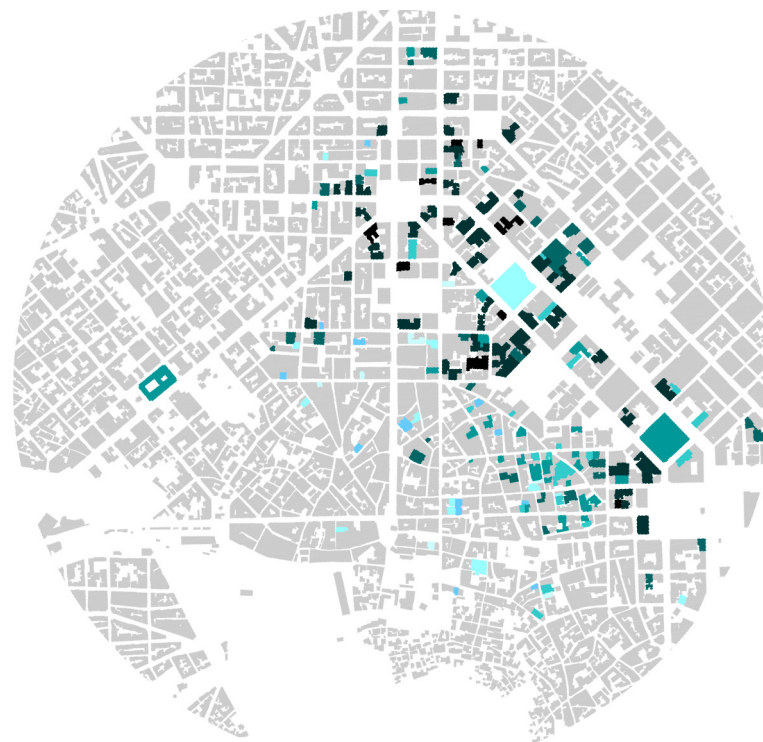
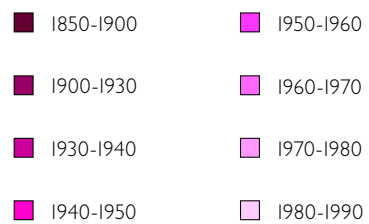
7. Χάρτες

Σχέδιο 7.1. Οι 165 στοές των Αθηνών

Σχέδιο 7.2. Χρονολογίες κτηρίων

Σχέδιο 7.3. Όροφοι κτηρίων

8. Παράρτημα

Οι πίνακες που παρατίθενται περιέχουν σχέδια, σε κλίμακα 1:2000, και τεκμήρια για τις στοές του κέντρου της Αθήνας που ταξινομούνται στις εξής κατηγορίες:

- Διεύθυνση:** των κτηρίων με στοά. Οι διευθύνσεις συνδέονται με «,» όταν αφορούν διαφορετική έξοδο του ίδιου κτηρίου ενώ με «&» εξόδους διαφορετικών κτηρίων.

- Κτήρια:** Αφορά τον αριθμό των κτηρίων που διατρέχει η στοά και ενώνονται δια του ισογείου.

- Έτος:** κατασκευής των κτηρίων

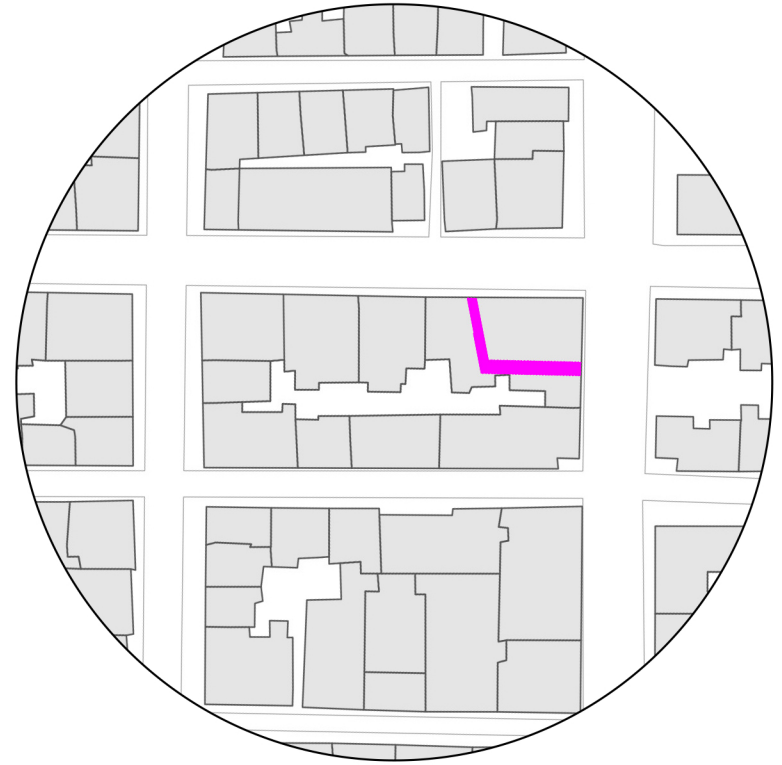
- Αρχιτέκτονες:** των κτηρίων

- Όροφοι:** συμπεριλαμβανομένου και του ισογείου

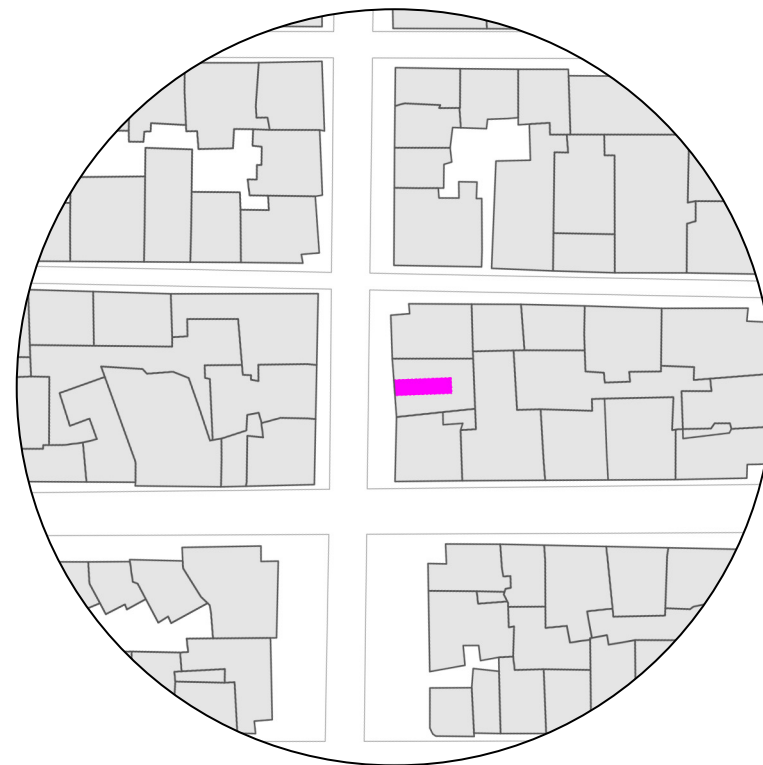
- Τύπος στοάς:** Οι τύποι αναγράφονται με τις κωδικές ονομασίες Γ, Ι, ι (αδιέξοδη στοά), Τ, Π. + και αφορούν τη σχηματική μορφή των στοών.

Τα ονόματα στοών σε 'εισαγωγικά' αφορούν στοές με επιγραφή στην όψη τους

Τα τεκμήρια του παραρτήματος ανακτήθηκαν από την εξής έρευνα: Γιαννούλη, Γεωργία και Μπαγέρη, Καλλιρρόη. «Αθηναϊκές στοές. Μια ανάλυση για τις στοές του εμπορικού τριγώνου και τις ευρύτερης περιοχής του κέντρου» Αθήνα: *Εισήγηση στην Εσπερίδα* του Εργαστηρίου «Διαδρομές της αρχιτεκτονικής, από τις απαρχές της εμφάνισης του μοντερνισμού μέχρι σήμερα, στην Αττική» του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, 2018.

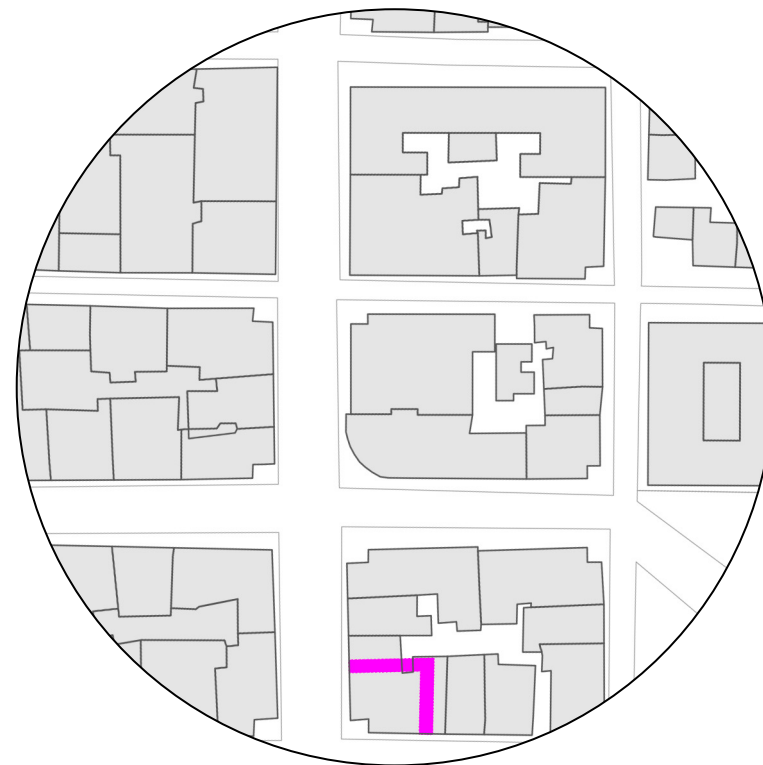
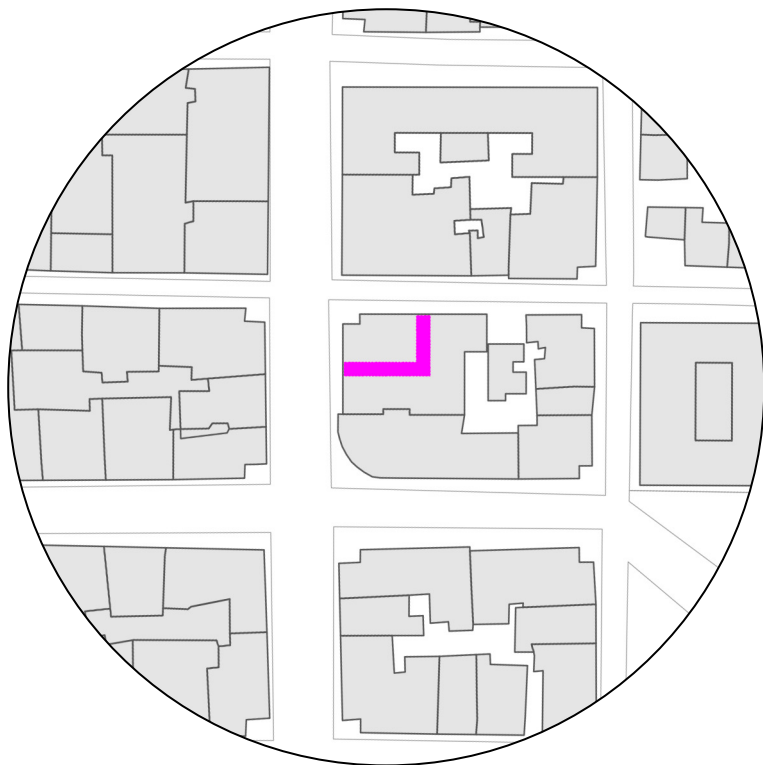

<div data-bbox="1200 1072 1278 1150">I</div> <div data-bbox="1400 1091 1783 1142">Στοά θεάτρου Άλφα</div>	
Διεύθυνση	28ης Οκτωβρίου 37, Στουρνάρη 51
Αρ. Κτηρίων	I
Έτος	1959
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	Γ

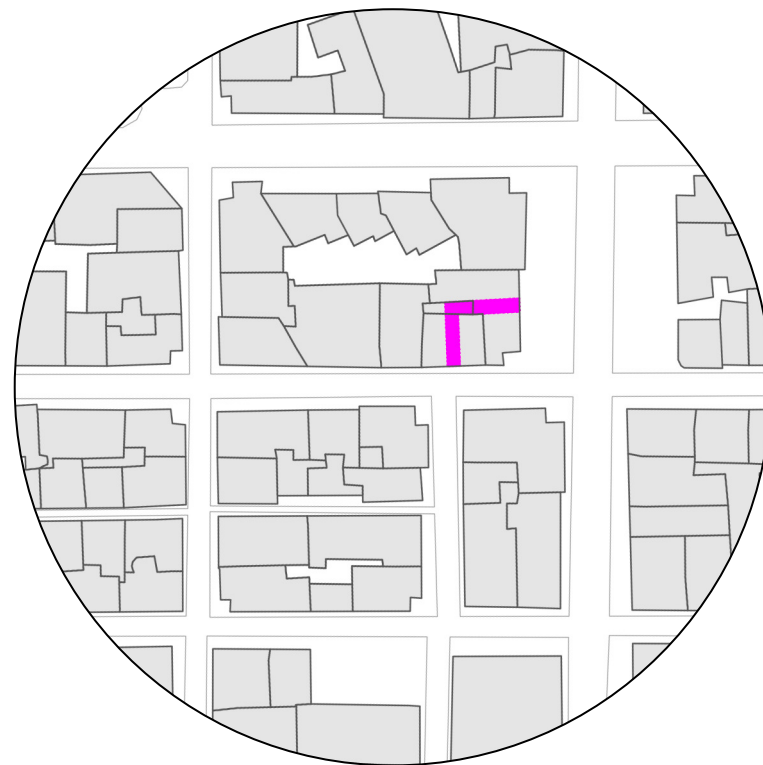
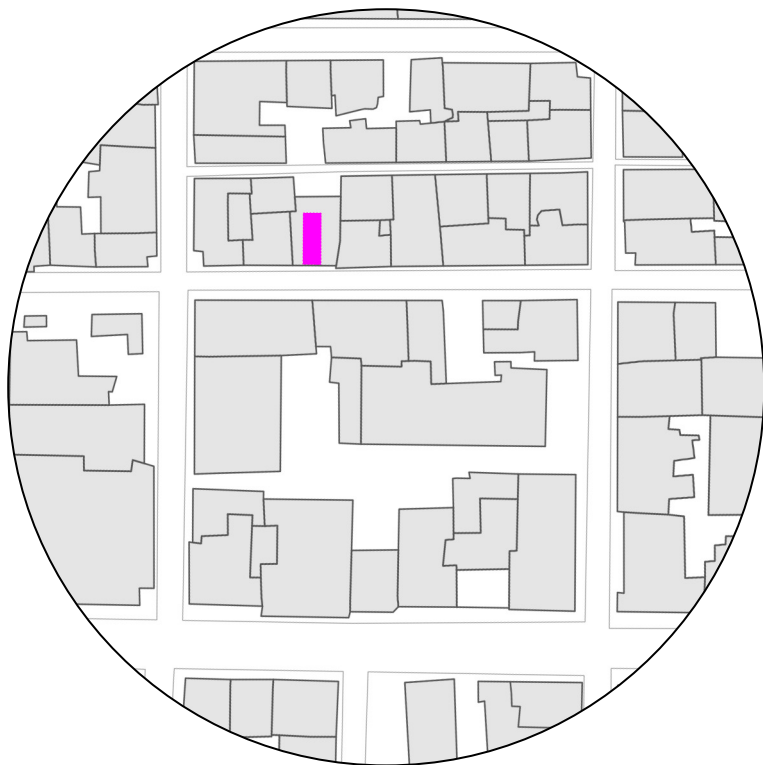
2	Στοά Στουρνάρη
Διεύθυνση	Στουρνάρη 55 & Σολωμού 62
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7 & 8
Τύπος	1

3	Στοά 3ης Σεπτεμβρίου
Διεύθυνση	3ης Σεπτεμβρίου 24
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1936
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

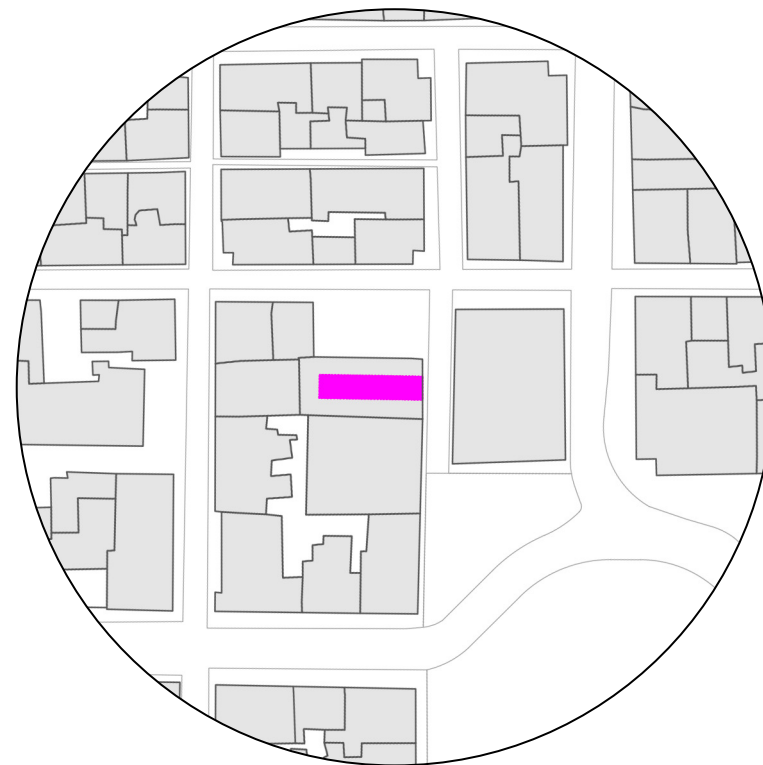
4	Στοά ΟΓΑ
Διεύθυνση	28ης Οκτωβρίου 30 , Καποδιστρίου 21
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

5	Στοά 'Σαντίκου'
Διεύθυνση	28ης Οκτωβρίου 20 , Βερανζέρου 8
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1963
Αρχιτέκτονες	Ρίζος Ιάσωνας
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

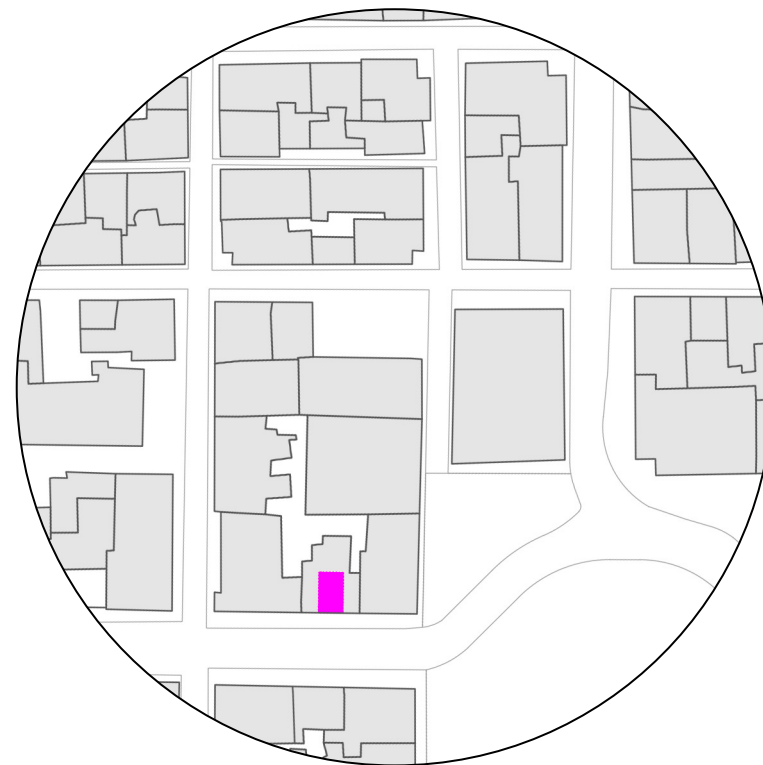
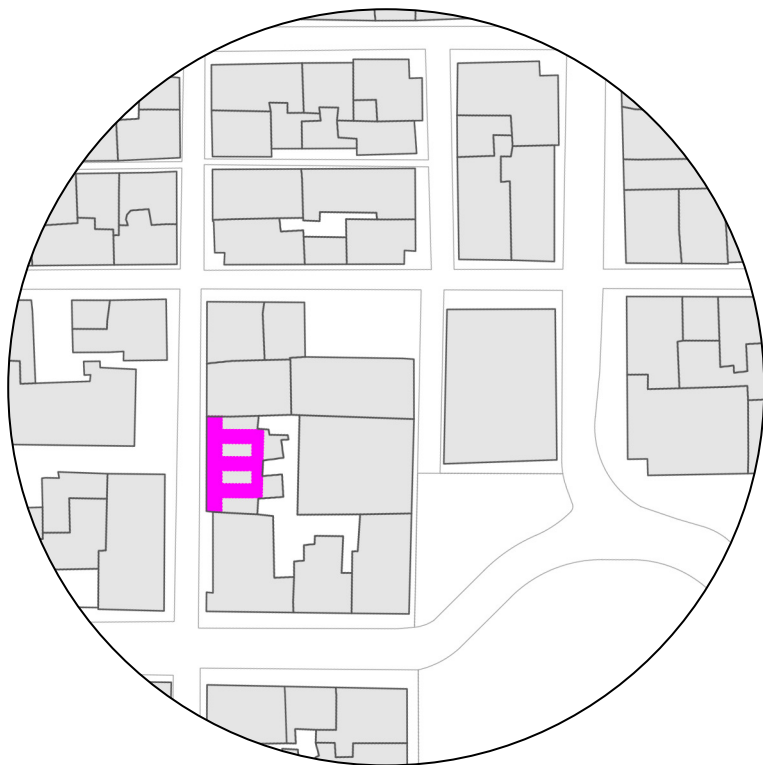
6	Στοά 'Δεκανέα'
Διεύθυνση	Σατωβριάνδου 34
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	1

7	Στοά Βερανζέρου 22
Διεύθυνση	Βερανζέρου 22 & 3ης Σεπτεμβρίου 11
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1958 &
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

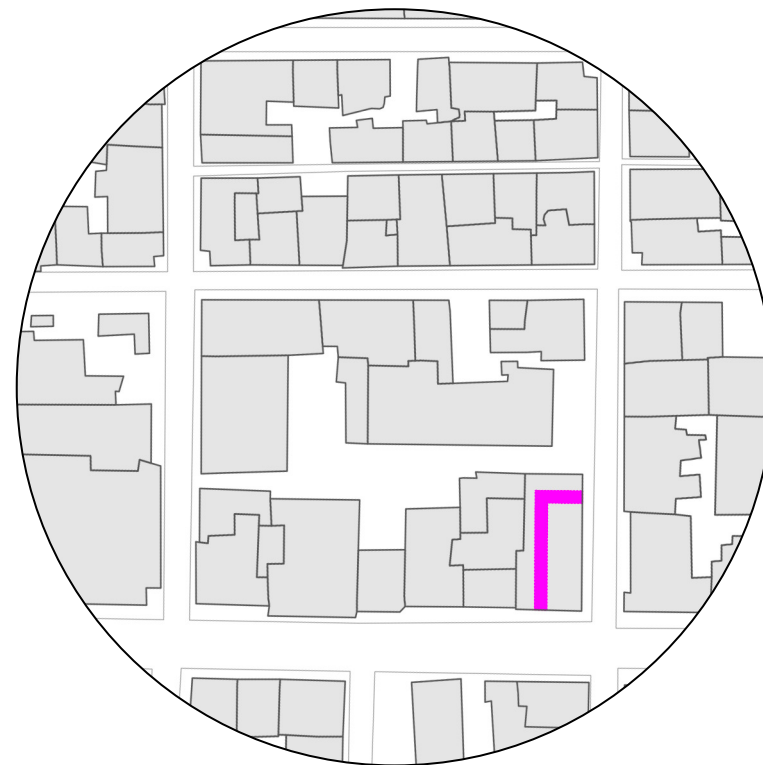
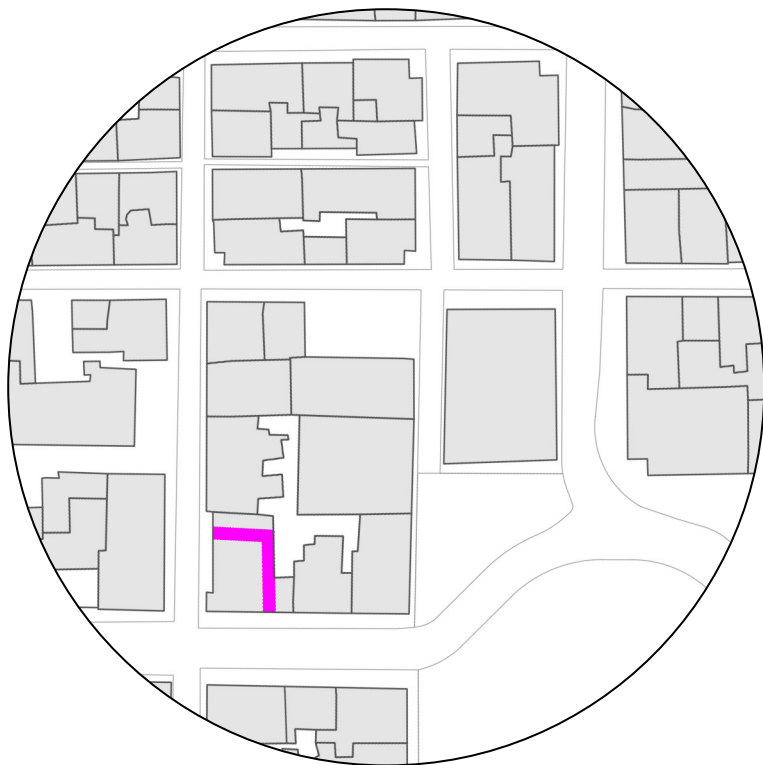
<div>8</div> Στοά Βερανζέρου 27	
Διεύθυνση	Βερανζέρου 27
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1930-1940
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	1

<div>9</div> Στοά 'Παπαδοπούλου'	
Διεύθυνση	Μαρίκας Κοτοπούλη 5
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1936
Αρχιτέκτονες	Μιχαλάς Παύλος
Όροφοι	6
Τύπος	1

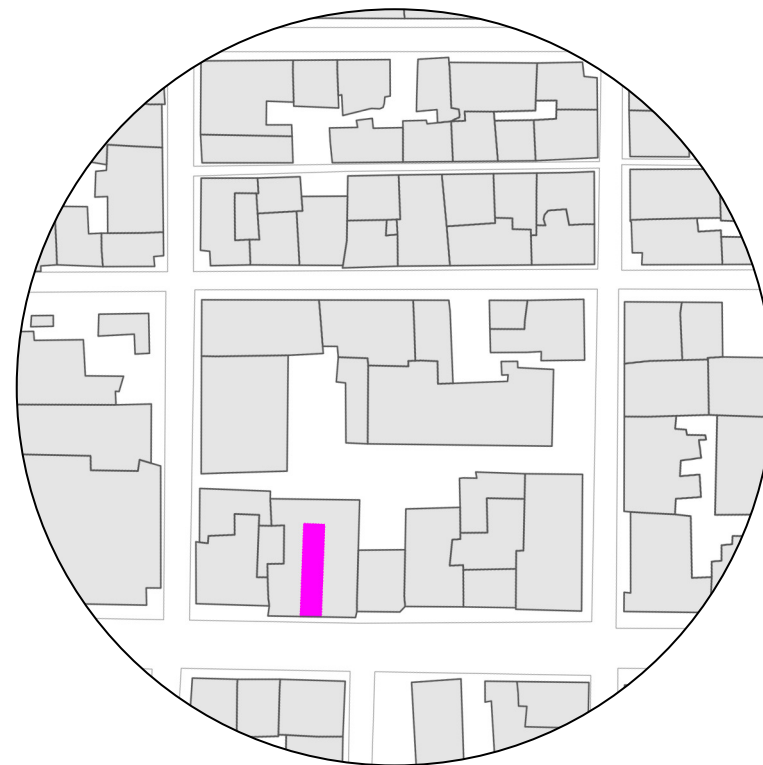
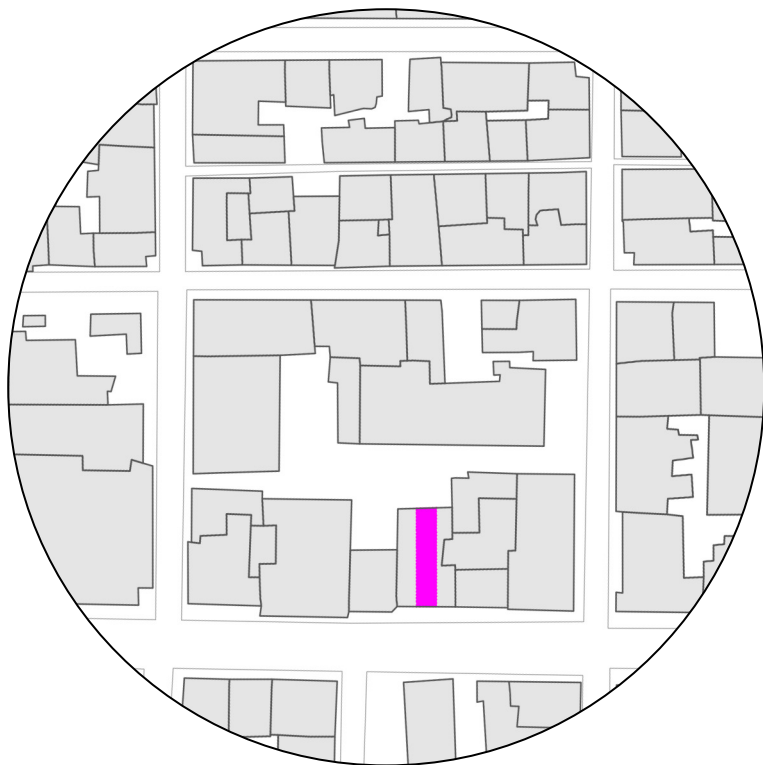
<div>10</div> Στοά Σωκράτους 48	
Διεύθυνση	Σωκράτους 48
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1957
Αρχιτέκτονες	Βαλεντής Θουκυδίδης
Όροφοι	8
Τύπος	□

<div>11</div> Στοά Αγίου Κωνσταντίνου 4	
Διεύθυνση	Αγίου Κωνσταντίνου 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1956
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

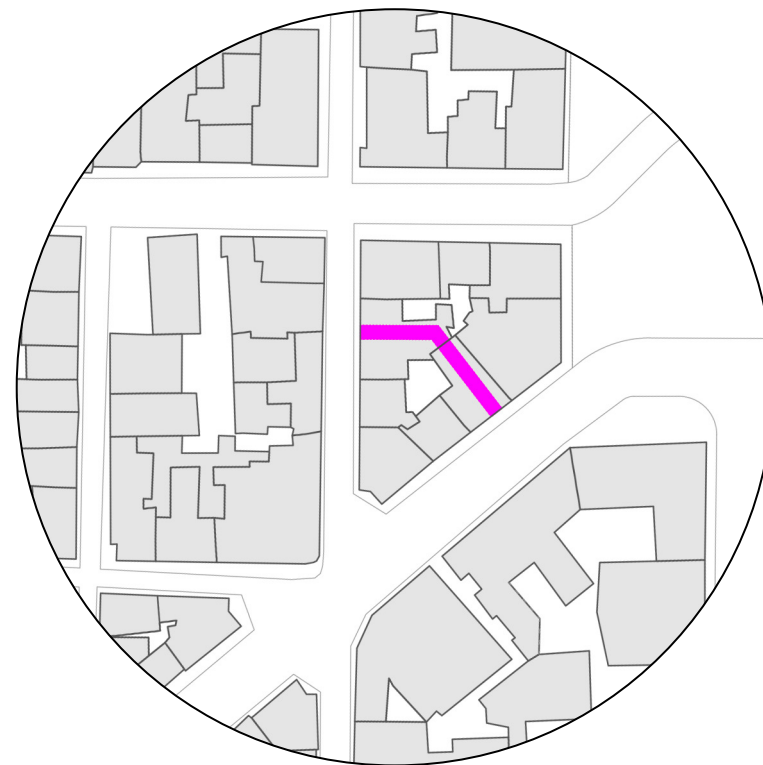
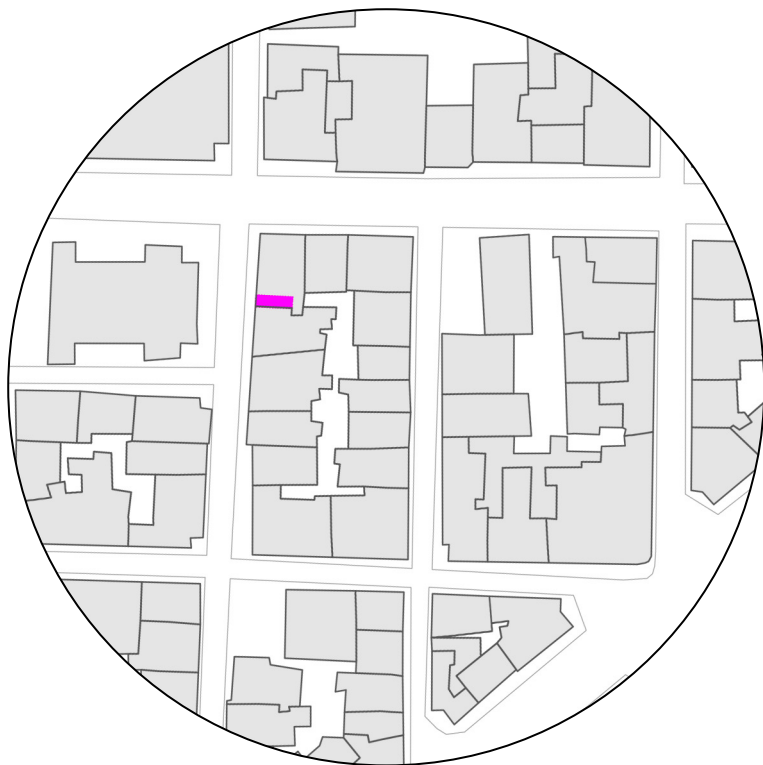
<div>12</div> Στοά Αγίου Κωνσταντίνου 6	
Διεύθυνση	Αγίου Κωνσταντίνου 6
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1953
Αρχιτέκτονες	Βαλεντής Θουκυδίδης
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

<div>13</div> Στοά Αγίου Κωνσταντίνου 8	
Διεύθυνση	Αγίου Κωνσταντίνου 8 , Σωκράτους 63
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

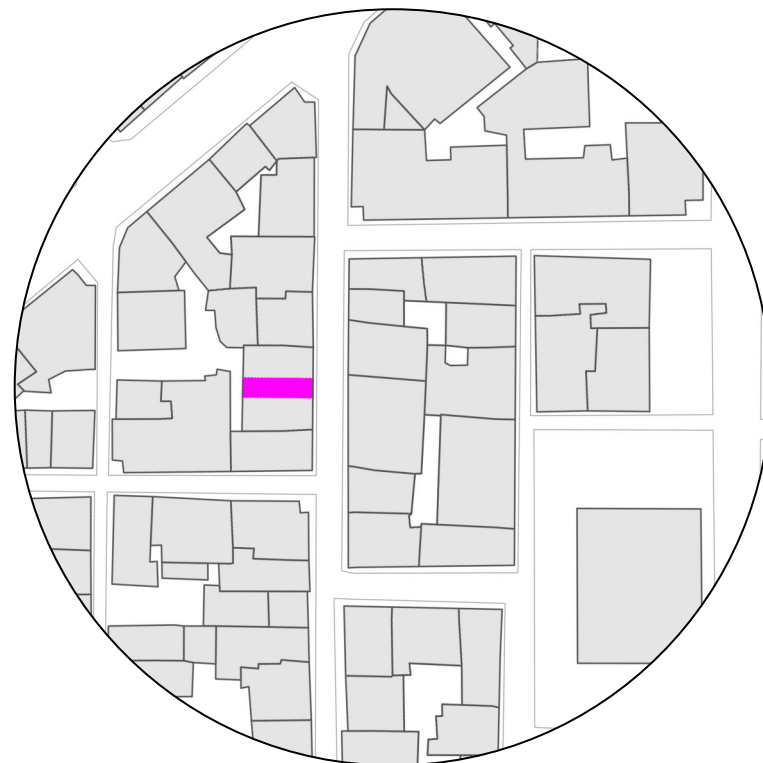
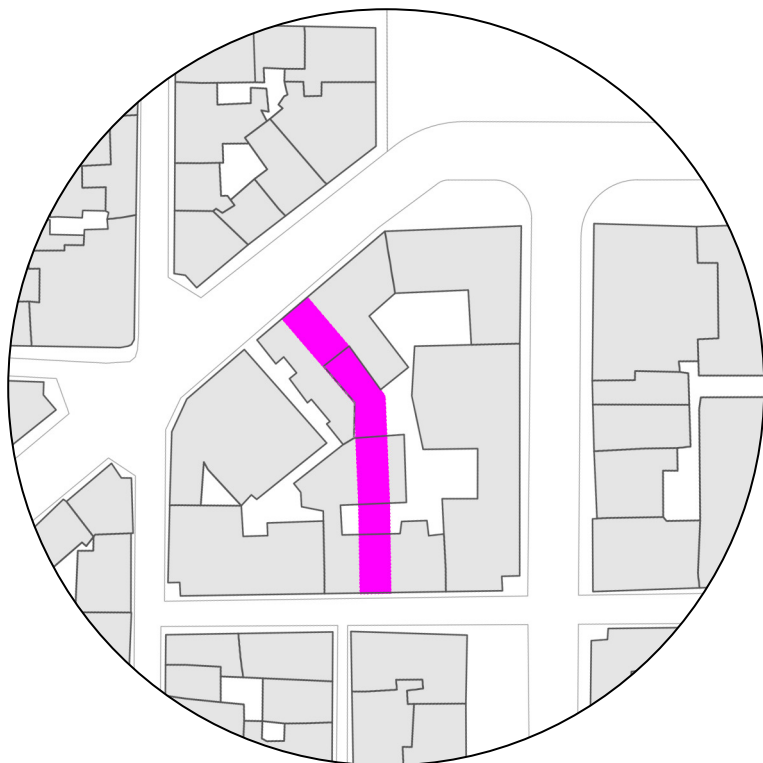
<div>14</div> Στοά Αγίου Κωνσταντίνου 12	
Διεύθυνση	Αγίου Κωνσταντίνου 12
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

<div>15</div> Στοά Αγίου Κωνσταντίνου 16	
Διεύθυνση	Αγίου Κωνσταντίνου 16
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1948
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

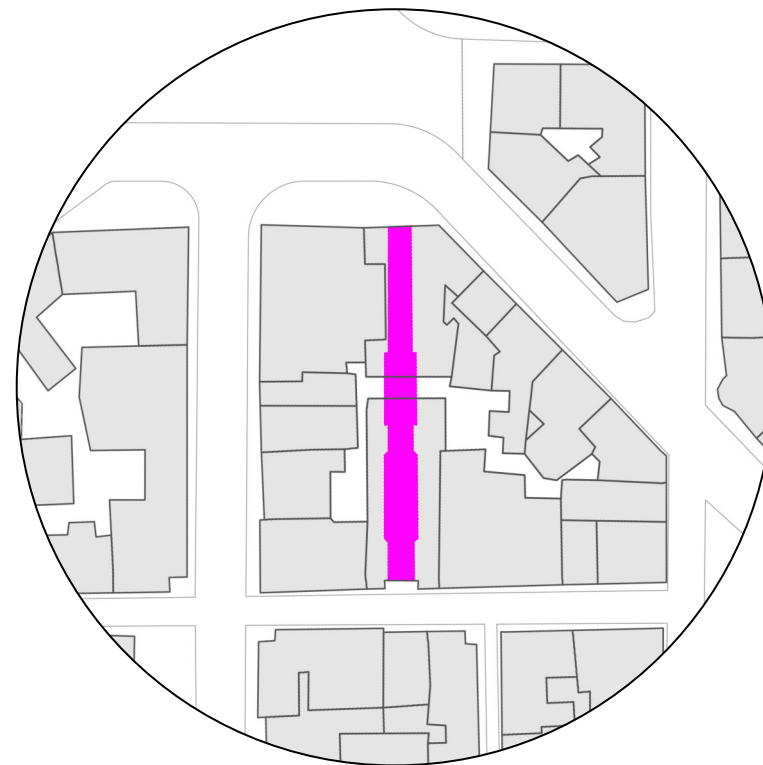
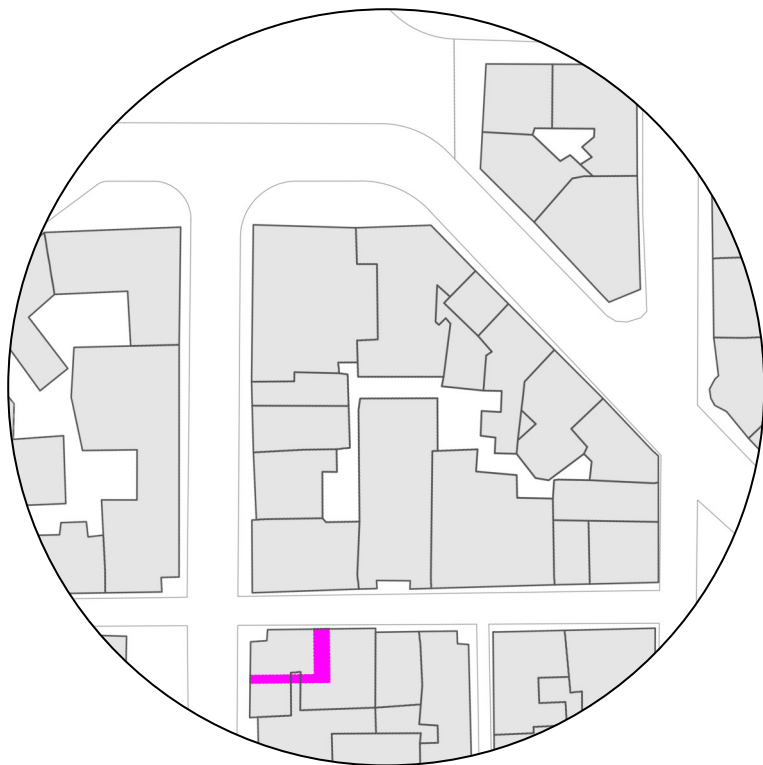
16	Στοά Μενάνδρου
Διεύθυνση	Μενάνδρου 48
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

17	Στοά 'Ομόνοιας'
Διεύθυνση	Παναγή Τσαλδάρη 4 & Σωκράτους 42
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1958 &
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

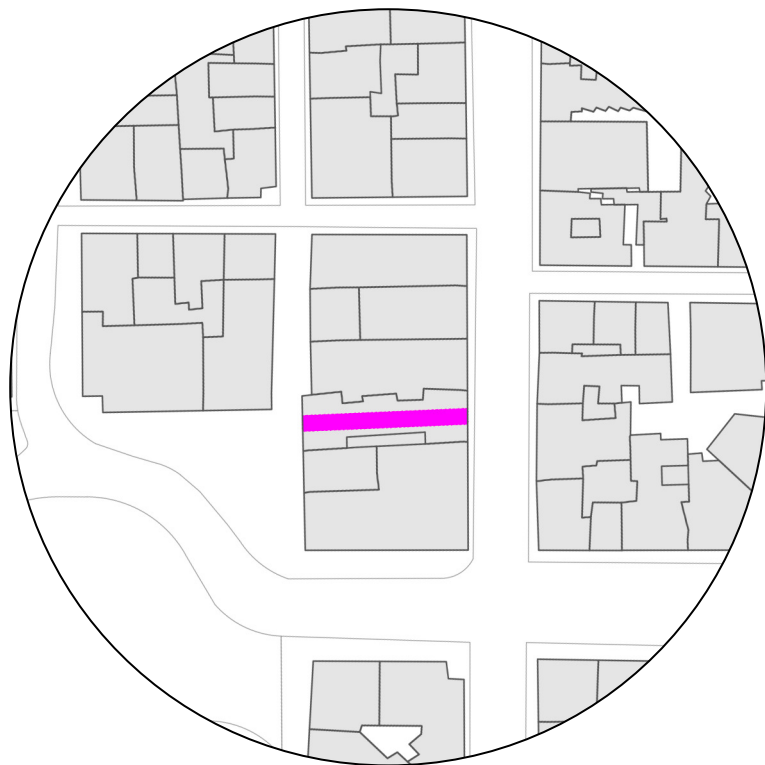
18 Στοά Λυκούργου – Πειραιώς	
Διεύθυνση	Λυκούργου 16 & Π. Τσαλδάρη 1
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1960 & 1963-64
Αρχιτέκτονες	Βουρέκας Εμμανουήλ, Τριανταφυλλίδης Ιωάννης Β.
Όροφοι	10 & 9
Τύπος	1

19 Στοά Καραλή	
Διεύθυνση	Σωκράτους 39
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1959
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

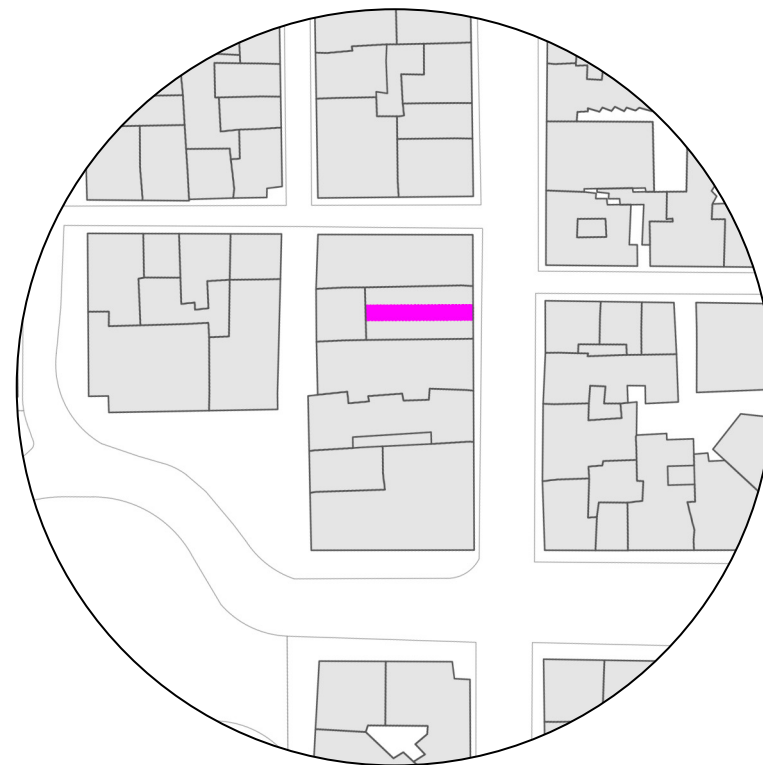
20	Στοά Δεβερίκου
Διεύθυνση	Λυκούργου 9 , Αθηνάς 54
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1960
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	10
Τύπος	Γ

21	Στοά Ειρηνοδικείου
Διεύθυνση	Σταδίου 65 & Λυκούργου 10
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1968(;) & 1936
Αρχιτέκτονες	Λεμπέσης, Ζαχόπουλος & Λαζαρίδης Εμμανουήλ
Όροφοι	9 & 6
Τύπος	1

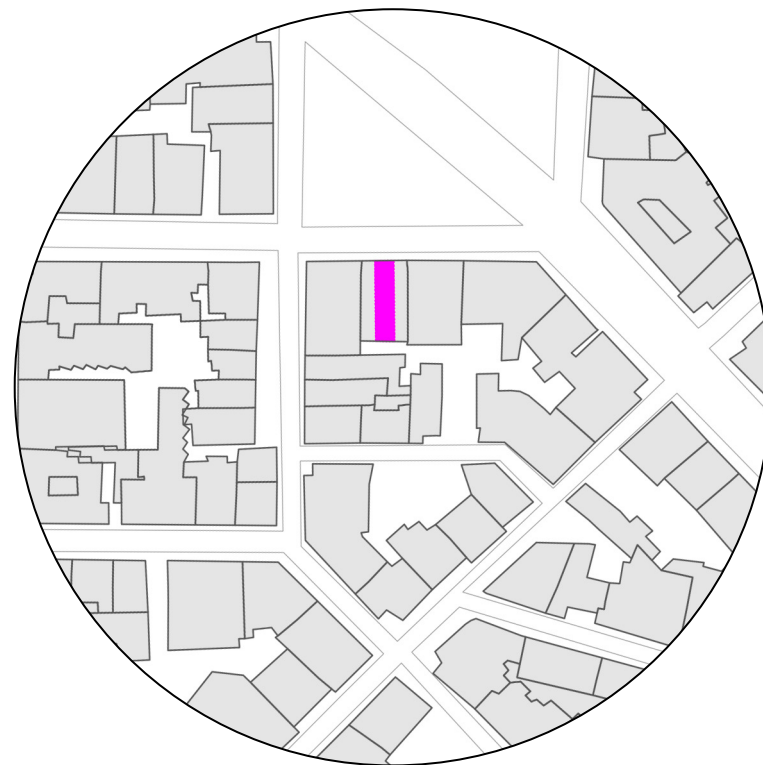
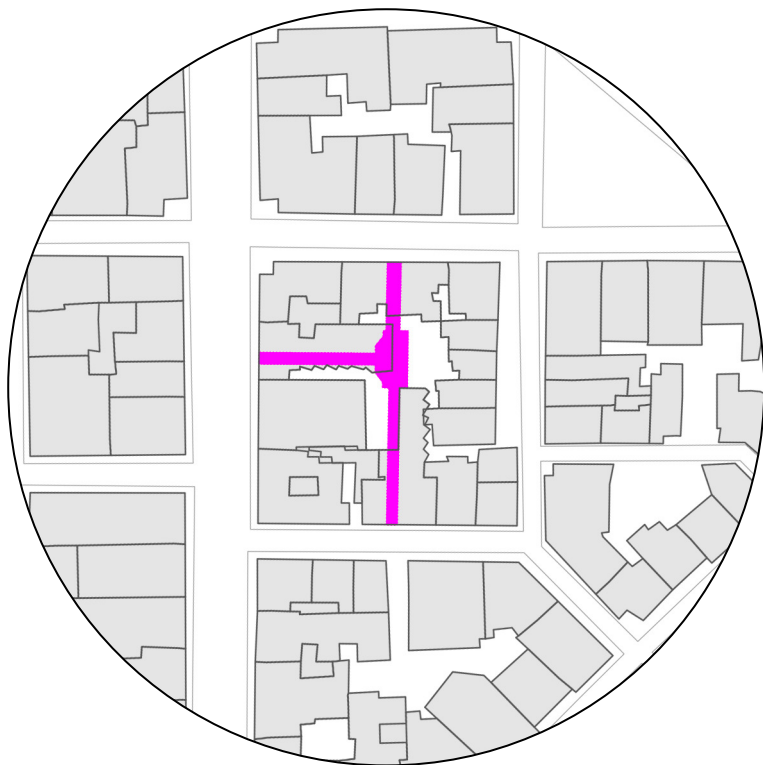
22 Στοά 'Τρικούπη'/Πείνας/Πιγκουίνου

Διεύθυνση	28ης Οκτωβρίου 5 , Πλ. Ομονοίας 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	<1958
Αρχιτέκτονες	Γεωργακόπουλος Περικλής
Όροφοι	10
Τύπος	1

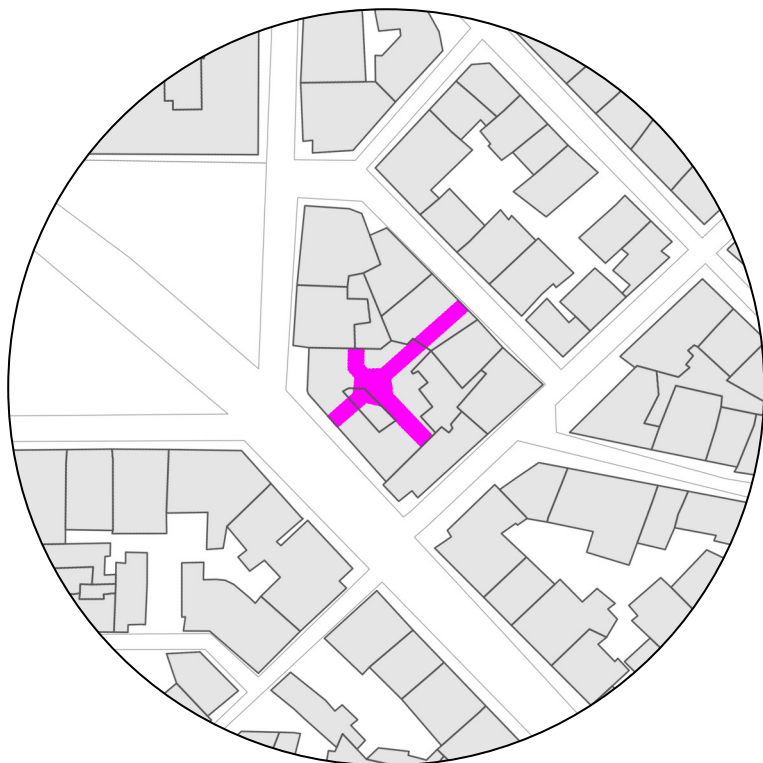
23 Στοά Μεγάρου Σαντίκου (κλειστή)

Διεύθυνση	28ης Οκτωβρίου 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1938
Αρχιτέκτονες	Κιτσίκης Κώστας
Όροφοι	7
Τύπος	1

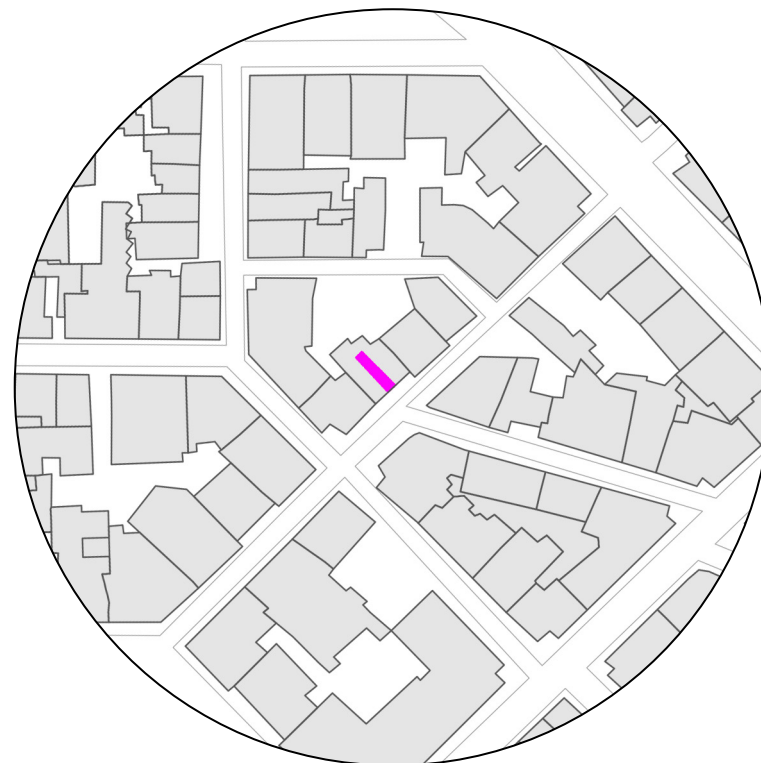
24	Στοά 'Φέξη'
Διεύθυνση	28ης Οκτωβρίου 14 & Βερανζέρου 13 & Γλαστώνδος 3
Αρ. Κτηρίων	3
Έτος	1940-1950
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9 & 10 & 8
Τύπος	Τ

25	Στοά 'Βερανζέρου 5'
Διεύθυνση	Βερανζέρου 5
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	10
Τύπος	1

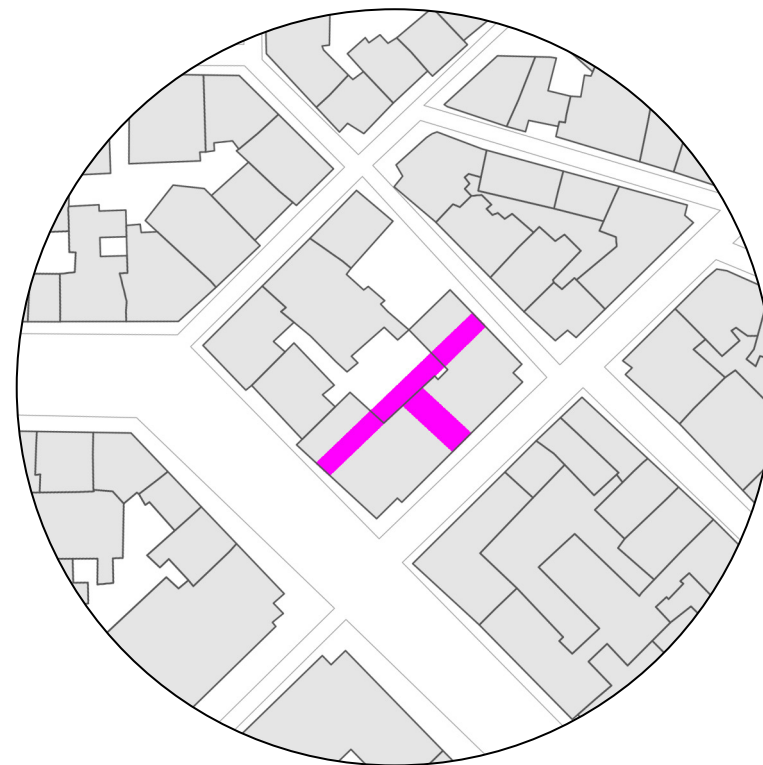
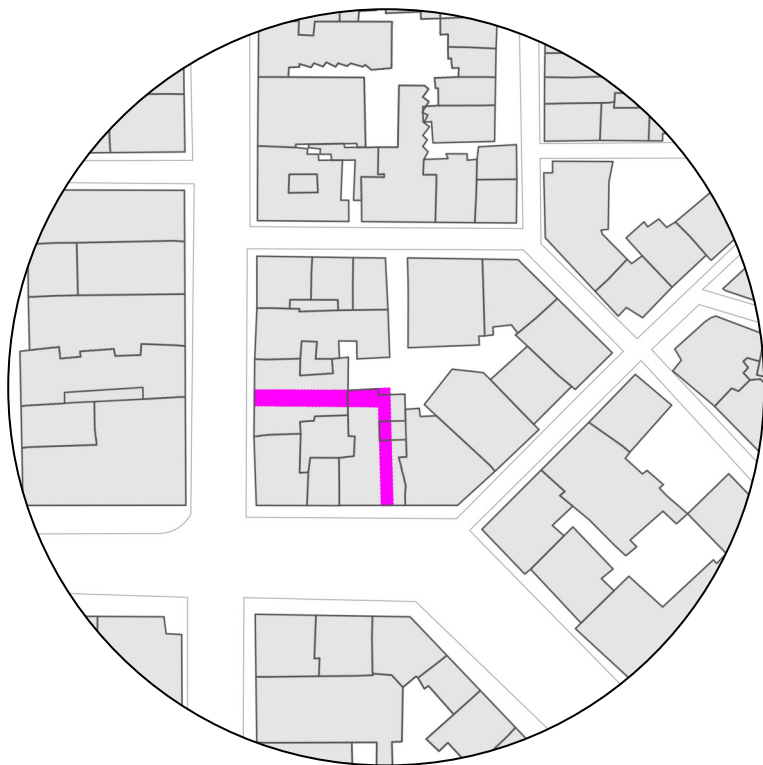
26 Στοά 'Πανταζοπούλου'/Χόλυγουντ

Διεύθυνση	Ακαδημίας 98-100 , Κλεισόβης 3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	Λυγίζος Ιωάννης
Όροφοι	9
Τύπος	1

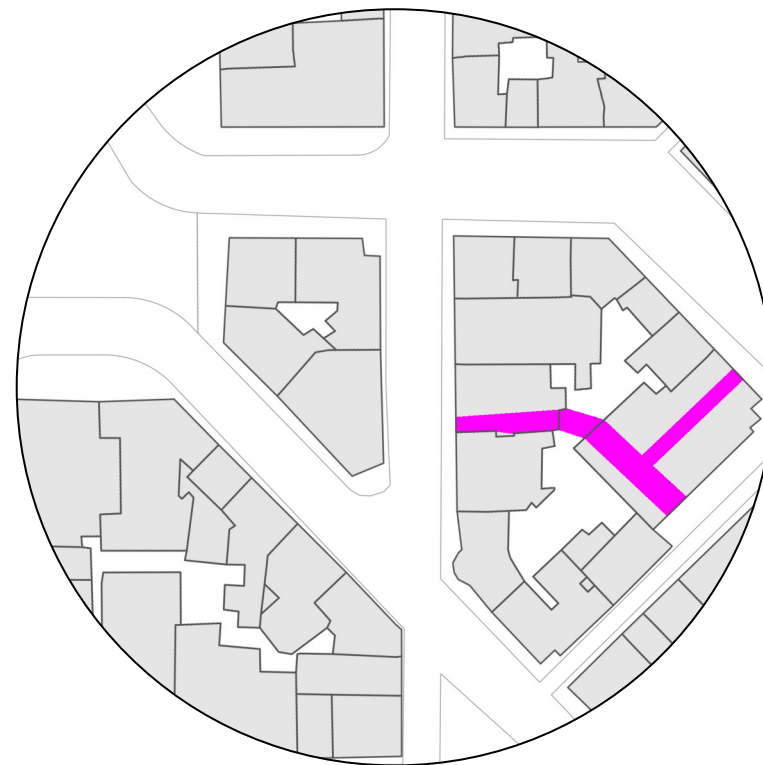
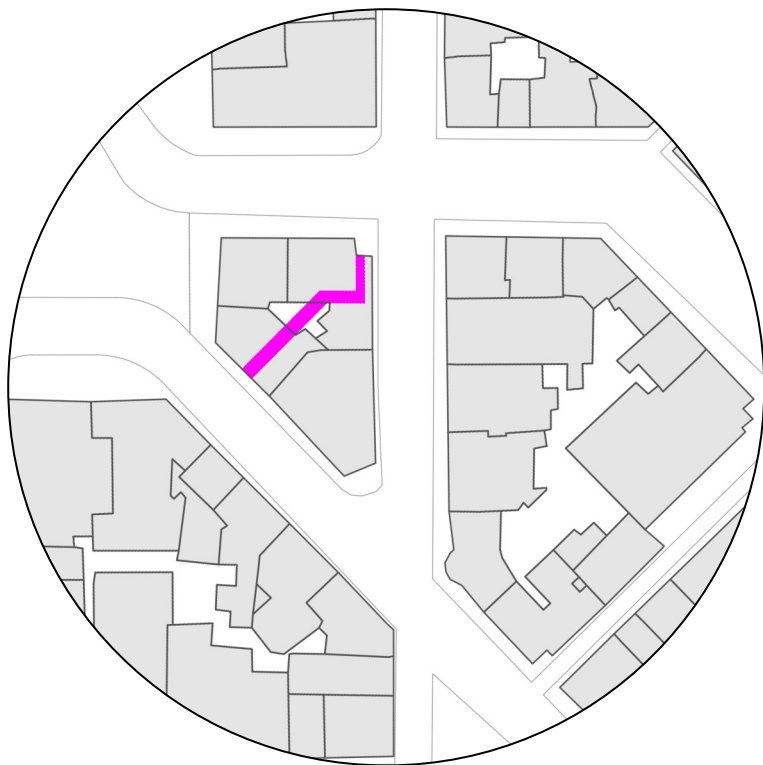
27 Στοά Θεμιστοκλέους II

Διεύθυνση	Θεμιστοκλέους II
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

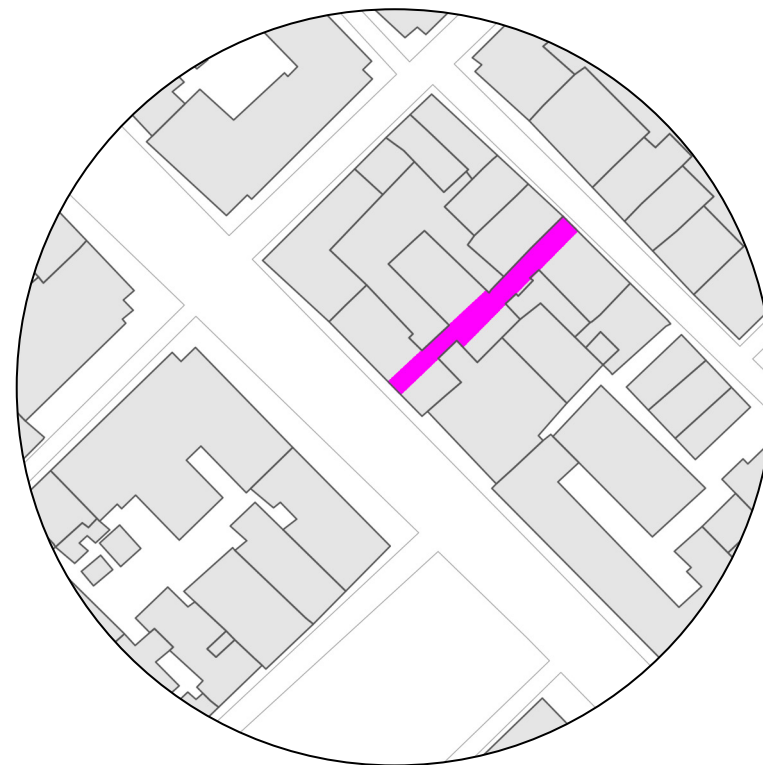
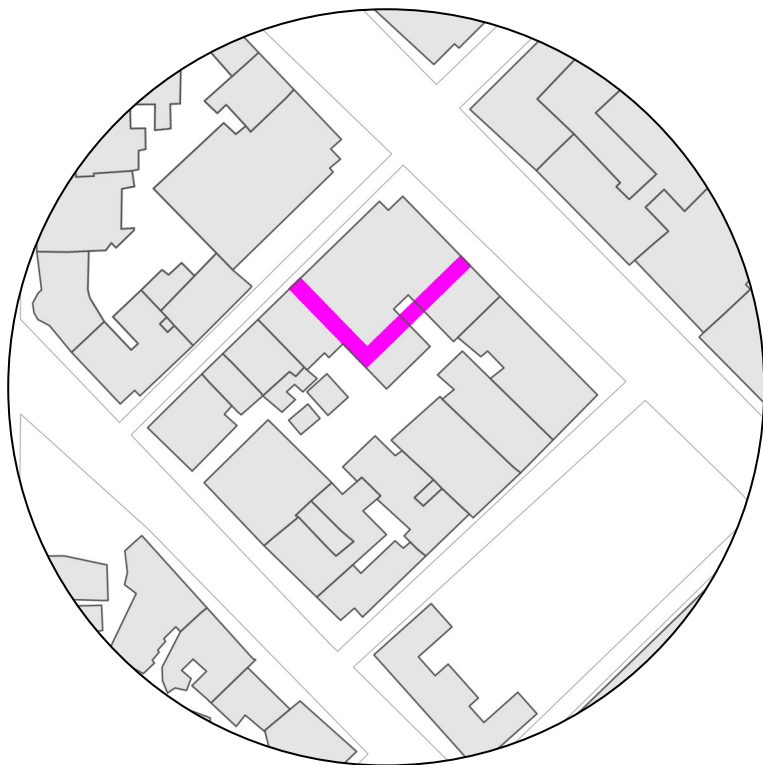
28	Στοά Πανεπιστημίου 64
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 64 & 28ης Οκτωβρίου 4
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1958 & 1957
Αρχιτέκτονες	& Βαλεντίνης Θουκυδίδης
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

29	Στοά 'Ερμής'
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 56 , Γαμβέτα Ι
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1966
Αρχιτέκτονες	Στάικος Σπύρος, Βουρέκας Εμμανουήλ
Όροφοι	9
Τύπος	Τ

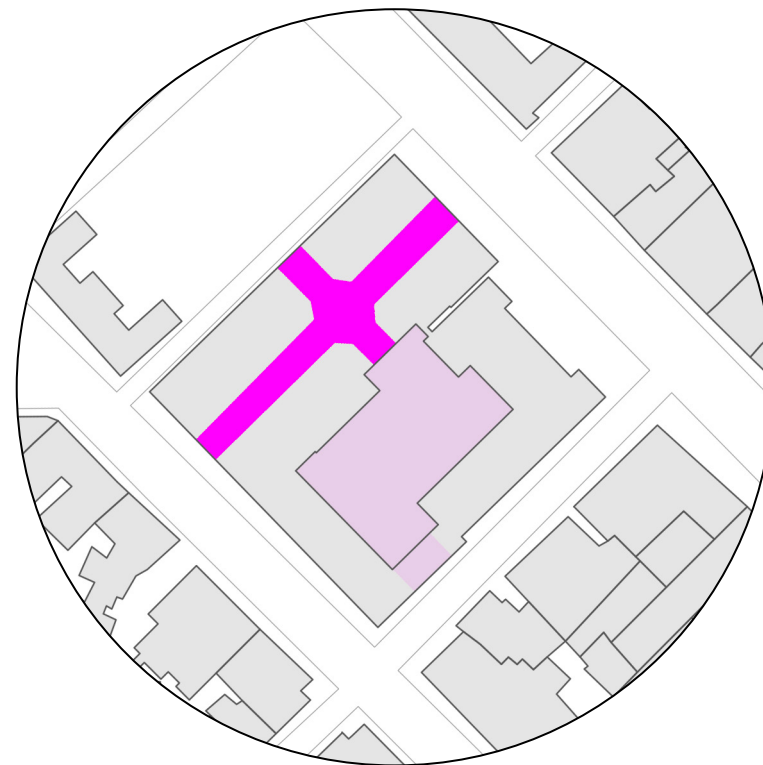
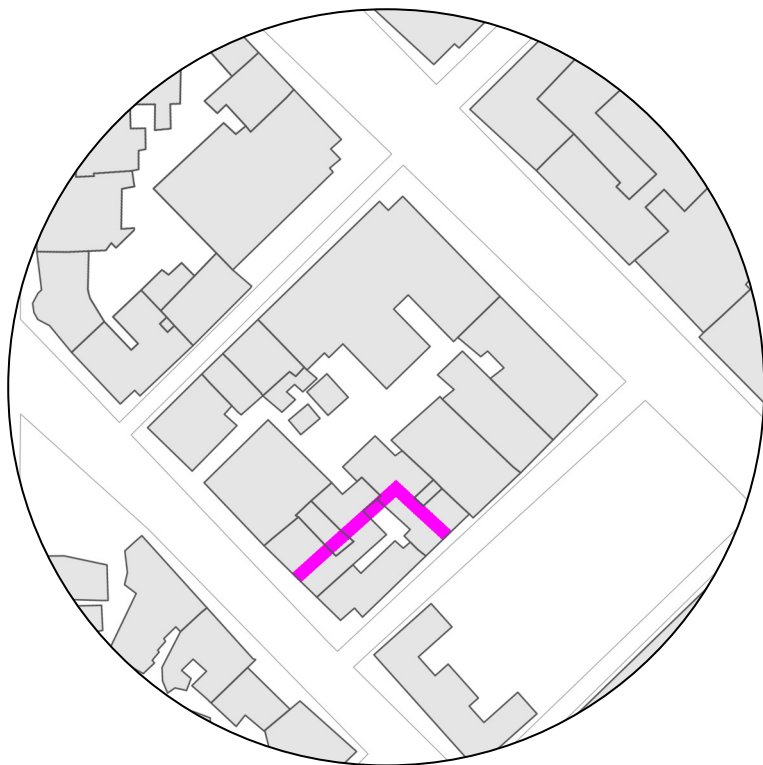
30	Στοά 'Καταστημάτων'
Διεύθυνση	Σταδίου 60 & Πλ. Ομόνοιας 10
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1960-1970
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

31	Στοά 'Φίξ'
Διεύθυνση	Αιόλου 102, Εμμ. Μπενάκη 5 & Πανεπιστημίου 105
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1960 &
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	10 & 9
Τύπος	Γ

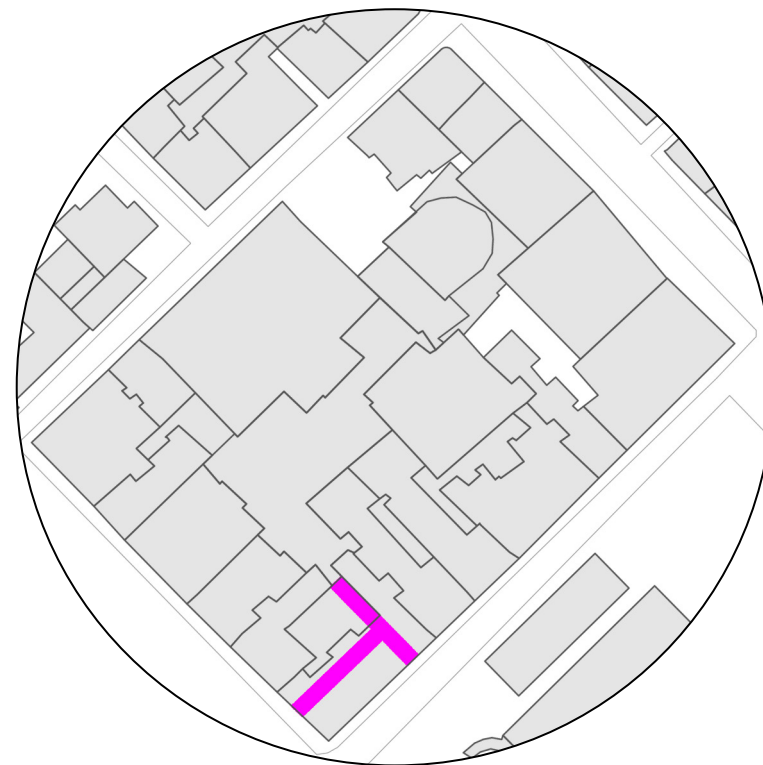
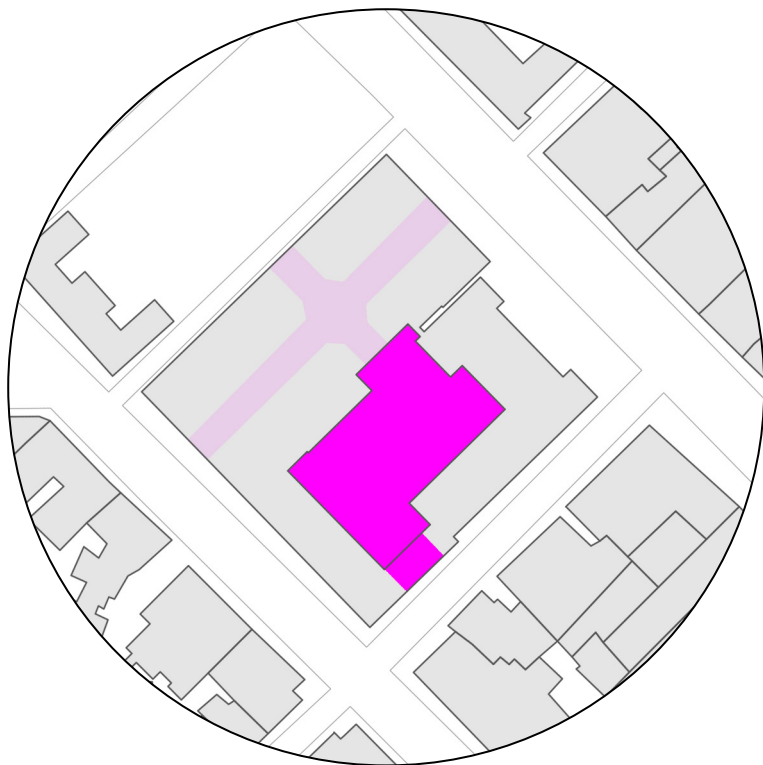
32	Στοά 'Μάντακα'
Διεύθυνση	Εμμ. Μπενάκη 10 , Πανεπιστημίου 57
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1969
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

33	Στοά Θεολόγου / 'Τιτάνια'
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 52 , Φειδίου 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1971
Αρχιτέκτονες	Ρίζος Ιάσοντας
Όροφοι	10
Τύπος	1

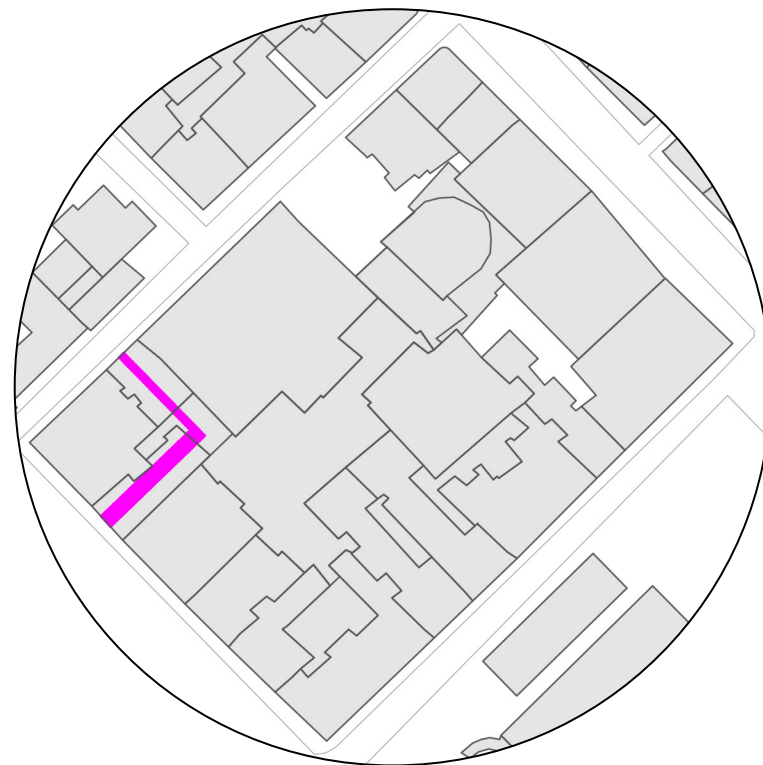
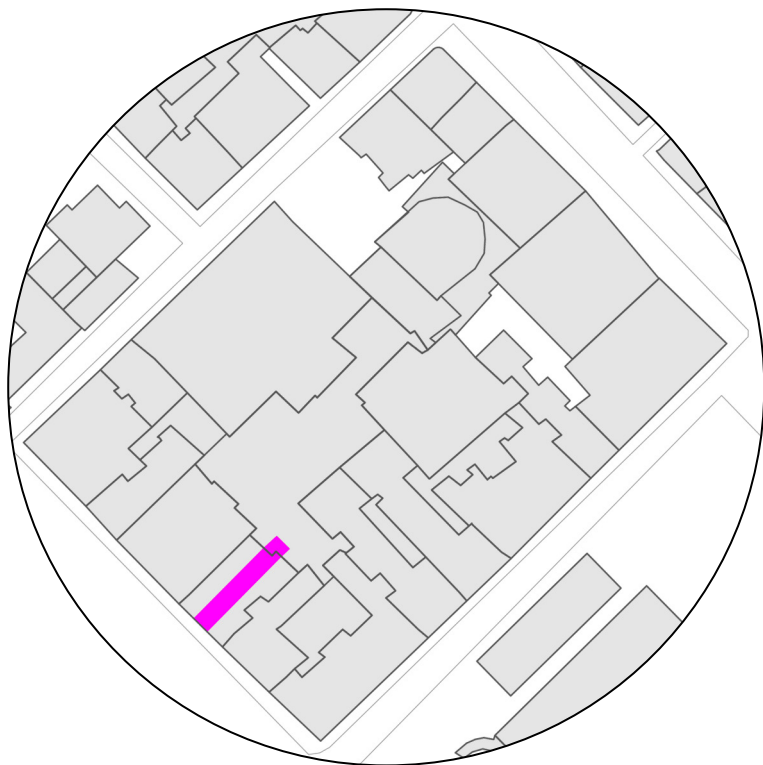
34	Στοά 'Σανταρόζα'
Διεύθυνση	Σανταρόζα 3 & Σταδίου 48
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1954 & 1956
Αρχιτέκτονες	Βαλεντής Θουκυδίδης, Σκάγιαννης Α.
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

35	Στοά Αρσακείου
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου , Πεσματζόγλου , Σταδίου 44-46
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1900-1925
Αρχιτέκτονες	Κ. Μαρούδης, Μπαλάνος, Λ. Σνάιδερ, Οικονόμου, Ε. Ziller, Α. Κριεζής
Όροφοι	3
Τύπος	Τ

<div>36</div> <div>Στοά 'Βιβλίου'</div>	
Διεύθυνση	Αρσάκη 4-6 , Πεσματζόγλου 5
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1996
Αρχιτέκτονες	Καλλιγιάς Αλέξανδρος Σ.
Όροφοι	3
Τύπος	Γ

<div>37</div> <div>Στοά 'Παλλάδος'</div>	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 34 , Ιπποκράτους Ι
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1955
Αρχιτέκτονες	Στάικος Σπύρος
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

38

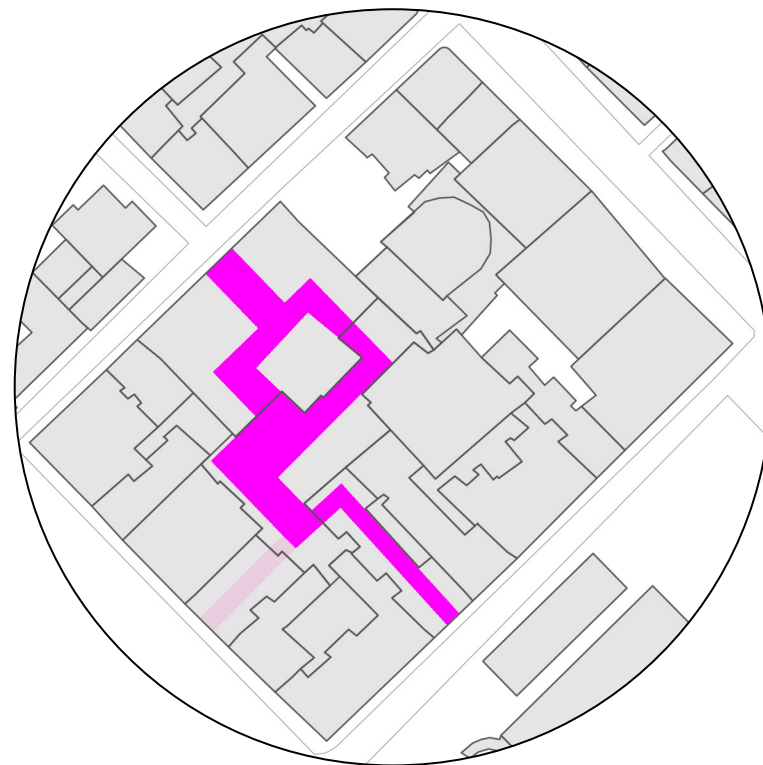
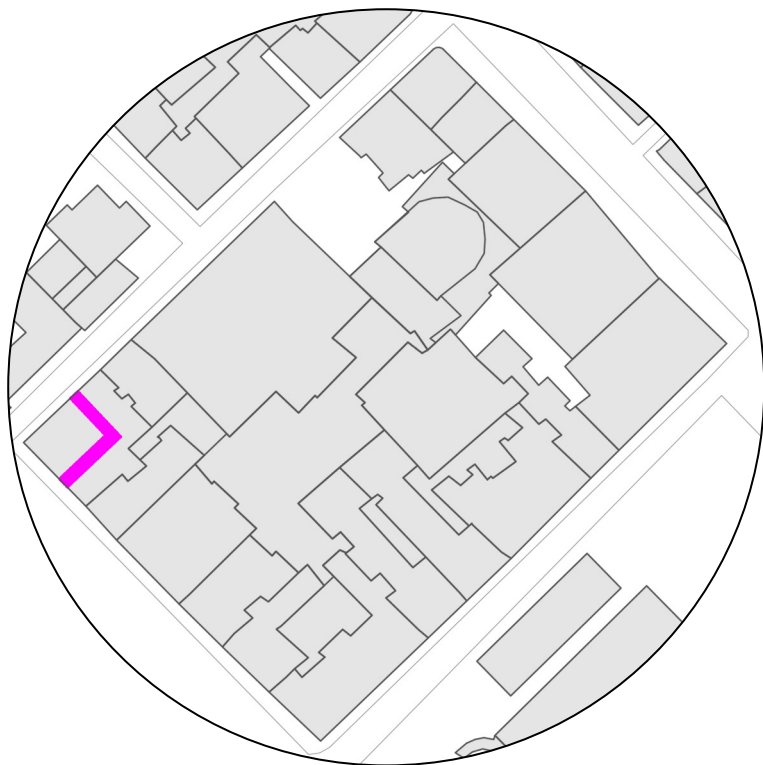
Στοά Χατζηχρήστου / 'Όρφεύς'

Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 38
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1961
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

39

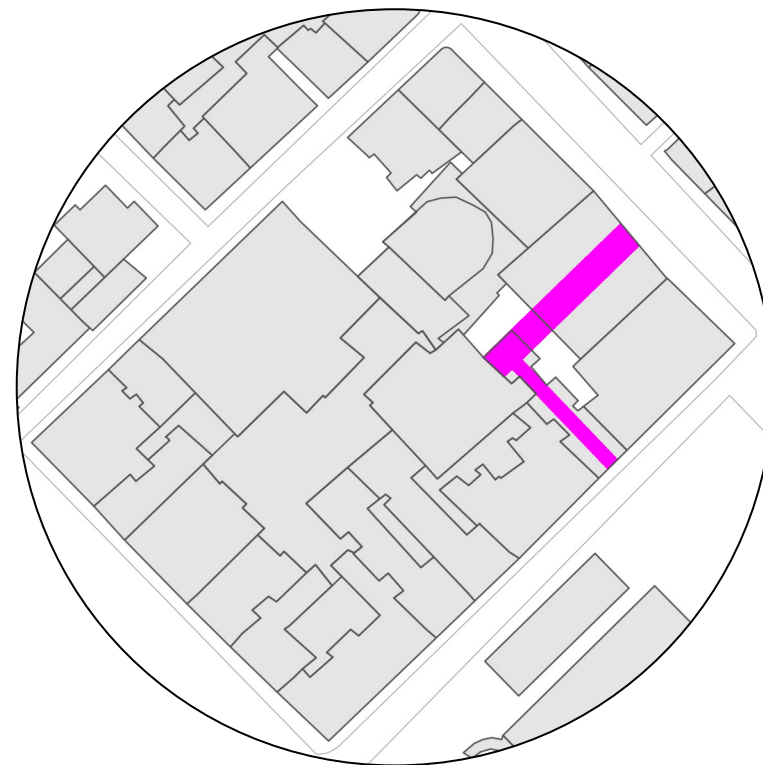
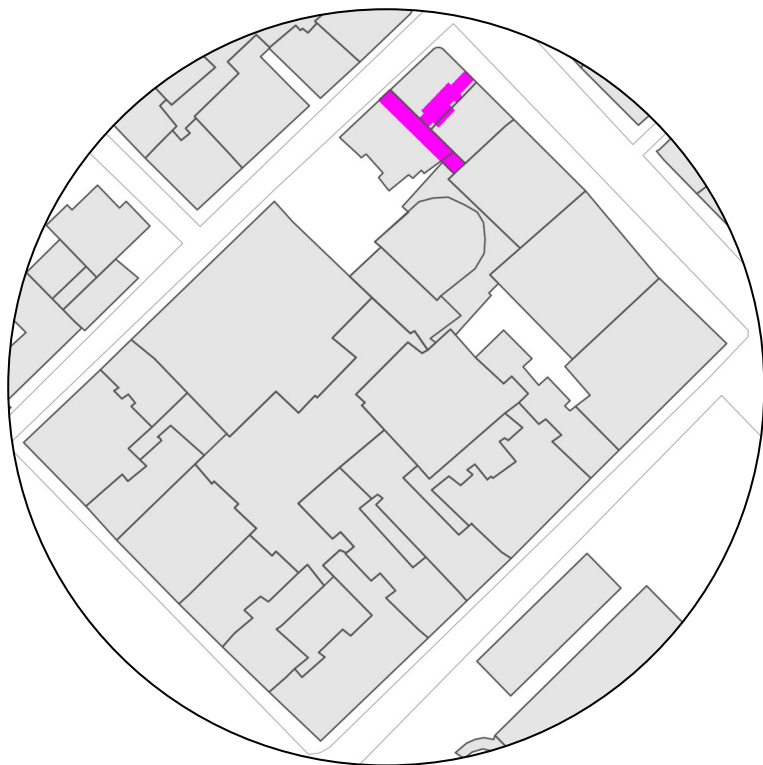
Στοά 'Καραλοπούλου'

Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 42 & Χαριλάου Τρικούπη 4
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1957 & 1935
Αρχιτέκτονες	Κριεζής Ανδρέας (,)
Όροφοι	9 & 6
Τύπος	Γ

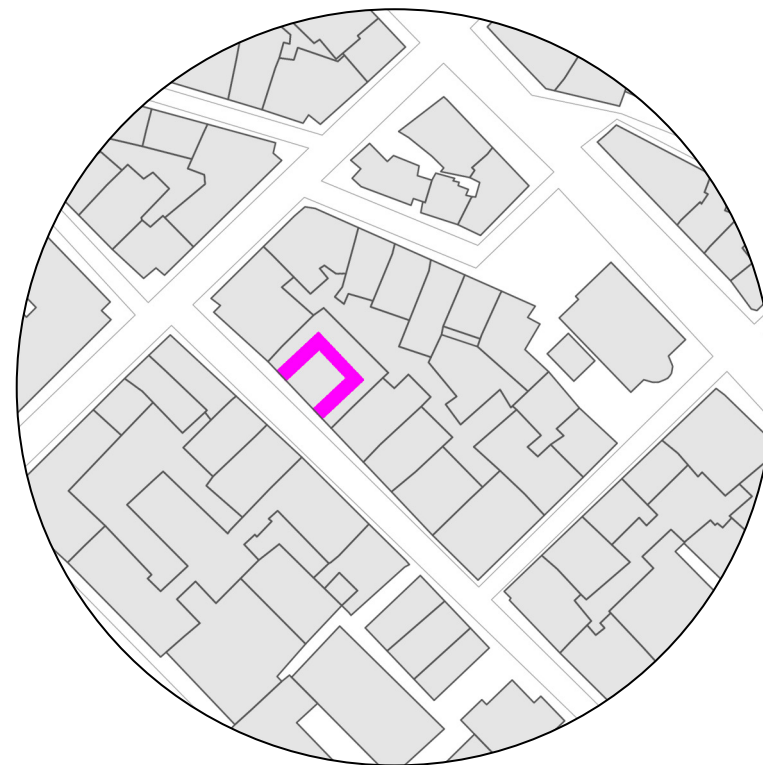
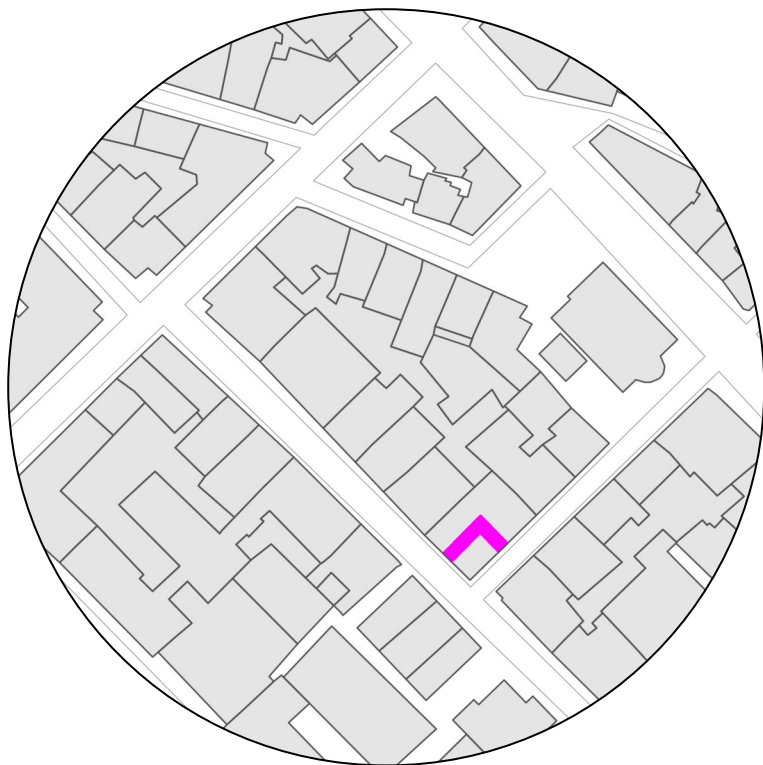
40	Στοά Κωνσταντόπουλου
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 44 , Χαλιδάου Τρικούπη 2
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1956
Αρχιτέκτονες	Κριεζής Ανδρέας (,)
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

41	Στοά Atrium
Διεύθυνση	Χαλιδάου Τρικούπη 6-10 & Ιπποκράτους 5
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1983 & 1962-1964
Αρχιτέκτονες	Βικέλας Ιωάννης & Τριποδάκης Δημήτριος
Όροφοι	8 & 9
Τύπος	Γ / Ι

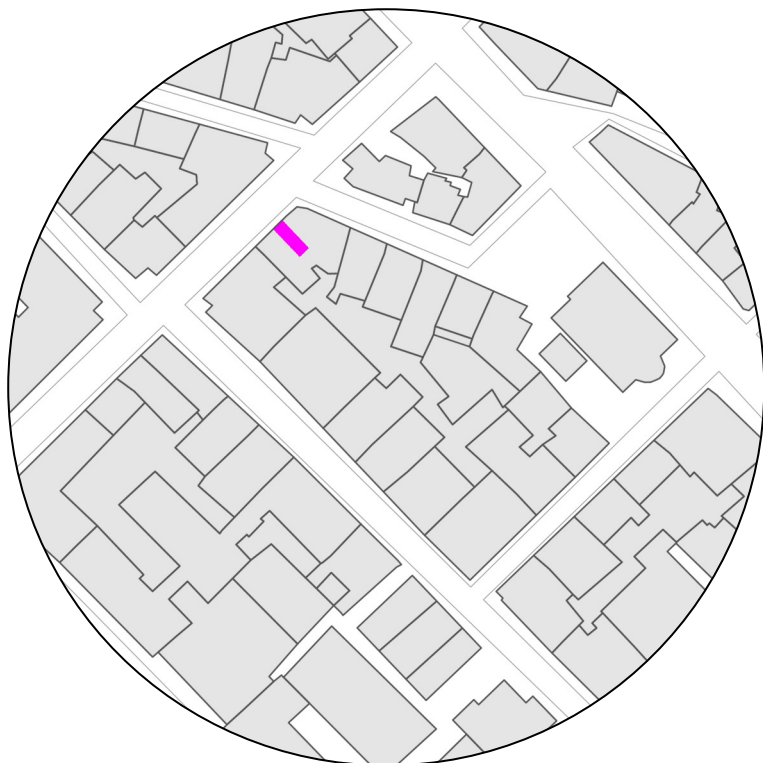
42	Στοά Ολύμπια
Διεύθυνση	Χαριλάου Τρικούπη 16 , Ακαδημίας 59 – 61
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1951
Αρχιτέκτονες	Τσολάκης Πάνος
Όροφοι	8
Τύπος	Γ

43	Στοά Όπερας
Διεύθυνση	Ακαδημίας 57 & Ιπποκράτους 13
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1962 & 1957
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8 & 7
Τύπος	Γ

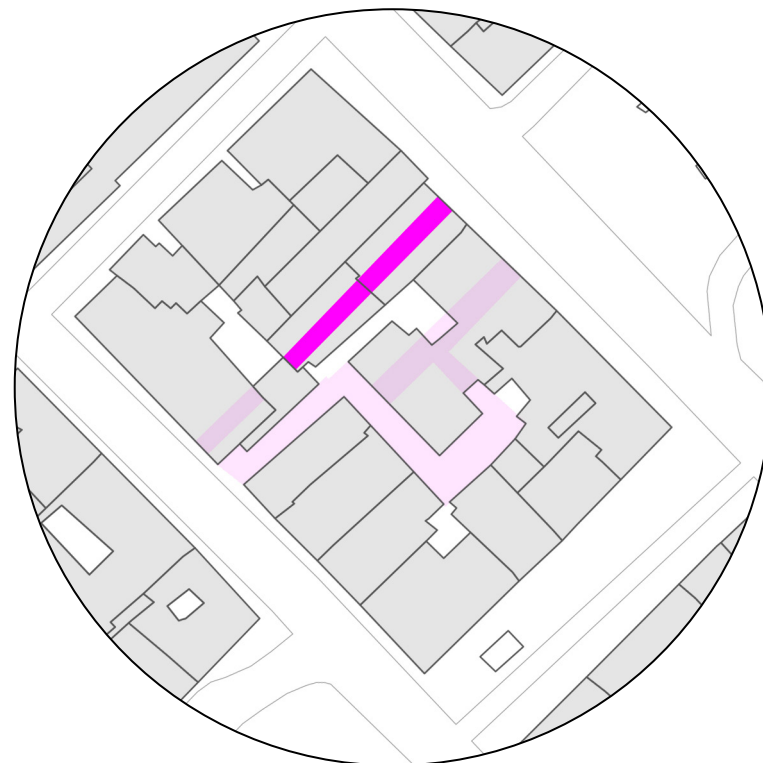

<div>44</div> <div>Στοά Φειδίου 6</div>	
Διεύθυνση	Φειδίου 6 , Γ. Γενναδίου Ι
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1956
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	Γ

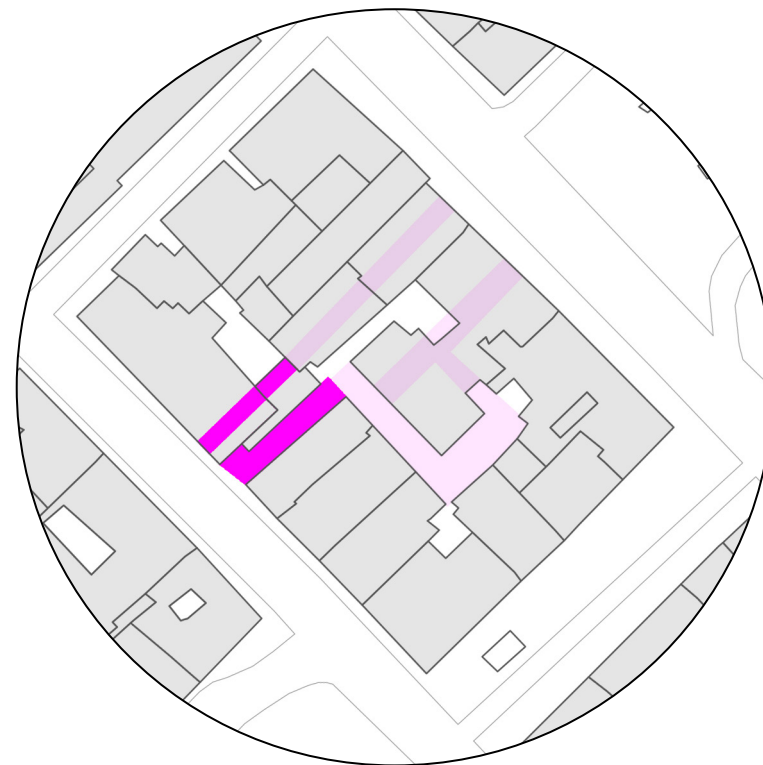
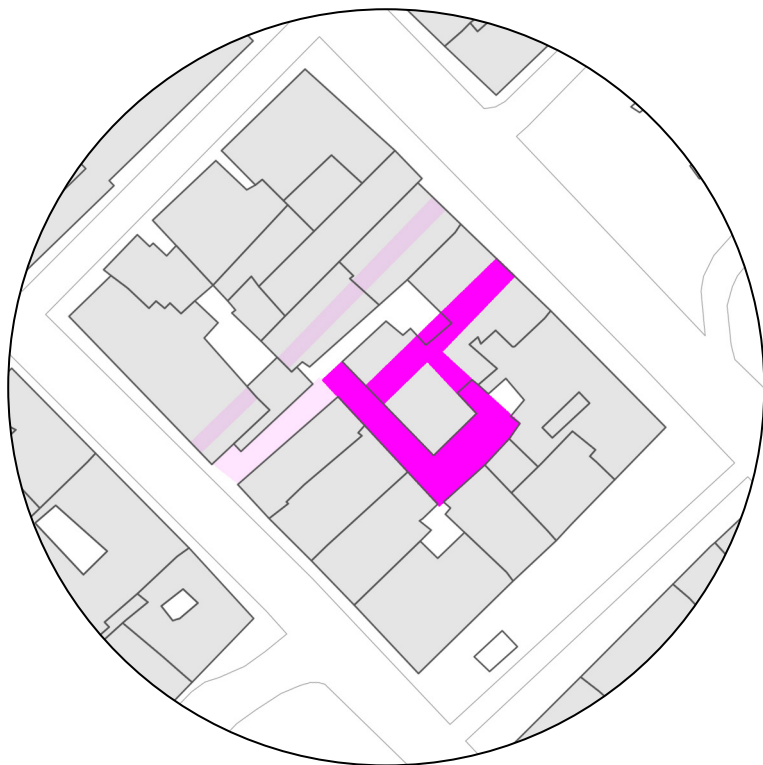
<div>45</div> <div>Στοά Φειδίου 14 - 16</div>	
Διεύθυνση	Φειδίου 14 - 16
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1964
Αρχιτέκτονες	Κουτσούρης Ρένος
Όροφοι	8
Τύπος	Π

46	Στοά Μπενάκη
Διεύθυνση	Εμμ. Μπενάκη 24
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

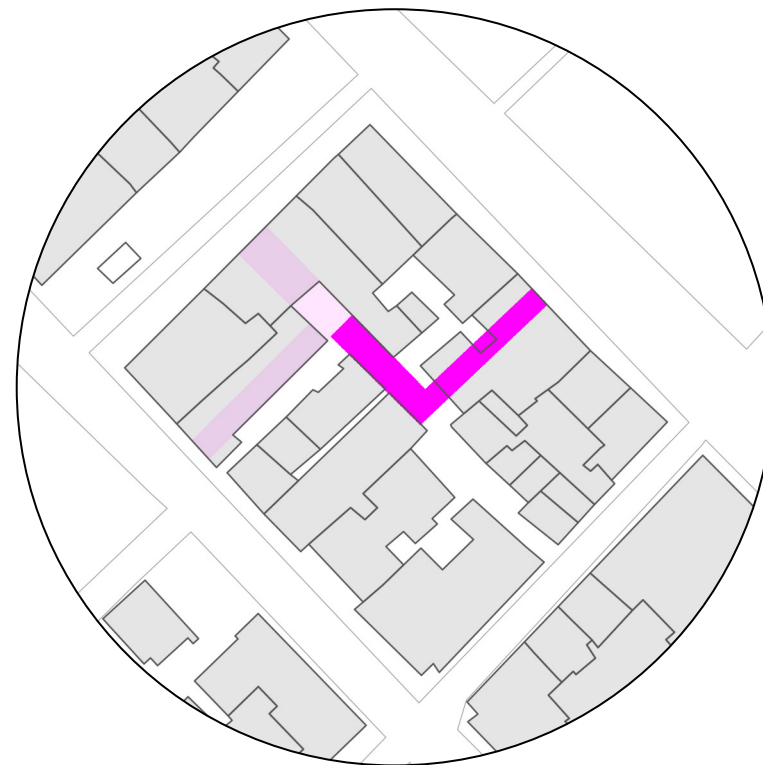
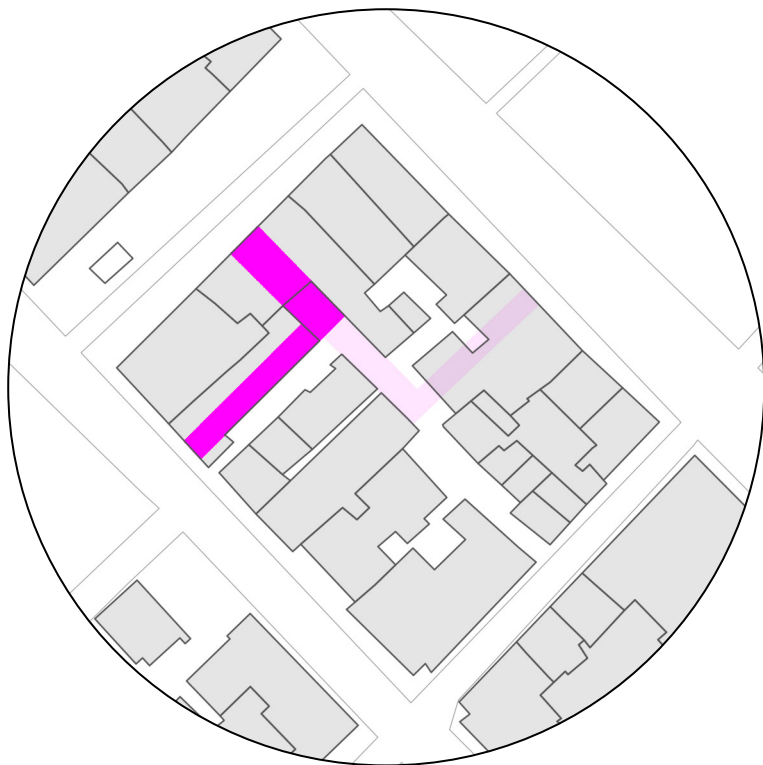

47	Στοά 'Νικολούδη'
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 41 & Σταδίου 40
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1936
Αρχιτέκτονες	Νικολούδης Αλέξανδρος
Όροφοι	6
Τύπος	1

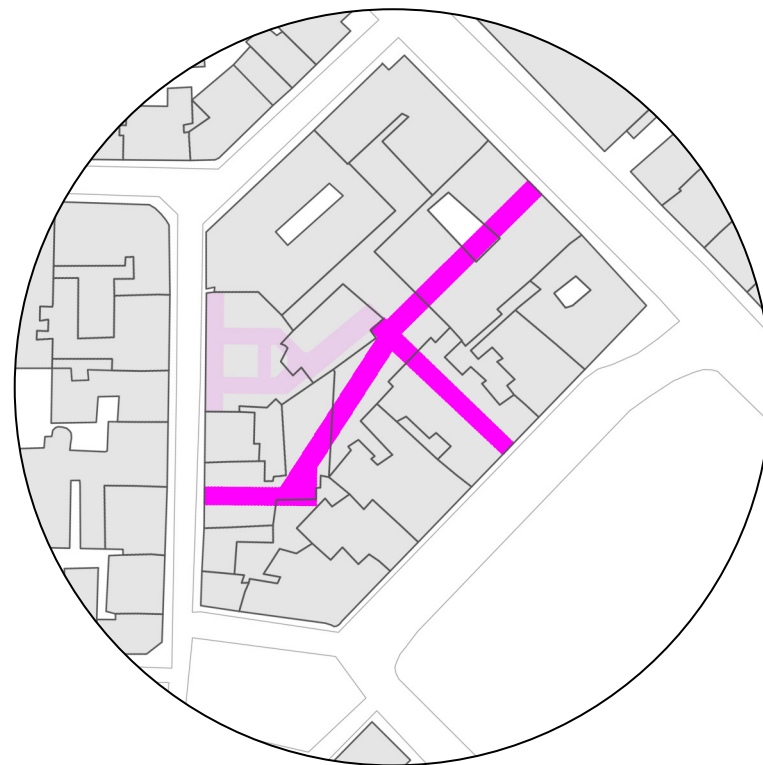
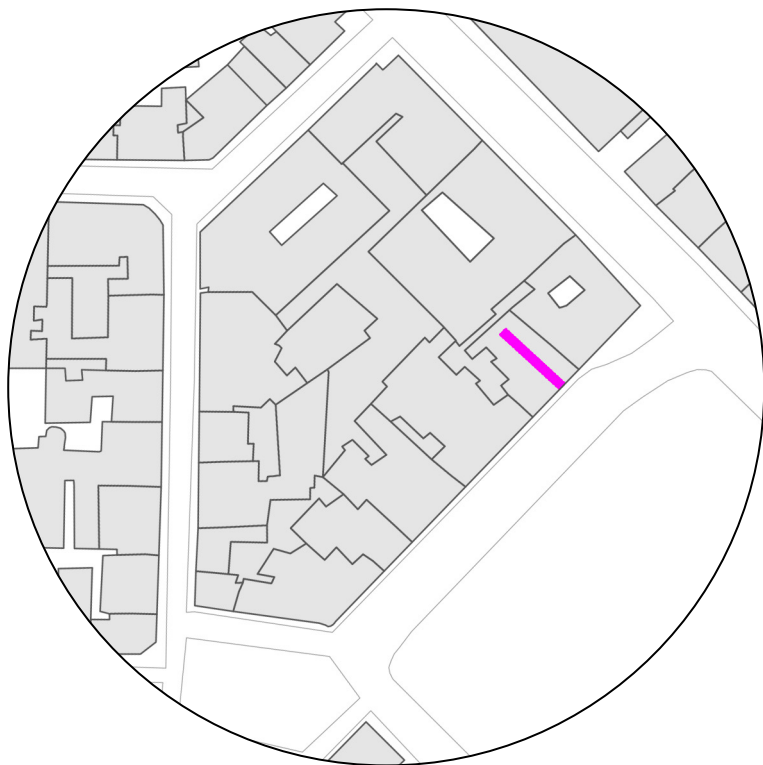
48	Στοά 'Πεσμαζόγλου'
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 39
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1976
Αρχιτέκτονες	Καλλιγιάς Αλέξανδρος Σ.
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

49	Στοά Τράπεζας Πίστεως
Διεύθυνση	Σταδίου 40
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1985-1991
Αρχιτέκτονες	Βαλσαμάκης Νίκος, Μανουηλίδης Κώστας
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

<div>50</div> <div>Στοά 'Κοραή'</div>	
Διεύθυνση	Κοραή 4, Σταδίου 30 & Σταδίου 28
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1938 & 1928
Αρχιτέκτονες	Μ. Λυκούδης, Αν. Μεταξάς, Εμμ.Κριεζής & Β. Τσαγρής
Όροφοι	8 & 7
Τύπος	Γ +

<div>51</div> <div>Στοά 'Αθήναι'</div>	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 25
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1963
Αρχιτέκτονες	Καψαμπέλης Κωνσταντίνος
Όροφοι	9
Τύπος	Ι +

52

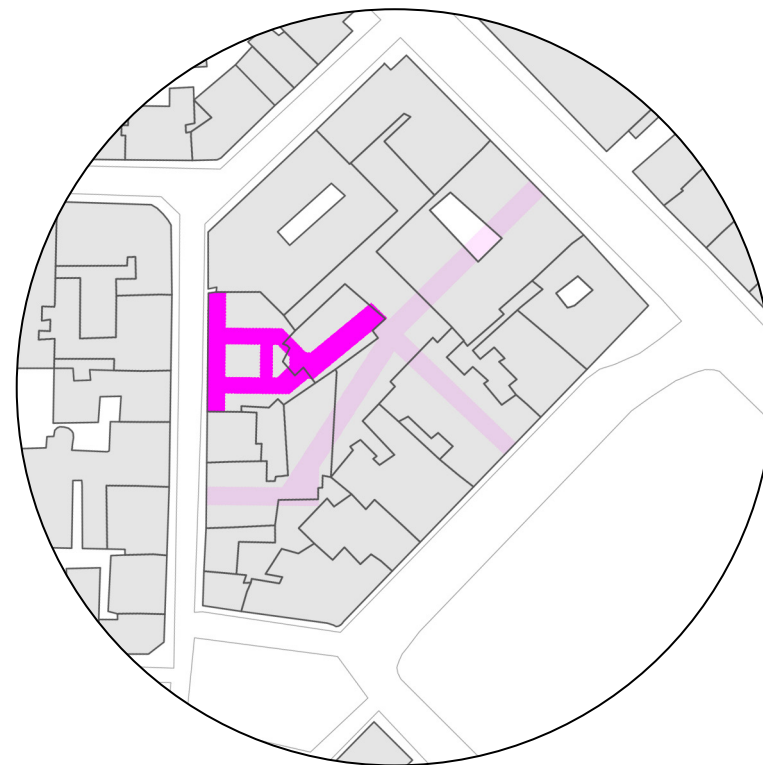
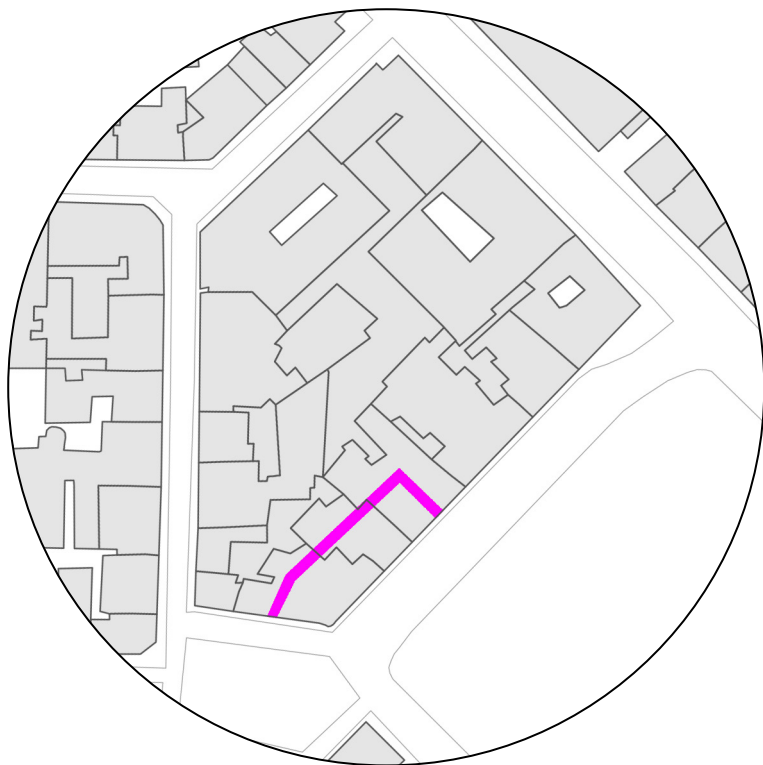
Στοά Υπ. Τουριστικής Ανάπτυξης

Διεύθυνση	Δραγατσανίου 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1954
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

53

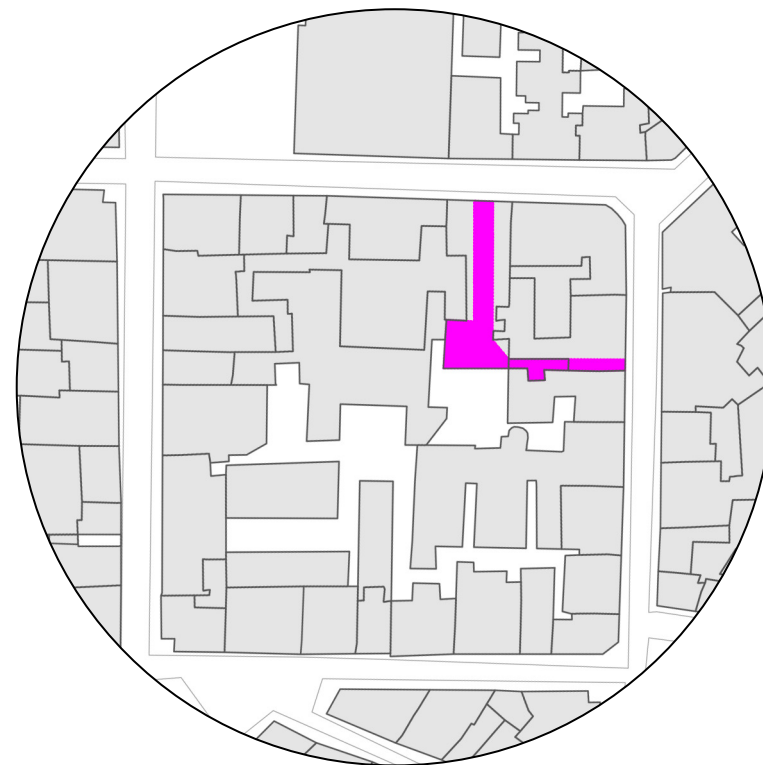
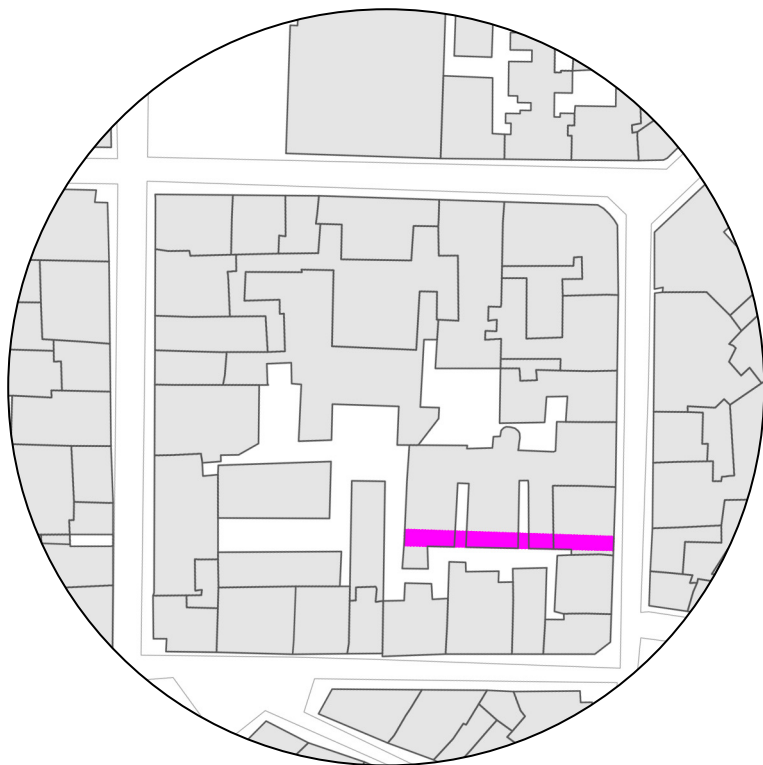
Στοά Τρίστρατο

Διεύθυνση	Δραγατσανίου 6 & Αριστείδου 6 & Σταδίου 29
Αρ. Κτηρίων	3
Έτος	1959 & 1958 &
Αρχιτέκτονες	Στάικος Σπύρος & Σακελλάριος Περικλής Α. &
Όροφοι	8 & 9 & 9
Τύπος	T +

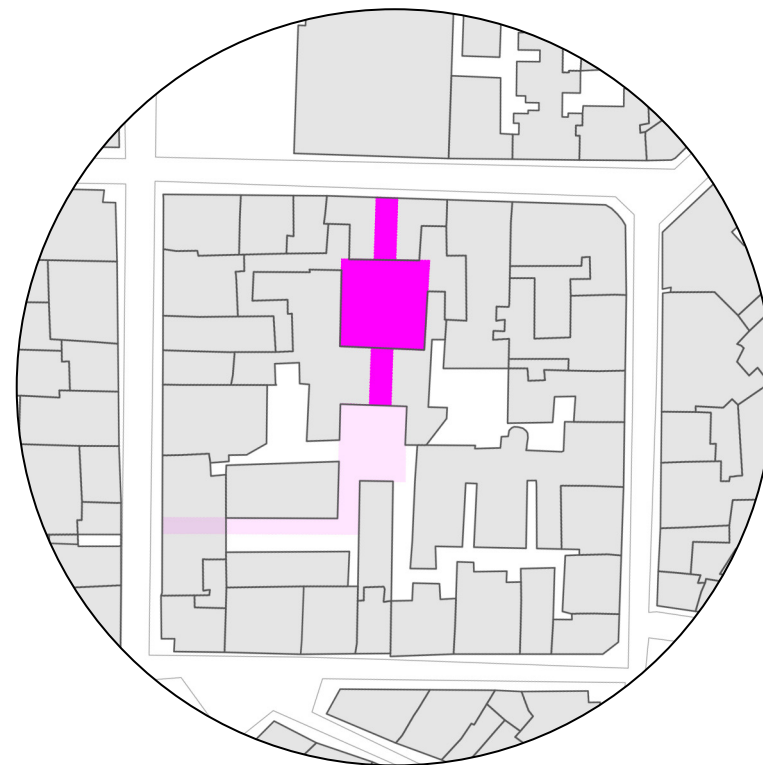
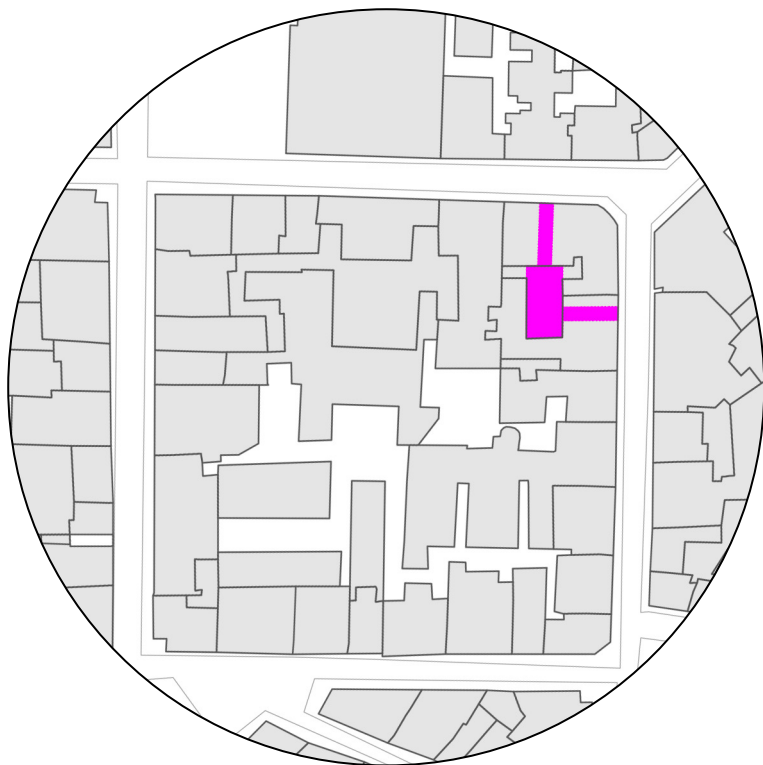
<div>54</div> <div>Στοά Δραγατσανίου</div>	
Διεύθυνση	Δραγατσανίου 8
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1957
Αρχιτέκτονες	Τσολάκης Πάνος, Φωτιάδης Δημήτρης
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

<div>55</div> <div>Στοά Ανατολής</div>	
Διεύθυνση	Αριστείδου 10 - 12
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1956
Αρχιτέκτονες	Βλησμάς Σπυρίδωνας
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

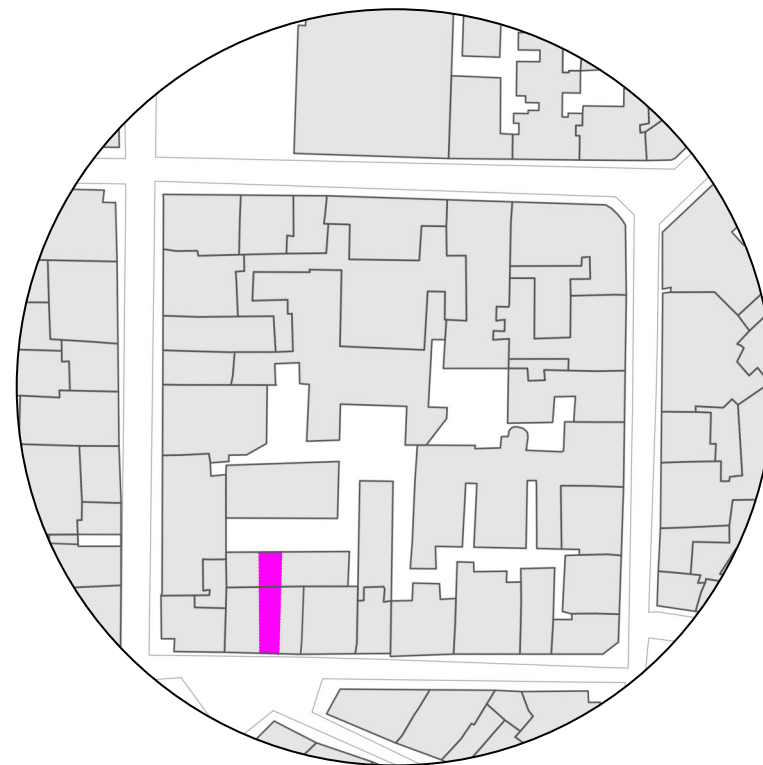
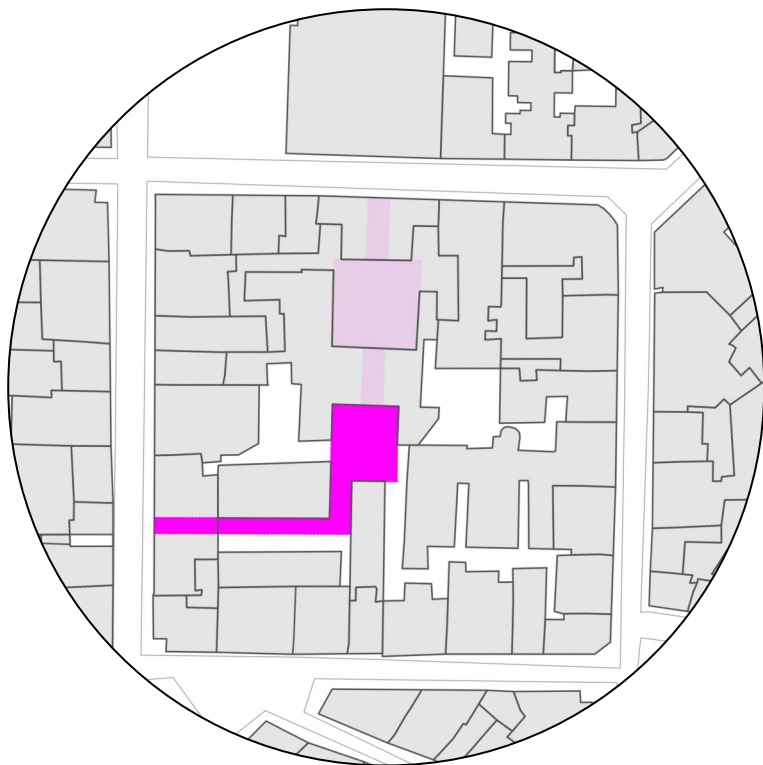
<div>56</div> <div>Στοά ΔΕΗ</div>	
Διεύθυνση	Αριστείδου 5
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	10
Τύπος	1 +

<div>57</div> <div>Στοά Θεοφιλάτου</div>	
Διεύθυνση	Αριστείδου 9 & Σοφοκλέους 5
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1955 &
Αρχιτέκτονες	Κουτσούρης Ρένος
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

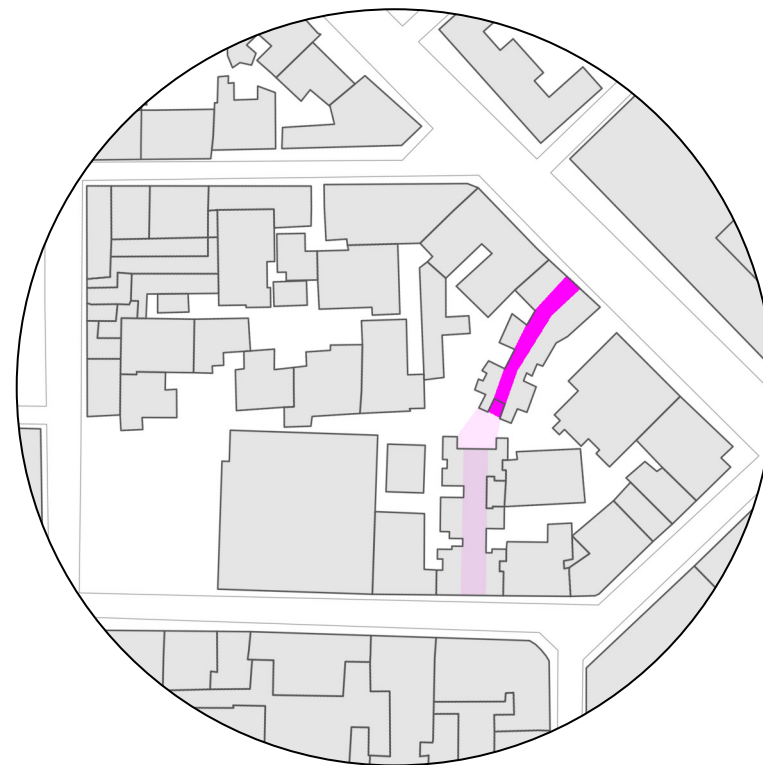
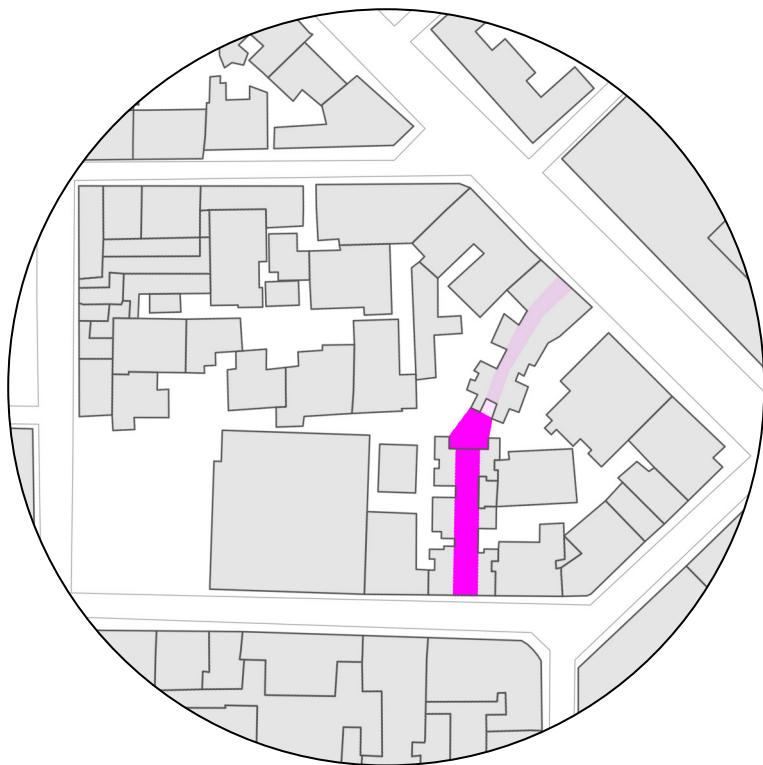
<div>58</div> Στοά Γρυπάρειου Μεγάρου	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους Ι , Αριστείδου ΙΙ
Αρ. Κτηρίων	Ι
Έτος	1949
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	Γ

<div>59</div> Στοά Πάππου	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 9
Αρ. Κτηρίων	Ι
Έτος	1979
Αρχιτέκτονες	Sakellariou Elisabeth, Senkowsky H. E.
Όροφοι	8
Τύπος	Ι +

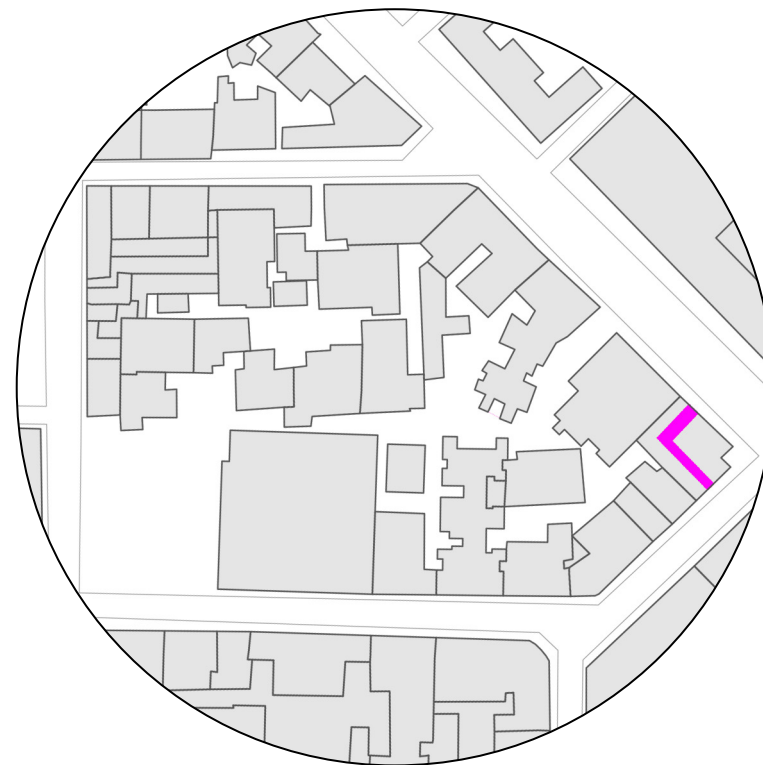
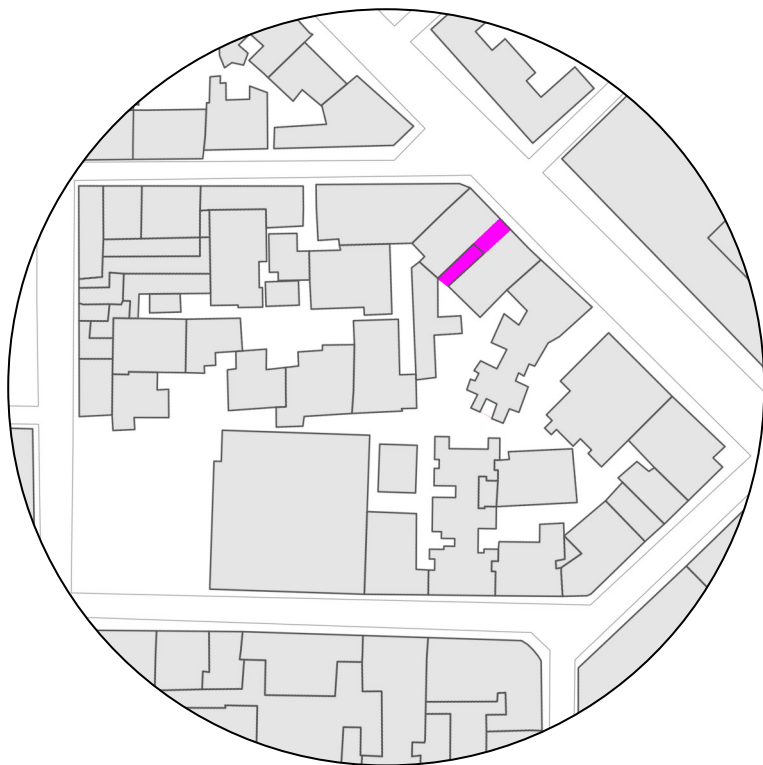
<div>60</div> <div>Στοά Δημητρακοπούλου</div>	
Διεύθυνση	Αιόλου 68-70
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

<div>61</div> <div>Στοά Ευριπίδου 14</div>	
Διεύθυνση	Ευριπίδου 14
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

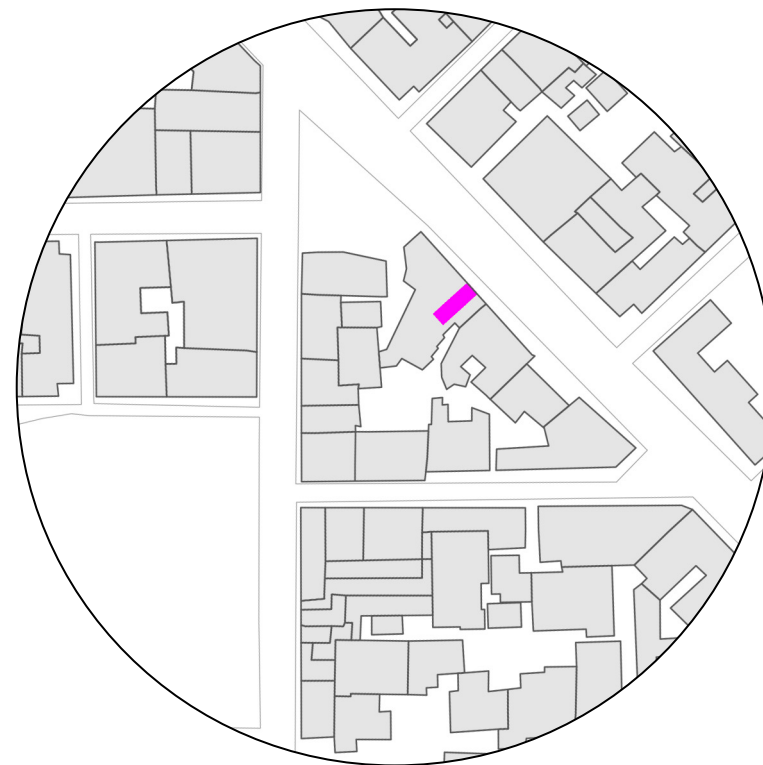
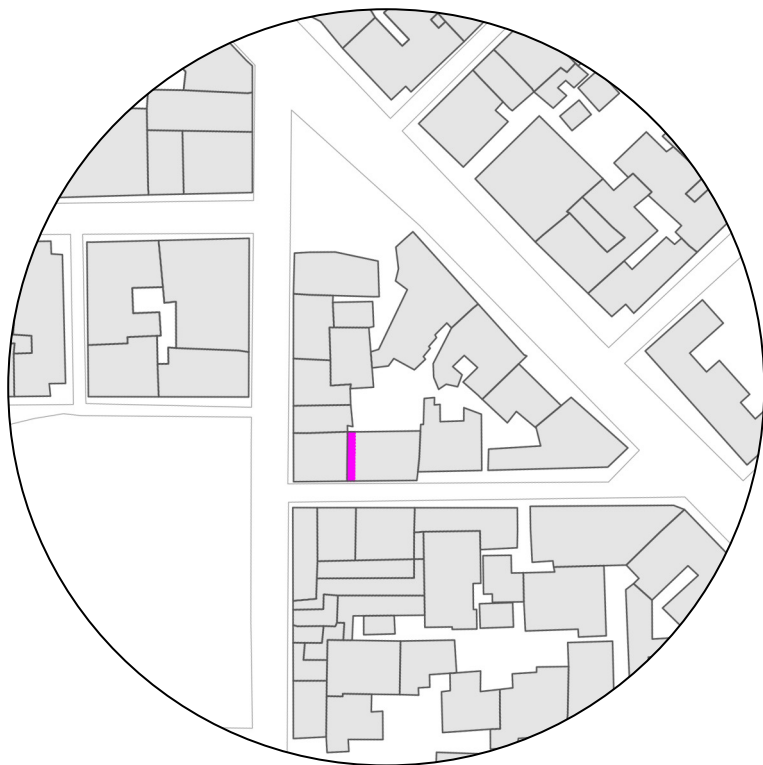
<div>62</div> <div>Στοά 'Αθηνών'</div>	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1929
Αρχιτέκτονες	Διαμαντόπουλος Γεώργιος
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

<div>63</div> <div>Στοά 'Ορφανίδου'</div>	
Διεύθυνση	Σταδίου 39
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1 +

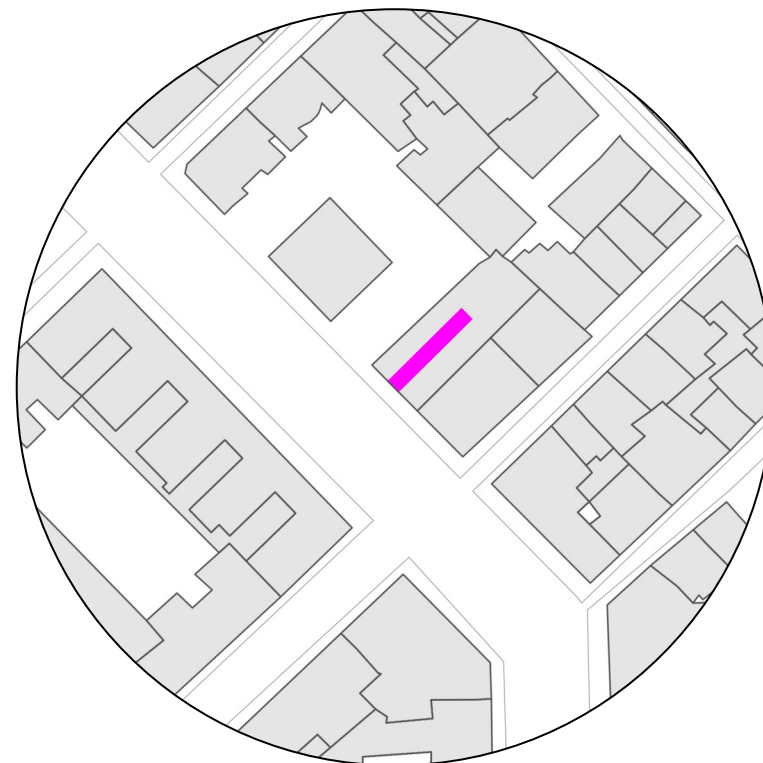
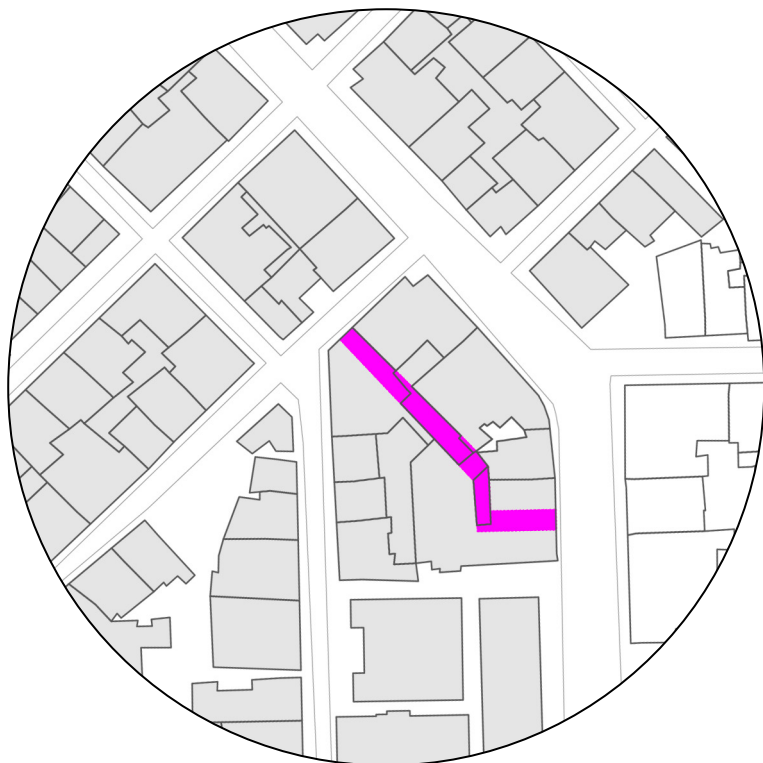
64 Στοά Δημοσίων Υπαλλήλων (κλειστή)	
Διεύθυνση	Σταδίου 41
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1891
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

65 Στοά Μεγάρου Σούτσου	
Διεύθυνση	Σταδίου 33 , Πεσμαζόγλου 3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1959
Αρχιτέκτονες	Θεοφίλας Αναστάσιος
Όροφοι	10
Τύπος	Γ

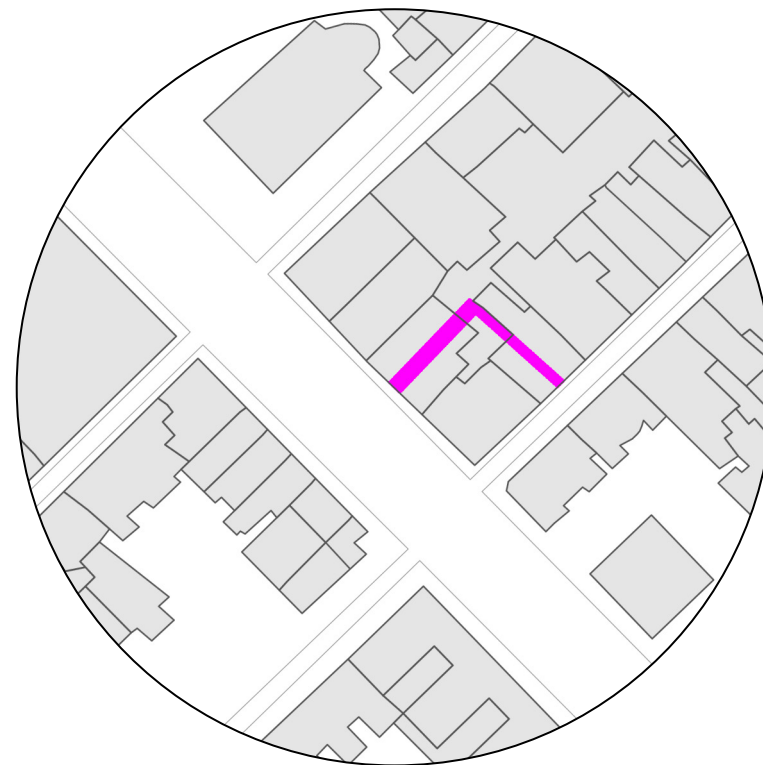
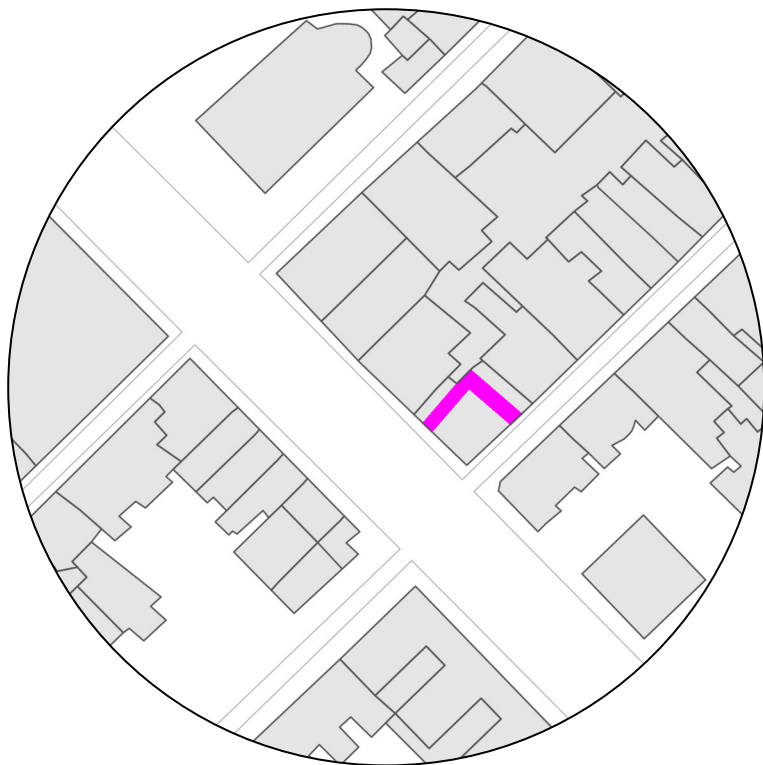
66	Στοά Οικίας Σίμου	
Διεύθυνση	Αιόλου 88 , Γεωργίου Σταύρου 8	
Αρ. Κτηρίων	1	
Έτος	1850	
Αρχιτέκτονες		
Όροφοι	2	
Τύπος	1	

67	Στοά Σταδίου 51	
Διεύθυνση	Σταδίου 51	
Αρ. Κτηρίων	1	
Έτος		
Αρχιτέκτονες		
Όροφοι	9	
Τύπος	1	

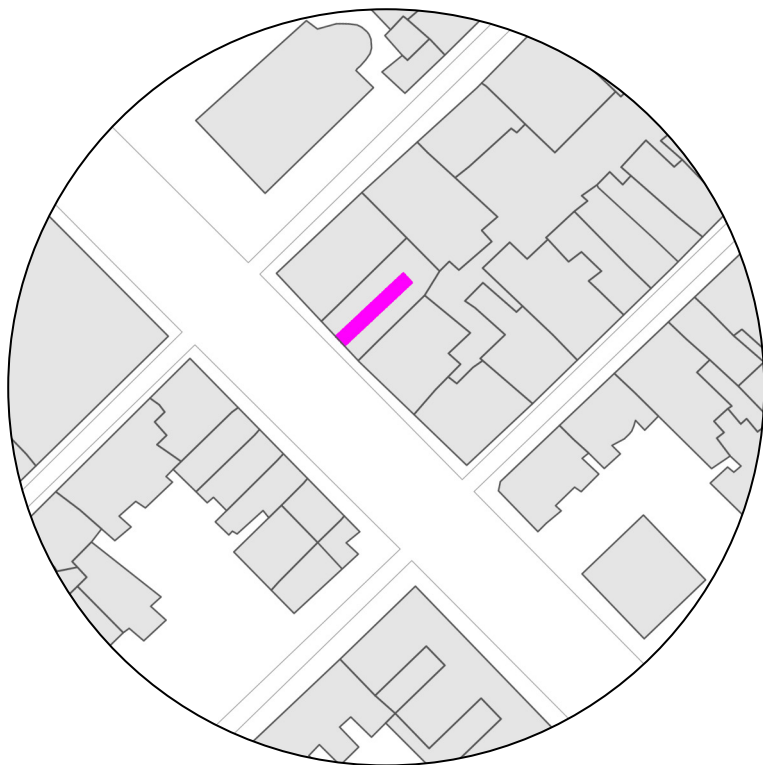
68	Στοά 'Δαβάκη'	
Διεύθυνση	Ακαδημίας 3 & Κριεζώτου 10	
Αρ. Κτηρίων	2	
Έτος		
Αρχιτέκτονες		
Όροφοι	8 & 8	
Τύπος	Γ	

69	Στοά Ζολώτα / Απότσου	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 10	
Αρ. Κτηρίων	1	
Έτος	1950	
Αρχιτέκτονες	Κιτσίκης Κώστας	
Όροφοι	6	
Τύπος	1	

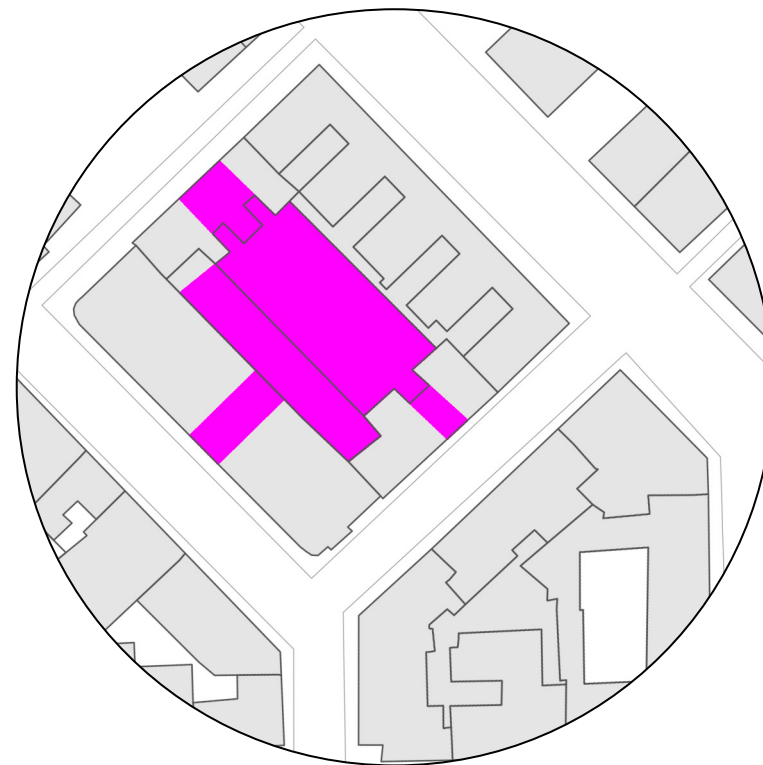

<div>70</div> Στοά Πανεπιστημίου 16	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 16 , Αμερικής 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1956
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

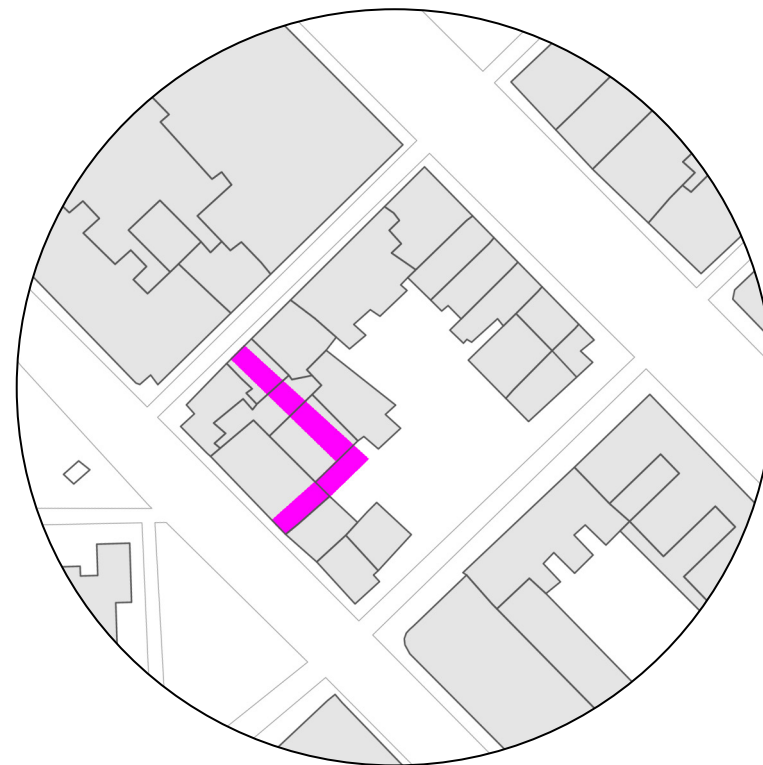
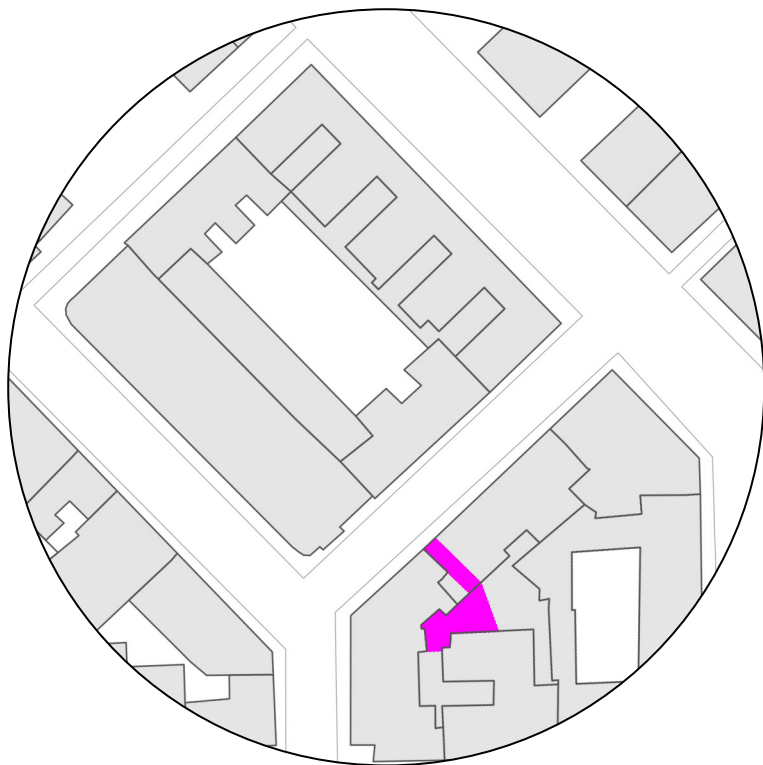
<div>71</div> Στοά Πανεπιστημίου 18	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 18 & Αμερικής 9
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1958 & 1956
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9 & 6
Τύπος	Γ

<div>72</div> Στοά Πανεπιστημίου 20	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου 20
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1957
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

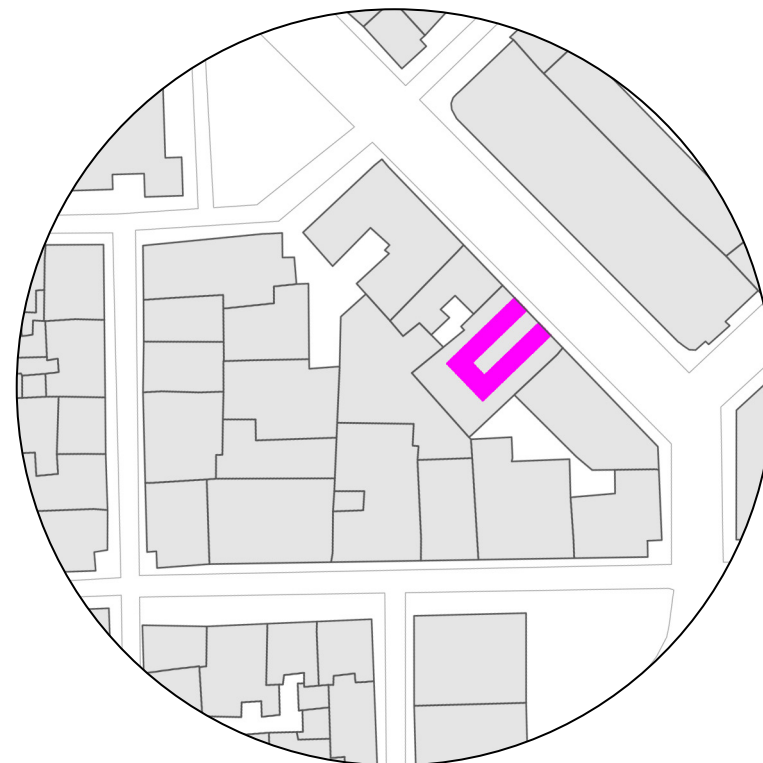
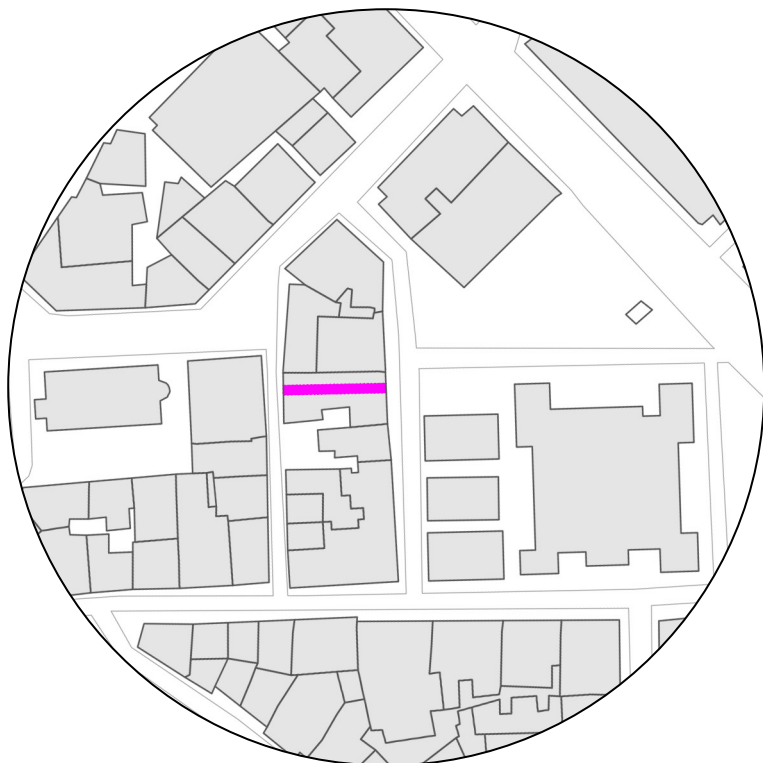

<div>73</div> Στοά Σπύρου Μήλιου / Βυζαντίου	
Διεύθυνση	Πανεπιστημίου, Σταδίου, Βουκουρεστίου & Αμερικής
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1927-1938
Αρχιτέκτονες	Μπόνης Λεωνίδας, Κασσάνδρας Βασίλειος
Όροφοι	7
Τύπος	Τ

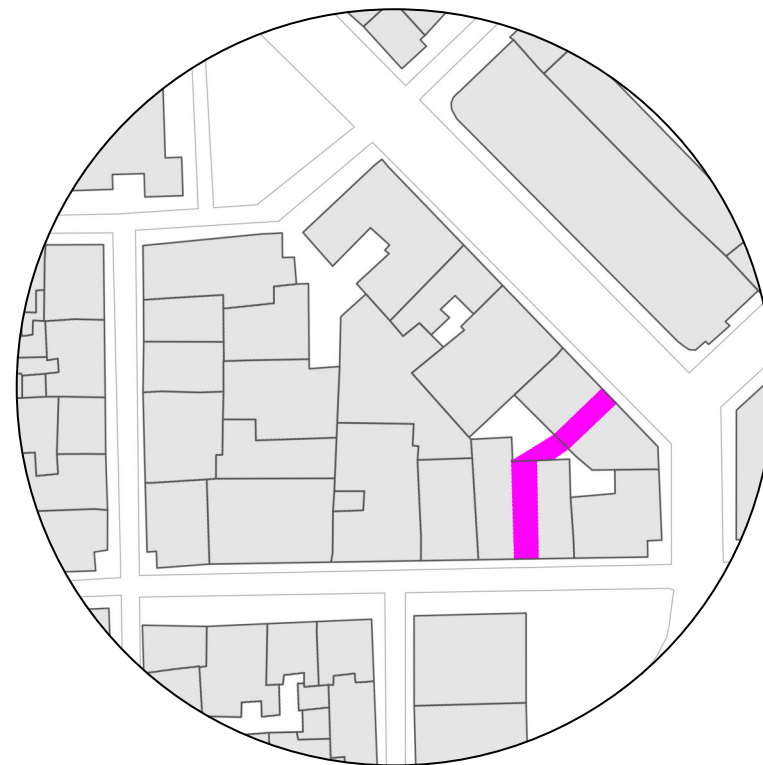
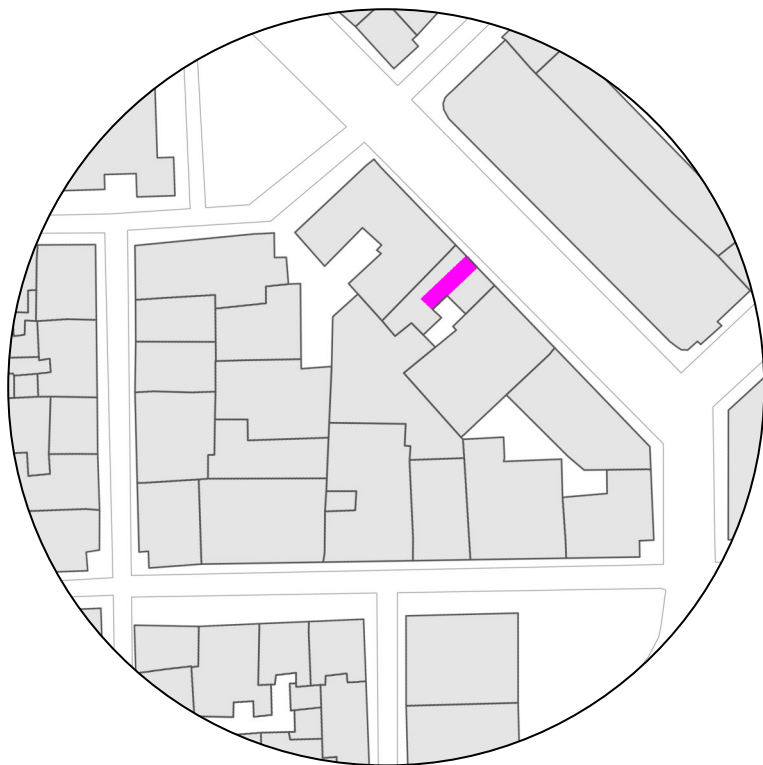
<div>74</div> Στοά Βουκουρεστίου	
Διεύθυνση	Βουκουρεστίου 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1925
Αρχιτέκτονες	Μπαλάνος Αριστείδης
Όροφοι	5
Τύπος	1

<div>75</div> Στοά 'Μ. Λεμού'	
Διεύθυνση	Σταδίου 10 , Ομήρου 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1962
Αρχιτέκτονες	Μυλωνάς Παύλος
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

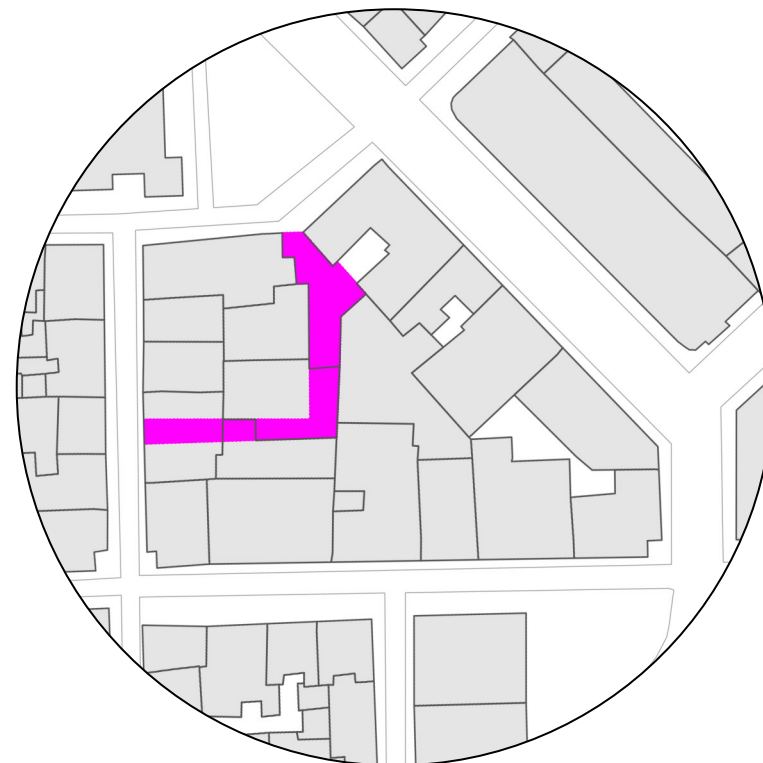
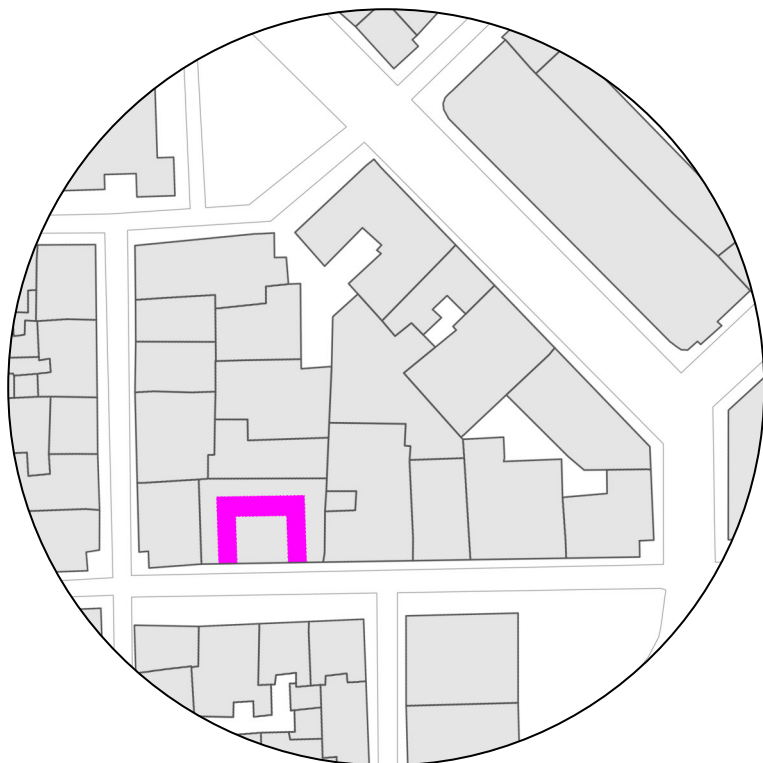
<div>76</div> Στοά Εστίας / Καρύτση	
Διεύθυνση	Ανθίμου Γαζή 9 & Καρύτση 10
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1957
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>77</div> Στοά Σταδίου 5	
Διεύθυνση	Σταδίου 5
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1969
Αρχιτέκτονες	Βαλσαμάκης Νικόλαος
Όροφοι	9
Τύπος	Π

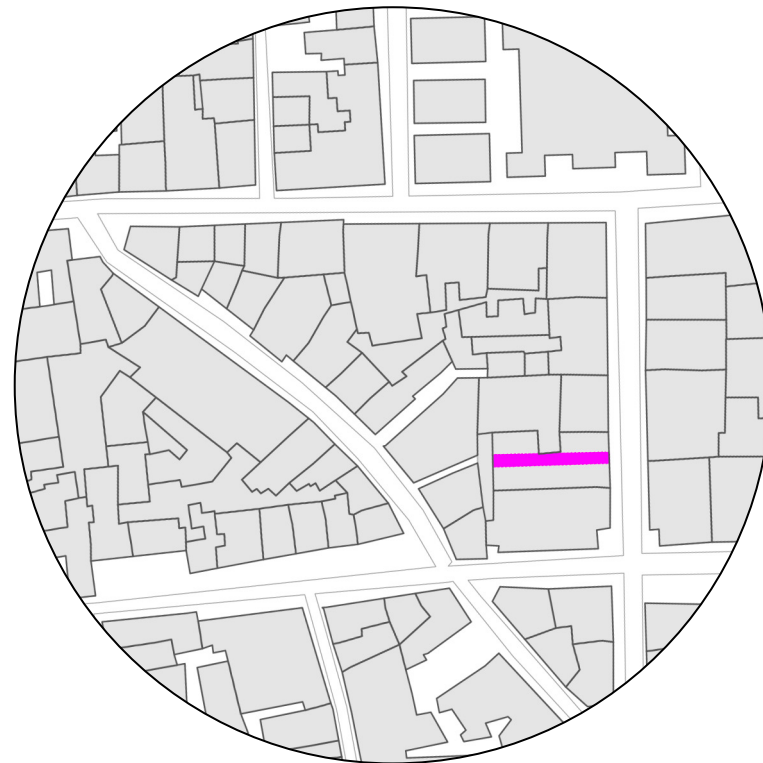
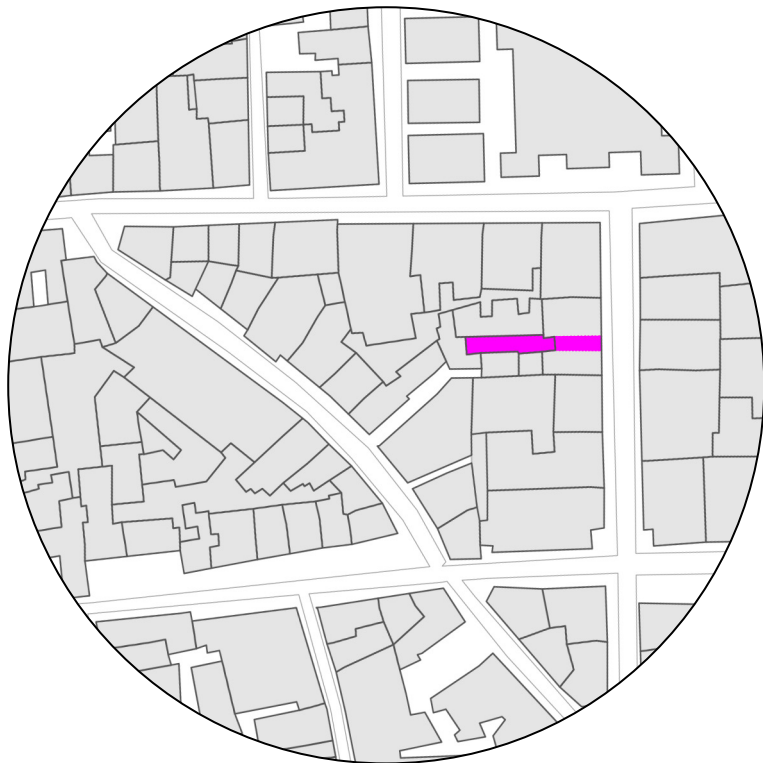
<div>78</div> Στοά Σταδίου 7	
Διεύθυνση	Σταδίου 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

<div>79</div> Στοά 'Καλλιγά'	
Διεύθυνση	Καραγιώργη Σερβίας 4 & Σταδίου 3
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1957 & 1956
Αρχιτέκτονες	Βουρέκας Εμμανουήλ & Καψαμπέλης Κωνσταντίνος
Όροφοι	9 & 9
Τύπος	Γ

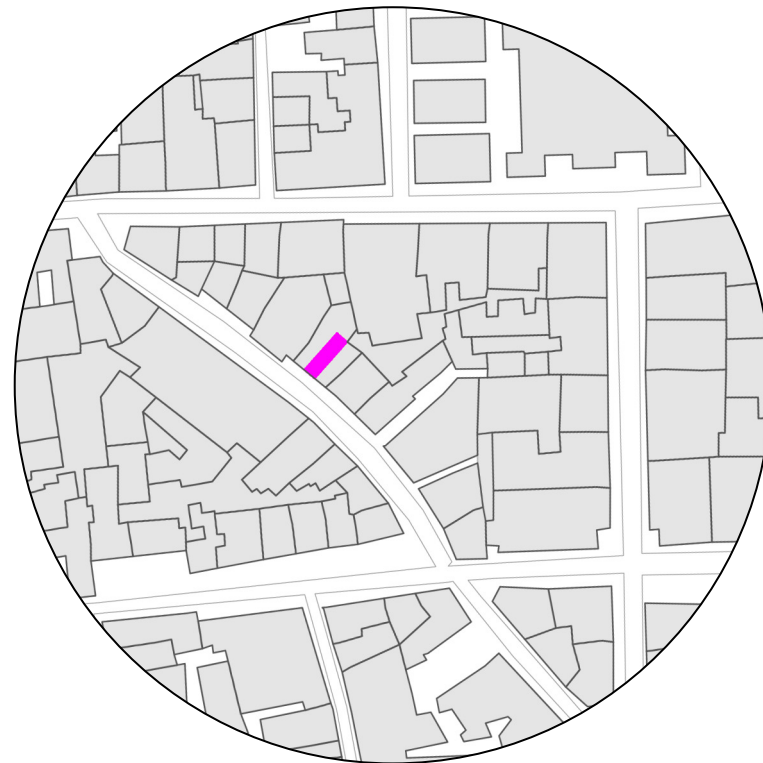
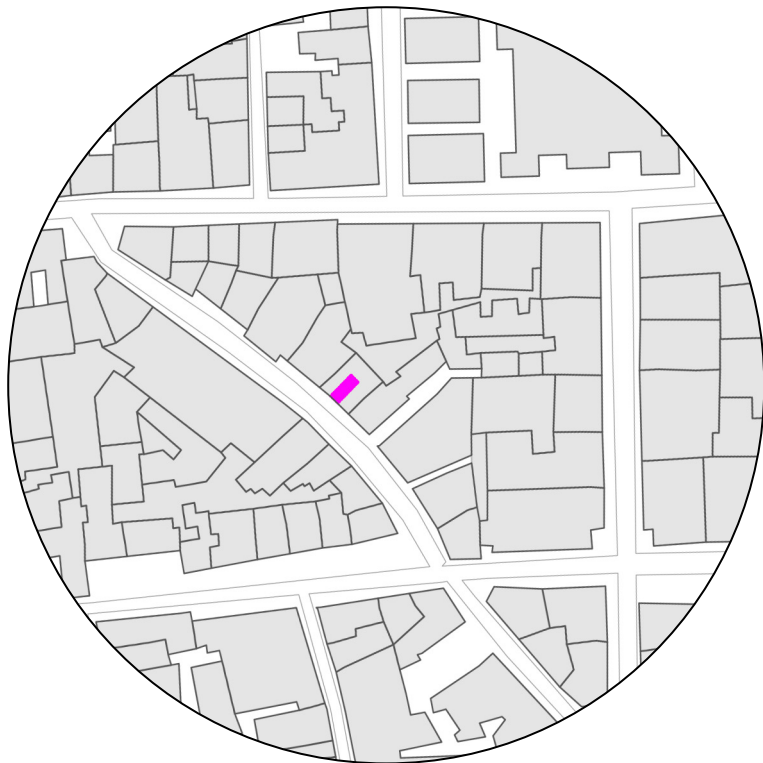
80	Στοά Υπ. Οικονομικών
Διεύθυνση	Καραγιώργη Σερβίας 10
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1939
Αρχιτέκτονες	Τσαγγρής Βασίλειος
Όροφοι	7
Τύπος	□

81	Στοά 'Μπολάνη'
Διεύθυνση	Βουλής 7 & Κολοκοτρώνη 3
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1972
Αρχιτέκτονες	Άγης Χρύσης
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

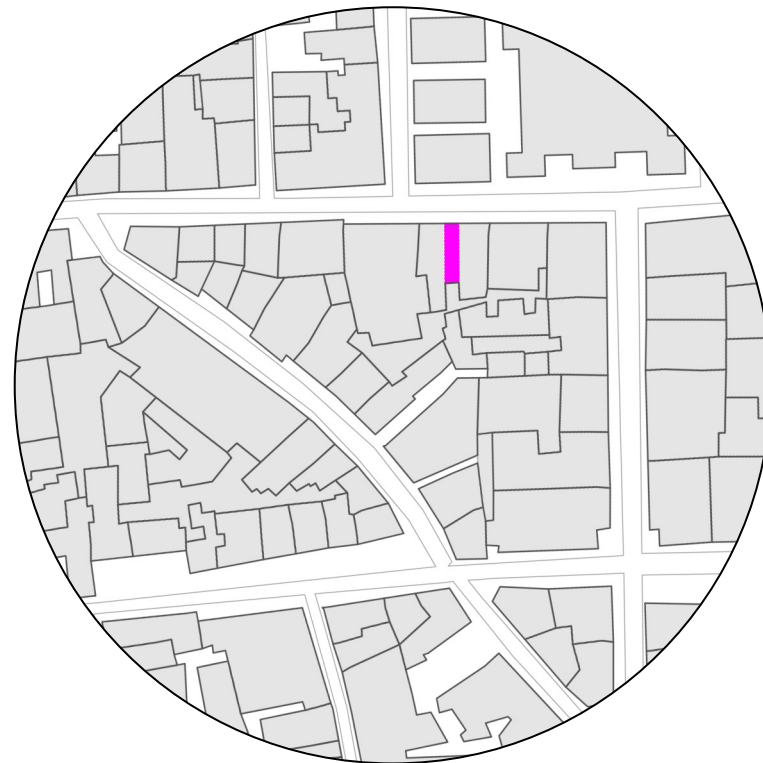
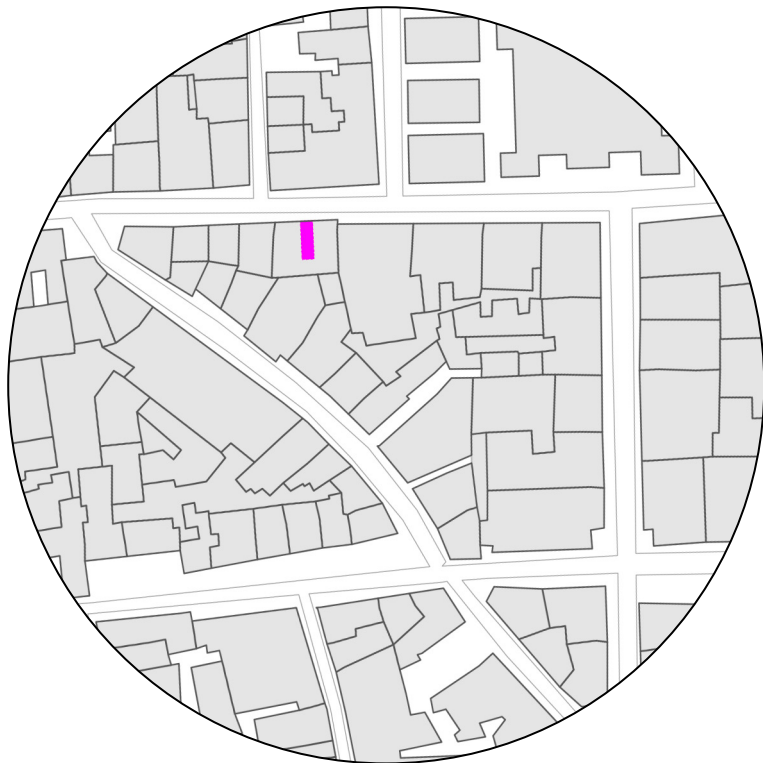
82	Στοά Βουλής
Διεύθυνση	Βουλής 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1939
Αρχιτέκτονες	Βαγιανός Γαβριήλ
Όροφοι	8
Τύπος	1

83	Στοά 'Εμπόρων'
Διεύθυνση	Βουλής 8-10
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1949
Αρχιτέκτονες	Λαζαρίδης Εμμανουήλ, Μπόνης Λεωνίδας
Όροφοι	8
Τύπος	1

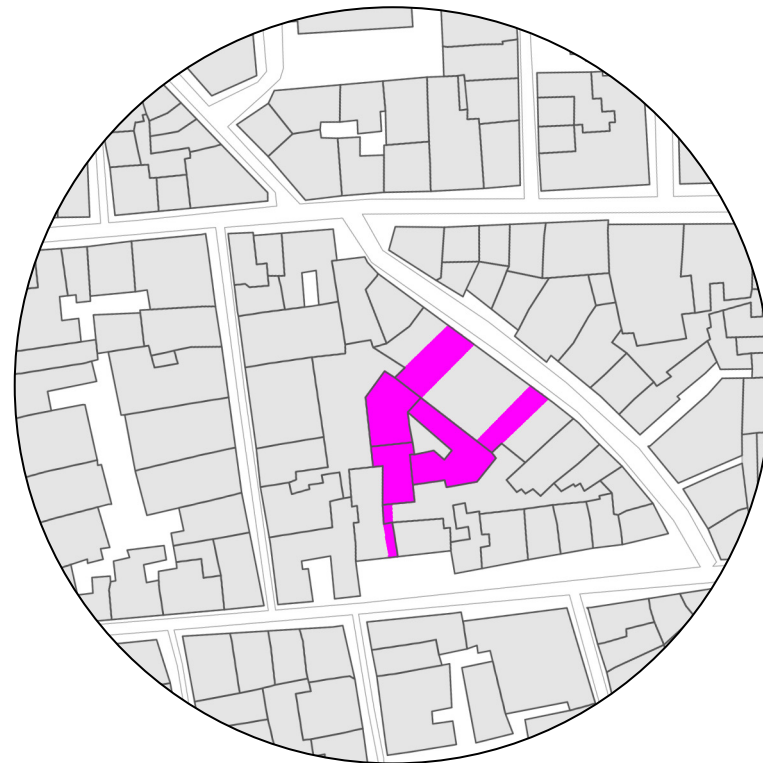
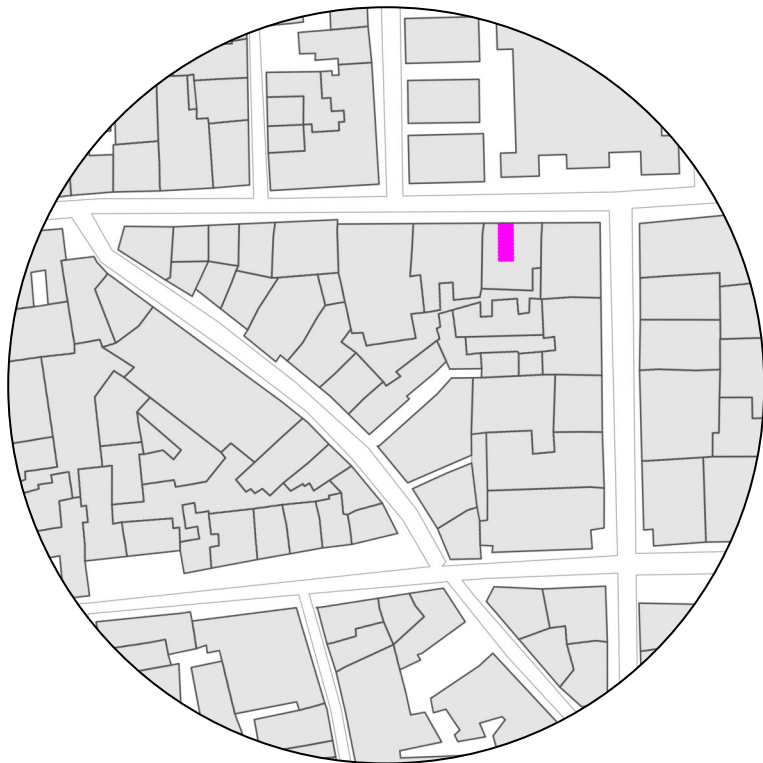
<div>84</div> <div>Στοά Λέκκα 20</div>	
Διεύθυνση	Λέκκα 20
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>85</div> <div>Στοά Λέκκα 22</div>	
Διεύθυνση	Λέκκα 22
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

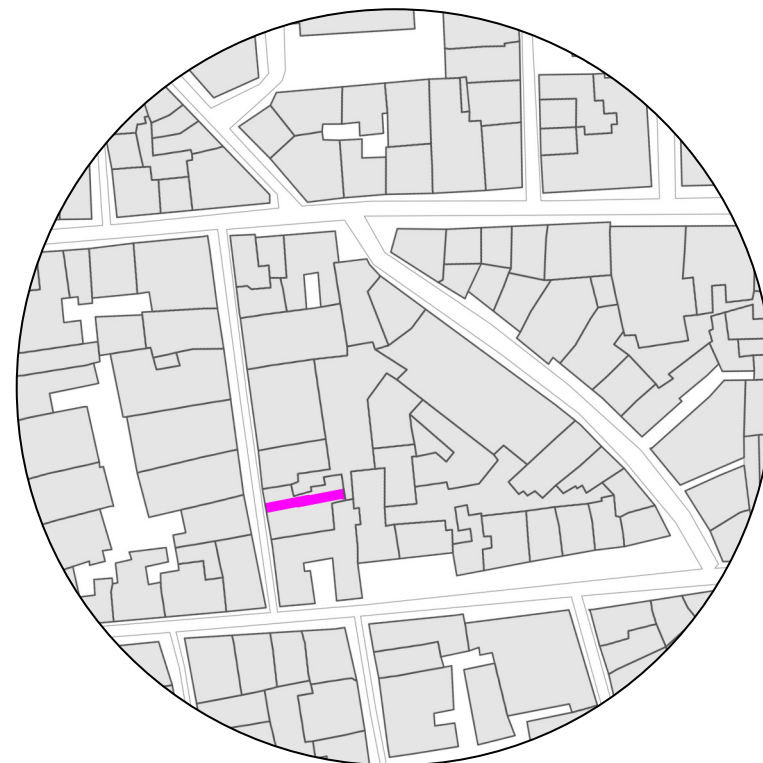
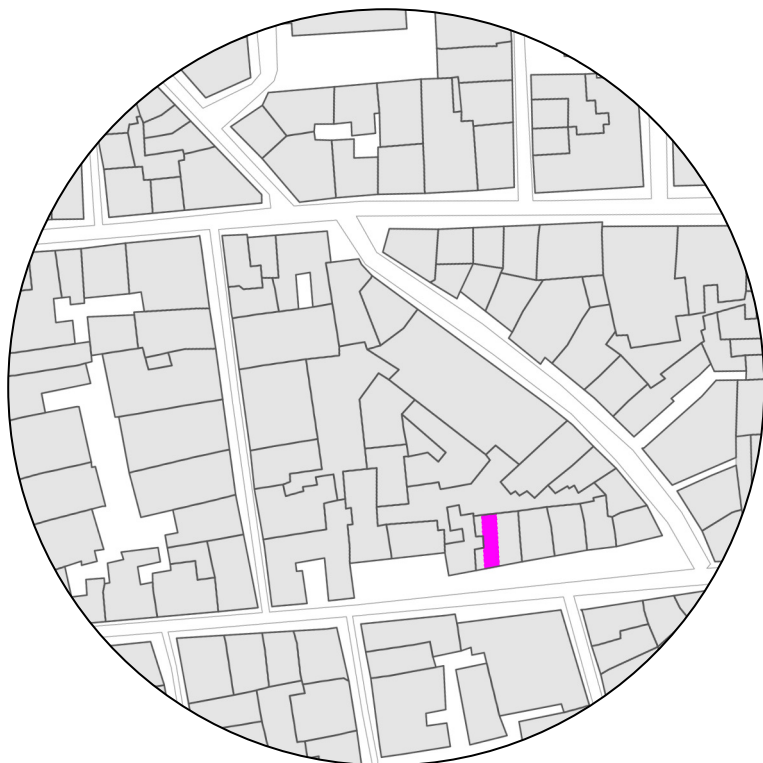
86 Στοά 'Κολοκοτρώνη'	
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 15
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	Βαλσαμάκης Νίκος
Όροφοι	7
Τύπος	1

87 Στοά Κολοκοτρώνη II	
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 11
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	6
Τύπος	1

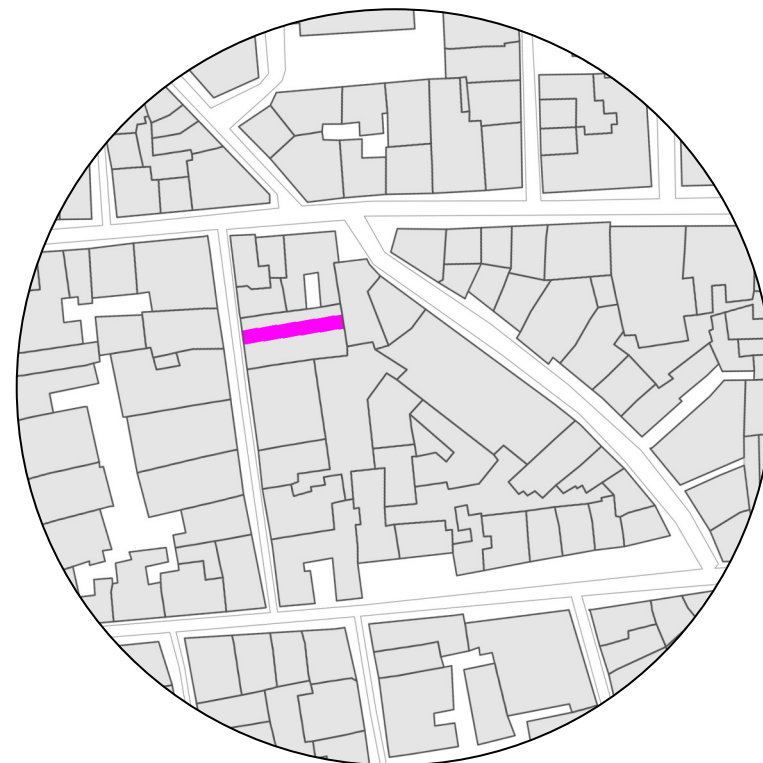
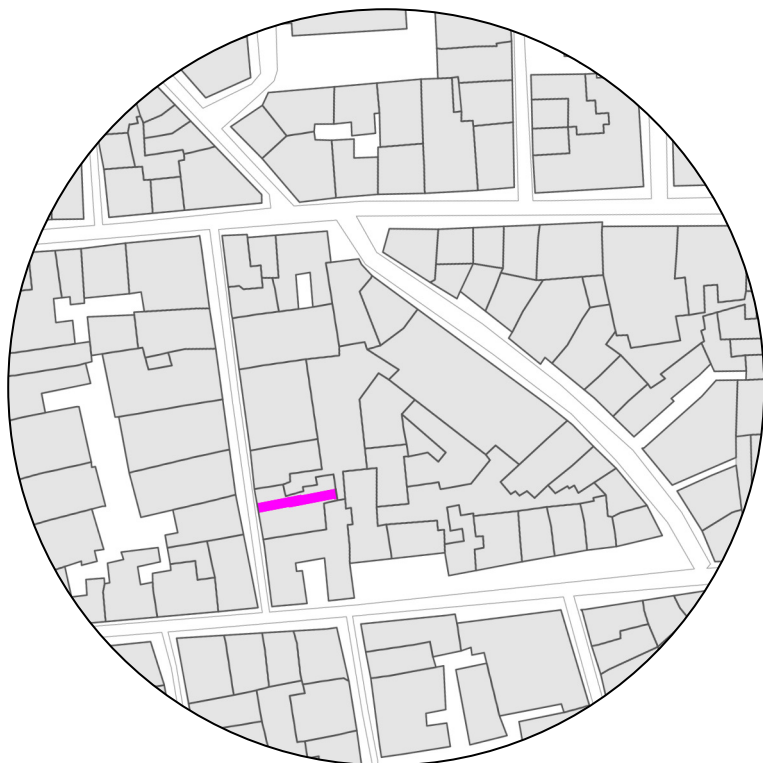
<div>88</div> <div>Στοά Κολοκοτρώνη 9</div>	
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>89</div> <div>Στοά 'Δ. Ζερμπίνη'</div>	
Διεύθυνση	Θησέως 2 , Λέκκα 23-25
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1964
Αρχιτέκτονες	Βουρέκας Εμμανουήλ
Όροφοι	6
Τύπος	Τ / Π

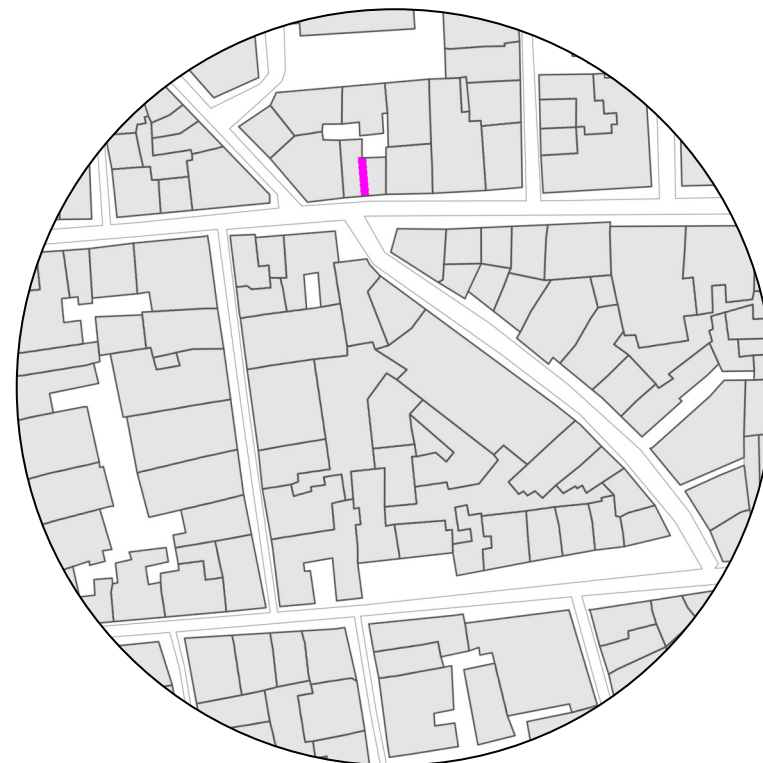
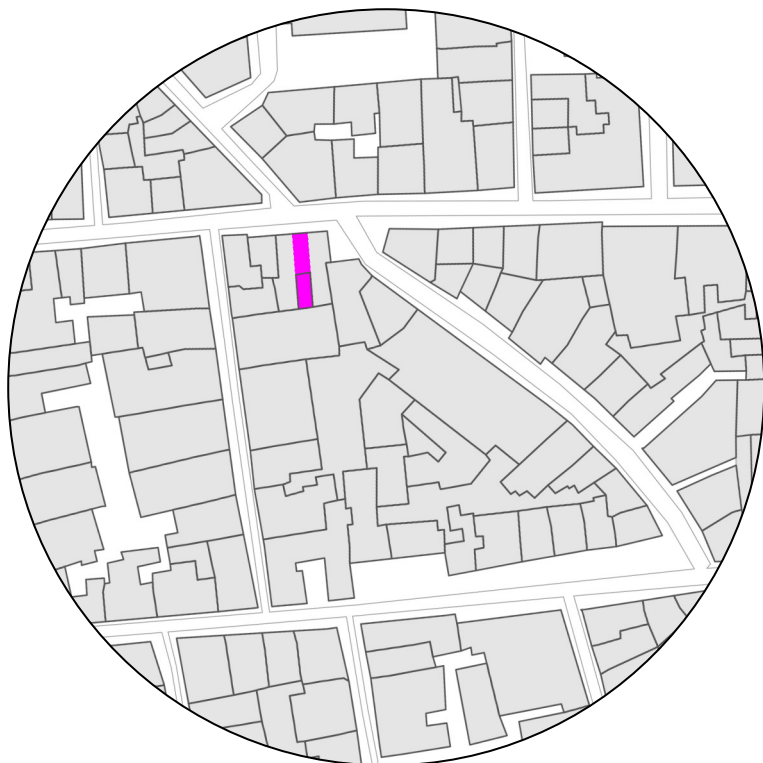
90	Στοά Περικλέους 24
Διεύθυνση	Περικλέους 24
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

91	Στοά Θησέως 4-6
Διεύθυνση	Θησέως 4-6
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1956
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

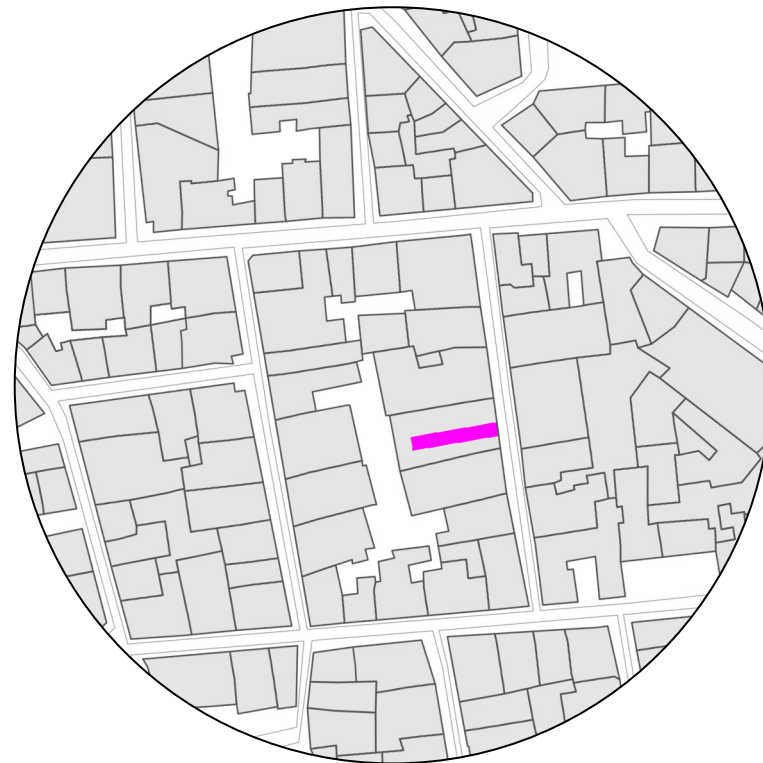
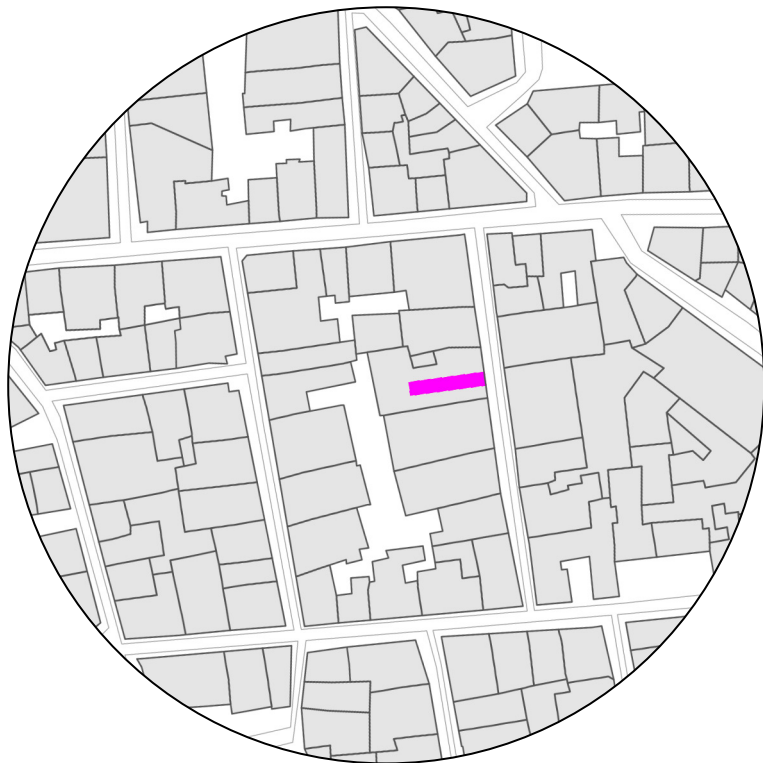
92 Στοά 'Β. Παπαχρυσάνθου'	
Διεύθυνση	Θησέως 12-14
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

93 Στοά Θησέως 16	
Διεύθυνση	Θησέως 16
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

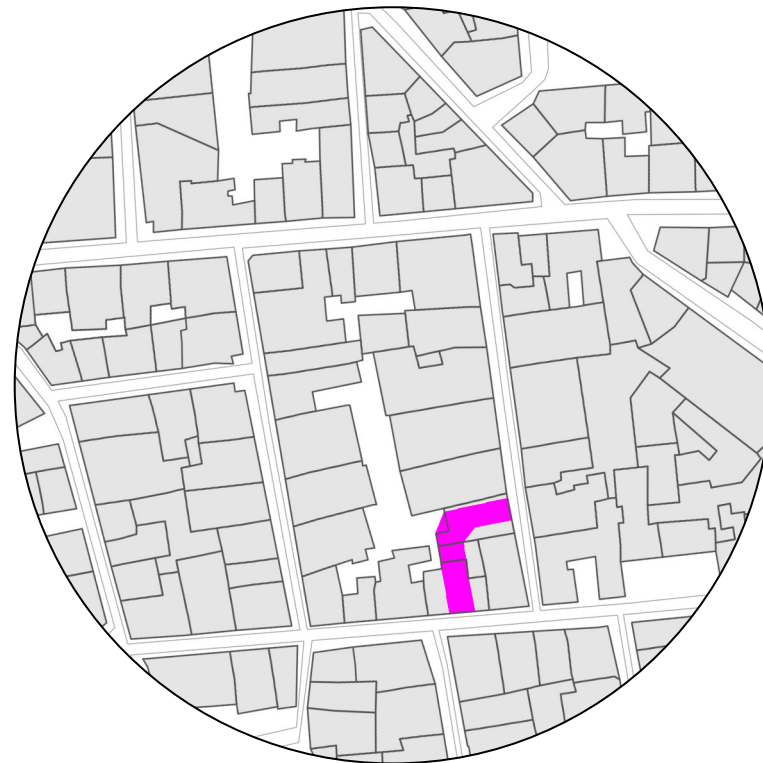
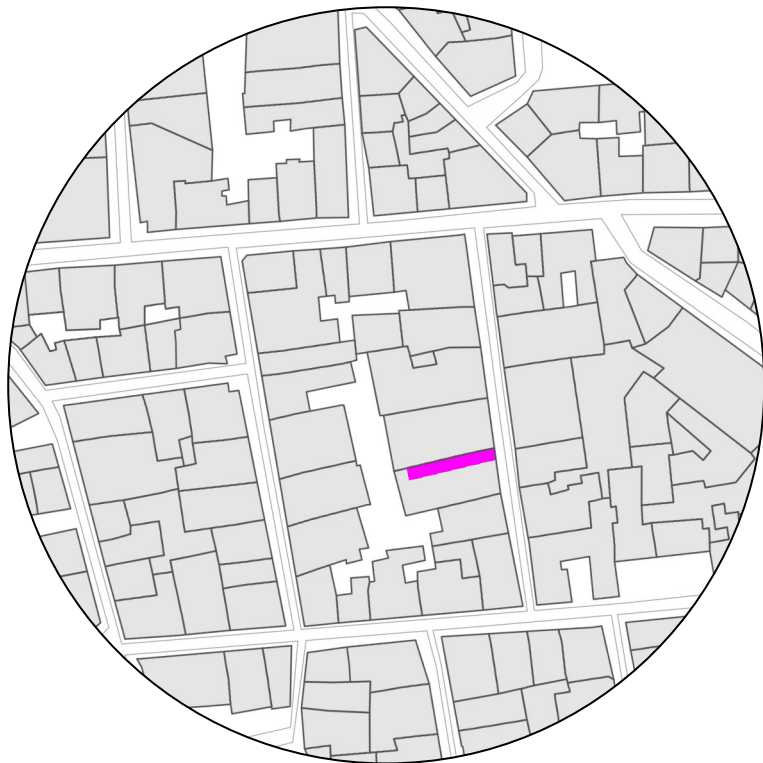
94	Στοά 'Πραξιτέλους'
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 25
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1920-1930
Αρχιτέκτονες	Κουρεμένος Βασίλειος
Όροφοι	5
Τύπος	1

95	Στοά 'Αγίου Γεωργίου'
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 12
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1938
Αρχιτέκτονες	Κουρεμένος Βασίλειος
Όροφοι	5
Τύπος	1

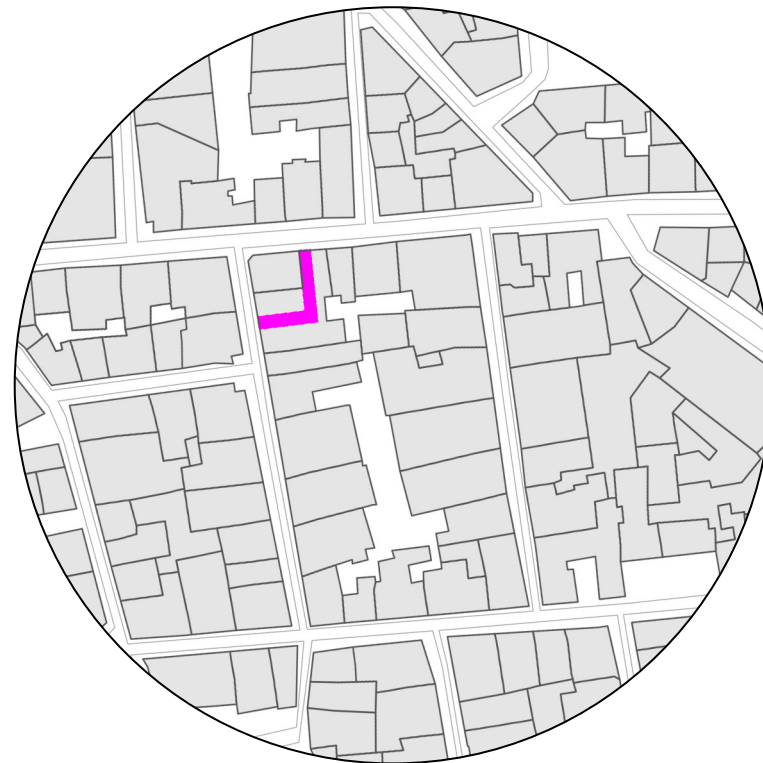
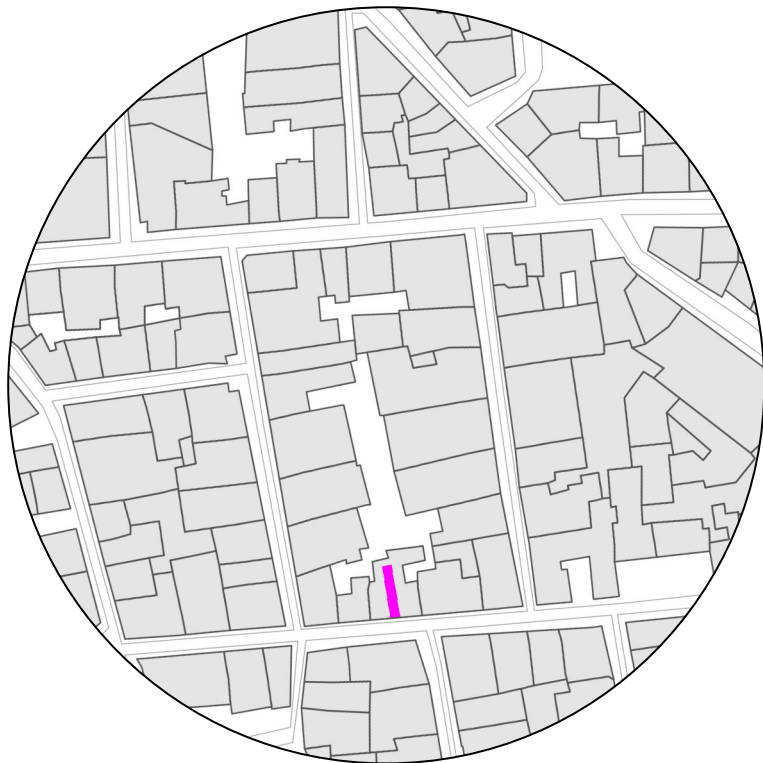
<div>96</div> <div>Στοά Ξ. Ψαρά</div>	
Διεύθυνση	Θησέως Ι3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>97</div> <div>Στοά Θησέως Ι3</div>	
Διεύθυνση	Θησέως Ι3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

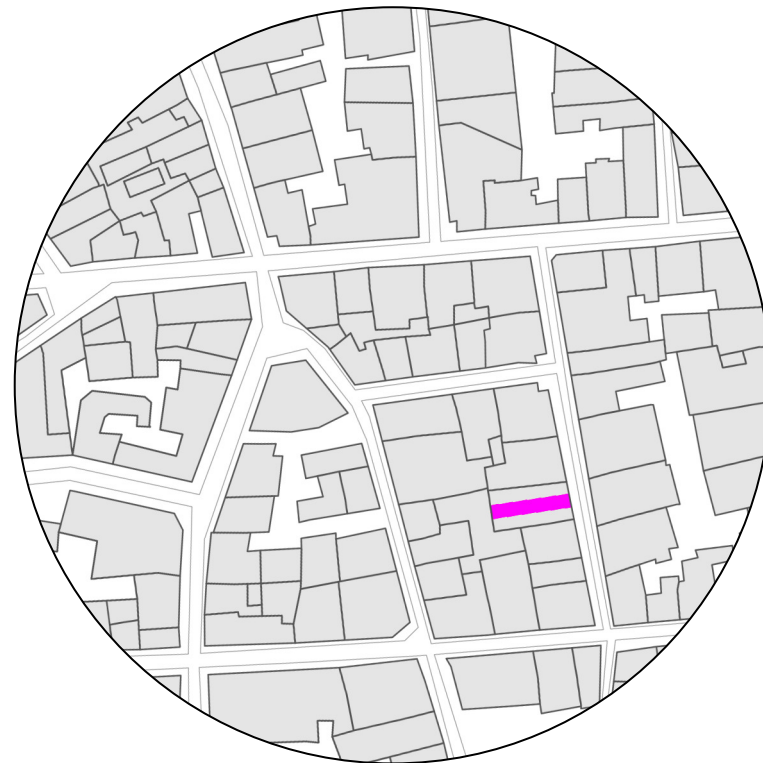
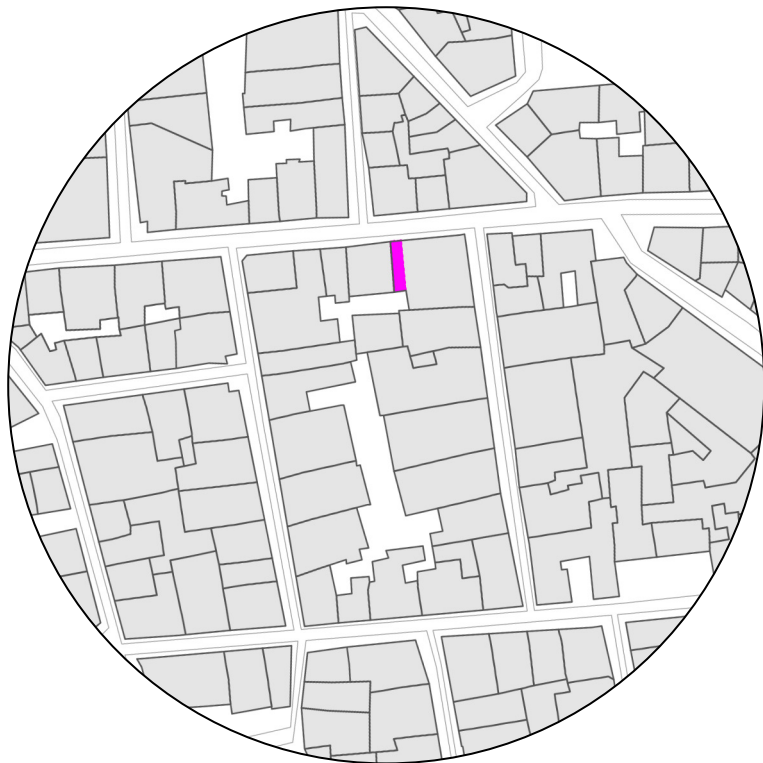
<div>98</div> <div>Στοά Θησέως 7</div>	
Διεύθυνση	Θησέως 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>99</div> <div>Στοά Μουτσοπούλου</div>	
Διεύθυνση	Περικλέους 44 & Θησέως 5
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1934 &
Αρχιτέκτονες	Μιχαήλ Γρώιος &
Όροφοι	3 & 2
Τύπος	Γ

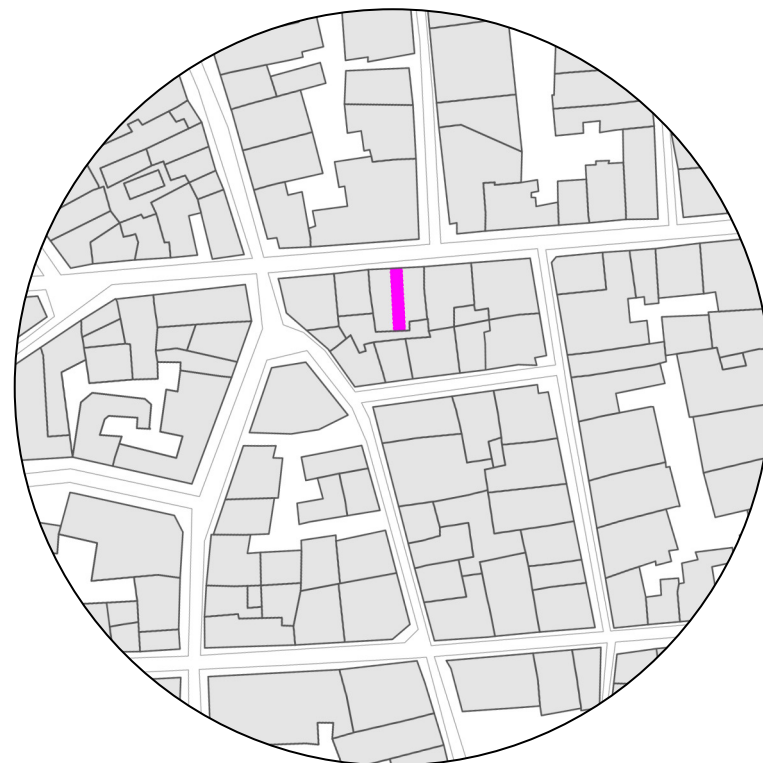
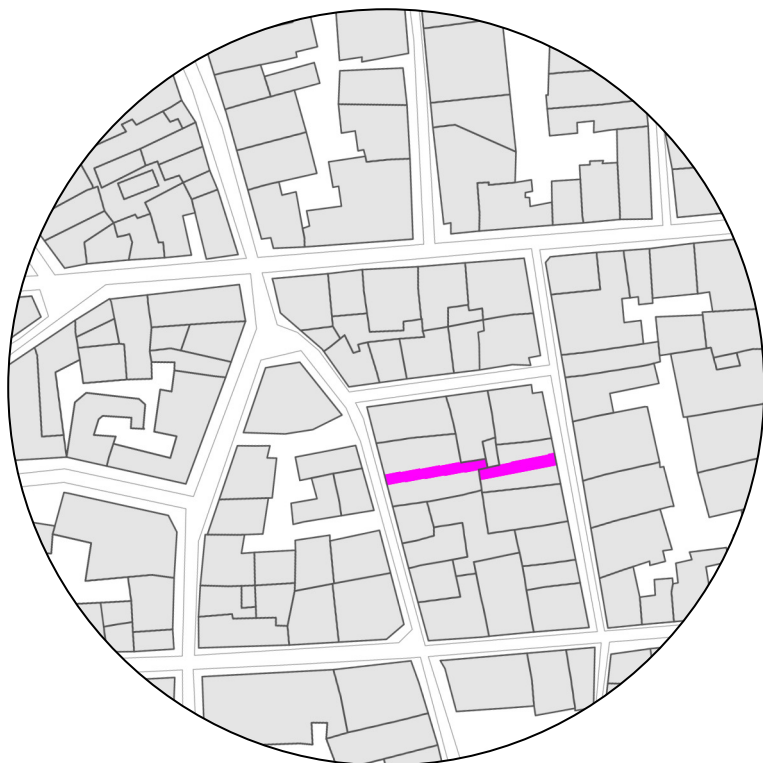
<div>100</div> <div>Στοά Περικλέους 46</div>	
Διεύθυνση	Περικλέους 46
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

<div>101</div> <div>Στοά Ρόμβης</div>	
Διεύθυνση	Ρόμβης 26-28 , Κολοκοτρώνη 37
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	Γ

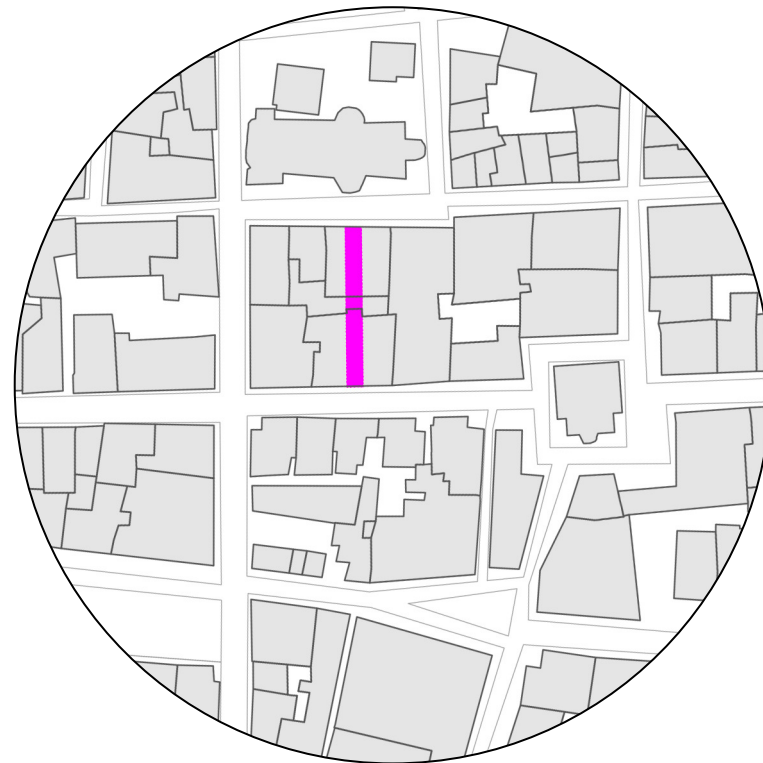
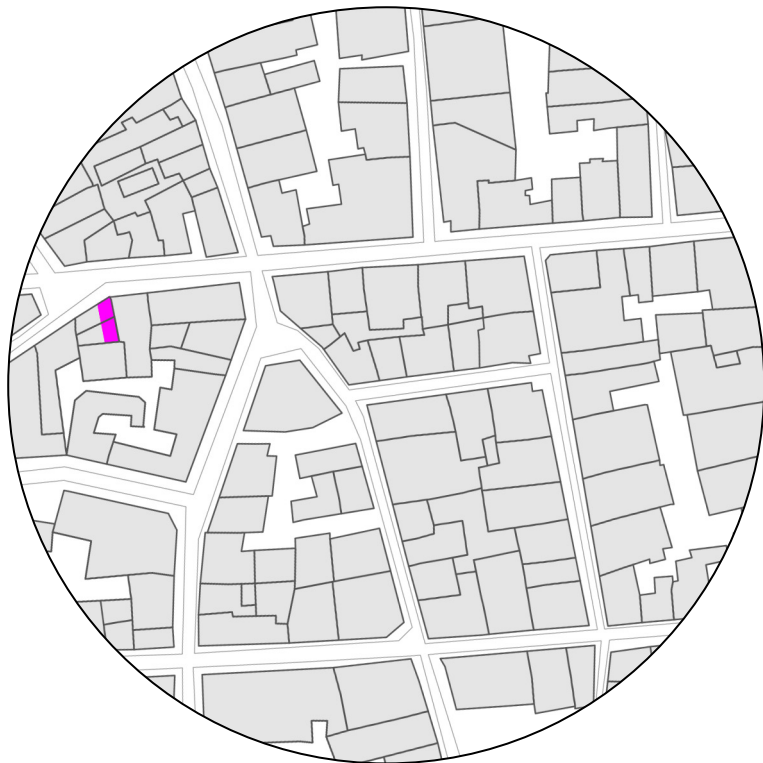
102	Στοά 'Τοσίτσα'
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 29
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1940
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	5
Τύπος	1

103	Στοά 'Παναγιωτοπούλου'
Διεύθυνση	Ρόμβης 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

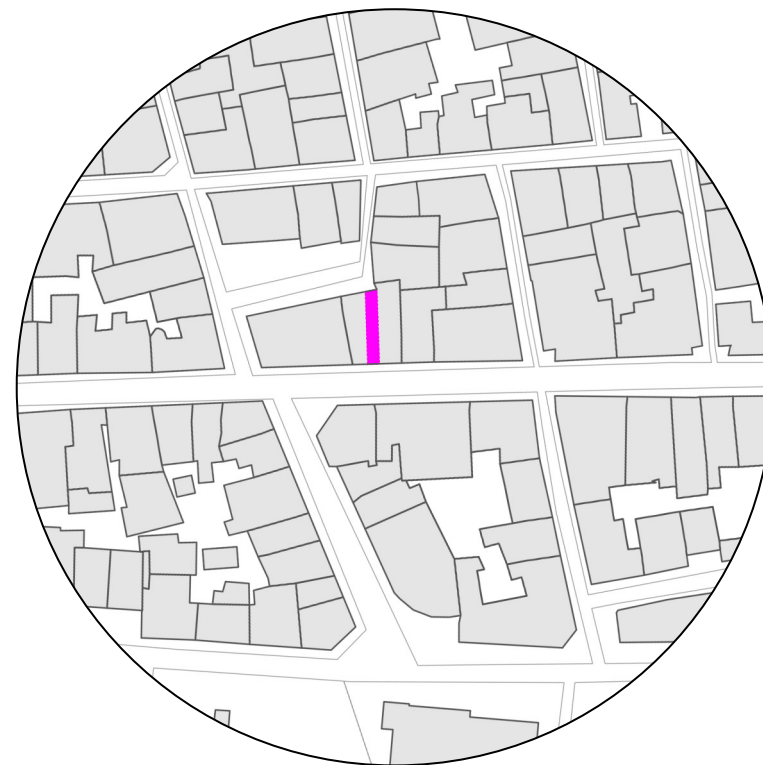
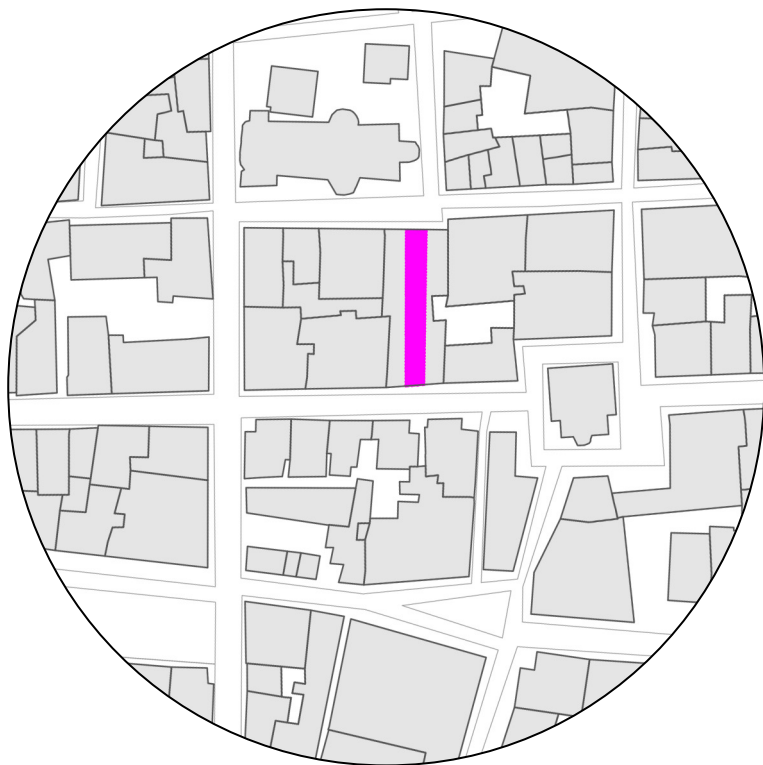
104 Στοά 'Πετροπούλου'	
Διεύθυνση	Ευαγγελίστριας 22 & Ρόμβης 13
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	1962 &
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

105 Στοά Κολοκοτρώνη 47	
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 47
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

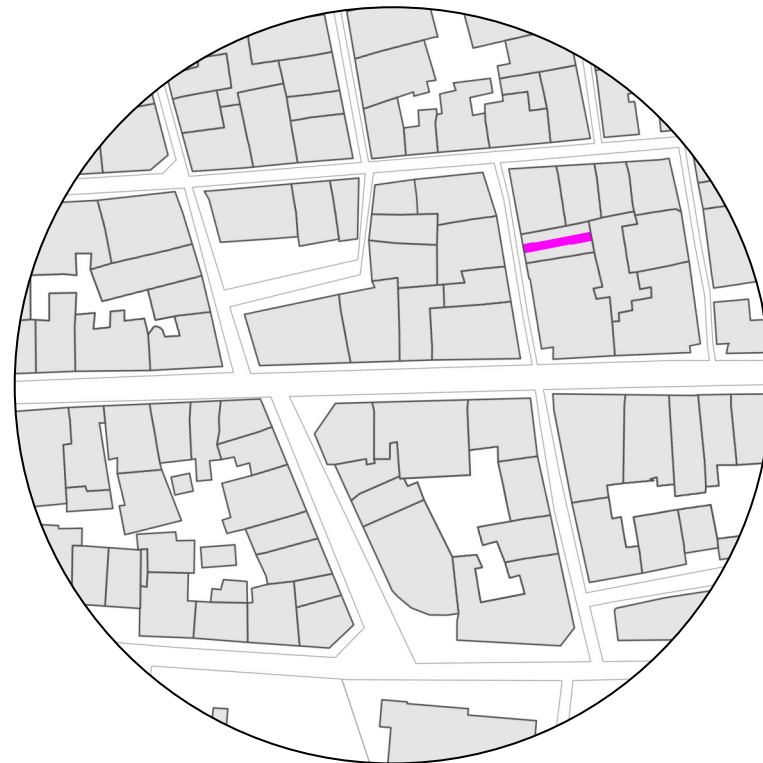
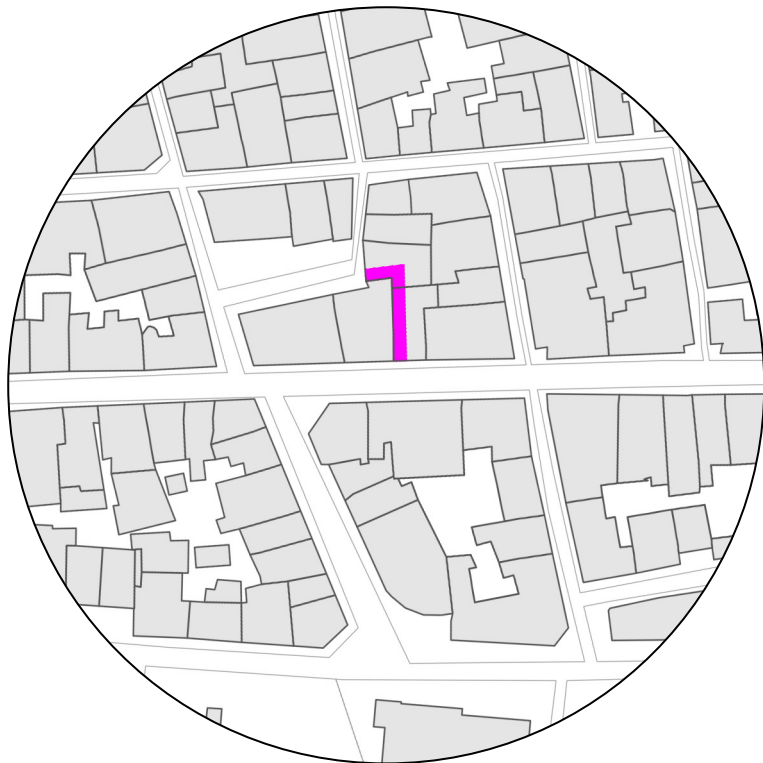
106	Στοά 'Κουρτάκη'
Διεύθυνση	Κολοκοτρώνη 59
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1940
Αρχιτέκτονες	Πόγγης Βασίλειος
Όροφοι	7
Τύπος	1

107	Στοά Πύρρου / Τουρνικιώτη
Διεύθυνση	Ερμού 56 , Αθηναΐδος 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1885
Αρχιτέκτονες	Ziller Ernst
Όροφοι	3
Τύπος	1

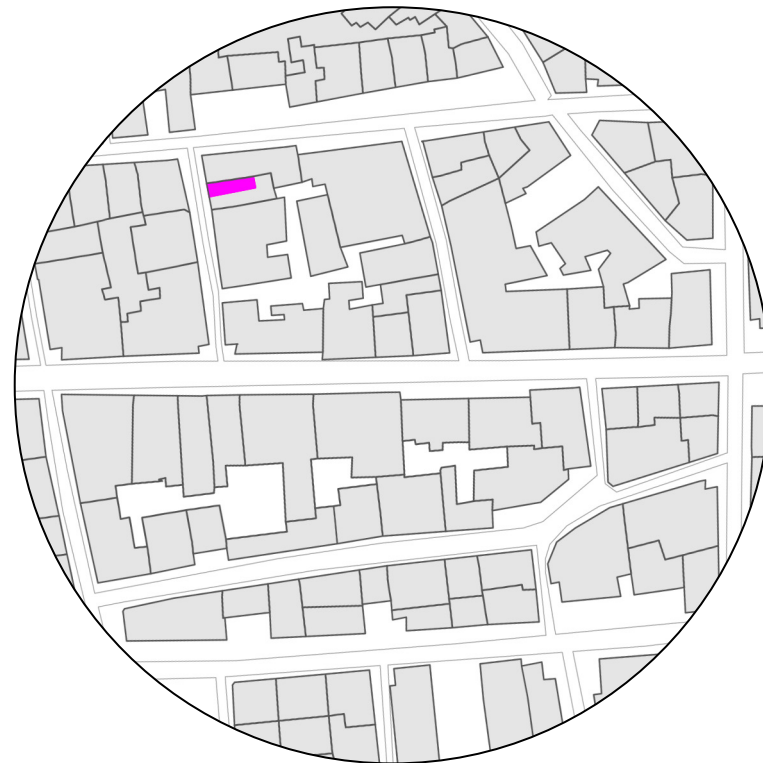
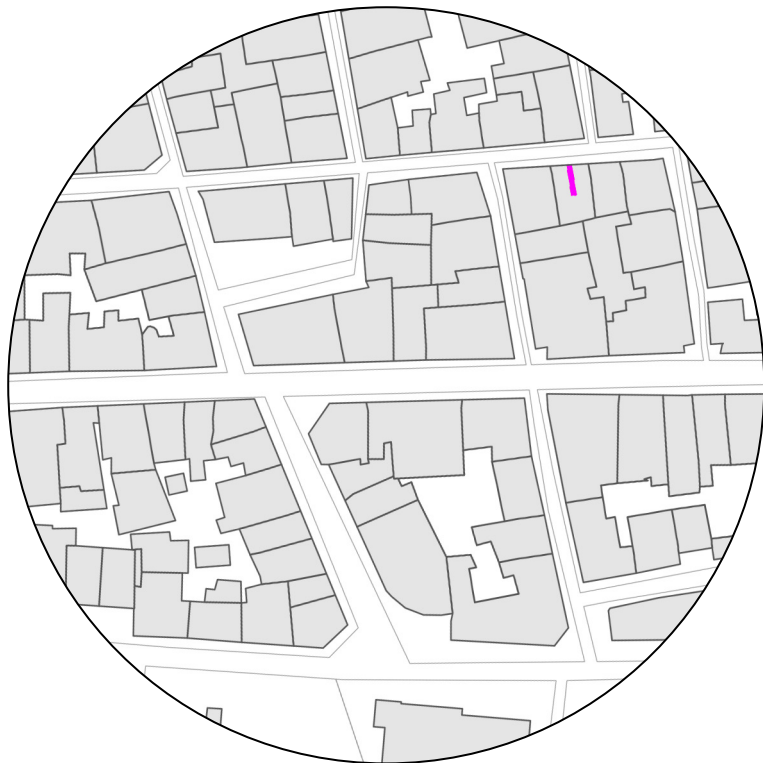
108	Στοά Μελά / Κόνιαρη
Διεύθυνση	Ερμού 54 , Αθηναΐδος 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1883
Αρχιτέκτονες	Ziller Ernst
Όροφοι	4
Τύπος	1

109	Στοά 'Βοϊβόνδα'
Διεύθυνση	Ερμού 42 , Κτένα 8
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1930-1940
Αρχιτέκτονες	Μιχαλάς Παύλος
Όροφοι	5
Τύπος	1

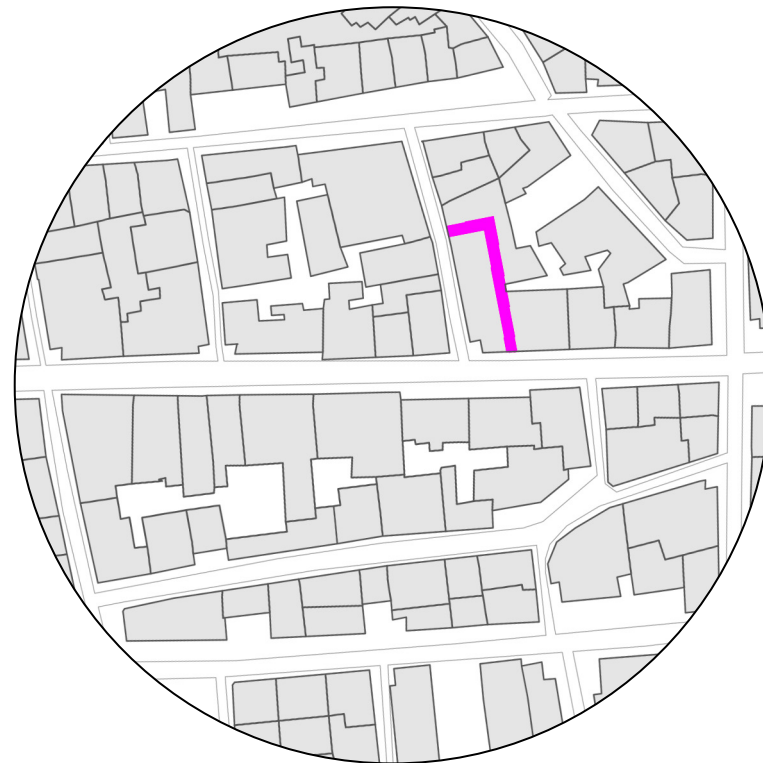
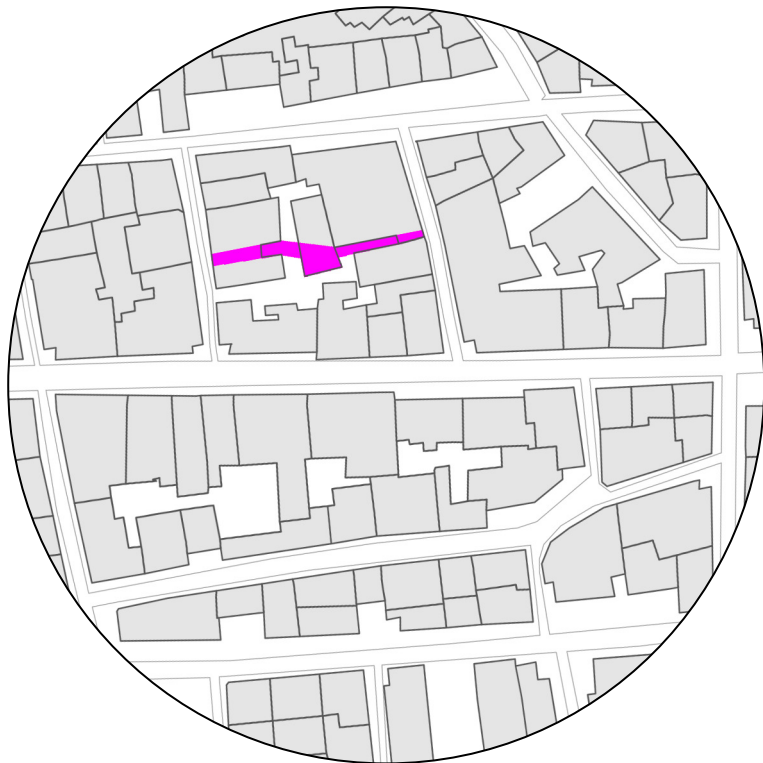
<div> <div>110</div> <div>Στοά 'Νοταρά'</div> </div>	
Διεύθυνση	Ερμού 36 & Κτένα 10
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7 & 4
Τύπος	Γ

<div> <div>111</div> <div>Στοά Φωκίωνος 12</div> </div>	
Διεύθυνση	Φωκίωνος 12
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

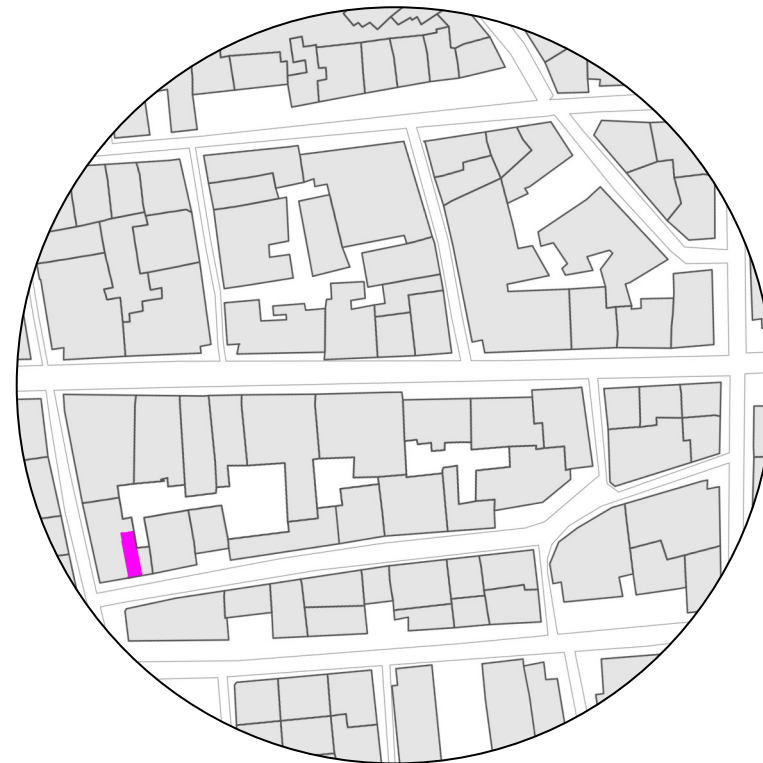
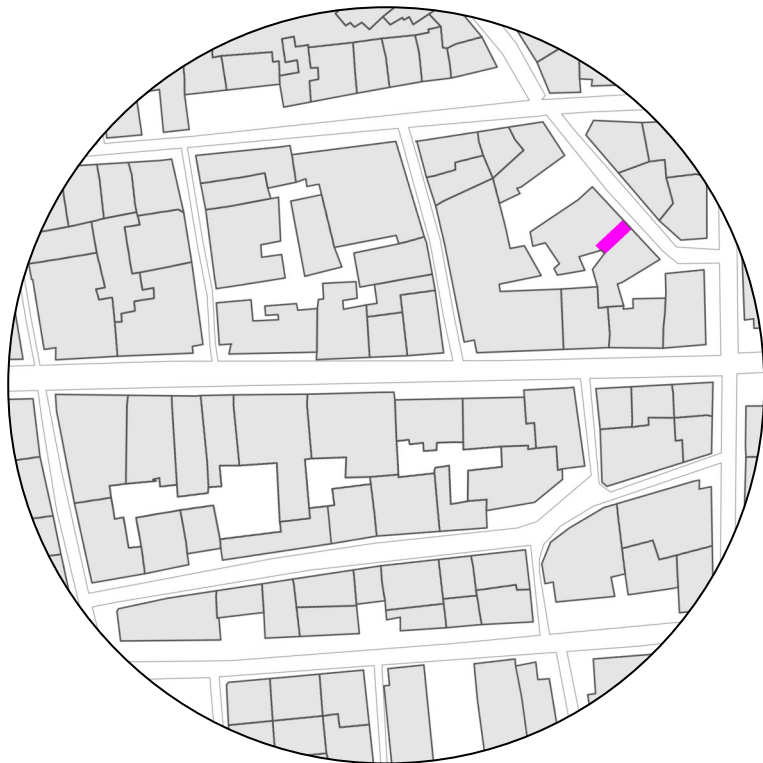
112	Στοά Περικλέους 23
Διεύθυνση	Περικλέους 23
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1930-1940
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

113	Στοά 'Μ. Κανδρεβιώτου'
Διεύθυνση	Κορνάρου 6
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

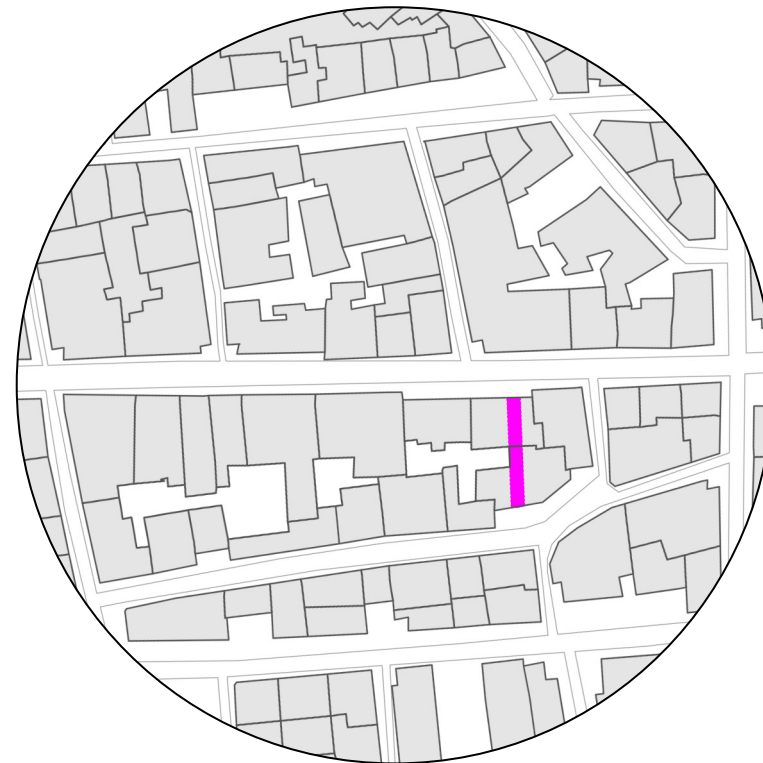
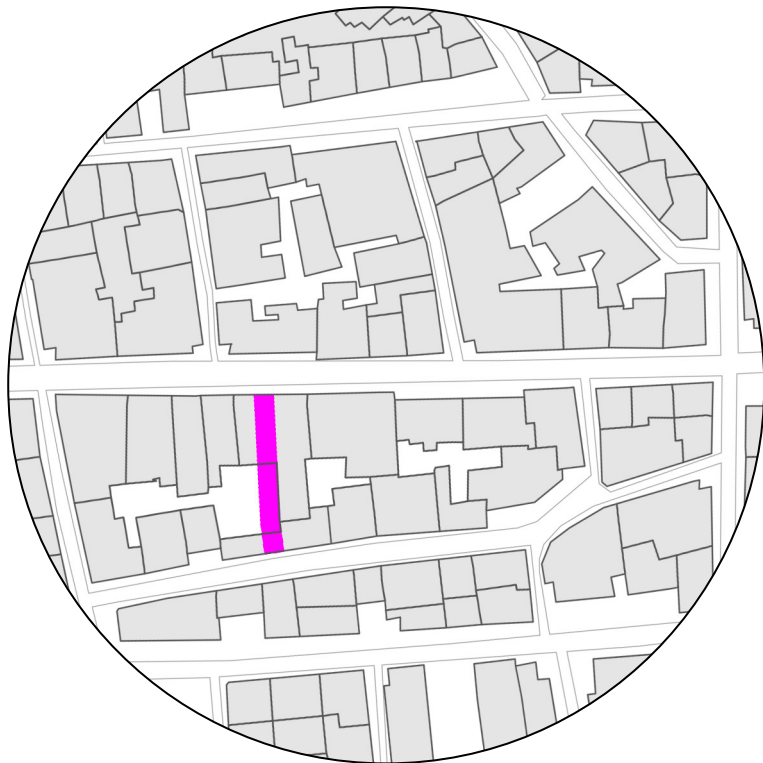
<div>114</div> <div>Στοά ΟΔΕΠ</div>	
Διεύθυνση	Διομείας 5 & Κορνάρου 4
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8 & 5
Τύπος	1

<div>115</div> <div>Στοά Ερμού 18</div>	
Διεύθυνση	Ερμού 18 & Διομείας 2-4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1965
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	Γ

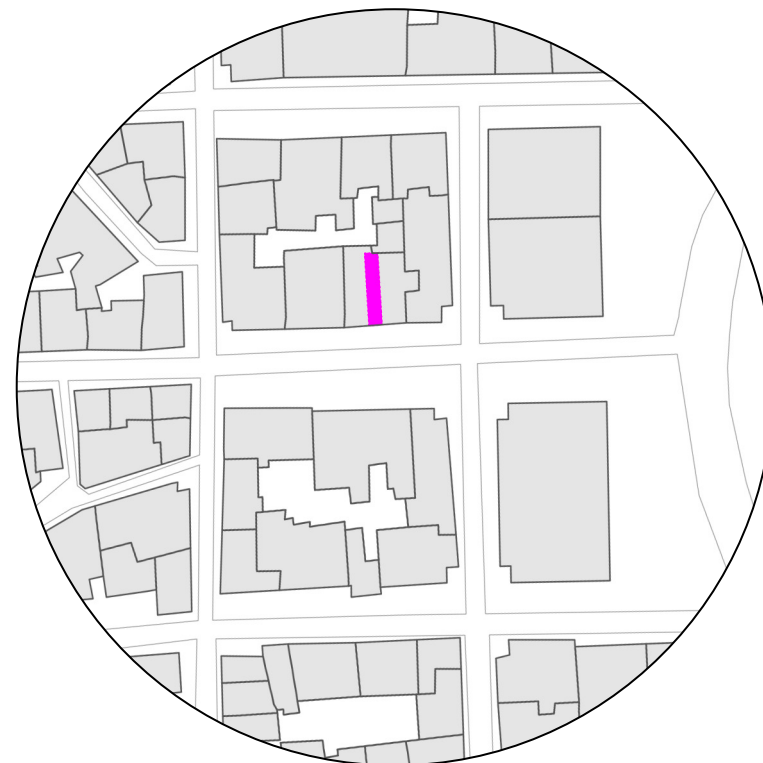
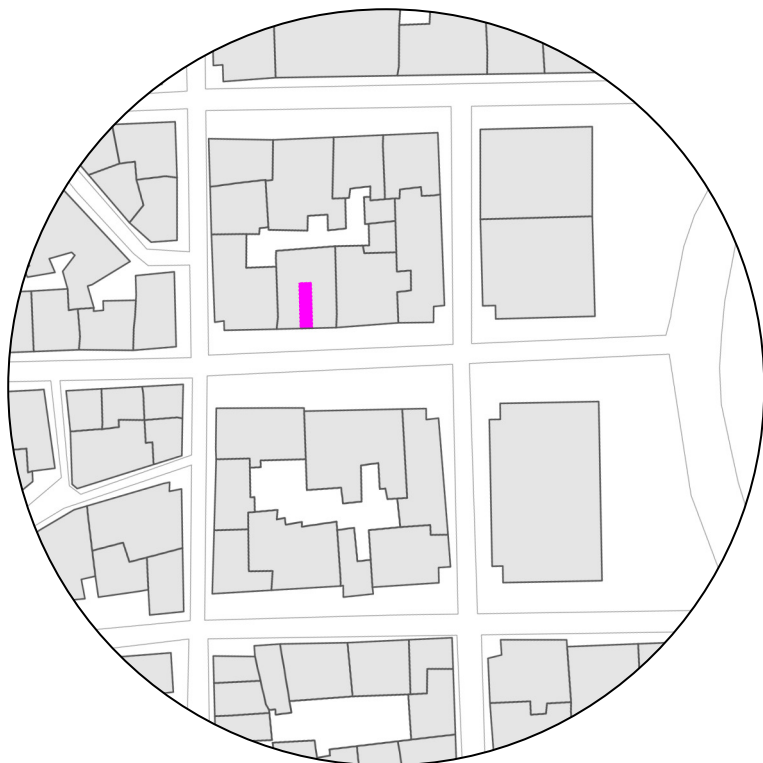
<div>116</div> <div>Στοά Αξαρχιαν</div>	
Διεύθυνση	Αθανασίου Αξαρχιαν 3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>117</div> <div>Στοά Πετράκη 30</div>	
Διεύθυνση	Πετράκη 30
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

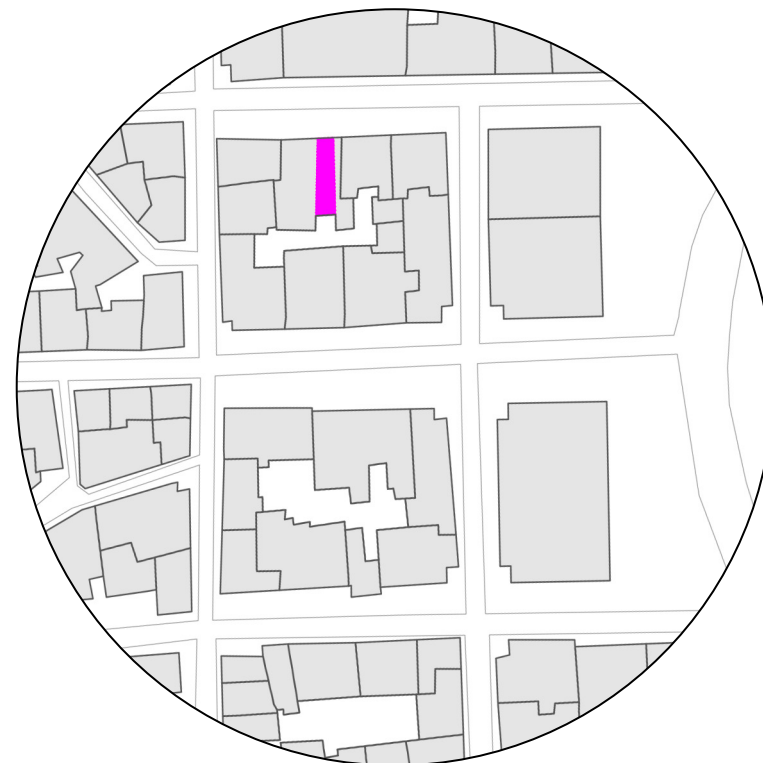
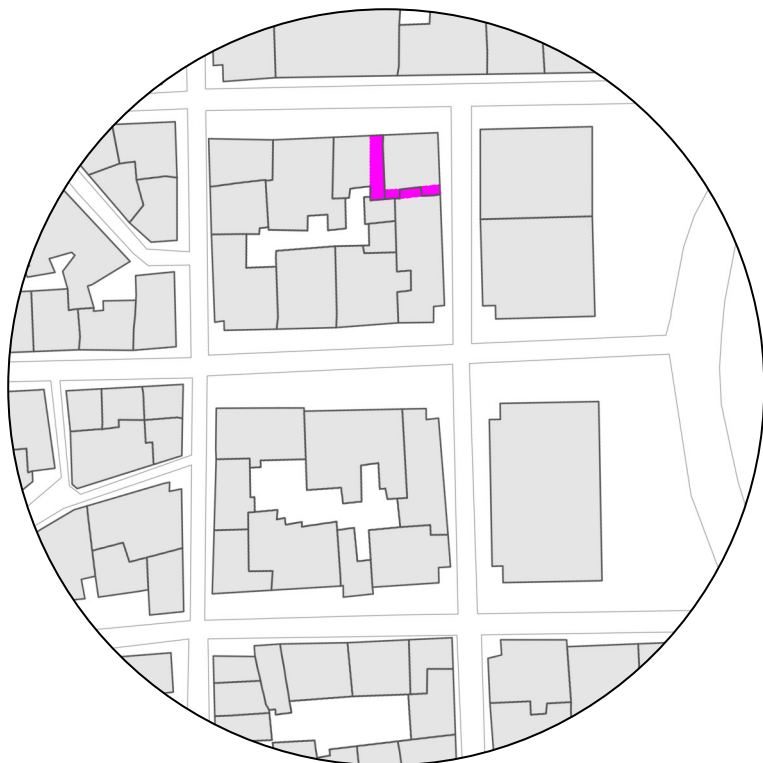
118	Στοά Πετράκη 20
Διεύθυνση	Πετράκη 20 & Ερμού 23-25
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7 & 7
Τύπος	I

119	Στοά Ερμού 15
Διεύθυνση	Ερμού 15 & Πετράκη 20
Αρ. Κτηρίων	2
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7 & 6
Τύπος	I

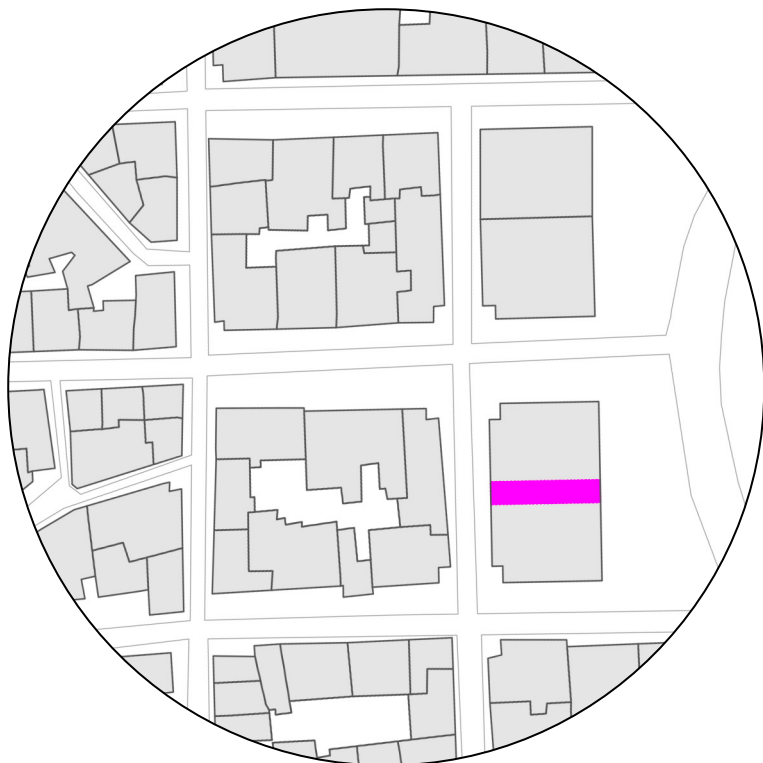
<div>120</div> <div>Στοά Ερμού 8</div>	
Διεύθυνση	Ερμού 8
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	10
Τύπος	1

<div>121</div> <div>Στοά Ερμού 6</div>	
Διεύθυνση	Ερμού 6
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

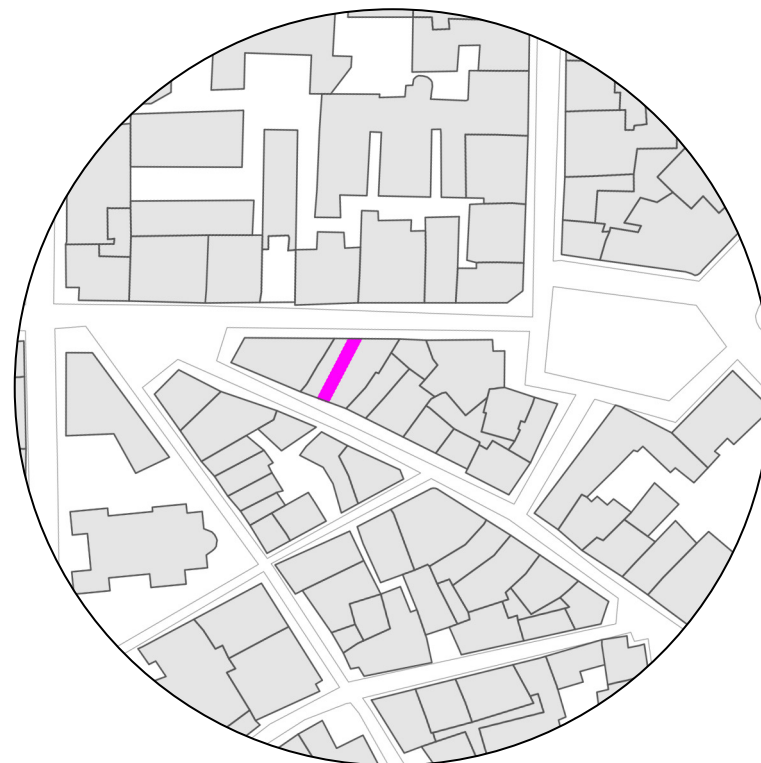
<div>122</div> <div>Στοά Νίκης</div>	
Διεύθυνση	Νίκης 2 , Καραγιώργη Σερβίας 5
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

<div>123</div> <div>Στοά Καραγιώργη Σερβίας</div>	
Διεύθυνση	Καραγιώργη Σερβίας 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	1

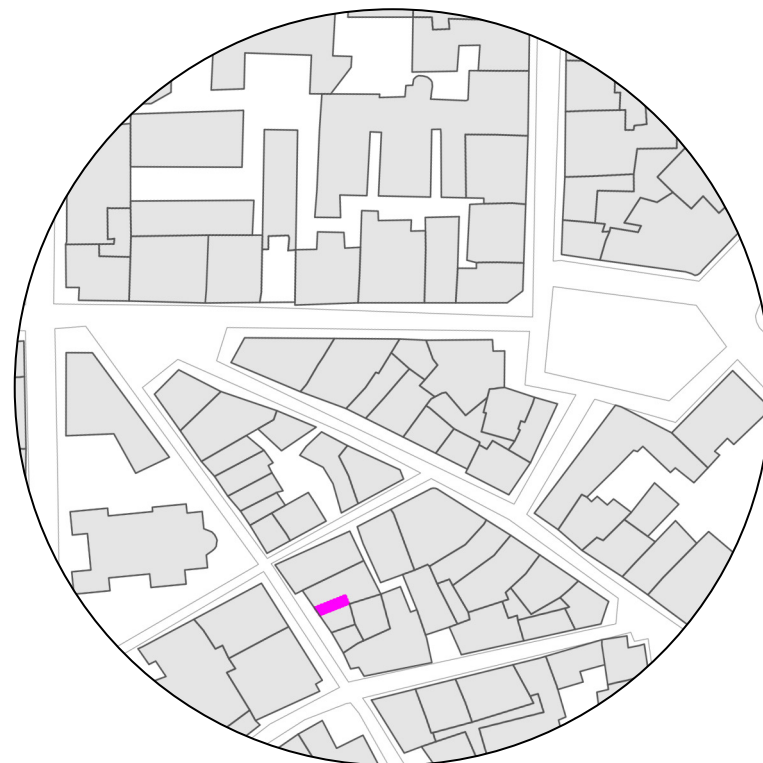
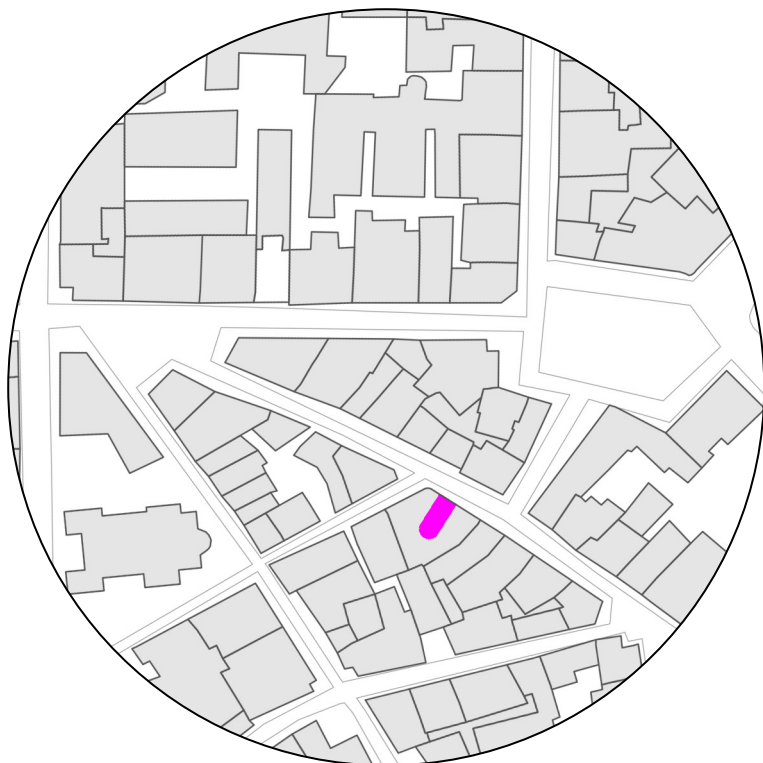
124 **Στοά Μ. Τ. Πολιτικών Υπαλλήλων**

Διεύθυνση	Πλ. Συντάγματος, Ερμού, Νίκης, Μητροπόλεως
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1970-1976
Αρχιτέκτονες	Κανετάκης Ι., Κατζουράκης Δ., Τσαμπέρης Γρ.
Όροφοι	9
Τύπος	1

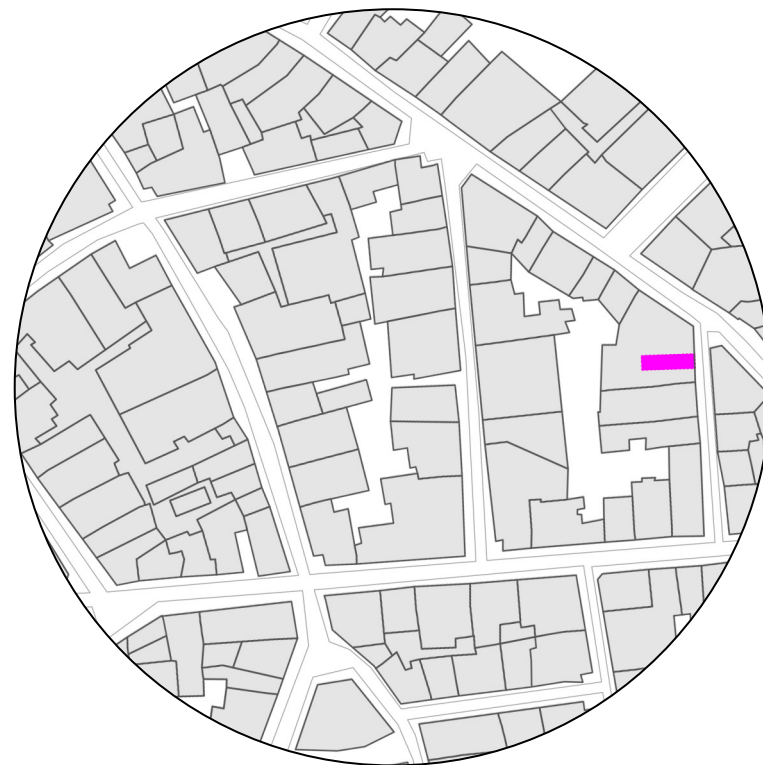
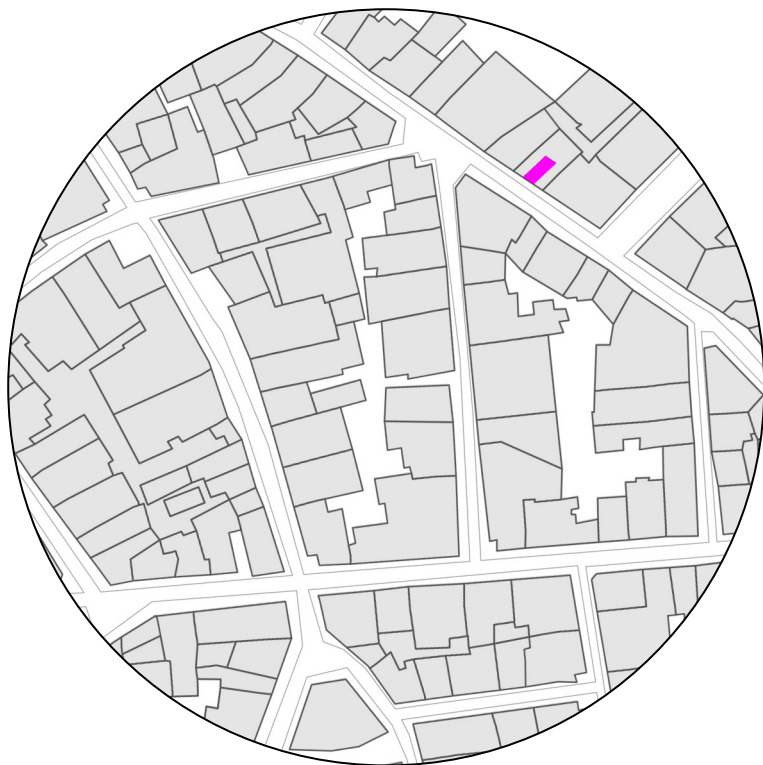
125 **Στοά 'Ευριπίδου 9'**

Διεύθυνση	Ευριπίδου 9 & Πραξιτέλους 36
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1954
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1 +

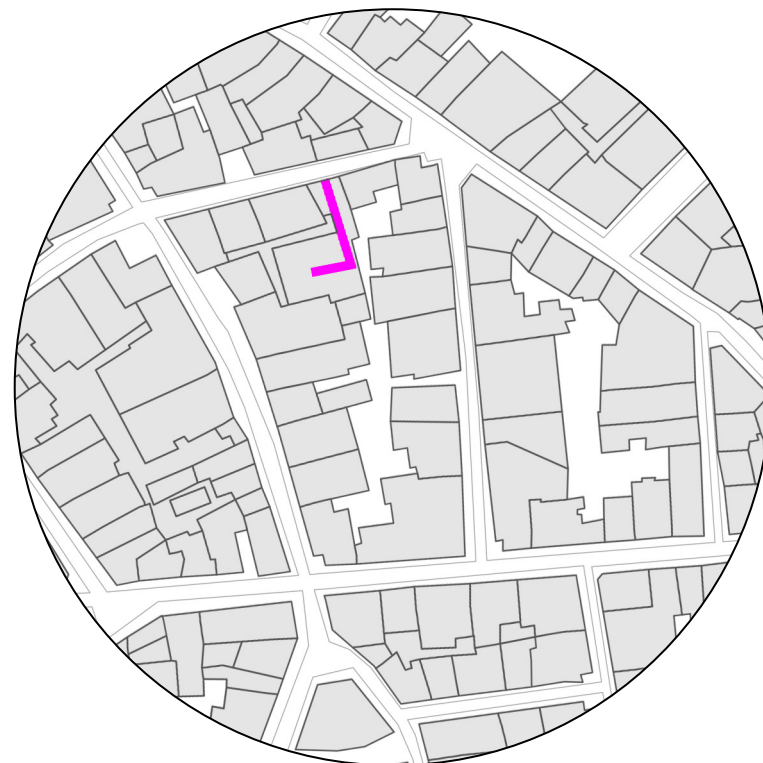
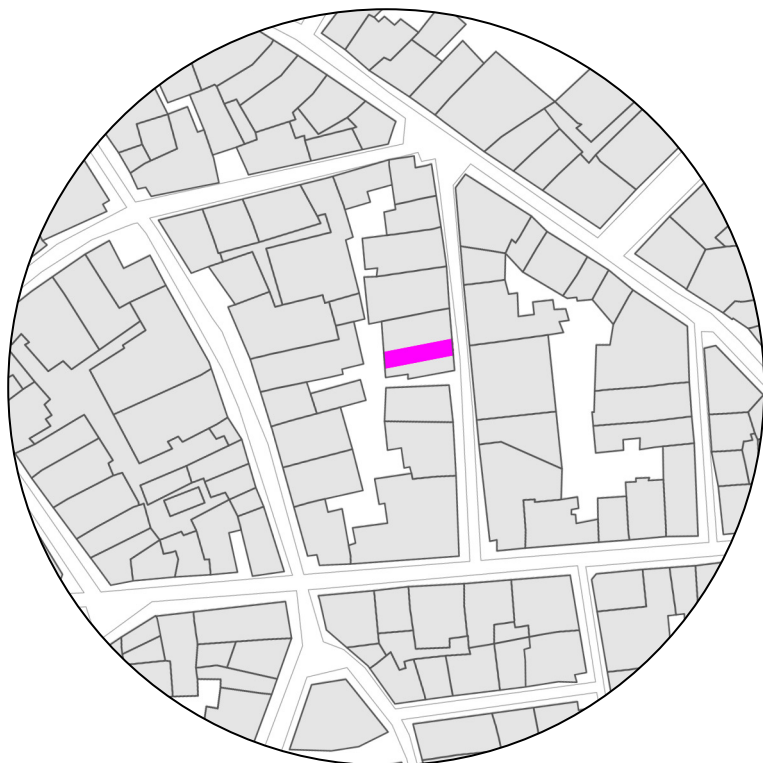
126 Στοά Πραξιτέλους 33	
Διεύθυνση	Πραξιτέλους 33 , Χρυσοσπηλιωτίσης Ι
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1936
Αρχιτέκτονες	Πουσκουλούς Οδυσσεύς, Πριπινιάν Ι.
Όροφοι	4
Τύπος	1

127 Στοά 'Μαγκλαροπούλου'	
Διεύθυνση	Αγίου Μάρκου 28
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	5
Τύπος	1

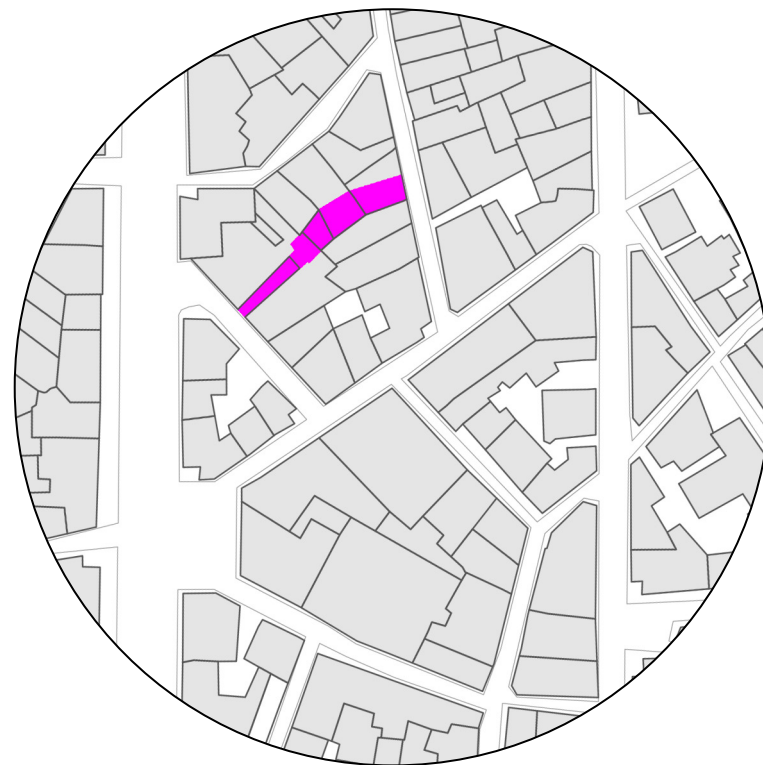
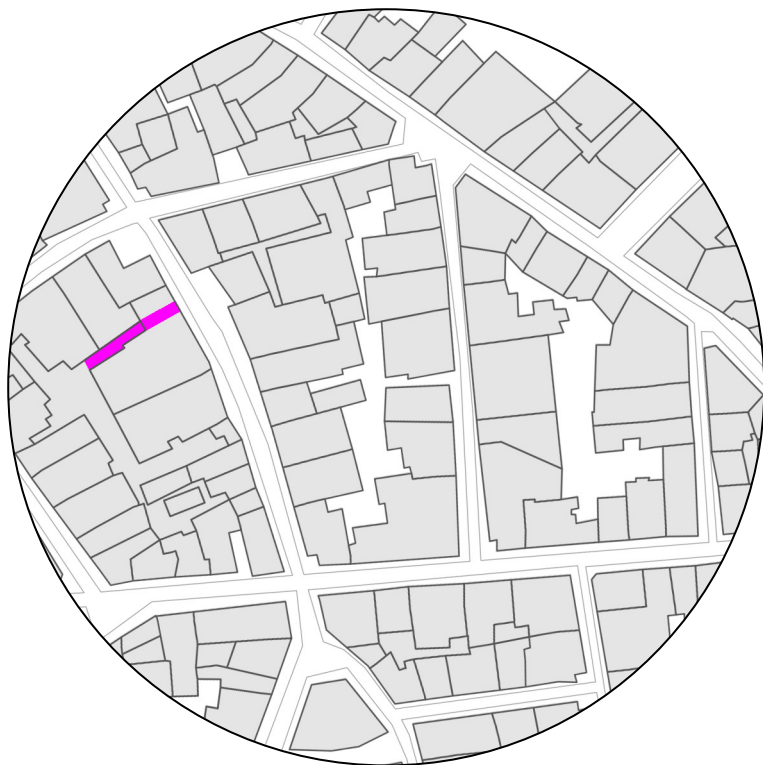
<div>128</div> <div>Στοά Πραξιτέλους 20</div>	
Διεύθυνση	Πραξιτέλους 20
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	6
Τύπος	1

<div>129</div> <div>Στοά Χαβρίου 9</div>	
Διεύθυνση	Χαβρίου 9 , Πραξιτέλους 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1969
Αρχιτέκτονες	Μπογάκος Βασίλης
Όροφοι	7
Τύπος	1

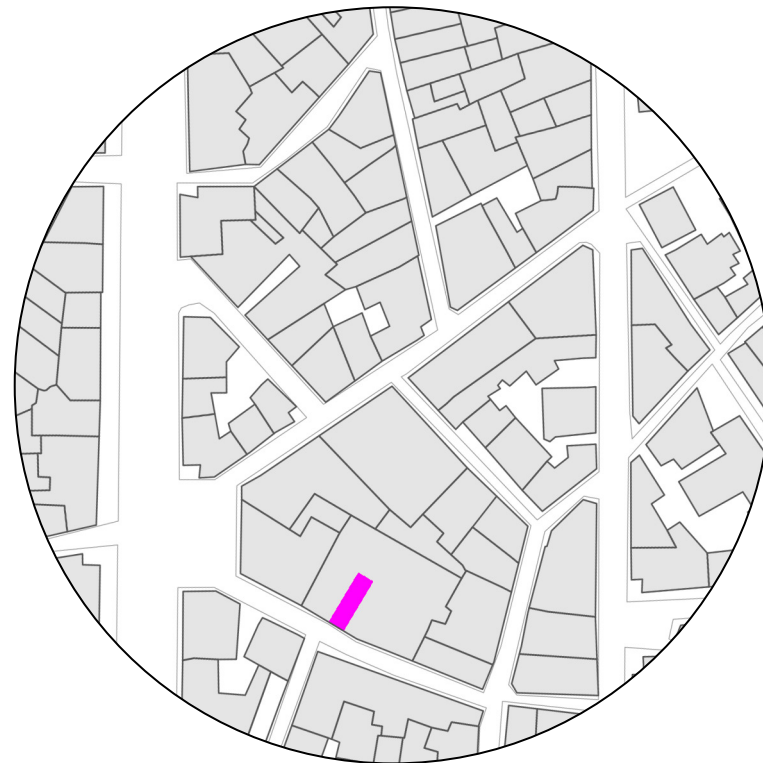
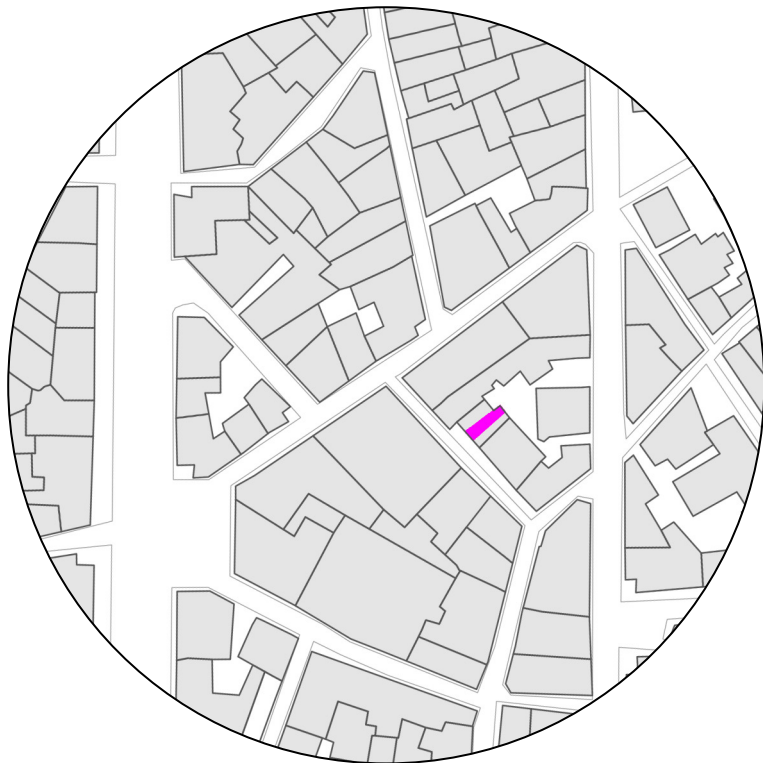
<div>130</div> <div>Στοά Λεωχάρους 9</div>	
Διεύθυνση	Λεωχάρους 9
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1935
Αρχιτέκτονες	Σούλης Γεώργιος
Όροφοι	4
Τύπος	1

<div>131</div> <div>Στοά Μιλτιάδου</div>	
Διεύθυνση	Μιλτιάδου 7
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

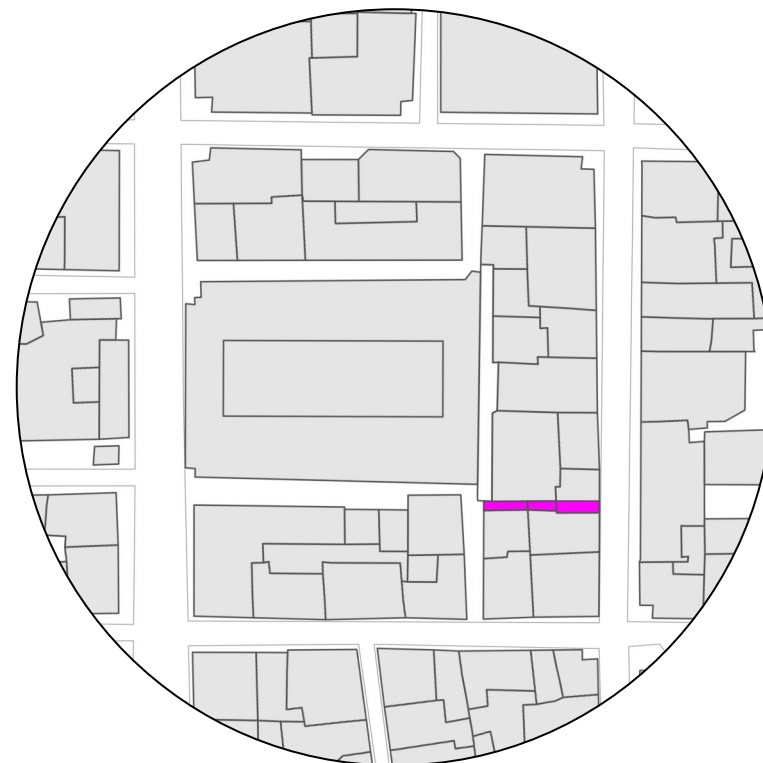
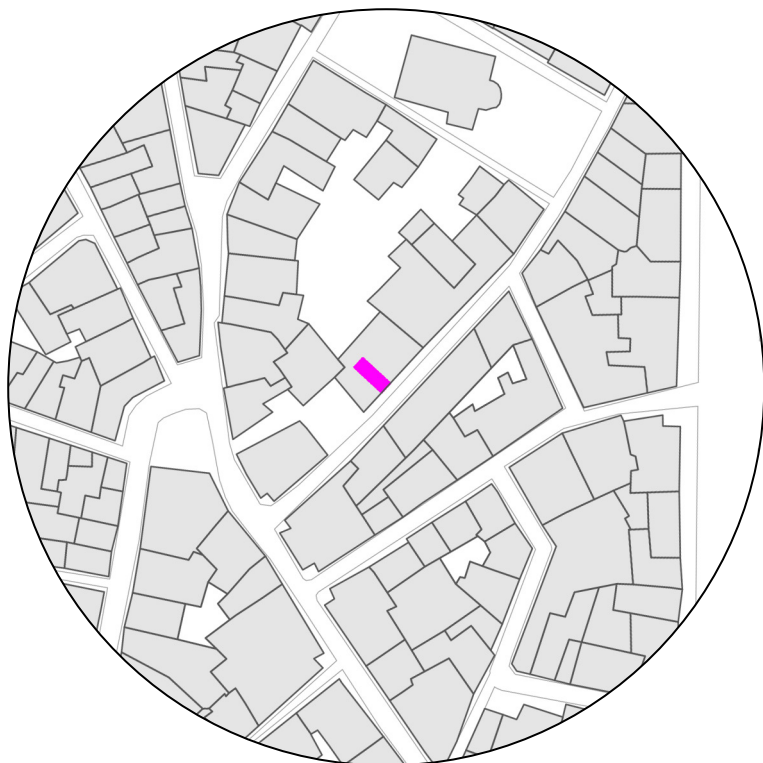
<div>132</div> <div>Στοά Αγίου Μάρκου II</div>	
Διεύθυνση	Αγίου Μάρκου II
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

<div>133</div> <div>Στοά 'Καΐρη'</div>	
Διεύθυνση	Καΐρη 6 & Πολυκλείτου 9
Αρ. Κτηρίων	3
Έτος	1938
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4 & 4 & 3
Τύπος	1

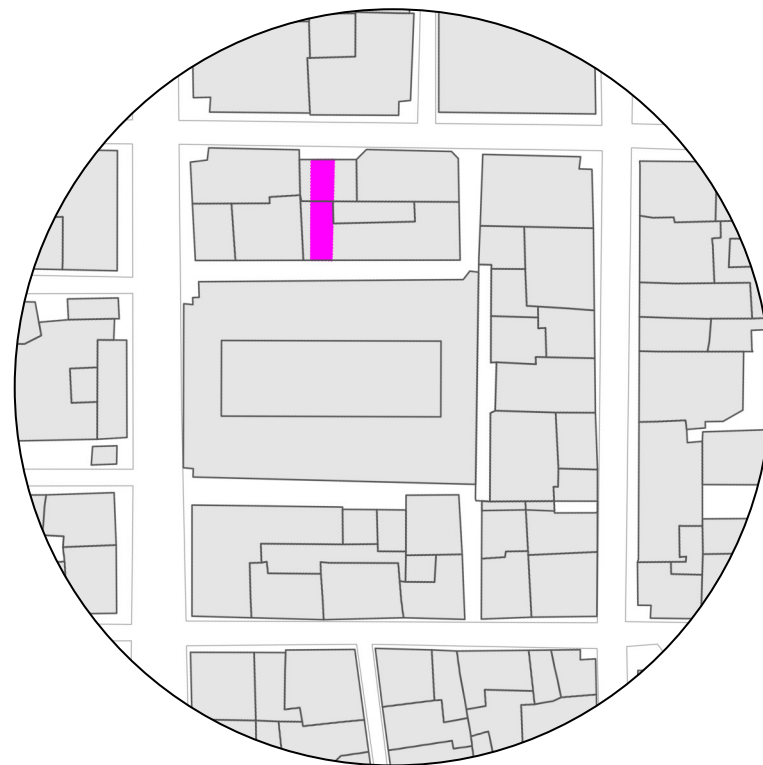
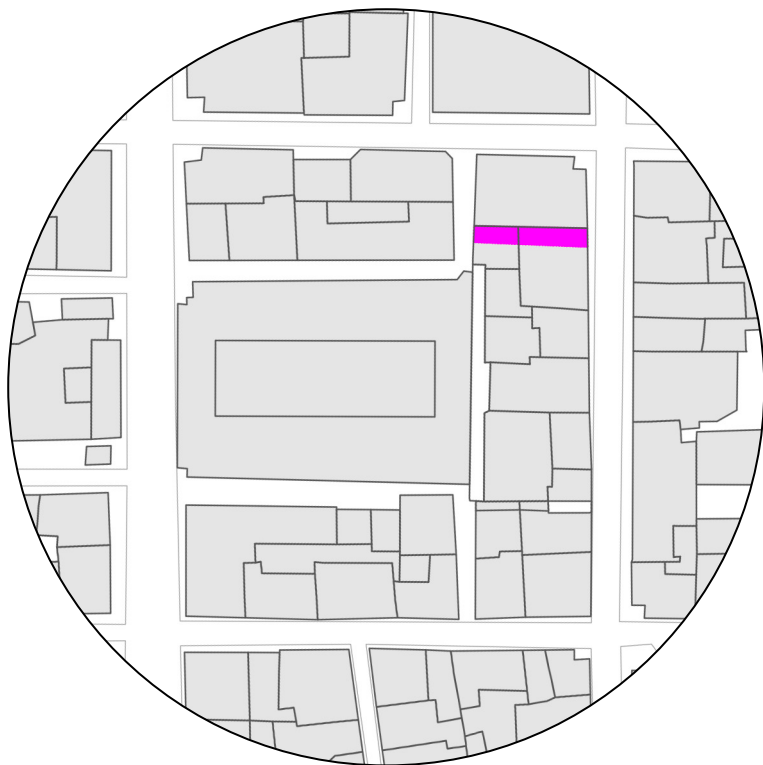
<div>134</div> <div>Στοά του Αγάθωνα</div>	
Διεύθυνση	Αγάθωνος 4
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

<div>135</div> <div>Στοά Μπίτσιου</div>	
Διεύθυνση	Βορέου 10
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

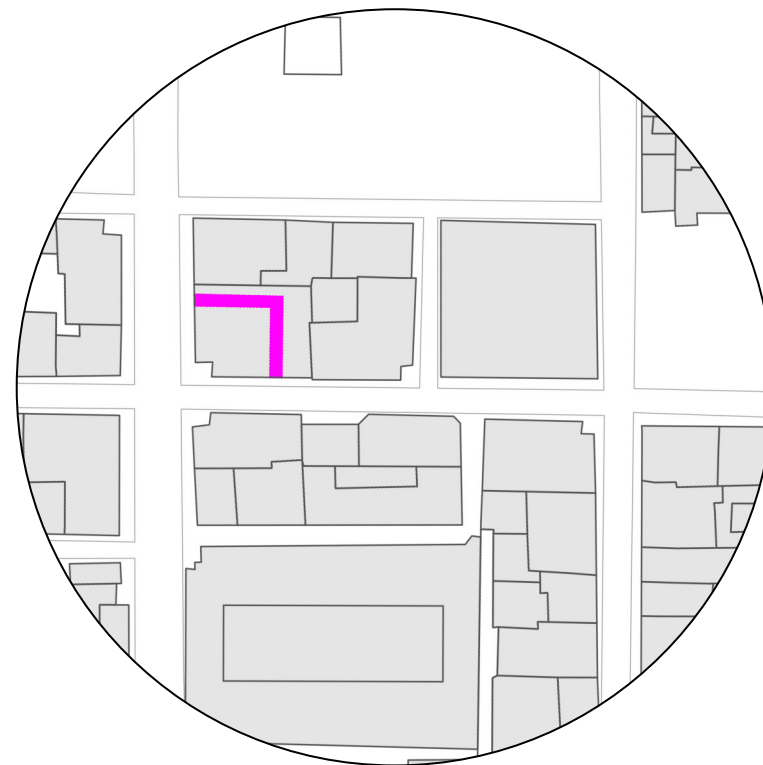
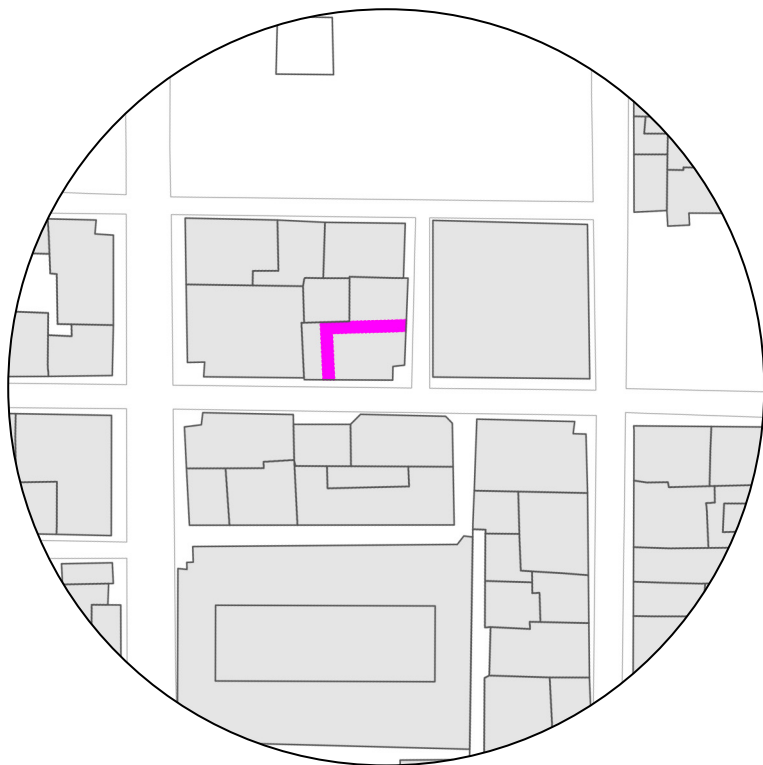
<div>136</div> <div>Στοά Παλλάδος 24-26</div>	
Διεύθυνση	Παλλάδος 24-26
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	1

<div>137</div> <div>Στοά Αριστογείτονος</div>	
Διεύθυνση	Αιόλου 81
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	7
Τύπος	1

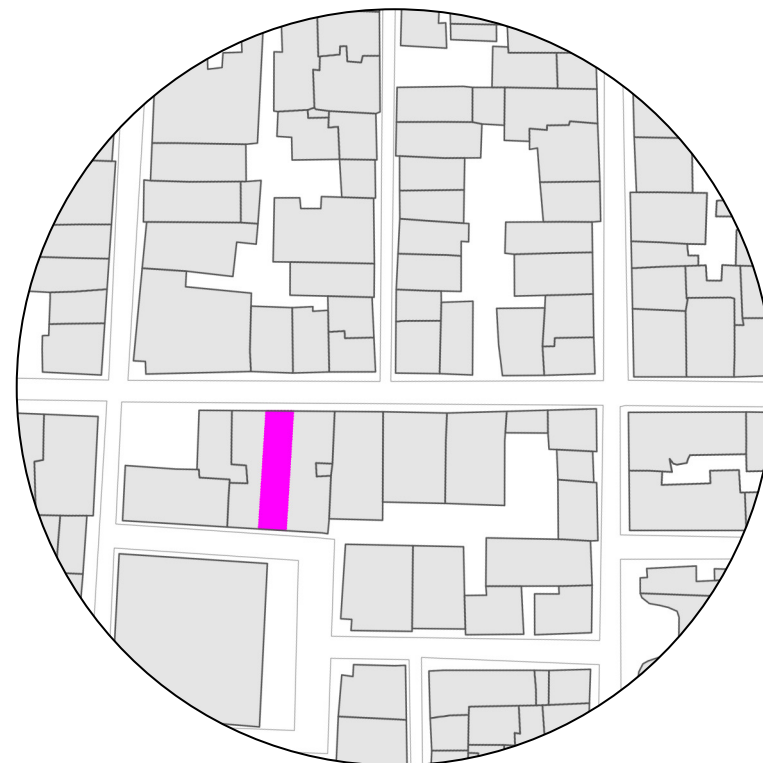
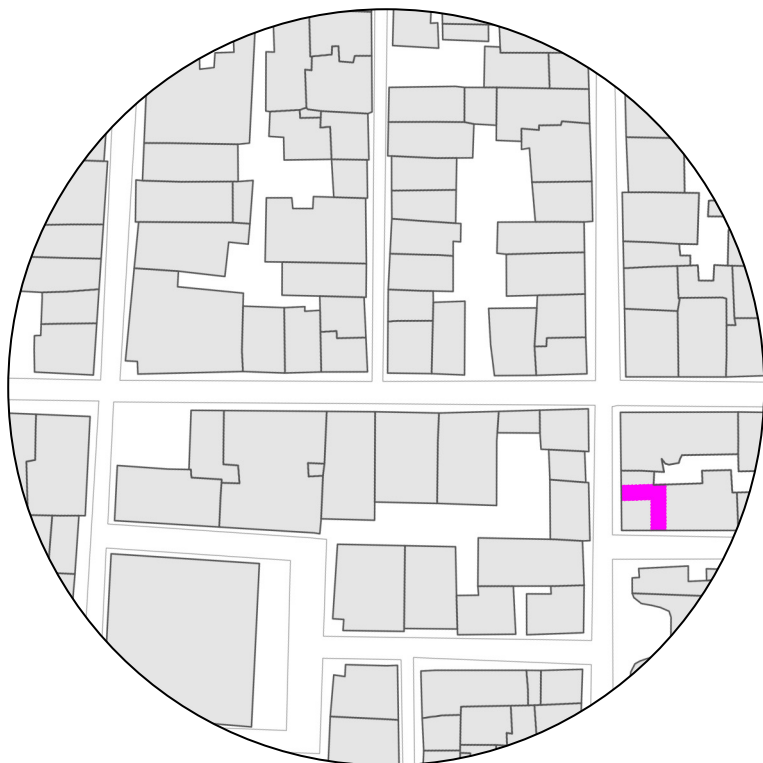
<div>138</div> <div>Στοά Αρμοδίου</div>	
Διεύθυνση	Αιόλου 89
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

<div>139</div> <div>Στοά 'Αθανάτων'</div>	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 19
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1870
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	2
Τύπος	1

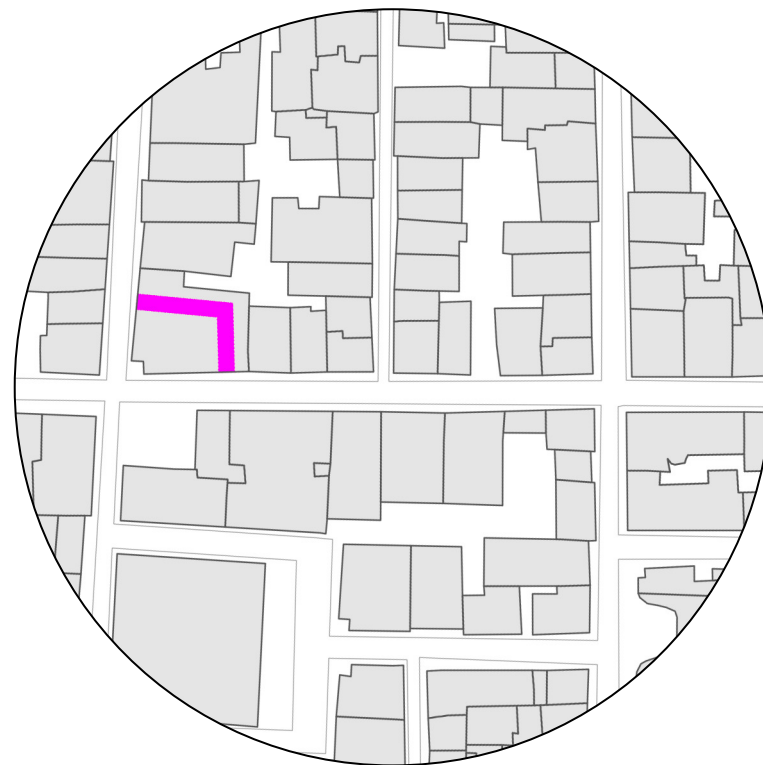
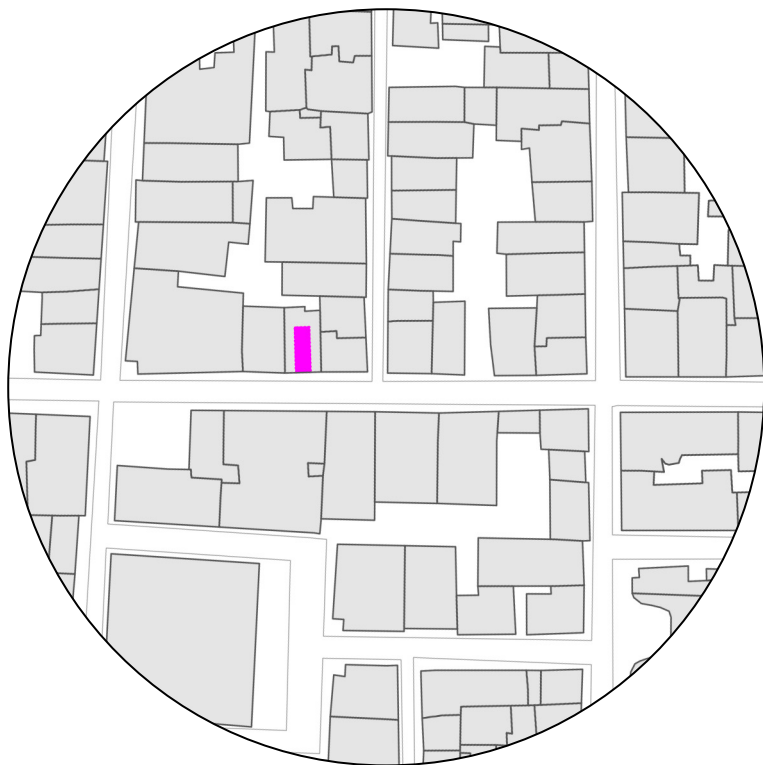
<div>140</div> <div>Στοά Θρ. Μάνου</div>	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 18 , Στρέιτ 1-3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

<div>141</div> <div>Στοά Σοφοκλέους</div>	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 20 , Αθηνάς 48
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

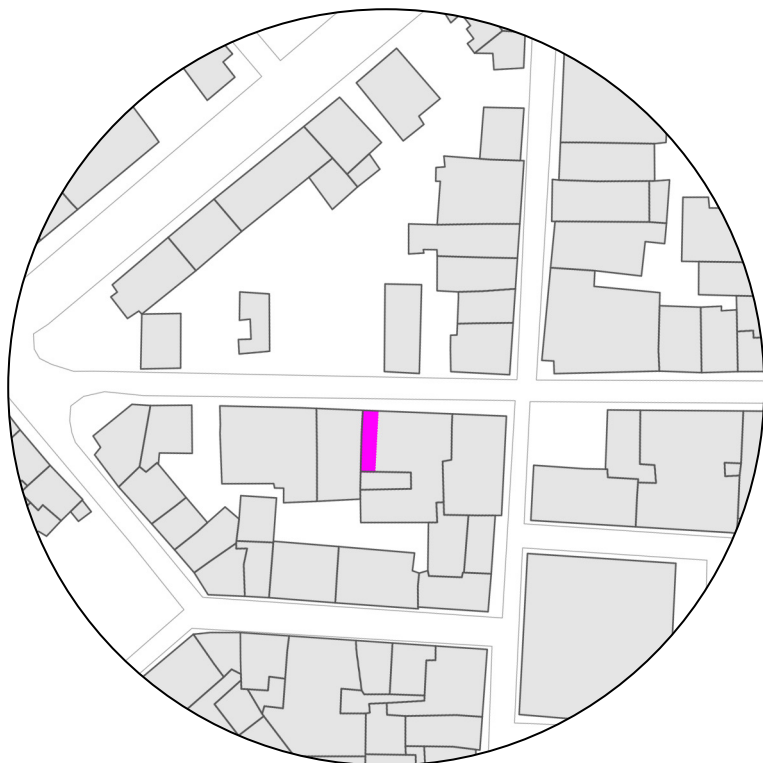
142	Στοά 'Αφεντάκη'
Διεύθυνση	Σωκράτους 8
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	Γ

143	Στοά Σαμούρκα
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 47 , Πλατεία θεάτρου 22
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1930-1940
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

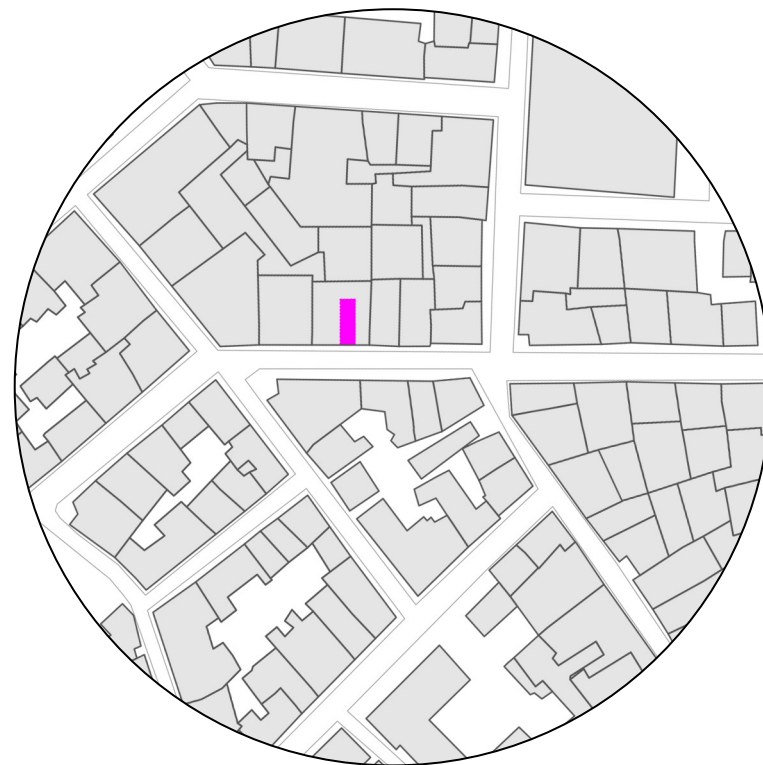
<div>144</div> <div>Στοά 'Λουκίδη'</div>	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 48
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1935
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	1

<div>145</div> <div>Στοά 'Βασ. Θανοπούλου'</div>	
Διεύθυνση	Μενάνδρου 21 , Σοφοκλέους 52
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	9
Τύπος	Γ

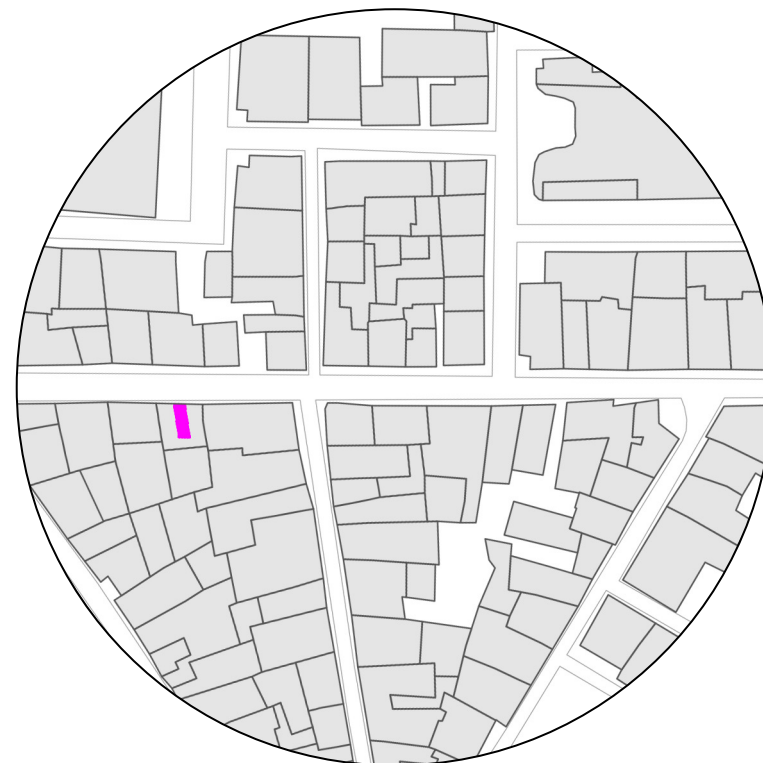
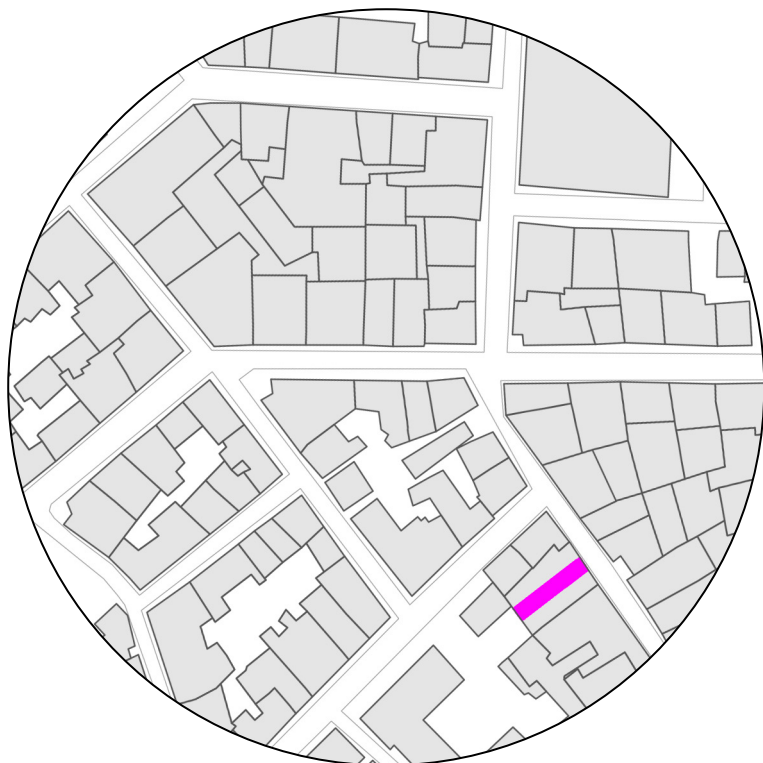
<div>146</div> <div>Στοά Σοφοκλέους 53</div>	
Διεύθυνση	Σοφοκλέους 53
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

<div>147</div> <div>Στοά Αρκαδίου</div>	
Διεύθυνση	Μενάνδρου 13
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

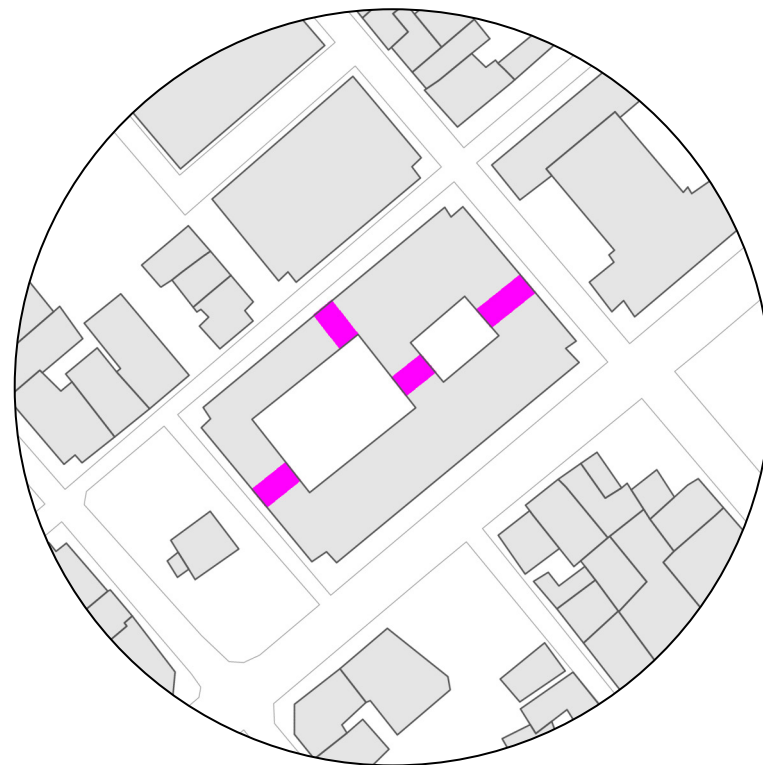
148 Στοά Ίκαρος	
Διεύθυνση	Σαπφούς 10
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

149 Στοά 'Μ. Μανουσάκη'	
Διεύθυνση	Ευριπίδου 82
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1937
Αρχιτέκτονες	Βουτσινάς Κώστας
Όροφοι	4
Τύπος	1

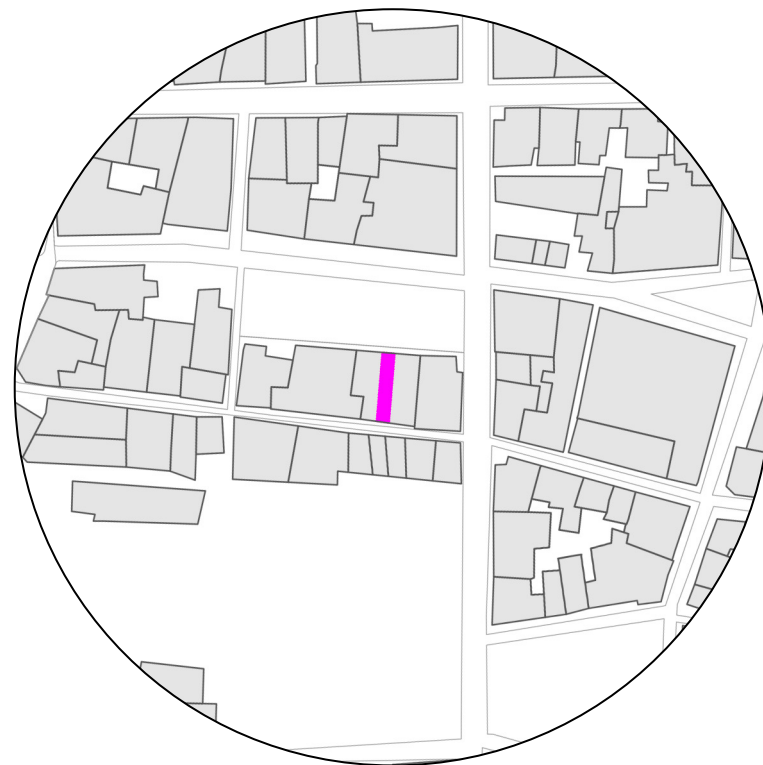
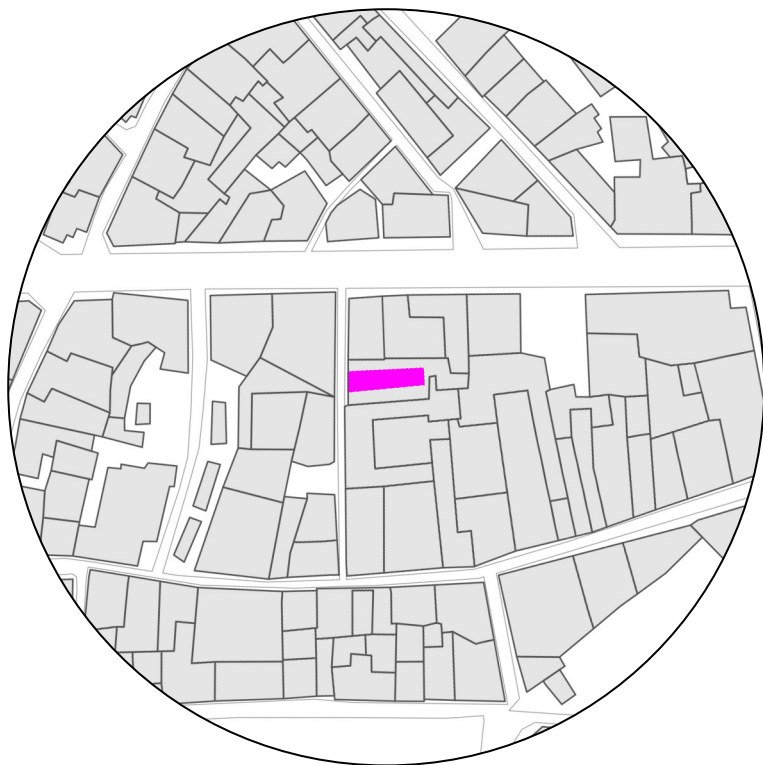
<div>150</div> <div>Στοά 'Αριστοφάνους'</div>	
Διεύθυνση	Αριστοφάνους 17
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

<div>151</div> <div>Στοά του Βαγγέλη/του Όθωνα</div>	
Διεύθυνση	Ευριπίδου 63
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	2
Τύπος	1

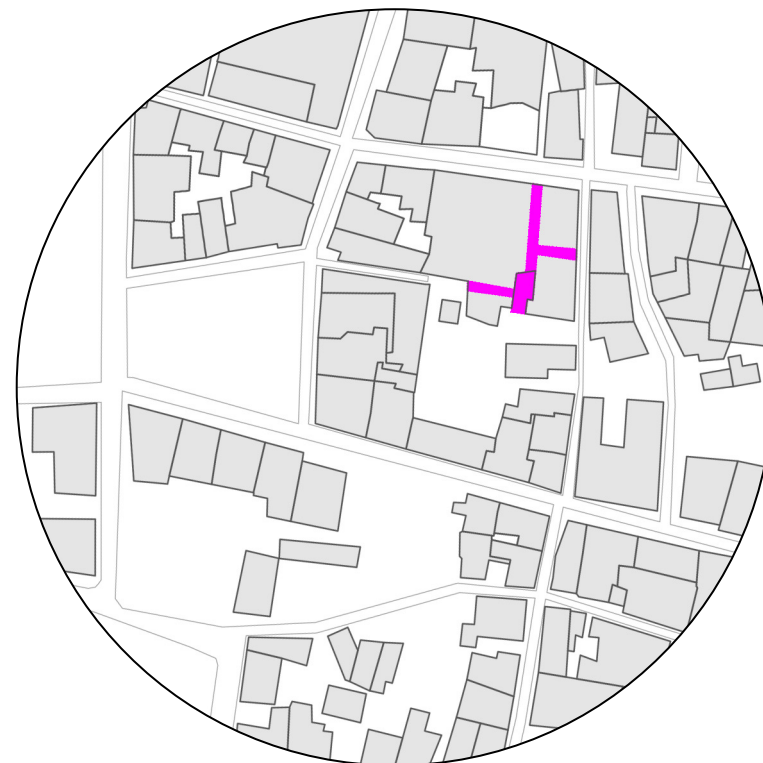
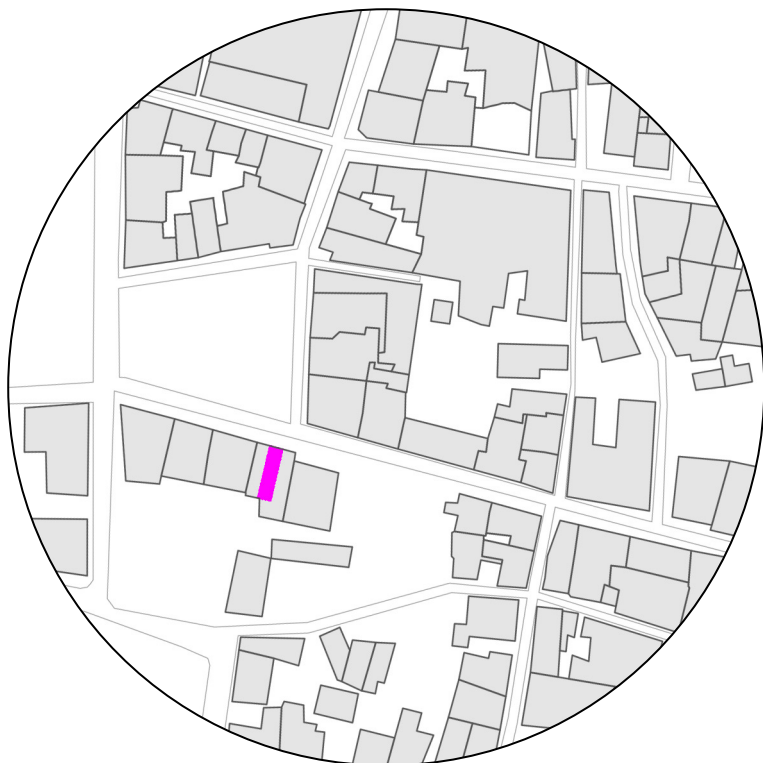
<div>152</div> <div>Στοά Ευρυπίδου 46</div>	
Διεύθυνση	Ευρυπίδου 46
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	2
Τύπος	1

<div>153</div> <div>Στοά συγκροτήματος Πειραιώς 68</div>	
Διεύθυνση	Πειραιώς 68 , Μυλήρου 1 , Θερμοπυλών 1
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	Σγούτας Κωνσταντίνος
Όροφοι	7
Τύπος	Τ

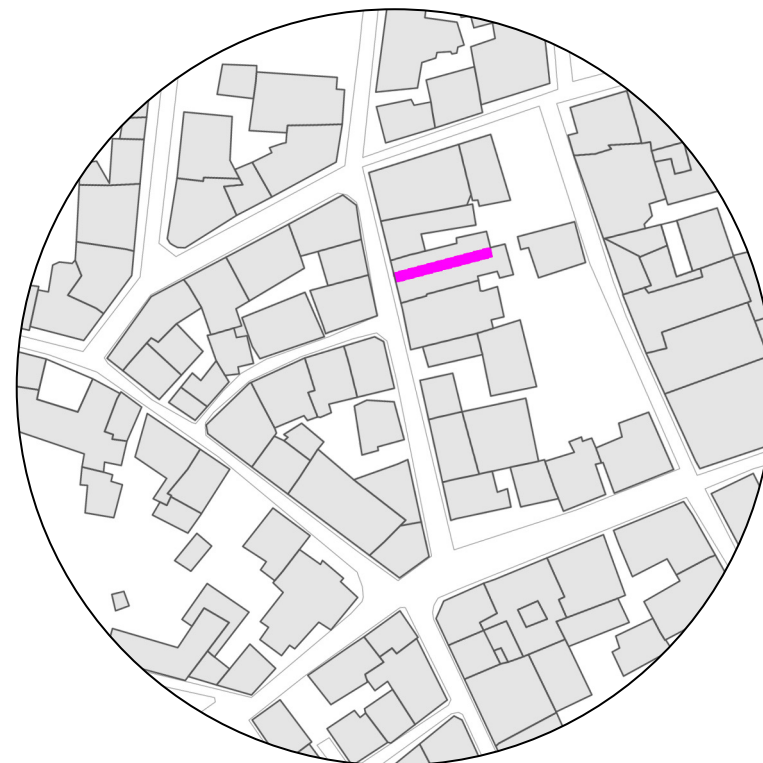
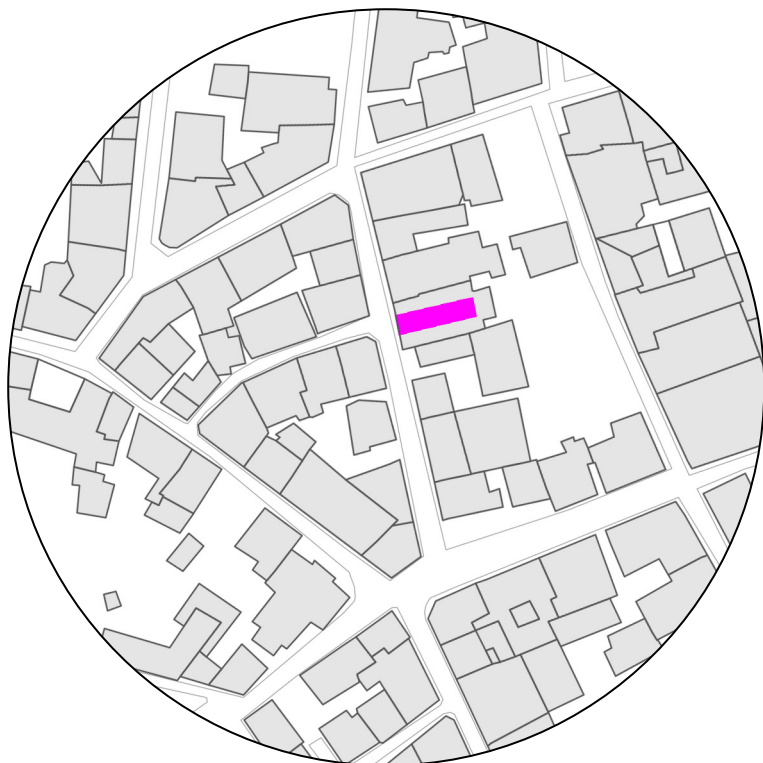
<div>154</div> <div>Στοά Νορμανού</div>	
Διεύθυνση	Νορμανού 3
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

<div>155</div> <div>Στοά 'Ωραία Ελλάς'</div>	
Διεύθυνση	Μητροπόλεως 59 , Πανδρόσου 55
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	2
Τύπος	1

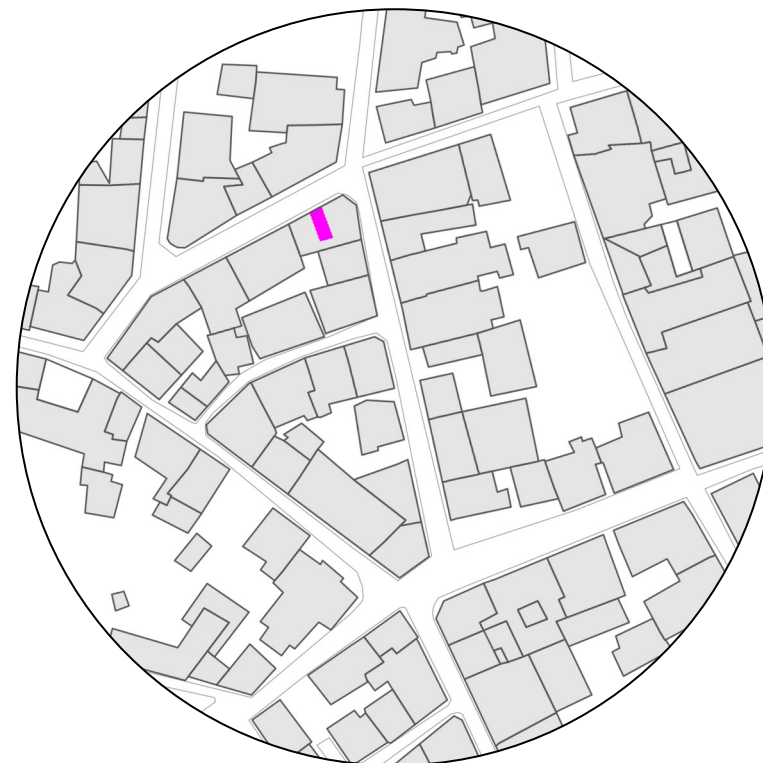
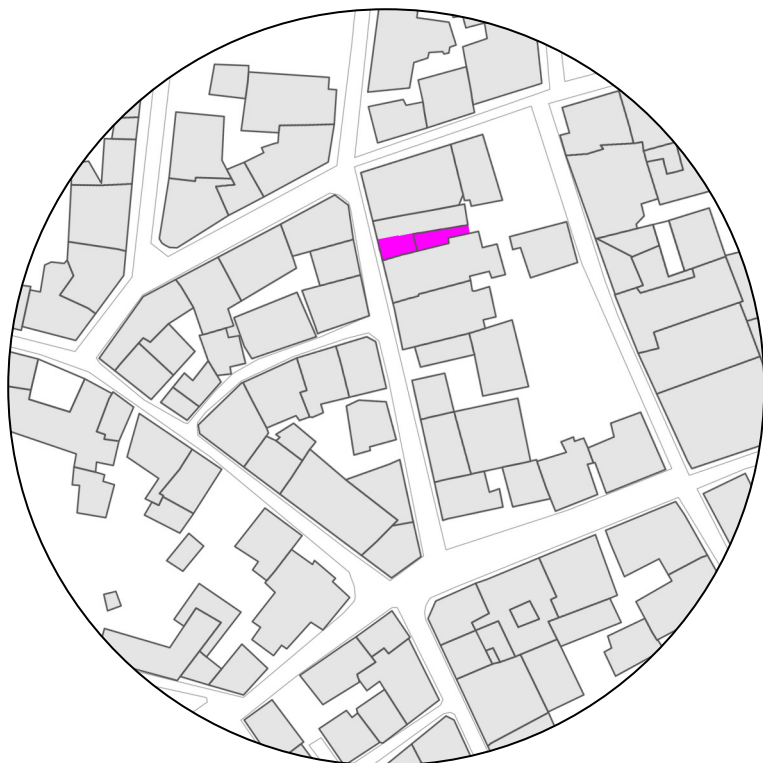
156 Στοά 'Χατζηστεφάνου'	
Διεύθυνση	Ανδριανού 72
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	1

157 Στοά 'Ν. Χαραγκιώνη'	
Διεύθυνση	Πανδρόσου 7-15 , Μνησικλέους 8-10 , Καπνικαρέας 19
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	Τ

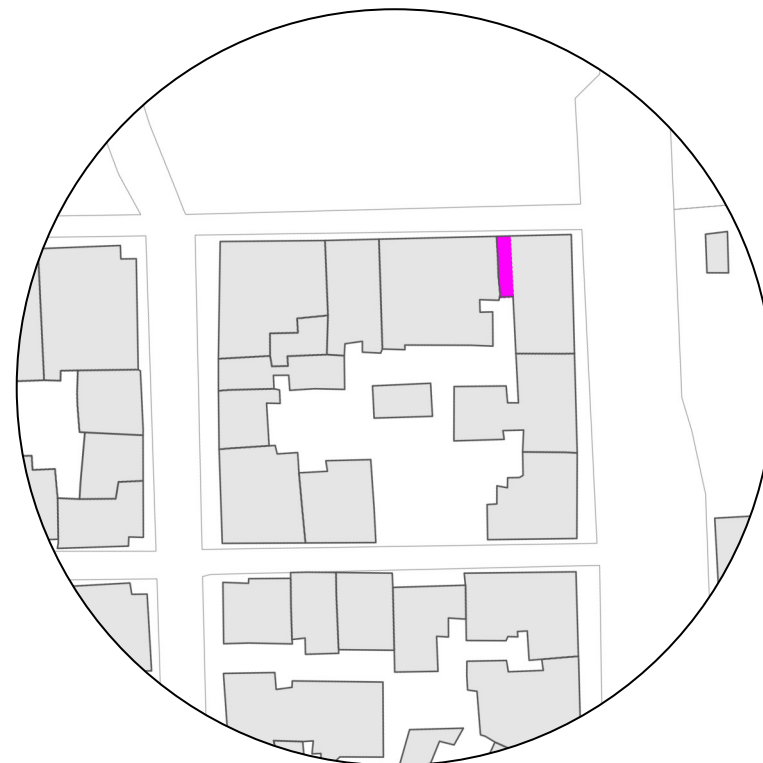
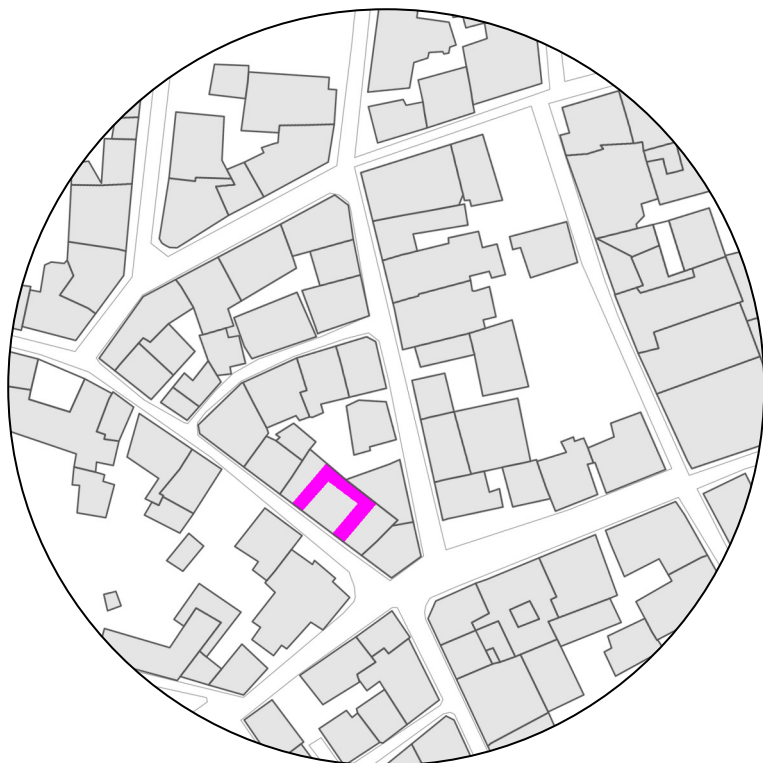
<div>158</div> <div>Στοά 'Αγίας Φιλοθέης'</div>	
Διεύθυνση	Αγίας Φιλοθέης 17
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1930-1940
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	2
Τύπος	1

<div>159</div> <div>Στοά 'Πλάκας'</div>	
Διεύθυνση	Αγίας Φιλοθέης 15
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	5
Τύπος	1

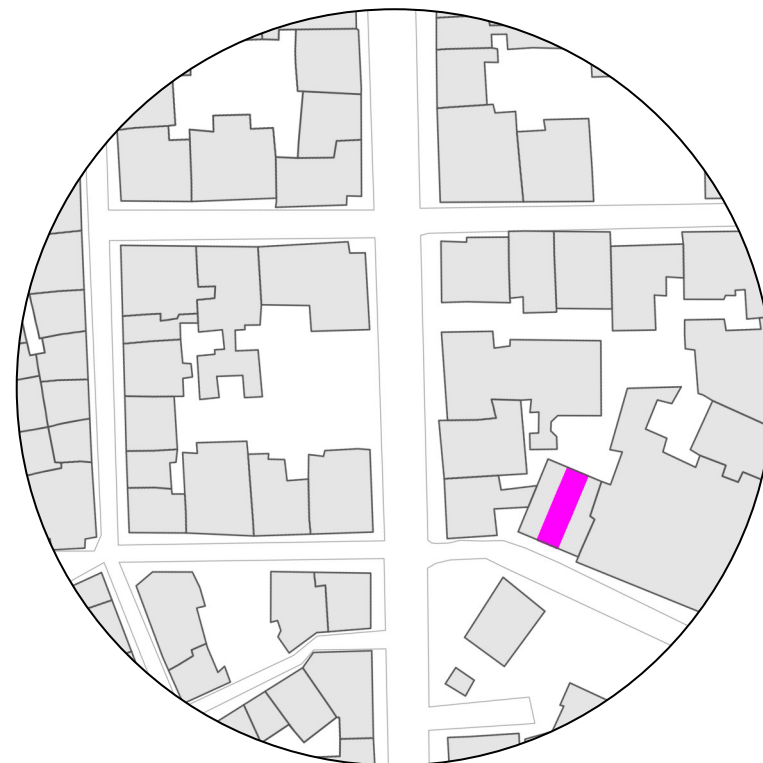
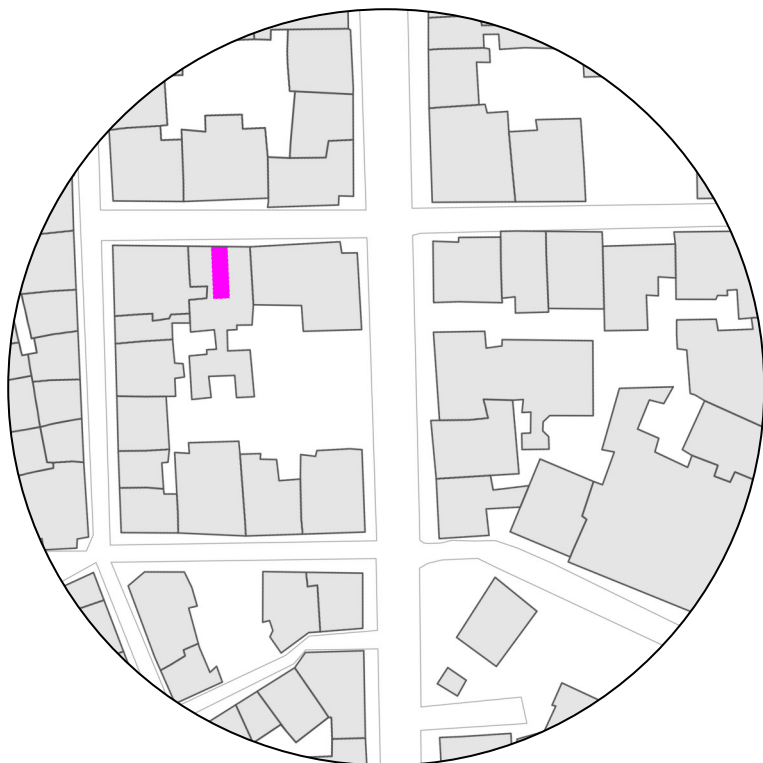
<div>160</div> Στοά Αγίας Φιλοθέης 13	
Διεύθυνση	Αγίας Φιλοθέης 13
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	5
Τύπος	1

<div>161</div> Στοά Απόλλωνος	
Διεύθυνση	Απόλλωνος 31
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	4
Τύπος	1

<div>162</div> <div>Στοά Αδριανού</div>	
Διεύθυνση	Αδριανού 87
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	5
Τύπος	1

<div>163</div> <div>Στοά Όθωνος 10</div>	
Διεύθυνση	Όθωνος 10
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1958
Αρχιτέκτονες	Στεργιόπουλος Κορνήλιος
Όροφοι	8
Τύπος	1

164	Στοά Ξενοφώντος
Διεύθυνση	Ξενοφώντος 15Α
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1954
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	8
Τύπος	1

165	Στοά Ράλλη
Διεύθυνση	Σούρη 2
Αρ. Κτηρίων	1
Έτος	1925
Αρχιτέκτονες	
Όροφοι	3
Τύπος	1

ΟΙ ΣΤΟΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΜΙΑ
ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΚΗ ΜΑΤΙΑ

Η παρούσα μελέτη πραγματεύεται, όπως ορίζει και ο τίτλος, τις στοές κέντρου της Αθήνας. Δεν πρόκειται απλώς για μια ιστορική καταγραφή των στεγασμένων περασμάτων της πόλης. Η ανάλυσή τους γίνεται με άξονα το έργο του Benjamin «Σχέδιο Εργασίας περί Στοών», ένα βιβλίο που δε γράφτηκε ποτέ. Στην ογκώδη αυτή συλλογή σημειώσεων του συγγραφέα, που βρέθηκαν μετά το θάνατό του, σημαίνουσα θέση έχει η έννοια του θραύσματος και οι όψεις τις νεωτερικότητας. Υπό αυτό το πρίσμα, ο Benjamin μας εκθέτει, μέσω της «μοναδολογικής» μεθόδου, τους «ονειρικούς οίκους της νεωτερικότητας», τις Παρισινές στοές του δέκατου ένατου αιώνα. Με αυτό το ιστορικό εργαλείο, επιχειρείται μια αναζήτηση διαλεκτικών εικόνων στην Αθήνα του σήμερα. Τι ρόλο παίζουν στο αστιακό τοπίο η μόδα, τεχνολογική πρόοδος και η τέχνη; Που εντοπίζεται στο λαβύρινθο της πόλης η φιγούρα flâneur, του συλλέκτη, του παρατηρητή; Αυτά είναι ορισμένα από τα ερωτήματα που ανέκυψαν στην εργασία και αποπειρώμαι να απαντήσω με γνώμονα το κύριο αναλυτικό εργαλείο του Benjamin, τη διαλεκτική σχέση του παρόντος με το παρελθόν. Αναγνωρίζοντας τις λεπτομέρειες που συνθέτουν την καθημερινότητα της περιπλάνησης στις στοές της Αθήνας, μπορεί κανείς να εισέλθει στη μετα-ιστορία του θραύσματος και να την αντικρίσει, όπως θα έλεγε και ο Baudelaire, μέσα από ένα καλειδοσκόπιο

Παραλληλισμοί και μετατοπίσεις
στο έργο του Walter Benjamin